

ISSN 1339-3995 | ROČNÍK 3. 2015 | 1

UNIVERZITA
P. J. ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
Právnická fakulta

STUDIA IURIDICA *Cassoviensia*

Výkonný redaktor:

JUDr. Radomír Jakab, PhD.

Redakčný výbor:

JUDr. Radomír Jakab, PhD.

JUDr. Anna Románová, PhD.

JUDr. Diana Treščáková, PhD.

Redakčná rada:

doc. JUDr. Gabriela Dobrovičová, CSc. - predseda

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

Dr. h.c., prof. JUDr. Vladimír Babčák, CSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

doc. JUDr. Milena Barinková, CSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

prof. JUDr. Michael Bogdan, PhD.

Univerzita v Lunde, Právnická fakulta, Švédske kráľovstvo

prof. JUDr. Alexander Brörtl, CSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.

Univerzita Karlova v Prahe, Právnická fakulta, Česká republika

prof. JUDr. Zdeňka Gregorová, CSc.

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Česká republika

prof. JUDr. Marie Karfíková, CSc.

Univerzita Karlova v Prahe, Právnická fakulta, Česká republika

prof. JUDr. Ján Kľučka, CSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

prof. Dr. Marijan Pavčnik

Univerzita v Eubľane, Právnická fakulta, Slovinská republika

prof. dr. hab. Stanislaw Sagan

Univerzita v Rzeszówie, Fakulta práva a verejnej správy, Poľská republika

prof. JUDr. Peter Vojčík, CSc.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

Vydavateľ:

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta,

Šrobárova 2, 041 80 Košice, Slovenská republika, IČO: 00397768

Adresa redakcie:

Redakcia SIC, Kováčska 26, P. O. Box A-45, 040 75 Košice, Slovenská republika,

e-mail: redakcia_sic@upjs.sk

Časopis vychádza periodicky dvakrát ročne. Je bezodplatne prístupný na webovej stránke <http://sic.pravo.upjs.sk>. Všetky príspevky sú posudzované dvoma recenzentmi na princípe obojstrannej anonymity vo vzťahu autor - recenzent.

Ročník 3.2015, číslo 1 / Dátum vydania: 20.3.2015

© Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Slovenská republika

ISSN 1339-3995

OBSAH / TABLE OF CONTENTS

Obsah / Table of Contents.....	2
Maciej Rogalski	
Uchovávanie a poskytovanie prístupu k telekomunikačným dátam (uchovávanie údajov) <i>Storing and providing access to telecommunications data in Poland (data retention)</i>	4
Maria Bosak	
Špecifiká zamestnávania mladistvých podľa poľského pracovného práva <i>The specificity of the juvenile employees employment under Polish labor law</i>	13
Pawel Majka	
Určovanie rozpočtov územných samosprávnych celkov v Poľsku <i>Determination of the budgets of the local government units in Poland</i>	23
Peter Franko	
Persuázia v argumentácii a písomný prejav <i>Persuasion in argumentation and written speech</i>	34
Juraj Ferencík	
Kompexný pohľad na problematiku spamu <i>Complex view of spam</i>	40
Ladislav Jakl	
Licenční smlouvy v oblasti duševního vlastnictví a nový občanský zákoník v České republice <i>License agreements for intellectual property rights in the context of the new civil code in the Czech Republic</i>	56
Adriana Solčanská	
Podstata a význam škody vo vybraných právnych odvetviach <i>Fundamentals and importance of damage in selected legal sectors</i>	70
Adam Gierl	
Zodpovednosť medzinárodných organizácií za protiprávne správanie a jej uplatňovanie <i>Responsibility of international organizations for wrongful acts and its application</i>	80
Ľudmila Pošiváková	
Zodpovednosť štátov v medzinárodnom práve <i>International legal responsibility of states</i>	100
Radoslav Benko	
Rozprava o princípe prednosti práva EÚ - vláda práva za hranicami štátu <i>Discourse on the principle of primacy of EU law - rule of law beyond the state</i>	128

Martin Floriš

Postavenie svätej stolice a pápežského štátu v rokoch 1815-1870

The status of the Holy See and the Papal state between the years 1815 – 1870 142**Martin Gregor**

Zmeny v právnom postavení otrokov za vlády cisára Augusta

*Changes in the legal position of the slave society under the rule of emperor**Augustus* 153

STORING AND PROVIDING ACCESS TO TELECOMMUNICATIONS DATA IN POLAND (DATA RETENTION)

UCHOVÁVANIE A POSKYTOVANIE PRÍSTUPU K TELEKOMUNIKAČNÝM ÚDAJOM (UCHOVÁVANIE ÚDAJOV)

Maciej Rogalski
Łazarski University

ABSTRACT

This article deals with the issue of providing access to telecommunications data in Poland upon request made by authorized entities, the court and the prosecutor in particular. The article outlines the obligations of telecommunications entrepreneurs, indicates entities authorized to request data access, specifies the scope of data to which access is provided and their storage time. The article also discusses some interpretative doubts as well as problems with the application of telecommunications law provisions related to data retention, possible solutions to the existing problems are also suggested.

ABSTRAKT

Článok sa zaoberá problematike poskytovania prístupu k telekomunikačným údajom v Poľsku na základe žiadosti oprávnených osôb, súdu, či prokurátora. V najväčšej miere sa zameriava na analyzovanie povinností súkromných telekomunikačných spoločností, rozoberá okruh subjektov oprávnených požadovať prístup k jednotlivým dátam, rovnako sa obsah článku zameriava aj na analýzu rozsahu údajov, ku ktorým môže byť umožnený prístup ako aj celkovú dobu archivovania takýchto údajov. Článok sa taktiež venuje aj určitým výkladovým nezrovnalostiam, rovnako aj problémom s aplikáciou telekomunikačného zákona týkajúceho sa uchovávanie telekomunikačných údajov, pričom v článku sú obsiahnuté aj určité návrhy na riešenie už existujúcich problémov v praxi.

INTRODUCTION

Under Polish law, the issues of providing access to telecommunications data for the purpose of pending court and prosecution proceedings are regulated by the criminal law procedure (Article 218-218b of the Code of Criminal Procedure¹) (the “CCP”) and by Article 179 and subsequent articles of the Telecommunications Law² (the “TL”). The issue of exercising surveillance over and recording telephone conversations, i.e. “interception” is regulated in Chapter 26 of the CCP, titled “Surveillance and recording conversations” (Articles 237-242 of the CCP). CCP provisions specify cases in which the surveillance and recording of telephone conversations is permitted, entities authorized to conduct the surveillance and the methods of conducting it. TL provisions specify the relevant obligations

¹ The Act of 6 June 1997 – Code of Criminal Procedure, Journal of Laws 1997, No 89, item 555 as amended.

² The Act of 16 July 2004 – Telecommunications Law, Journal of Laws 2004, No 171, item 1800 as amended.

of telecommunications entrepreneurs. In this article, the issue of providing access to telecommunications data is discussed only from the viewpoint of a telecommunications entrepreneur as an entity obliged to store telecommunications data and provide access to them.

Pursuant to Article 218(1) of the CCP, telecommunications entities are required to surrender to the court or public prosecutor, upon request included in their order, any data referred to in Article 180c and 180d of the TL if such data are relevant to the pending proceedings. This requirement refers to all telecommunications entities regardless of their legal form, entrepreneurial organisation, or ownership structure, and especially of whether they are private or public entities. Access to data specified in Article 180c and 180d of the TL is provided on condition that such data are relevant to the pending proceedings. In practice, the decision requiring access provision is based on the assumption that the data may be relevant to the proceedings. It is not possible, however, to confirm the relevance until the contents of such data have been revealed. Should the court or public prosecutor deem the retained correspondence or transmissions irrelevant to the proceedings, they should be immediately returned to the entity from which they were obtained (Article 218(3) of the CCP)³.

1. OBLIGATIONS OF TELECOMMUNICATIONS ENTREPRENEURS

1. Obligations of telecommunications entrepreneurs related to the storage and retention of telecommunications data are set out in Article 180a of the TL. Provisions of this Article constitute national implementation of Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC⁴ ("Directive 2006/58/EC"). Data retention is especially intended to support the detection of crimes against defence, state security, public order and of fiscal offences.

Pursuant to Article 180a(1) of the TL, public telecommunications network operators and providers of publicly available telecommunications services are obliged, at their own expense, to:

- 1) retain and store data referred to in Article 180c of the TL, generated in a telecommunications network or processed by that operator or provider within the territory of the Republic of Poland, for a period of 12 months from the date on which a communication was successfully or unsuccessfully established and, at the end of this period, to destroy the data except those that have been accessed and preserved under separate provisions;
- 2) provide access to data referred to in item (1) to authorized entities in accordance with the rules set out by separate provisions;
- 3) protect data referred to in item (1) against accidental or unlawful destruction, loss or alteration, or unauthorized or unlawful storage, processing, access or disclosure.

"Data retention", a term used in Article 180a(1) of the TL, is not defined in the Telecommunications Law. The term corresponds, however, to the official translation of Directive 2002/58/EC. The obligation referred to in Article 180a(1) covers the data necessary to: 1) trace the network termination point, telecommunications terminal equipment and the end-user originating the call and to whom the call is made; 2) identify: a) the date and time of a call and its duration; b) type of a call; c) location of telecommunications terminal equipment

³ P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz [The Code of Criminal Procedure. Comments]*, Vol. I, Warsaw 2011, 1233.

⁴ Official Journal of the European Union, L 105, 13 April 2006.

used in public mobile communications network, which pertains both to successful and failed connections (Article 180c of the TL). This refers to data generated in a telecommunications network or processed by that operator or provider within the territory of the Republic of Poland. Pursuant to Article 180a(1)(1) of the TL, it is not necessary to retain and record data concerning failed connections. This regulation is in line with Article 161 of the TL which only allows to record and store data which refer to a particular service or are necessary for the service to be performed. Telecommunications entrepreneurs do not record nor process data concerning failed connections.

Public telecommunications network operators and providers of publicly available telecommunications services are obliged to provide access to data referred to in Article 180(1)(1) of the TL to authorized entities as well as to the courts and public prosecutor. The procedure for making such data available to the courts and the public prosecutor is outlined in the Code of Criminal Procedure (Article 180a(1)(2) of the TL). As far as the remaining entities are concerned, the relevant procedures are covered by separate provisions.

Pursuant to Article 180a(1)(2), telecommunications entrepreneurs are obliged, at their own expense, to provide access to the data referred to in Article 180c of the TL to the court and the public prosecutor. Thus, retained data is to be made available at a telecommunications entrepreneur's "own expense". Making such data available by submitting itemized bills of performed telecommunications services to the court or public prosecutor is done free of charge. It is worth pointing out as well that Article 218(1) of the CCP does not contain any reference to Article 180a of the TL. The only reference to the costs borne by telecommunications entrepreneurs is made in the TL provisions.

Public telecommunications network operators and providers of publicly available telecommunications services are obliged to protect data referred to in Article 180(1)(1) of the TL against accidental or unlawful destruction, loss or alteration, or unauthorized or unlawful storage, processing, access or disclosure. The data should be protected in accordance with the provisions of Articles 159-175 of the TL referring to telecommunications confidentiality and end users data (Part VII of the TL) as well as with the provisions of Article 180e thereof. Pursuant to Article 180e of the TL, telecommunications entrepreneurs are obliged to adopt appropriate technical and organizational measures to ensure data protection referred to in Article 180a(1)(3) of the TL and provide access to such data only to authorized employees.

2. The obligation referred to in Article 180a(1) of the TL is deemed fulfilled if an operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services, upon ceasing their business activity, submit the data to be stored, made available and protected by another operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services (Article 180a(2) of the TL). The data may be used as important evidence in criminal proceedings, which is why it should continue to be retained by the operator succeeding the one whose business ceased to operate. Operators of a public telecommunications network and providers of publicly available telecommunications services ceasing to operate their business are not automatically released from the obligation to store and provide access to telecommunications data. This obligation becomes ineffective only after the data have been submitted to be stored, made available and protected by another operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services. Another operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services must of course agree to receive such data. A relevant contract should be signed. The only exception refers to a situation when an operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services are declared bankrupt. Operators or providers who have been declared bankrupt are obliged to submit the data referred to in

Article 180a(1) of the TL to be stored, made available and protected by the President of UKE (Office of Electronic Communications).

The obligation referred to in Article 180a(1) of the TL should be fulfilled in a manner which does not lead to the disclosure of telecommunications messages (Article 180a(6) of the TL). An operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services are obliged to adopt appropriate technical and organizational measures enabling them to fulfil this obligation, which means they have to protect such data against unauthorized access.

Unless otherwise provided for in separate provisions, access to data referred to in Article 180c of the TL, generated in a telecommunications network or processed by that operator or provider within the territory of the Republic of Poland, may be provided by means of a telecommunications network (Article 180a(7) of the TL). This provision allows the submission of data referred to therein by means of telecommunications networks. Other ways of submitting data may be provided for in separate provisions.

2. JOINT PERFORMANCE OF THE OBLIGATION TO STORE AND PROVIDE ACCESS TO TELECOMMUNICATIONS DATA

1. Pursuant to Article 180b(1) of the TL, the obligation to store and provide access to telecommunications data may be performed jointly by two or more operators of public telecommunications networks or providers of publicly available telecommunications services. As stated in Article 180b(2) of the TL, an operator of a public telecommunications network or a provider of publicly available telecommunications services may authorize another telecommunications entrepreneur to perform the obligation to store and provide access to telecommunications data on their behalf. However, this authorization does not release the authorizing operator or provider from performing this obligation.

The scope of cooperation referred to in Article 180b(1) of the TL may cover all activities connected with the performance of the above mentioned obligation, i.e. data retention, storage, access provision and protection. The cooperation may only be started upon prior consent of the entities authorized to obtain access to telecommunications data. The terms and conditions of such cooperation as well as its scope should be set out in a contract concluded between the entrepreneurs.

Pursuant to Article 180b(2) of the TL, entities authorized to perform the obligation to store and provide access to telecommunications data on behalf of another entity may receive remuneration. Entities authorized to perform the above mentioned obligations should be granted all authorizations to process personal and transmission data necessary to perform retention obligations. The entrepreneur wishing to authorize another entity to perform retention obligations on its behalf does not have to obtain a consent to do so from the entities authorized to obtain access to the retained data nor from the subscribers.

3. THE CATEGORIES AND SCOPE OF DATA TO WHICH ACCESS CAN BE GRANTED

1. The categories and scope of data to which access can be granted are regulated by the TL provisions and further elaborated upon in the Regulation of the Minister of Infrastructure of 28 December 2009 on the detailed specification of data and types of public telecommunications network operators or providers of publicly available telecommunications services obliged to retain and store such data. The Regulation was passed on the basis of

Article 180c(2) of the TL.⁵ The Regulation of 28 December 2009 specifies the division of retention related responsibilities between entrepreneurs providing services to call originators and entrepreneurs handling call reception. In this regard, each telecommunication entity is required to retain data generated in its own network as well as data concerning the called party indicated by the user of its own services. Telecommunication entrepreneurs should jointly retain all data required by the TL and the Regulation. The provisions of both TL and the above mentioned Regulation implement the provisions set out in Article 5 of Directive 2002/58/EC.

Article 180c(1) of the TL, referred to in Article 218(1) of the CCP, specifies the scope of data covered by retention obligations. In practice, retention obligations pertain to four types of activities: data retention, storage, access provision and protection. Pursuant to Article 180c(1) of the TL, access must be provided to data that are necessary to:

- 1) trace the network termination point, telecommunications terminal equipment and the end-user: a) originating the call, b) to whom the call is made;
- 2) identify: a) the date and time of a call and its duration; b) type of a call; c) location of telecommunications terminal equipment used in a public mobile communications network.

Data belonging to the first category will vary depending on the type of network, i.e. fixed or mobile network. As regards services provided within a fixed public telecommunications network, data covered by retention obligations include: network termination point number of the subscriber originating a call and the one to whom the call is made, name and address of both subscribers. As regards services provided within a mobile public telecommunications network, retention obligations refer to the MSISDN number, name and address of both subscribers, if such data were made available, user's IMSI number, the first 14 digits of the IMEI number (a unique number to identify mobile devices) or the ESN number (a unique number of devices operating within the CDMA network); in the case of pre-paid services, the obligation also refers to the date and time of the initial activation of the service to a mobile public telecommunications networks according to local time and the location label from which the service was activated (BTS). In the case of Internet access services, Internet e-mail and Internet telephony the following categories of data are to be retained: user ID, the calling telephone number for dial-up access (using a dial-up modem), user ID and the number assigned to the end user originating a call to a public telecommunications network, IP address, name and address of the end user to whom an IP address was assigned during a call, and user ID or a number assigned to this user in Internet telephony, the identification of the digital subscriber line (DSL) or other end point of the originator of the communication, network port number or MAC address of terminal equipment. In the case of Internet e-mail and Internet telephony the called subscriber's data are limited to the assigned Internet telephony number or name and address of a registered end user of Internet e-mail and Internet telephony services as well as the ID of this user⁶.

The second category of data to be retained includes the date, time and duration of a communication. Thus, both in fixed and mobile networks the following data is identified: date and time of an unsuccessful call attempt or the start and end of a communication (according to local time), as well as the duration of the communication with the accuracy to 1 second. In the case of Internet access services, the date and time of the log-in and log-off of the Internet access service together with the IP address, whether dynamic or static, allocated by the Internet access service provider to a communication, and the user ID of the subscriber or registered user. In the case of Internet e-mail and Internet telephony services, the date and

⁵ Journal of Laws 2009 No 226, item 1828 .

⁶ S. PIĄTEK, Prawo telekomunikacyjne. Komentarz [Telecommunications Law. Comments], Warsaw 2013, 1096-1097.

time of the log-in and log-off of the Internet e-mail service or Internet telephony service, according to local time. This category entails data related to the type of communication as well. For fixed and mobile network services the type of service used is identified (e.g. voice calls, short text messaging and multi-media services). In the case of Internet e-mail and Internet telephony services, the type of service used is identified together with the network port number. Finally, this category includes data necessary to identify the location of terminal equipment. As regards fixed networks, the address of terminal equipment is identified. As regards mobile networks, BTS antenna ID is identified at the start of or during a communication, as well as the geographic coordinates of the BTS within the coverage of which terminal equipment was located and the azimuth, the beam and the operating range of the BTS antenna. For devices located outside the territory of Poland, mobile country code (MCC) and mobile network code (MNC) are determined for both the source and destination of a communication. It must be pointed out that data necessary to identify the location of mobile equipment are to be retained only at the start of the communication. Data identifying the geographic location of cells by reference to their location labels are to be stored during the whole period for which retained data are stored. Retaining location related data throughout the ongoing call is not permissible⁷.

4. AUTHORIZED ENTITIES

1. Entities authorized to obtain access to telecommunications data are specified in Article 180d of the TL in connection with Article 179(3)(1)(a) and (3)(2) thereof. Authorized entities include: a) courts; b) public prosecutor's office; c) the Police; d) the Border Guard; e) the National Security Agency; f) the Military Counterintelligence Service; g) the Military Gendarmerie; h) the Central Anti-Corruption Bureau; i) the Customs Service; j) fiscal intelligence. Apart from courts and prosecutor's offices, in Poland there are 9 entities authorized to obtain access to telecommunications data.

5. PERIODS OF RETENTION AND ACCESS TO TELECOMMUNICATIONS DATA

1. The period for which telecommunications data should be retained and made available to authorized entities upon their request is specified in the Telecommunications Law. Pursuant to Article 180a of the TL, public telecommunications network operators and providers of publicly available telecommunications services are obliged to retain and store data referred to in Article 180c of the TL, generated in a telecommunications network or processed by that operator or provider within the territory of the Republic of Poland, for a period of 12 months from the date on which a communication was successfully or unsuccessfully established.

The twelve-month data retention period adopted in Poland is the result of the amendment to the Telecommunications Law of 16 November 2012.⁸ Under this amendment, which came into effect on 21 January 2013, the provisions of Article 180a(1)(1) of the TL were changed and the retention period for data specified in Article 180c(1) of the TL for the authorized public bodies was shortened from 24 to 12 months from the date on which a communication was successfully or unsuccessfully established. What prompted the change was the fact that the two-year retention period used to be questioned by the bodies responsible for protecting citizens' rights and in the literature⁹.

⁷ S. PIĄTEK, *Prawo telekomunikacyjne...*, 1097-1098.

⁸ *Journal of Laws* 2012, item 1445.

⁹ See M. WACH, *Zatrzymywanie danych telekomunikacyjnych przez dwa lata w celach bliżej nieokreślonych a prawo do prywatności* [Retaining telecommunications data for two years without specifying the reason versus privacy rights], *Radca Prawny Dodatek naukowy* 2011, No 115-116, 22

Pursuant to Article 180a(1)(1) of the TL, retained telecommunications data must be destroyed immediately upon expiry of the twelve-month period, except those data that have been accessed and preserved under separate provisions. Destruction of data means their permanent deletion from the telecommunications entrepreneur's databases. Data must be deleted irreversibly, only then can this obligation be deemed fulfilled. It is not enough to transfer the data from the database covered by retention obligations to another database. Having fulfilled the obligation to destroy the retained data, the entrepreneur should be unable to recover the data by means of ordinary technological measures used for the conduct of telecommunications activities¹⁰.

2. Current regulations concerning the duration of data retention period raise numerous doubts as to their practical interpretation. On one hand, Article 180a(1)(1) provides for a twelve-month retention period, but on the other, there are some other Articles in the TL which provide for retention periods longer than 12 months (Article 164, 165 and 168). The scope of data to be retained under separate provisions is much narrower than the scope of data covered by retention obligations, and it mainly refers to performed telecommunications services and their settlement. For example, data retention period exceeding 12 months from their registration is provided for in Article 168(2) of the TL. Pursuant to this Article, a provider of publicly available telecommunications services is obliged to store the data concerning the performed telecommunications services for at least 12 months within the scope which allows it to determine the amount due for performing these services as well as to investigate a complaint, and in the event of a complaint being filed, for the time necessary to resolve a dispute. In view of the current legislation, it seems that the only acceptable interpretation is the one which permits data retention periods by telecommunications entrepreneurs exceeding 12 months, but only in specific cases clearly defined by the provisions of the Telecommunications Law and, what is crucial, only for purposes defined by the said provisions. As regards Article 168 of the TL, for example, for the purpose of complaint handling procedures. As stated in Article 180a(1)(1), data retained for the purpose of criminal proceedings, upon court's or prosecutor's request, can only be stored for up to 12 months.

6. INFORMATION SUBMITTED TO THE PRESIDENT OF UKE

1. Pursuant to Article 180g(1) of the TL, by 31 January telecommunications entrepreneurs are obliged to submit to the President of UKE previous year information concerning:

- 1) total number of cases in which telecommunications data were made available to authorized entities, the Customs Service, the court and the prosecutor;
- 2) time that elapsed between the date of data retention and the date of submitting a written or oral request for access to such data by an entity referred to in item 1;
- 3) total number of cases in which a written or oral request referred to in item 2 could not be satisfied.

The information is then submitted to the European Commission by the President of UKE (Article 180g(2) of the TL) on an annual basis. The manner in which this obligation should be fulfilled was specified in the Regulation of the Minister of Infrastructure of 30 December 2009 on the form template to be used by telecommunications entrepreneurs for the submission of data access related information to the President of the Office of Electronic Communications¹¹. Under the said Regulation, the form template for the submission of data is laid out. Telecommunications entrepreneurs submit information concerning all cases in which telecommunications data were made available, regardless of the scope of requested

¹⁰ S. PIĄTEK, *Prawo telekomunikacyjne...*, 1091.

¹¹ *Journal of Laws* 2010, No 3, item 15.

data. Data concerning the time that elapsed between the date of data retention and the date of submitting a written or oral request for access to such data are rounded off upwards to 1 month.

Telecommunications entrepreneurs may authorize another telecommunications entrepreneur to submit the above mentioned information to the President of UKE on their behalf. In order to do so both parties must conclude an authorisation contract. In this case, the entrepreneur submitting information to the President of UKE may submit its own and the authorizing party's information in a joint form. This authorization does not release the authorizing party from the responsibility for the performance of this obligation (Article 180g(4) of the TL).

7. LEGAL CONSEQUENCES OF THE JUDGMENT PASSED ON 8 APRIL 2014 BY THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION IN JOINED CASES C-293/12 AND C-594/12

1. In passing its judgment of 8 April 2014 in Joined Cases C-293/12 and C-594/12, the Court of Justice of the European Union annulled Directive 2006/24/EC of the European Parliament and the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC¹².

The annulled by judgment of 8 April 2014 of the Court of Justice of the European Union Directive 2006/24/EC was implemented into the Polish Telecommunications Law, hence a question arises as to whether telecommunications entrepreneurs and authorized entities such as the prosecutor's offices and courts should continue to comply with the relevant provisions of the Telecommunications Law relating to data retention. These provisions have not yet been changed by the Polish lawmakers following the judgment of the Court of Justice. Neither have they been repealed by the Polish Constitutional Tribunal ruling.

In this situation, telecommunications entrepreneurs should adhere to national regulations until they have been repealed or amended by the lawmakers directly or following the judgment of the Polish Constitutional Tribunal. Changing the provisions will be necessary if a new data retention directive is passed. Meanwhile, adherence to the provisions of the Telecommunications Law does not generate any serious legal risks for telecommunications entrepreneurs with regard to the analyzed situation. Telecommunications entrepreneurs attempting to come up with their own interpretation of the Telecommunications Law provisions with reference to the judgment delivered by the Court of Justice of the European Union, by refusing to comply with the Telecommunications Law provisions concerning data retention in particular, could face penalties or be removed from the register of telecommunications entrepreneurs.

KEY WORDS

telecommunications data, data retention, access to data.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Telekomunikačné údaje, uchovávanie údajov, prístup k údajom.

BIBLIOGRAPHY

¹² Official Journal of the European Union, L 105. , 2014

1. P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz* [*The Code of Criminal Procedure. Comments*], Vol. I, Warsaw 2011
2. S. PIĄTEK, *Prawo telekomunikacyjne. Komentarz* [Telecommunications Law. Comments], Warsaw 2013.
3. M. WACH, Zatrzymywanie danych telekomunikacyjnych przez dwa lata w celach bliżej nieokreślonych a prawo do prywatności [Retaining telecommunications data for two years without specifying the reason versus privacy rights], *Radca Prawny Dodatek naukowy* 2011.

CONTACT DETAILS OF AUTHOR**Prof. dr hab. Maciej Rogalski**

Łazarski University, Warsaw, Poland

rogalscy1@neostrada.pl

tel. mobile +48 602 206 138

THE SPECIFICITY OF THE JUVENILE EMPLOYEES EMPLOYMENT UNDER POLISH LABOR LAW

ŠPECIFIKÁ ZAMESTNÁVANIA MLADISTVÝCH PODĽA POĽSKÉHO PRACOVNÉHO PRÁVA

Maria Bosak

University of Rzeszow, Faculty of Law and Public Administration

ABSTRACT

Juveniles, i.e. persons who are currently between 16 and 18 years old, form a specific group of employees¹. The specifics in this case is mainly identified with broadly defined protective function and manifests in number of specific aspects, which essentially will be the subject of this consideration. The aim of proposed study is normative synthetic analysis of laws in force and it contains reference to empirical studies carried out on the territory of the Republic of Poland by the National Labour Inspectorate.

ABSTRAKT

Mladiství, t.j. osoby, ktoré majú vek medzi 16 a 18 rokov, sú špecifickou skupinou zamestnancov. Špecifiká tejto skupiny sú dané široko koncipovanou ochrannou funkciou, ktorá prezentovaná v množstve špecifických aspektoch, ktorých posúdenie je predmetom tohto príspevku.

I. THE SPECIFICITY ACCOMPANYING JUVENILE EMPLOYEES EMPLOYMENT.

The Labor Code indicates two entities of the employment relationship, i.e. an employee and an employer. Juveniles are therefore group that after fulfilling certain conditions may be considered as employees². That means that filling the age criterion alone in the case of a designated group is not sufficient, to use the regulation provided in the ninth section of the Labor Code. These provisions, both present ones, as well as the ones presented in one of the first national legislation devoted to similar issue³, contain specific concepts that are at the same time, one of the key examples of the protective function of the labor law. However, it should be noted that this function in this aspect is also an example of the differentiation of employees due to the young age. Except of the age in case of juveniles the legislator stipulates also that this requirement will be the fulfillment of additional conditions, namely the completion of education at least at the level of junior high school and confirmation by doctor that work allowed to this group will not be detrimental to their health. The first condition does not have,

¹ In accordance with the Act from 19.3.2009, amending the law on the education system and the change of some other acts (Journal of Laws No. 56, item. 458), which shall enter into force on the 1.9.2018, the juvenile will be a person who is 15 years old, but does not exceed 18 years old.

² According to the Supreme Court, the age constitutes criterion, according to which the law makes the right to grant the employee factor - see verdict of 22.11.1979, III PZ 7/79, OSNCP 1980, z.4, p.83

³ Act from 2.7.1924 r., subject matter of work by juveniles and women (Journal of Laws No 65, item 636 with further changes) – not obligatory

however, absolute nature, since the national rules permit its liberalization.⁴ The second condition should be considered as a circumstance of stable and individual character, because every of required medical certificates shall be individualized. Therefore, in my opinion we should emphasize that in this case, it seems that we can point out even double individualization: relating to personal aspect, because medical certificate stating that there is no impediment to work is issued in this case, to a specific person in analyzed age range, and relating to the acceptance of chosen work, marked and permitted by the employment regulations. The solution adopted by the Polish legislator in practice can, however, cause different effects. The permission refusal to juvenile to perform declared work does not deprive automatically others from this age group to have this possibility.

Indicated solution is therefore one of the more important manifestations of the protective function of labor law, focusing in this case, on comprehending this group with the set of rules aimed at correcting malicious start their working life. Worth to emphasize is that, in case of juvenile preliminary procedure regarding their employment is based on the possibilities which are contained in the Article 22 § 3 of the Labor Code. This provision applies to granting legal capacity in terms of implementation of the juvenile employees' rights and obligations. According to it, reaching the age of 16 allows them to independent creation employment relationship, as well as performing legal actions in its range. According to Polish legal order juvenile, as a general rule, has limited capacity to perform acts in law, however, their privilege in respect of employment is associated with independent creating employment relationship. Legal relationship created in such way, may be however, considered valid if aforementioned conditions are also fulfilled.

The legislator as further expression of special protective function guaranteed to this group has included reservation that employment relationship created in that way can be considered as legitimate only if it does not oppose the right of juvenile, otherwise, it must be dissolved. Please note that only at this stage, there is permission to third-party interference, i.e. legal representative of the juvenile and the Labor Court/Tribunal, which in the event of stating adverse impact of the work decides about terminating such employment. Due to the objective of pointed acts, it seems that activities heading to cessation such employment relationship should be proceeded immediately. Employing of juveniles, except of meeting preliminary indications, should also take into account the basic tasks stated for this group of people. One of them is already indirectly indicated restriction associated with the achieving of specific educational background, understood - as it is stressed in the literature of the subject - as protection for young man social development. As a result, in case of not keeping that obligation by juvenile may even release employer from the obligation to its employment⁵. Currently, in accordance with the education law, the juvenile trying for possibility of employment, should complete at least junior high school. This level of education is considered to be primary, which does not mean that, in case of juvenile employment the employer will not have additional obligations with respect to its further education. First of all, in accordance with the Article 197 of the Labor Code, education for elementary school and junior high school is compulsory until the age of 18, but if the juvenile wants to reach additional degrees of education within the framework of secondary school or other extramural forms of education, the employer is obliged to allow him/her to do it.

⁴ The Ordinance of the Minister of labour and social policy of 5.12.2002 on cases in which exceptionally is permitted employing juveniles who have not completed high school, people who are not 16 years old, who have completed junior high school, and people who are not 16 years old, that have not completed junior high school (Journal of Laws No. 214, item 1808 with changes), see. on this subject: A. Sobczyk, *Prawo Pracy w świetle Konstytucji RP*, volume II, London 2013, p. 269-270.

⁵ More: A. SOBCZYK, *Prawo pracy w świetle Konstytucji RP*, volume I, Warsaw 2013, p. 209.

From the pointed legal structure we should therefore carry position repeatedly raised by the doctrine according to which the work performed by juveniles shall not be a priority, and contrary - should be done through education, which should be the main aim⁶. Therefore, its performance shall be considered as another aspect of legitimate differentiation of this employment group, which from the perspective of another employees creates the protective nature form. Confirmation of this view seems to be used by the legislator terminology of the ninth chapter of the Labor Code. Namely, in the part dedicated to the rules of juvenile education the legislator for the first time uses the term "juvenile employee", and not, as in the rest of the rules – only "juvenile". The legislator thus, once again fulfills the duty toward juvenile employee, namely to ensure the priority of education over the work, which manifestation is employer's obligation, consisting in completion of a studying period to working time, even if it is beyond the working hours. That duty is executed already at the early stage of employing, because entering into the agreement prepare for vocational training, the employer among the *essentialia negotii* must also take into consideration its mandatory way of theoretical learning method, to which the juvenile employee is obliged *ex lege*.

II. Employment of juveniles in the light of International Labour Organisation Convention No 138

The dynamics of changes in the field of determining the lowest age of admission to employment⁷ is systematized by Convention No. 138 passed on 26 June 1973, which has become one of the basis of the labour law concerning, among the other things the minimum age admitting to employment⁸. In the preamble were cited earlier International Labour Organisation (ILO) documents from the years 1919-1972⁹ containing provisions for the establishment of minimum age for work and need to indicate the single model in this regard. The goal, which prevailed during the ILO work, was to establish single age limit, which cannot be lowered because of the need to protect young person. The childhood is a period of development, acquisition of skills, it is also time in which there is room for carelessness, and taking up paid work highly limits these possibilities. Therefore, it was indicated in the Article 1 of the Convention, that for the authorities of the states imposes the obligation to keep policy heading for total and effective abolition of the acceptability of child labour. Also need to determine the age allowing to admit juveniles to work was indicated, so that this possibility has not remained in conflict with their normal development, health, safety and morality¹⁰. Therefore it was decided, that the minimum age for work will not be lower than this at which compulsory education ends, and in any event not less than the age of fifteen years old. Only in developing countries, the provisions of the Convention allow to establish the age of 14 years old as the minimum age at which the labour could be taken up, with the reservation that this is provision has only temporary nature, that only enables to implement provisions to States concerned. The document induced countries included in the Convention, that in a statement attached to the

⁶ For this subject, among the others: M. ŚWIĘCICKI, Instytucje polskiego prawa pracy w latach 1918–1939, Warsaw 1960, p. 195–196; G. GOŹDZIEWICZ, Problemy statusu prawnego młodocianych pracowników w Polsce, [in:] Prawo pracy a wyzwania XXI wieku. Księga Jubileuszowa prof. T. Zielińskiego, Warsaw 2002, p. 177.

⁷ The Conventions and recommendations of the International Labour Organization, volume II, Warsaw 1996, p. 861 et seq., ratified by Poland on 22 March 1978, the Convention No 138 ILO (Dz.U. 1978 (Journal of Laws), No 12, item. 53 – attachment). This Convention has been supplemented by Recommendation No. 146 concerning minimum age for admission to employment (conventions and recommendations..., volume II, op. cit., p. 867 et seq.).

⁸ I. Ortlewska, Child as an employee, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, Warsaw 2007, no.11, p.13 2011, p. 55-67.

⁹ More on this subject: M. Bosak, an outline of the evolution of protection of juvenile employees in selected documents of the International Labour Organization, [in:] State & law in the age of globalisation, s. Sagan (ed.), Rzeszów

¹⁰ This problem has been developed and regulated in details in later Convention No 182 ILO concerning prohibition and immediate action for the elimination of the worst forms of children labour. (Dz.U. 2001(Journal of Laws), No 123, item 1364.)

ratification they determined the lowest age of admission to employment within the framework of the employment or self-employment in area of the economic activity on the territory of given country¹¹. It also means that the Convention No 138 included all forms of economic activity, irrespectively of the legal basis and type of performed work¹². Therefore, the member states which have decided to ratify the document indicated the age of 14, 15 and 16 years old, as the one which is minimum to allow for employment of juveniles in their country. Of course, on the basis of the Convention No 138 possibility of employing juveniles under 18 years old in the case of works which are likely to endanger health and proper development is excluded, unless, exceptionally its performing is related to school curriculum and in respect of persons over 16 years old. The Convention also specifies the conditions allowing for involvement of persons from 13 to 15 years old to perform light works. The document did not contain definition of light work, and determine only that it could be any job that will not harm the health, development and education, unless the person concerned has been subject to compulsory education provide by school. And the duty to classify light works is the responsibility of each member state. In article 7 reserved that engaging with light works shall not hamper young man using skills and knowledge already achieved. In the initial stage of effectiveness the Convention also contained certain departure in relation to developing countries, by allowing them to lower the age for employment for one year earlier. This means that employment with light works in some parts of the world was allowed from 14 or 13, and exceptionally even from the age of 12. The Convention also related to the problem of employment of children and juveniles with artistic activity, in case they do not have yet reached the age for taking up such work. To that end, at the request of the artistic events organizers, member states were obliged to establish rules providing obligation of issuing individual authorisations for such work. The authorisation should contain precise indication of time and conditions of performing such employment, having in regard the welfare of children and juveniles, although the text of the Convention does not specify any additional clarifications in this regard. The International Labour Organization since the very beginning of its activities clearly indicates need for elimination of work performed by children. According to studies revealed by the ILO, child labour, particularly in developing countries, is too frequent phenomenon. From the studies published by Press Release¹³ especially in developing countries work 250 million children between 5-14 years old, and about 120 million work full-time, and the others, combine work with school obligation. The report also shows that almost 70% of working children perform dangerous activities, and 50-60 million of them aged 5-11, work in conditions which are already - due to its specificity- are danger. To eliminate the phenomenon of work performed by children and, in particular, to total and immediate elimination of the worst forms of children labour contribute provisions of aforementioned Convention No. 182 and Recommendation No. 190 concerning prohibition and immediate elimination of the worst forms of children labour¹⁴.

¹¹ More on this topic: A.M. Świątkowski, *Międzynarodowe prawo pracy*, volume I, *Międzynarodowe publiczne prawo pracy – standardy międzynarodowe*, vol.II, Warsaw 2008r., p. 137 et seq. In addition, at this point it is worth to indicate the provisions contained in Recommendation No. 146 of the ILO, which clearly shows that the minimum age for employment should be aligned in relation to all areas and should not be less than 16 years old.

¹² More on this topic: I. Ortyłewska, *op.cit.*, p. 13.

¹³ The ILO Report, ILO/99/21-23.

¹⁴ The Convention No. 182 and the Recommendation No. 190 have been accepted by the General Conference of the ILO during the 87 session, on 17 June 1999. It is worth to point out that in the Convention No 182 were first listed the worst forms of work performed by children and prohibition of enforced or compulsory recruitment children into the army. Whereas the Recommendation No 190 defines hazardous work, recognizing that each job endangers children to physical, psychological and sexual abuses; work underground, under water, at altitude, in closed areas, with dangerous machinery, equipment and tools, works associated with heavy loads; in an unhealthy environment, and every work carried out in difficult conditions.

The scope of the Convention covers all persons under 18 years old, which, in accordance with the wording of article 1, shall be deemed to be children. Whereas the Recommendation No 190 induces member states that have chosen to ratify the Convention No 182, to acknowledge the practices related to the violation of the provisions contained in its content for crimes of criminal nature. It is worth to mention that the Convention No 182 was serious supplement for legal regulations concerning elimination of children labour¹⁵, and its rank was also emphasized by enthusiastic reception, indicating its universal shape and nature of issues contained in it.

III. JUVENILES PROTECTION DUE TO EMPLOYMENT RELATIONSHIP

Analyzing issues related to the criterion of employees distinction in the context of juveniles employment¹⁶, there is no way to skip the provisions relating to the health protection of this group of employees. Except of the general rules guaranteed in this range to every employee, juveniles can count on additional rights. Privileging regarding to health protection is integrally associated with age, immaturity and natural processes accompanying development of young organism, as well as lack of experience and shaping psycho-physical processes¹⁷. Therefore, even after fulfilling numerous selection requirements when the performance of permitted work will be enable to juvenile, this fact does not guarantee its perspective continuation. As a result of periodical tests it may turn out that work allowed earlier with passing time becomes detrimental to the juvenile's health. Then the doctor conducting examination imposes on the employer obligation to change the nature of work. If such change is not possible, the employer is obliged to dissolve employment relationship immediately. Privileging juveniles in such situation is therefore at the same time, their broad protection, as in the case of designated events they are entitled to compensation in the amount of remuneration for the period of employment notice. The protection of juvenile's health involves not only the benefits, but it also consists numerous prohibitions imposed on this particular group of employees. These include the absolute prohibition to employ juveniles overtime hours and night time. As a general rule it is not allowed to employ them for some kinds of forbidden works, although this prohibition does not have, however, absolute character and its liberalization is connected with the necessity to acquire necessary training aspect in terms of specific vocational preparation. In this case, however, due diligence has to be kept in order to ensure the protection of life, health and morality of juvenile and restrict harmful factors for him to absolute minimum. Juvenile protection, that indirectly describes its legal status, connects with rest possibility ensuring its regeneration. The ninth section of the Labor Code contains separate, more favorable provisions in this respect, both in terms of work breaks related to 24 hours and one week rest due to employee in respect of performing work, as well as longer breaks, arising out from the fact of entering into employment relationship, i.e. holiday vacations. The provisions of chapter V contained in this section are another example of diversification of this group of employees. The issue of vacation destinations due to juveniles is different from the corresponding provisions guaranteed to other employees. The manifestation of privileging is the opportunity

¹⁵ International ratification of the Convention No 182 contributes to development of the campaign within the framework of the international Programme for the Elimination of children labour (IPEC). More on this subject: M.D. Stefańska, The Convention of the International Labour Organization relating to children labour, "The workers ' Service" 2000r., no 1, p.12-13.

¹⁶ The Conventions and recommendations of the International Labour Organization, volume II, Warsaw 1996, p. 861 et seq., ratified by Poland on 22 March 1978, the Convention No 138 ILO (Dz.U. 1978 (Journal of Laws), No 12, item. 53 – attachment). This Convention has been supplemented by Recommendation No. 146 concerning minimum age for admission to employment (conventions and recommendations..., volume II, op. cit., p. 867 et seq.).

¹⁷ More: I.A.WIELEBA, Szczególna ochrona zdrowia pracowników młodocianych –zagadnienia wybrane, [in:] M.Bosak, Funkcja ochronna prawa pracy a wyzwania współczesności, Warsaw 2014, p. 71-84.

to use so-called *holiday in advance*. More favourable provision on the right to rest is connected with longer period of holiday due to juveniles compared with adults performing work.

IV. STABILIZATION OF EMPLOYMENT GUARANTEED TO JUVENILE EMPLOYEES

Protection in the range of stabilization of created employment relationship, especially nowadays, when the workplace is identified with deficit good fulfills at the same time, distributive function of labor law¹⁸, so important for every employee. The legislator guarantees juveniles right to employment generally in two forms:

- 1) professional preparation taking place within the framework of the apprenticeship and vocational training to perform a specific work;
- 2) employment in the so-called *light-work*.

The first of the above mentioned forms of juveniles employment combines first and foremost educational value along with the ability to use the acquired knowledge in practice. The second has purely earning aim, however, it also shall take place with respect for the general principles associated with employing juvenile employees. Relevant in this case will be to qualify certain work categories as light. Now this obligation encumbers employer, that deciding for employment in this form, has to ensure that the proposed work does not jeopardize life, health, psycho-physical development of juvenile, as well as not impede the fulfillment of education duties. Pointed criteria implemented by the legislator are determining to establish light work, and also constitute fulfillment of Article 3 paragraphs d of the Council Directive 94/33/EC of 22.6.1994 on the protection of young people at work¹⁹.

Due to the different assumptions associated with the employment in the framework of the above form, worth to point out, particularly in the context of this issue, is also protection of created in that way employment relationship. In case of vocational preparation, where the priority is to combine skills with everyday life, the legislator has decided for a specific concept in terms of termination by notice employment relationship with juvenile employee. Content analysis of the provision permitting to dismiss juvenile by providing notice proves that it is closed catalogue. This means that only the presence of the conditions indicated in the Article 196 of the Labor Code allows to interrupt ongoing professional process in the indicated mode.

This circumstances can be generally divided into two groups: first one includes the causes lying on the side of employers, and the other one is on the side of juvenile employees²⁰. The causes of the first group are bankruptcy or liquidation of the workplace, as well as reorganization of the work place, as a result of which the employer loses the possibility to employ juveniles. Indicated conditions, particularly relating to the reorganization of the workplace, must be actual, and thus – in case of any doubts – possible to verify. The second group of indicated reasons – the one situated on the side of juvenile employee – also includes two categories of events leading up to the termination of the employment relationship by notice. One of them is culpable by juvenile. I mean here the infringement of performing juvenile's obligations under the contract of employment or the obligation to study. By submitting above content to the analysis, it is worth to notice that the legislator, in order to strengthen the position of juvenile, in case of arising indicated situations points at the fulfillment of two additional conditions leading to a dissolution of the employment relationship. First was implemented directly and is included in the expression "despite the use of educational resources", which means that non-

¹⁸ More: T.LISZCZ, Prawo Pracy, Warsaw 2008, s.31.

¹⁹ Official gazette of UE. L 1994, No 216, p. 12; more: A.M. ŚWIĄTKOWSKI, H. WIERZBIŃSKA, Kodeks pracy i zabezpieczenia społecznego Unii Europejskiej, Cracow 2011, p. 589.

²⁰ More: J. WRATNY, The Labor Code - Comment, Warsaw 2013, p. 437–439.

compliance with the aforementioned order may result in invalidity of notice in this mode. The second condition comes indirectly from the content of the analyzed provision, namely the legislator formulating content of this circumstance, decided to use plural form. In accordance to which, appearance of occasional behavior proving of not complying obligations arising from contract of employment or training requirement by juvenile cannot result in termination of employment relationship in this mode. Second of the conditions allowing termination of the agreement in order to professional preparation as a employer's initiative is not caused by juvenile. Its vocation seems to be legitimated in case of real statement its uselessness in range, in which professional background takes place. In my opinion, Implementing this circumstance shall also be considered as an example of diversification of juvenile employees, with reservation that its proper implementation must be accompanied by strong employer's objectivity. Therefore, stating by the employer inadequacy must be backed up by specific, possible to verify facts.

V. THE ISSUE OF JUVENILE EMPLOYEES DUE REMUNERATION

By submitting to analysis issues related to employment of juvenile employees, we cannot skip the issue of remuneration for work, as it is after all one of the integral components of each employment relationship. Owing to analyzed subject area we should indicate situation of juveniles employed in order to professional preparation, because toward them specific rules are applied to identify due amount of remuneration²¹. These rules are also specific criteria for differentiation this employee group due to the fact that amount of remuneration depends on two issues, namely, the type of preparation undertaken vocational training, as well as its degree of advance. Detailed remuneration issue for work understand in that way includes the content of the regulation of the Council of Ministers of 28.5.1996 on juveniles vocational preparation and their remuneration²². In accordance with it in order to determine due remuneration the legislator pointed out only percentages in relation to the average monthly salary in national economy, using, admittedly, the expression "not less than", respectively 4, 5 and 6% in the case of apprenticeship, and "not less than" 4% in the case of training to perform a specific job. Use of the expression "not less than" gives the real possibility to increase remuneration for juveniles but practical use of this legal construction by employers should be questioned. Therefore, current view expressed by the doctrine according to which so understood remuneration provided for juveniles should be treated as a scholarship, and proposed value referred to as "student rates of payment", not as the payment for work done still seems to be the up – to – date²³. Therefore, especially in the analyzed context of the protective function of labor law, accuracy of the aforementioned regulation in confrontation with the general provisions concerning remuneration contained in the Labor Code should be considered, as well as constitutionally guaranteed minimum wage relative to juvenile employees²⁴. Above-mentioned provisions are therefore an example of differentiation of employees due to the young age, though in this case it is difficult to discern in them legitimate objective, particularly bearing into consideration principle of social justice. As it should (*De lege ferenda*), we need to refer to the article 346 § 1 of the Individual Project of the Labor Code, which takes into account indicated problem and contains proposition of change current way of determining its amount. In accordance with its content, the Codification Commission of Labor Law proposes that the value of remuneration provided for juveniles taking professional background

²¹ See judgement of the Supreme Court from 5.1.11.1975, files reference number: II URN 16/75, non publicised., According to which if a person who employees pupil on the basis of a contract of apprenticeship does not pay, contrary to the rules in force, remuneration for work, this cannot mean for him/her any negative effects in terms of pension rights.

²² Journal of Laws No 60, item 278 with changes; see also: A. SOBCZYK, *Prawo pracy...*, p. 46–49.

²³ See T. LISZCZ, *Prawo pracy*, Warsaw 2012, p. 453.

²⁴ See J. IWULSKI, W. SANETRA, *The Labor Code. Commentary*, Warsaw 2011, p. 1013–1014.

shall be not less than 30% of the minimum remuneration for work²⁵. Application of such legal construction would be also the adaptation of given provisions of Polish labor law to the content of the European Social Charter from 18.10.1961²⁶.

VI. Control of the validity of employing juveniles on the territory of the Republic of Poland²⁷

The provisions of chapter IX of the Polish Labour Code, as already mentioned, as the primary objective of employment of juvenile employee suggests giving to him/Her possibility to gain professional qualifications. Its implementation, as already mentioned, is done with obeying special rules for physical and mental health protection and special procedures for the protection of employment relationship, of which one party is juvenile. Therefore taking into consideration that juvenile employees due to their degree of maturity and psycho-physical conditions should be subject to special protection, the National Labour Inspectorate treats assessment of compliance with the provisions of their employment as one of the constant elements of the examination procedure. Such control includes activity of all regional labour inspectorates operating on the territory of the Republic of Poland and has to assess state of compliance with the provisions, changes monitoring in this area and identifying possible areas for special surveillance. The aforementioned irregularities have been established exclusively under the control targeted to assessment of obeying rights of juvenile employees. Labour inspectors have also disclosed number of infringements related to implementation of labour rights related to employing juveniles during the current inspection activities and following to the investigations of staff complaints. In 2012 labour inspectors conducted controls for compliance with legal provisions concerning employing of juvenile employees in 884 employers. Controlled employers employed in total 21 927 employees, including 7 264 women and 3 892 juveniles. Activities carried out by labour inspectors revealed non-compliance with a number of provisions with significant impact on the safety of work performer by the juveniles. Most irregularities consisted in the lack of work time record at prohibited works, and permitted to juveniles only in order for professional preparation. In 2012 inspectors revealed such situation on 40% of employers, so referring to previous control this situation has not significantly improved (in 2010-40% in 2011-39%). Another major problem with significant impact on the health of juvenile employees are inadvertences to develop lists of positions and types of work prohibited and permitted for the purposes of professional accreditation. Lack of such documentation was found in 38% of employers. Another infringement revealed as a result of the inspections turned out to be frequent lack of medical certificate stating that given work does not endanger juvenile's health. In 2012 this issue appeared in 23% of employers. Generally it should be noted that in the area of employment and particular protection of health of juveniles it is mostly noticed either not implemented or incorrect implementation of responsibilities associated with formal issues, and subsequently, negligence with regard to proper preparation of juveniles to work. Statistical analysis of data indicates that indicated irregularities have also relationship with the nature of the activities carried out by employers because they occur most often in industrial processing industry, construction, trade and services. It seems that their main cause was the ignorance of law provisions, inappropriate organization of work, insufficient staffing and lack of qualified legal staff in small traders. The result of

²⁵ Individual project of the Labor Code has been made available on the website of the Ministry of labor and social policy, <http://www.mpips.gov.pl/prawo-pracy/projekty-kodeksow-pracy/> data from 17 June 2014.

²⁶ Journal of Laws from 1999, No 8, item 67 with further changes.

²⁷ The information in this part of the article comes from the report entitled: "Employment and safety of work of juvenile employees," prepared by the National Labour Inspectorate in July 2013. Full text of the report was posted on the official website of the Labour Protection Council at the Parliament of the Republic of Poland: http://rop.sejm.gov.pl/1_Old/opracowania/pdf/material67.pdf (Download date 7 Feb 2014.)

indicated controls was taking following legal measures: decisions, presentations including conclusions, criminal tickets with fines and motions for punishment issued to labour courts.

VII. CONCLUSION

To sum up, in my opinion, it should be acknowledged that the general position of the juveniles in the Polish labor law is one of the key examples proving the fact justified, but also periodical criterion of staff differentiation due to the young age. That differentiation, what I tried to highlight, is multifaceted protection resulting directly from the content of those provisions. Their analysis shows that the aim should be, on the one hand, to eliminate the phenomenon of “*adultryzm*”, and on the other hand, it is to strengthen position of people, who have contact with professional life for the first time. Therefore, in the context of this protective function of labor law so important will be to correct application of these provisions in practice, as well as supervision of their fair performance, guaranteed by the State what seems to be current need, bearing in mind aforementioned audit results disclosed by The National Labour Inspectorate. Protection and privileging of this group of employees should therefore be treated as responsibility for their proper and comprehensive physical and mental development²⁸, as well as eliminating against exploitation, fulfilling imposed on the employer direct obligation to ensure juvenile employees care and assistance proving its humanism, as well as the social culture.

KEY WORDS

juvenile workers, juvenile employees, juvenile protection, the protective function of labour law, the Polish Labour Code

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Mladiství zamestnanci, ochrana mladistvých, ochranná funkcia pracovného práva, poľský zákonník práce

BIBLIOGRAPHY

1. IWULSKI, J. - SANETRA, W.: The Labor Code. Commentary, Warsaw 2011.
2. LISZCZ, T.: Prawo pracy, Warsaw 2012.
3. SOBCZYK, A.: Prawo pracy w świetle Konstytucji RP, volume I, Warsaw 2013
4. ŚWIĄTKOWSKI, A.M. - WIERZBIŃSKA, H.: Kodeks pracy i zabezpieczenia społecznego Unii Europejskiej, Cracow 2011.
5. WIELEBA, I.A.: Szczególna ochrona zdrowia pracowników młodocianych –zagadnienia wybrane, [in:] M.Bosak, Funkcja ochronna prawa pracy a wyzwania współczesności, Warsaw 2014.
6. WRATNY, J.: The Labor Code - Comment, Warsaw 2013.

²⁸ This obligation arises directly from the Article 1 ratified by Poland of ILO Convention No. 138 concerning minimum age for admission to employment, adopted at Geneva on 26 June 1973r., Journal of Laws 1978, no. 12, item 53.

KONTAKTNÉ ÚDAJE NA AUTORA

Ph.d. Maria Bosak

University of Rzeszow

The Department of Labor and Social Security Law,

mbosak@univ.rzeszow.pl

DETERMINATION OF THE BUDGETS OF THE LOCAL GOVERNMENT UNITS IN POLAND

URČOVANIE ROZPOČTOV ÚZEMNÝCH SAMOSPRÁVNÝCH CELKOV V POĽSKU

Paweł Majka

University of Rzeszow, Faculty of Law and Administration

ABSTRACT

This article aims to analyze the regulation of Polish law concerning adoption of the budget of local government units. Analysis of the existing norms leads to the conclusion that the interpretation of the rules causes many doubts. In the author's opinion doubts arise, among others, regarding the possibility of influencing the work of the executive at the design stage of the budget. Also controversial is the content which should include the resolution of the legislative body of the local government unit on the mode of drafting the budget resolution. Question arises concerning the effects of not submit a draft budget resolution in the time required by law.

ABSTRAKT

Tento článok si kladie za cieľ analyzovať problematiku regulácie poľského zákona o prijatí rozpočtu územných samosprávnych celkov. Analýza existujúcich noriem totiž vedie k záveru, že samotný výklad pravidiel spôsobuje mnoho pochybností. Podľa názoru autora pochybnosti sa týkajú aj možnosti ovplyvňovania exekutívy v štádiu prípravy rozpočtu. Rovnako kontroverzným je aj obsah, ktorý má obsahovať rozhodnutie legislatívneho orgánu ohľadom spôsobu tvorby rozpočtového rozhodnutia. Vzniká aj otázka, aký je dôsledok nepredloženia návrhu rozpočtu v takej dobe, v akej je to požadované zákonom.

I. INTRODUCTION

A scientific debate, the subject of which is the analysis of the effectiveness of the public law institution in connection with the world economic and financial crisis, requires the evaluation of the public finance law regulations in force. Within the framework of a normative research the current issue which requires the analysis is the evaluation of the public finance law regulations regarding the finance of a local government unit (referred to as - l.g.u.). It is beyond any doubt that local government units which run their own financial economy become involved in the particular areas of the national economy to a significant extent. The necessity of running finance research of l.g.u. results from the role what finance play in economy taking into account the fact that developing process of finance decentralization has an influence on gradual increase in both, a scale of expenses of l.g.u. and an increasing participation of those expenses in relation to GDP in most of the European countries¹.

¹ See E. RUŚKOWSKI, *The basic determinants of decentralization of public finances*, State Control, 2006, special issue, p. 22; on the causes of expenditure growth of l.g.u. see. M. JASTRZĘBSKA, *Finance units of local government*, Warsaw 2012, p. 133-134.

At the same time, the limited frames of this paper make impossible to analyze all the normative problems connecting with finance of l.g.u. The aim of this study is to analyze the regulations of Polish public finance law concerning the first stage of budget procedure, that is the stage of designing and adopting the budget of l.g.u. which will allow to propose conditions for development of solutions that can be used to create an effective and rational system of finance. The rational, defect-free (in terms of "*the final effectiveness*" - in Polish theory of law it means that the law is a mean to achieve some purpose, and achieving this purpose through obeying the law means that it is effective) which do not raise concerns as regards the interpretation, enable the establishing of budget in an appropriate term thus they have a positive influence on finance economy of l.g.u. At the same time there is a doubts that requires verification in terms of whether existing regulations meet those requirements. It must be emphasized that the aim of present study is to evaluate the institution only on legal surface. In study as a research method it was used - analyzes of legal dogmatic.,

II. BUDGETARY PRINCIPLES CONNECTED WITH ADOPTING THE BUDGET OF LOCAL GOVERNMENT UNIT

In theoretical terms the problem of adopting the budget of l.g.u. is connected with the necessity of keeping the numerous budgetary principles. Additionally, it shall be pointed out that in Polish law budgetary principles are generally perceived only as postulates of a doctrine that are addressed to the legislator who adopts the regulations of budget law and budget contractors. The completion of regulations of the budget law contributes to creating the effective and rational budget.

There are three directives that have the meaning for procedure of adopting the budget of l.g.u. and which should be mentioned within the framework of budgetary principles, they are as follows: priority, detailness (by some representatives of the doctrine also known as the principle of transparency) and openness of the budget.

The priority principle of budget does not have the normative character, it only constitutes the postulate predicting the necessity of adopting the budget before an effective period². Currently, the meaning of this principle is increasing which is visible in reducing the legal term in which the budget of l.g.u. should be adopted and in consequences which result from not adopting the budget. The priority principle constitutes postulate which is proposed in the doctrine. It is realized in practice in connection with an effective period of regulations that refer to works in course of budget procedure and terms of adopting the budget.

Detail principle defined also as a specialization principle means that the budget is arranged in a clear way and thanks to this the establishing body which debate about the budget may familiarize with the budget and may decide about the directions and the size of disbursement of funds and about the types and the size of a budget³. It is pointed out in a doctrine that this principle is defined wider as a public transparency principle of a financial economy. In technical-organizational terms this principle means classifying the income and expenses according to homogeneous and understandable rules⁴. In political terms, this principle is expressed in the need of presenting the financial phenomena in the way enabling the evaluation of the activi-

² M. WERAŁSKI, *the State budget (in:) Legal and financial institution System of the PRL. Vol II. Budgetary institutions*, ed. M. Werałski, Ossolineum, 1982, p. 46.

³ N. GAJL, *Finance and financial law*, Warsaw 1992, p. 146.

⁴ B. BRZEZIŃSKI, M. KALINOWSKI, K. LASIŃSKI-SULECKI, W. MORAWSKI, E. PREJS, W. MATUSZEWSKI, A. OLESIŃSKA, A. ZALASIŃSKI, *The law of the Public Finances*, Toruń 2010, p. 56.

ty of public authority through the parliament and the society. Thus, the parliament may make decisions that are rationally and socially justified and the parliament may also evaluate the results of the activity of the executive body⁵.

An openness principle is treated as one of the oldest and basic principle. It is traditionally associated with a budget openness principle being understood as a postulate of a political-systemic character aimed at the legislator and the contractor of a budget⁶. In doctrinal terms and as regards the budget, an openness principle means postulate according to which it is necessary to inform about the financial activity of public authority. It is also necessary to inform about the presentation of financial phenomenons in a way that enables the evaluation of the activity in this area through establishing body and the society⁷. The realization of an openness principle is guaranteed by an openness of a debate over the budget at a stage of budget procedure. What is more, the realization of an openness principle is also guaranteed by the regulations predicting the citizen's right to obtaining information about the activity of bodies of the public authority and also about the activity of people who perform public functions.

III. DESIGNING OF BUDGET OF THE LOCAL GOVERNMENT UNITS

According to the art. 233 of the Public Finance Act⁸ of 27 August 2009 only the management board of the local government unit is responsible for preparing the project of budget resolution, preliminary budget resolution and the project of resolution to amend the budget resolution. This provision explicitly stipulates that only executive body is the entity authorized to preparing the project of a resolution and the project of resolution to amend the budget resolution. It is pointed out in the doctrine that provision's content was formulated incorrectly because as regards preparing of the project of budget resolution one cannot mention about the initiative in this scope. When it comes to preparing of the project of budget resolution it should be mentioned about the duty of preparing the project of budget resolution through management board and this duty results from acts' provisions which regulate the system of l.g.u.⁹.

The principle of preparing the project of budget resolution through the executive body of l.g.u. is the natural consequence of the rule according to which running of the financial economy of l.g.u., basis of which is the budget resolution, belongs to the competencies of the management board. If running of the financial economy on the basis of a budget resolution is the management board's duty then the project of the document, on which legislative body will proceed, should be prepared by this management board which subsequently will be assessed in connection with implementing the resolution.

During designing the budget resolution some question appears, namely whether it is possible that other entities may have influenced on the executive body's works at a stage of designing the budget. In theory it is possible that councilor or other entities may notify the management board about requests the main aim of which is to change the budget resolution¹⁰. As consistent with the law but non-binding should be treated the fact that councilors notify the requests regarding the proposed content of the budget resolution or requests regarding issuing an opinion as regards the proposed solutions. Legislative body cannot at the same time influence on the executive body in a binding manner, for example through giving clues regarding

⁵ *Ibidem*

⁶ M. WERALSKI, *op. cit.*, p. 46.

⁷ B. BRZEZIŃSKI, M. KALINOWSKI, K. LASIŃSKI-SULECKI, W. MORAWSKI, E. PREJS, W. MATUSZEWSKI, A. OLESIŃSKA, A. ZALASIŃSKI, *op. cit.*, p. 54.

⁸ Uniform text, Journal of Laws from 2013, pos. 885 with amendments, referred to as "Public Finance Act".

⁹ C. KOSIKOWSKI, *A new Act on Public Finances. Comment*, Warsaw 2010, p. 523.

¹⁰ *Ibidem*, p. 524.

the tasks or the size of funds that should be included in the budget¹¹. Non-interference of legislative body until submitting of the project of budget resolution results in the lack of possibility of imposing on the executive body the obligation to prepare the self-amendment in the project of budget resolution at the request of the legislative body. What is more, it also results in the lack of possibility of imposing on the executive body the obligation to justify in writing why councilor's requests were rejected¹². In the opinion of supervisory body the indication in the resolution regarding the procedure of work connected with the project of the budget resolution the necessity of using by the management board certain indicators to the needs of preparing the project go beyond the rights of the executive body¹³. The executive body cannot also transfer and assign works connected with preparing of the budget project to another budget entity than the executive body because this body performs the task individually and is responsible for the realization of the task¹⁴.

Works on the project of the budget resolution shall take place on the basis of the provisions of a separate decision regulating this procedure. The applicable rules do not stipulate the specific solutions as regards the course of this procedure and there is no single normative standard applicable to all l.g.u. Lack of harmonization of this issue is associated with allowing each l.g.u. to develop their own procedures, taking into account the specificities of each l.g.u. Legal arrangements relating to the content of the resolution predicting the mode of proceeding within the budget provides the article 234 of Public Finance Act according to which the resolution of the legislative body of l.g.u. regarding works on the project of the budget resolution defines in particular the required detail of the draft budget of l.g.u. It defines also the time limits applicable during works on the draft resolution of l.g.u. and budgetary requirements for reasoning and information materials that the management board shall submit to the authority of a legislative body of l.g.u. together with the project of the budget resolution. Because the elements of the resolution were listed only as a sample, the resolution of the legislative body of l.g.u. regarding the budgetary decisions on the project can and should also contain other ingredients that will create the entire mode of adopting the budget. At the same time the question appears whether the listed ingredients in the resolution on the budget resolution proceeding may or must appear in the content of the resolution. In theory it is indicated correctly that the content of the article 234 of the Public Finance Act points out that these elements are mandatory¹⁵. The question also arises concerning a possible obligation to enact the resolution regarding works on the procedure of the project of budget resolution. For this reason, the article 234 of the Public Finance Act contains the phrase "specify", at first glance (*prima facie*), it should be considered that the adoption of the resolution in the above field is mandatory. At the same time, it should be noted that, in the absence of adoption of the resolution regarding works on adopting the budget, the applicable rules do not include instruments, thanks to which the legislative body might be obliged to adoption of the resolution (there is also no en-

¹¹ Resolution of Regional Accounting Chamber College in Opole, 28.09.2011, no 80/2011, LexPolonica. Polish Regional Accounting Chambers (RACH) acting on the basis of the Act of 7 October 1992 on Regional Accounting Chambers (an uniform text, Journal of Laws, 2012 pos. 1113). RACH have been established as the authority supervising and controlling the local government units in the area of financial management and procurement and operating information and training on budgetary matters. They are not part of the organizational system of local government, but the specially established state institution as controlling external to the authorities and local governments. RACH are state budget units.

¹² See resolution of RACH College in Warsaw of 4.12.2004., no 52.314.2012, LexPolonica, and resolution of RACH College in Warsaw 22.11.2011., no 25.289.2011, LexPolonica.

¹³ Resolution of RACH College in Krakow of 21.09.2011, no KI-411/433/11.

¹⁴ Resolution of RACH College in Wrocław, 4.04.2007, no. 44/07, LexPolonica and Resolution of RACH College in Bydgoszcz, 26.10.1994, nr XXV/107/94, LexPolonica.

¹⁵ J.M. SALACHNA (in:) *Public finances. The practical comment*, ed. E. Ruśkowski and J.M. Salachny, Gdańsk 2013, p. 925; Similarly, The resolution of RACH College in Warsaw of 29.09.2010, no 242/K/2010, LexPolonica.

tity that could replace the legislative body). In the absence of a resolution concerning the procedure of works on the project of the budget resolution its adopting is done according to the general principles of creating resolutions. It should be noted, however, that this practice is compatible with the law but it may have a negative impact on the quality of the adopted budget. Specific nature of a budget resolution and its meaning for the financial economy require that the procedure of adopting the budget, especially at a stage of designing, should take into account the diversities connected with, among others, the necessity of preparing the project in a professional way or making some works public in order to enable conducting of a social debate. It is, above all, important in the case of units, the budgets of which characterize high amount of income and expenses.

Works regarding the project of a budget resolution start from the moment of designing the project of this resolution through the executive body. Thus there are not the legal basis for the executive body of l.g.u. to regulate the stage of works preceding the designing of budget resolution project. The executive body of l.g.u. do not have to define the duties of the treasurer and manager of units and departments before designing the budget resolution project¹⁶. The aforementioned point of view deserves the acceptance but it should be emphasized that it is even desirable to regulate the works before designing the project of resolution. The regulation of this issue should be done through the managing body and with using acts of internal character (for example regulation of village administrator, mayor of a town or a president).

On account of content of the mentioned article 234 the Public Finance Act the question appears, namely whether it is possible to include in the content of the budget resolution the rules regarding works on preliminary budget resolution and on resolution to amend the budget resolution. *A maiori ad minus* principle says that the possibility of regulating the resolutions' procedure and rules regarding the preliminary budget and resolutions to amend the resolution should be accepted in spite of the fact that resolutions other than budget resolution are not indicated in the art. 234 Public Finance Act. Thanks to such a solution l.g.u. may avoid the problems which might appear when it will be necessary to work on adopting the preliminary budget or changing the budget resolution and using in this situation the rules included in the resolution on works on the project of budget resolution by analogy. The executive body may in one resolution define the procedure of works on the resolution on budget resolution's changes and resolution on the preliminary budget but this procedure may also be adopted in the separate resolutions.¹⁷ It is mentioned in the doctrine that the aforementioned solution is possible to be implemented, despite the fact that art. 234 The Act on Public Finances points out the compulsory elements of resolutions on the procedure of works on the project of the budget resolution. When there is such a situation that the procedure of works on preliminary budget is not adopted then the proceeding should be held on the basis of a resolution's regulations that define the procedure of works on the project of budget resolution on account of the character and preliminary's scope¹⁸.

In connection with the realization of the priory principle, in the content of the art. 238 par. 1 Public Finance Act the executive body has the instructive term given until the 15th of November the year before the budgetary year. In this term the executive body has to finish the stage of works on the project of budget resolution and has to submit it for giving an opinion to a legislative body and to the RACH – it is the supervisory and control body as regards the financial economy of l.g.u.¹⁹ The above mentioned term has the instructive character but the

¹⁶ Resolution of RACH College in Rzeszow of 23.03.2010, no VII/1191/2010, Legalis.

¹⁷ J.M. SALACHNA (in:) *Public finances. Practical comment*, op. cit., p. 926.

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ Supervisory authorities on l.g.u. acting on the basis of the Act of 7 October 1992 on Regional Financial Chambers (an uniform text, Journal of Laws, 2012 pos. 1113).

final term of submitting the project of budget resolution by the management board is until the 31st of December the year before the budgetary year. The 31st of December is the final term because after this day the submitted project of the budget resolution is the base of financial economy of l.g.u.²⁰ Prejudicing of the project of a budget resolution entails legal consequences and running of a financial economy will be hindered if the project of the budget will not be submitted until this date.

A doubt arises that regards the results of not preparing and not submitting of the project of budget resolution in the statutory term as well as the possibility of enforcing this duty. Due to the fact that the indicated term has the instructive character there are not at this stage sanctions expected in u.f.p. thanks to which the management board may be forced to the behaviour consistent with the law. There is such a possibility that the instruments relying on the Regional Accounting Chamber's law may influence on the management board. It is also possible to demand the information and data regarding the organization and the functioning of commune. These information and data are indispensable to performing supervisory powers. The above-mentioned actions may result in sending the appropriate document reminding about the legal duty.²¹ It must be stressed that sanctions of norms of public finance law result not only from the norms of this legal field but also from the regulations of other legal fields, for example administrative law or penal law. Criminal law sanctions are in the system of sanction's influence on the obliged entity. In this context lack of preparing and submitting of the project of budget resolution may be qualified as a criminal offence described in the content of the article 231 § 1 of the Penal Code of 6 June 1997 that is failure to fulfil public officer's obligations which act to the detriment of public and private interests²².

The possibility of carrying out an audit by the Regional Accounting Chamber was presented in the doctrine as an action, the purpose of which is to discipline the management board in the situation of not preparing and not submitting of the project of the budget resolution. Making expenses without the legal basis that is lack of the project of budget resolution from the 1st of January, budgetary year is a violation of a public finance discipline²³.

The management board of l.g.u. is obliged to present to the legislative body of l.g.u. the opinion of Regional Accounting Chamber about the project of budget resolution before adopting the budget. The character of the opinion causes simultaneously that it is non-binding for the legislative body but it will be the basis for the evaluation of the project of the budget resolution in further works. Because it is the Regional Accounting Chamber that sends the opinion to the management board then the question arises regarding the evaluation of the situation in which the management board falls to perform the duties of presenting the evaluation of the situation to the legislative body before adopting the budget. Due to the sanction's absence in this respect the only possibility for the legislative body to adopt the budget resolution responsibly seems to be asking the Regional Accounting Chamber for sending the copy of the budget resolution.

IV. ADOPTING THE BUDGET TROUHGU TEH LEGESLATIVE BODY OF LOCAL GOVERNMENT UNIT

Works of the legislative body, the result of which the budget resolution is adopted, are held on the basis of a mentioned resolution of the legislative body of l.g.u. regarding the procedure of works on the project of a budget resolution including the regulations resulting from other legal acts as regulations of the systemic nature and the statute of l.g.u. For that reason the

²⁰ E. RUŚKOWSKI, J.M. SALACHNA, *Local finances after accession*, Warsaw 2007, p. 211.

²¹ J.M. SALACHNA (in:) *Public finances. Practical comment*, op. cit., p. 939.

²² Journal of Laws, no 88, item. 553 with later amendments.

²³ J.M. SALACHNA (in:) *Public finances. Practical comment*, op. cit., p. 939.

course of works, as a rule, does not have the uniform character but it is the appropriate for the legislative procedure accepted for the particular l.g.u.

The issue which was regulated in an uniform way is the restriction of the legislative body when it comes to the interference into decision of the project of budget resolution. Such restrictions are described in the art. 240 par. 2 of the Public Finance Act according to which the legislative body is allowed to making amendments in the project of budget resolution. These amendments may decrease or increase the expenses but they cannot increase the assumed deficit. There are possible the changes which increase the income and simultaneously thanks to the unchanged level of deficit to increase the expenses. In the process of making amendments in the project of a budget two stages should be distinguished in which it is possible to make an amendment. The amendments can be made at the stage of introducing them into the project of a budget resolution and at the stage of the amendments which are introduced in budget resolution that has been adopted yet. If the restriction for the legislative body is expected only in the content of the mentioned art. 240 par. 2 of the Public Finance Act at the stage of introducing amendments into the project of a budget resolution then at the stage of making amendments in the adopted budget, the rights of a legislative body are limited taking into account the fact that the executive body has the initiative in this area²⁴. Additionally, it shall be pointed out that the art. 240 par. 2 the Public Finance Act applies only to the project of a budget resolution and its records cannot be extended for instance to the resolutions which change the budget and which are implemented after adopting the budget. This thesis results from judicial decisions and is justified by the fact that the regulation of the art. 240 par. 2 the Public Finance Act should be interpreted strictly and from rules included there it cannot be concluded (*a contrario*) that in all the remaining cases which are not included in this regulation, the legislative body can make amendments in the budget²⁵.

The matter of voting on the acceptance of a budget resolution was unified. The voting is open and is carried out according to general rules, it means that the resolution is adopted by a 2/3 majority of the votes cast provided that at least half of the members are present at the meeting. After adopting the budget resolution, the chairman of the board signs the resolution but it is not necessary to sign it because the projects become resolutions immediately after voting²⁶.

According to the art. 239 The Public Finance Act the legislative body of l.g.u. adopts the budget resolution before the beginning of the budgetary year and in particularly justified cases not later than to the 31st of January the budgetary year. It is emphasized in judicial decision that statutory terms for adopting the resolution are categorical and cannot be postponed. If factual circumstances change after adopting the budget, the legislative body has the right to enter a correction also on the part of the expenses²⁷. It is also unacceptable to shorten the statutory term in the resolution's regulations regarding the procedure of works on the project of a budget resolution²⁸.

Due to the fact that in The Public Finance Act regulations there is a possibility to postpone the term of adopting the budget resolution to the end of January then the question arises how to understand "particularly justified cases". The doctrine emphasizes that this term should be

²⁴ Resolution of the Supreme Administrative Court of 20 January 2010, ref. Act II GSK 276/09 <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

²⁵ Resolution of the Voivodship Administrative Court of 25.10.2012., ref. Act I SA/OI 520/12. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

²⁶ Resolution of the Supreme Administrative Court of 16.11.2011., ref. Act II GSK 1137/10. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

²⁷ Resolution of the Voivodship Administrative Court 15.07.2011., ref. Act I SA/Łd 764/11. <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

²⁸ Resolution of RACH College in Kielce of 1.12.2010 r., no 66/2010, LexPolonica.

associated with the extraordinary event of a random nature (for example natural disaster) as well as with usual circumstances such as not adopting the state budget until the end of a year. The mentioned state budget contains in its content the amount of income sent to the l.g.u. in the form of subsidy²⁹. It should be stressed that in the situation of adopting the budget resolution after the 31st of December and before the 31st of January there are not sanctions in this range although there are not particularly justified reasons. It cannot be concluded that the resolution adopted in this way is not valid and that this does not influence on its realization because even in case of not adopting the budget the expenses are performed after the 31st of December on the basis of the applicable project. The term "particularly justified cases" included in the commented regulation has the real meaning only in connection with the Regional Accounting Chamber's evaluation of resolution's legality regarding the procedure of works on the project of the budget only if the resolution include situations' catalogue qualified as those cases.

Due to the fact that there is such a possibility to proceed on the budget until the 31st of January the budgetary year, it is necessary to establish the legal basis for l.g.u. to run the financial economy mainly as regards performing the expenses. According to the art. 240 par. 1 of the Public Finance Act until adopting the budget resolution, however not later than until the 31st of January the budgetary year, the project of budget resolution presented to the legislative body is the basis for financial economy. It is confirmed that financial operations carried out until the time of adopting the resolution on the basis of the projects are calculated in lieu of budget resolution's provisions³⁰.

In case of the situation in which the executive body does not prepare the project or does not submit it to the legislative body until the 31st of January the question appears what is the basis for running the financial economy. It seems that in this situation there are not basis for running the financial economy and the possible expenses cannot be realized until the time of establishing the substitute budget³¹.

On the basis of the art. 240 par. 3 the Public Finance Act, in the case of not adopting the budget resolution by 31st of January of the financial year, the Regional Accounting Chamber no later than the end of February of the financial year determine the budget of the l.g.u. in their own tasks and tasks assigned. The reasons for which the budget resolution has not been taken do not have the importance. The objective condition "no budget resolution" will cover also situations where in relation to the budget resolution they proved accusations not consistent with the law and was eliminated from the market law. Established by the Regional Accounting Chamber budget referred to as "an alternative budget" by its nature is not a budget within the meaning of The Public Finance Act and does not substitute it fully which results in the fact that in the doctrine it is named as "financial plan of l.g.u."³². Determining the replacement budget as an emergency measure, does not realize all the budgetary principles including the need to balance the budget and its yearlong time³³. With regard to the shape of the budget set by the Regional Accounting Chamber it should be noted that the only statutory requirement is to include tasks and tasks assigned of l.g.u. Moreover, the editors' provision governing the obligation of determining the budget indicates that the Regional Accounting Chamber cannot go beyond the range specified in the Act. Due to the limited range of a budget, it is the possibility of forming resolutions by the legislative body, in which other issues

²⁹ C. KOSIKOWSKI, *op. cit.*, p. 531.

³⁰ *Ibidem*, s. 532

³¹ *Ibidem*

³² E. RUŚKOWSKI, J.M. SALACHNA, *Local finances...*, *op. cit.*, p. 213.

³³ R.P. KRAWCZYK (in:) *Public Finance Act*, 2008, ed. C. Kosikowskiego, Warsaw 2008, p. 380

related to the budget can be regulated. These issues will supplement the budget allowing the same the l.g.u. for proper operation³⁴.

V. PROGRAM OF RECOVERY PROCEEDINGS FOR THE LOCAL GOVERNMENT UNITS

When analyzing the problem of determining the budget of the local government unit - you should also refer to the "Program of recovery proceedings" - a new institution of the Polish public finance law. The reason for introducing this institution into the established law was a significant reduction of the regulations on borrowing capabilities of the local government units that have been in force since 2014. The possibility of introduction of the "Program of recovery proceedings" shall, at the same time, allow the local government units to adopt budgets without observing the required relationships of the incomes towards the expenditures and debts.

In Article 240a of The Public Finance Act, that has been in force since 28 December 2013, and has been introduced, in connection with the amendment of the The Public Finance Act by the Act of 8 November 2013 on amendment of The Public Finance Act and other laws, the conditions for starting the remedial actions, among others, in the absence of the possibility of adoption of the budget by the local government units and the threat to implementation of public tasks by the local government units have been regulated. In this situation, the Regional Accounting Chamber requests the local government units to develop and adopt the program of recovery proceedings and submit it for its approval by the Regional Accounting Chamber within 45 days of receipt of the request. The program of recovery proceedings shall be adopted as a resolution of the decision making body of the local government units for a period not exceeding 3 consecutive fiscal years. That program includes the analysis of finances of the local government units, including determination of the causes of the threat to providing the public services, plan of remedial projects, including timetable for their implementation, aiming to eliminate the threat to implementation of public tasks by the local government units and maintain an appropriate relationships of the incomes towards the expenditures and debts of the local government units and the anticipated financial results of individual remedial projects and definition of the methods for calculating them. It is necessary to obtain a positive opinion of the Regional Accounting Chamber with respect to the resolution of the program of recovery proceedings. The consequence of the negative opinion is the lack of possibility of implementation of the program and thus the use of that possibility provided for in the described regulation by the local government unit.

The result of implementing the program of recovery proceedings, which was approved by the Regional Accounting Chamber is the possibility of the decision making body of the local government unit to adopt the budget of the unit, which does not maintain the proper relationships of the incomes towards the expenditures and debts, and not maintaining that relationship can relate only to repayment of obligations existing at the date of adoption of the program of recovery proceedings. A number of specific restrictions on the conduct of financial management by the local government unit are associated with the implementation of the program. In particular, during the implementation of the recovery proceedings the local government unit may not make any new investments financed by a credit, loan or issue of securities, it may not provide financial assistance to other local government units, may not provide sureties, guarantees and loans, may not bear expenses for promotion of a unit, limits implementation of tasks other than the compulsory ones, financed with own funds and is obliged to adhere to the principle that until the date of completion of the recovery proceedings the amount of expenditures

³⁴ A. GORGOL (in:) *Public Finance Act. Comment*, ed. P. Smolenia, Warszawa 2012, p. 1067.

on travel allowance of councilors and on remuneration of members of the local government unit board shall not exceed the amount of such the expenditures for the year preceding the year in which the resolution was adopted on the program of recovery proceedings.

In case of failure to develop the program of recovery proceedings by the local government unit or absence of a favorable opinion of the Regional Accounting Chamber on this program, the unit budget shall be obligatorily established by the Regional Accounting Chamber. In the case of determining the budget by the Regional Accounting Chamber, the relevant provision of Article 240 par. 3 of the Public Finance Act, determining the scope of the established budget and the financial management during the period until the date of determining the substitute budget, shall apply³⁵.

VI. FINAL CONCLUSION

Analysis of the Polish law regulations concerning the local government unit budget establishment leads to the conclusion that these regulations raise concerns in connection with loopholes, and ambiguous wording of some of the provisions and thus the possibility of different interpretations of their contents. The above problems that are associated with the application of the rules may result in distortion of the course of the budgetary procedure or, in extreme cases, the adoption of an unlawful budget. A particular risk occurs in the case of communes, in which the executive body (commune head, mayor, president), as well as the decision-making body, are elected in direct elections. Disputes of a political nature may, in this case, impact the course of the process of adoption of the municipal budget and its shape which in turn adversely affects the financial management of the local government units.

Among the many significant problems of interpretation should be noted the possibility, that after determination of the budget by the Regional Accounting Chamber, the decision making body may irretrievably lose the right to its adoption, or it may adopt the budget by replacing the budget allocated by the Regional Accounting Chamber and the lack of clear limits within which interference in the process of preparing the draft budget is permissible. In addition, doubts are raised due to the lack of a pattern of the course of the budget preparation works, instructional nature of certain terms, the observance of which is essential to the financial management and lack of penalties for the enforceability of part of the responsibilities of the local government units' bodies. In summary, analyzed regulation doesn't fulfill the requirement of passing the appropriate budget in timely manner, which has a negative impact on the finance of l.g.u. Therefore, with regard to the referred problems, the amendment to the provisions of the Public Finance Act provisions should be taken into consideration.

KEY WORDS

budget, budget resolution, local government unit, budget procedure.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

rozpočet, rozhodnutie o rozpočte, územný samosprávny celok, schvaľovanie rozpočtu.

³⁵ See further justification for the project of Act from November 8, 2013 amending the law on public finances and other laws (Sejm VII term no printing 1789).

BIBLIOGRAPHY

1. BRZEZIŃSKI, B., KALINOWSKI, M., LASIŃSKI-SULECKI, K., MORAWSKI, W., PREJS, E., MATUSZEWSKI, W., OLESIŃSKA, A., ZALASIŃSKI, A.: *The law of the Public Finances*, Toruń 2010.
2. GAJL, N.: *Finance and financial law*, Warsaw 1992.
3. GORGOL, A.: (in:) *Public Finance Act. Comment*, ed. P. Smolen, Warszawa 2012.
4. JASTRZEBSKA, M.: *Finance units of local government*, Warsaw 2012.
5. KOSIKOWSKI, C.: *A new Act on Public Finances. Comment*, Warsaw 2010.
6. KRAWCZYK, R.P.: (in:) *Public Finance Act*, 2008, ed. C. Kosikowski, Warsaw 2008.
7. RUŚKOWSKI, E.: *The basic determinants of decentralization of public finances*, State Control, 2006, special issue.
8. RUŚKOWSKI, E., SALACHNA, J.M.: *Local finances after accession*, Warsaw 2007.
9. SALACHNA, J.M.: (in:) *Public finances. The practical comment*, ed. RUŚKOWSKI, E. and SALACHNA, J.M.: Gdańsk 2013.
10. WERAŁSKI, M.: *the State budget (in:) Legal and financial institution System of the PRL. Vol II. Budgetary institutions*, ed. M. Werałski, Ossolineum, 1982.

CONTACT DETAILS OF AUTHOR

Paweł Majka Ph.D.

Public Finance Laboratory

Department of Public Law

Faculty of Law and Administration University of Rzeszow, Al. Rejtana 16c 35-505 Rzeszow

Phone no +48 509 194 888

Email: pmajka@univ.rzeszow.pl

PERSUÁZIA V ARGUMENTÁCII A PÍSOMNÝ PREJAV

PERSUASION IN ARGUMENTATION AND WRITTEN SPEECH

JUDr. Peter Franko

advokát

ABSTRAKT

Obsahový základ článku tvorí interakcia troch pojmov a to argumentácia, písomný prejav a presvedčovanie. Hlavným cieľom je poukázať na význam písomného prejavu v procese presvedčovania, ktorý sa odohráva v právnickom diskurze. Úvod článku sa venuje argumentácii a presvedčovaniu vo všeobecnej rovine. Druhá časť článku analyzuje konkrétne formálne a najmä obsahové požiadavky, ktoré by mal každý písomný prejav splniť. Ide najmä o jasnosť a stručnosť textu súčasne s použitím štýlu, ktorý začlení čitateľa do deja. Zdrojom čerpania informácií je česká, slovenská a zahraničná právnická a jazykovedná literatúra venujúca sa tejto problematike. Záver článku sumarizuje získané poznatky.

ABSTRACT

The content basis of article represents interaction of three concepts reasoning, written expression and persuasion. The main aim is to highlight the importance of writing skills in the process of persuasion, which takes place in a legal discourse. Main article is devoted to argumentation and persuasion in general terms. The second part of the article analyzes the specific formal and substantive requirements in particular, which every writing document should fulfil. In particular, it concerns the clarity and conciseness of the text at the same time using a style that pulls the reader into the story. The source of information is the Czech, Slovak and foreign legal and linguistic literature dedicated to this issue. The concluding part of the article summarizes the acquired knowledge.

I. ÚVOD

Alfou a omegou každého právnického diskurzu je vzájomné názorové pôsobenie jeho subjektov. Súboj, ktorého cieľom je preukázať platnosť tézy účastníka diskurzu. Predovšetkým potvrdiť pravdivosť významu vlastnej interpretácie právneho predpisu. Čo je najpodstatnejšie pri rozhodovaní sudcu o tom, ktorý záver je správny? Obmedzuje sa argumentácia jedine na oblasť nástrojov právnej interpretácie resp. dotvárania práva, alebo svoju úlohu zohrávajú aj mimoprávne prvky? Je prednesenie argumentov hovoreným slovom jediným spôsobom ako je možné účinne presvedčiť? Akú úlohu spĺňa písomná forma presvedčovania a čo by mal písomný prejav obsahovať, aby bol čo najviac efektívny? Na tieto otázky sa bude snažiť nájsť tento článok odpoveď. Pokúsi sa zvýšiť kredit písomného prejavu a predstaviť ho ako skrytú zbraň podvedomého presvedčovania.

II. ARGUMENTÁCIA A PRESVEDČOVANIE

„Argumentácia je súhrnom dôvodov, dôkazov, odôvodňovania a dokazovania.“¹ V procese argumentácie dochádza ku kontinuálnemu vzájomnému ovplyvňovaniu. Pre diskusie, ktorých

¹ WEINBERGER, O.: Základy právni logiky, Masarykova Univerzita Brno, 1993

predmetom sú právne otázky má najdôležitejšie postavenie presvedčovanie (persuázia) ako jedna z foriem ovplyvňovania. Pod presvedčovaním sa rozumie proces pôsobenia rétorika na adresáta hodnotiacimi argumentmi.² Je to komunikačný proces, interakcia medzi rétorom a adresátom, pri ktorom kľúčovú úlohu zohráva sila slova. Základnú rovnicu persuazívneho postupu tvorí téza (to čo sa tvrdí) a argument (to čo preukazuje platnosť tézy).

Výsledok persuázie sa z prípadu na prípad odlišuje a principiálne sa môže objavovať v týchto podobách:

- adresát akceptoval názor rétorika,
- adresát prestal mať námietky voči rétorikovi,
- adresát toleruje názor rétorika, no nezdiera ho.³

III. SUDCA AKO CIEĽ PRESVEDČOVANIA

Asi s najviac typickým príkladom presvedčovania sa stretávame v rámci prejednávania súdneho sporu. Súboj dvoch názorových antagonistov pred nestranným súdom. Obaja majú rovnaký cieľ. Presvedčiť súd o tom, že ich výklad je pravdivý a má sa na daný prípad aplikovať, či už to prebieha pozitívnym (uvádzaním dôkazov o platnosti svojho postoja) alebo negatívnym spôsobom (potvrdenie svojej tézy spochybnením tézy protistrany).

Súdca idealisticky predstavuje symbol korektného nestranného aplikovania práva, nádej dosiahnutia spravodlivosti a rešpektovania právnej istoty „*nie industriálna továreň na rozhodnutie*.“⁴ Subjekt disponujúci magickou silou posledného slova stojí na pol ceste medzi dvoma rozlične prezentovanými realitami. Ktorý právny názor je z nich správny? čo je právo (quid iuris)? Otázky, ktoré si často kladie ne jeden sudca sám sebe.

„*Sudcovský právny diskurz je autoritatívny. Dôsledkom je, že súdy musia rozhodovať ako-by na otázku výkladu práva existovala jediná správne odpoveď, aj keď táto odpoveď objektívne neexistuje*“.⁵ Sudca musí podľa svojho najlepšieho svedomia a vedomia urobiť bodku v danom časopriestore a povedať, ku ktorej interpretácii sa prikloní. Zároveň sudcovské rozhodnutia sú konečné preto, že ich vytvárajú súdy disponujúce určitou kompetenciou a teda aj autoritou v rámci daného justičného systému. „*Autoritatívny diskurz nezakazuje, ale naopak predpokladá názorovú pluralitu*“.⁶

IV. PÍDOMNOSŤ A PREDPOKLADY ÚSPEŠNÉHO PRESVEDČOVANIA

Čo mám povedať sudcovi, aby mi uveril? Ako to mám povedať? Otázky, ktoré sa pýta na druhej strane každá z procesných strán. Presvedčiť je pomerne zložitá úloha, determinovaná viacerými okolnosťami. Už samotný skutkový stav a oboznámenie sa s ním vie absorbovať množstvo energie, ktorá je neskôr potrebná pre interpretačnú koncentráciu. Množstvo právnych predpisov aplikujúcich sa na daný prípad priamo úmerne robí vec komplikovanejšou.

² Medzi ďalšie formy ovplyvňovania Grác zaraďuje: *Demonštráciu (pôsobenie materiálnymi podnetmi na zmyslové orgány), Objasňovanie (pôsobenie poznatkovými faktami), Sugesciu (nekritické prijatie myšlienky pri zníženej úrovni vedomia), Eximplifikáciu (pôsobenie živými príkladmi a vzormi), Precvičovanie (výsledkom je zautomatizovaná činnosť v podobe návykov a zručností)*. Pozri GRÁC, J.: *Persuázia, Ovplyvňovanie človeka človekom*, 2. vydanie, Osveta, Bratislava 1985, str. 243.

³ ABRAHÁMOVÁ, E., ŠKVARENINOVÁ, O.: Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov, 2. Vydanie, Bratislava, Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2006, ISBN-80-7160-219-1, str. 102.

⁴ HANUŠ, L.: *Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice*, Praha, C. H. Beck, 2008, ISBN: 8074000355, str.90.

⁵ KUHN, Z., BOBEK, M., POLČÁK, R.: *Judikatura a právní argumentace, Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*, 1. Vydání, Praha, Auditorium, 2006, ISBN:80-903786-0-9, str. 132.

⁶ Tamtiež str.133.

Stále však najviac moci ale taktiež aj zodpovednosti má samotný sudca, od ktorého záleží, aké zaujme stanovisko k veci. Ako hovorí Abrahámová, ktorá dopĺňa ostatné prvky ovplyvňujúce efektívnosť presvedčovania: „závisí na priaznivom resp. nepriaznivom postoji adresáta k presvedčovaniu, ktorý ovplyvňuje napr. vek, pohlavie, vzdelanostná úroveň, psychologická osobnostná charakteristika (hašterivosť, zameranosť na seba kritickosť a i).“⁷ Nemenej dôležitým je psychosomatický stav adresáta akými je napríklad aktuálna nálada alebo preťaženosť. Samozrejme zásadný význam má takisto názorová protistrana – jej presvedčovacie schopnosti alebo jej schopnosť tézu účinne spochybniť.

Každý detail je rozhodujúci. Spoliehať sa na vecnosť argumentov niekedy nestačí. Princi piálne sa argumentačná a presvedčovacia energia sústreďuje do ústnej roviny. Často krát sa však zabúda, že prvý kontakt so súdom, ktorý býva rozhodujúci z hľadiska predobrazu nastáva prostredníctvom písomného prejavu. Ten býva v našich teritóriách obvykle odsúvaný na druhú koľaj. V západných krajinách je mu venovaná veľká pozornosť a to nielen v školstve, ale aj na najvyšších sudcovských miestach.⁸ Dochádza taktiež k inštitucionalizovaniu aktivít ľudí venujúcich sa právnickému písaniu⁹ ako aj k vzniku webového priestoru špecializujúceho sa tejto téme.¹⁰

Význam a potrebu kladenia dôrazu na formálnu stránku písomného prejavu trefne ilustruje harvardský právnik a typograf zároveň Matthew Butterick.¹¹ Ako príklad uvádza obraz právnika v pojednávacej miestnosti verbálne na vysokej úrovni, predkladajúceho vecné argumenty s jediným malým nedostatkom—je oblečený v rifliach a na nohách má tenisky. Význam typografie vidí Butterick v tom, že „napomáha čitateľa zapojiť, usmerniť a nakoniec presvedčiť.“¹² Poukazuje na odlišnosť motivácií pri čítaní textu samotným autorom a jeho adresátom. Adresát nikdy nemá záujem čítať text, ktorý pisateľ napísal v takom rozsahu ako autor. Netreba ho idealizovať. Čitateľova (sudcova) pozornosť venovaná textu je povinnosť/práca, nie hobby. Na typografii záleží kvôli tomu, že udrží čitateľovu pozornosť ako predpoklad ďalšieho presvedčovania. Ako Butterick hovorí „čitateľa hľadajú východ, dôvod ukončiť čítanie“. Čím je dlhší text tým je čitateľ viac náchylný na únik. Čím viac stráca pozornosť, tým viac sa rozhoduje podľa typografie (vzhľadu, písma, formátovania) než podľa obsahu.

Ako teda má vyzeráť text? Výsledkom Butterickovej práce je súhrn kľúčových formálnych pravidiel,¹³ ktoré sa majú dodržiavať za účelom dosiahnutia vyššie uvedených cieľov. Medzi ne patria napr. vyhýbanie sa používaniu výkričníka, ktorý pôsobí pre čitateľa agresívne – ako prvok vyvolávajúci konflikt. Tým dochádza k odcudzeniu od tak želanému začlenenia čitateľa. Takisto medzi nežiaduce javy spadá niekoľkonásobné zvýrazňovanie, pričom podčiarko-

⁷ ABRAHÁMOVÁ, E., ŠKVARENINOVÁ, O.: Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov, 2. Vydanie, Bratislava, Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2006, ISBN-80-7160-219-1, str. 101.

⁸ Spomedzi menovo najpopulárnejších sudcov možno spomenúť Benjamína N. Cardoza a jeho publikáciu CARDOZO N. B.: Law and literature and other essays and addresses, Fred B Rothman & Co, 1986, 190 p., ISBN-13: 978-0837720098 alebo Antonína Scaliu ako spoluautora v diele SCALIA A., GARNER B.: Making Your Case: The Art of Persuading Judges, West Publishing Co., 2008, 269 p., ISBN-13: 978-0314184719.

⁹ Legal wrtitting institute, <http://www.lwionline.org/>.

¹⁰ <http://www.typographyforlawyers.com/>.

¹¹ BUTTERICK M.: Typography for Lawyers, Essential tools for polished and perusasive documents, 1.2 version, Houston, Jones Mcclure Publishing, 2010, 216 p., ISBN-978-1-59839-077-3.

¹² tamtiež na str.19.

¹³ Harmonizácia pravidiel a štandardizácia písomností nachádza svoje vyjadrenie v predovšetkým v týchto normách:

STN 01 6910 - Pravidlá písania a úpravy písomností. Táto norma určuje jednotné pravidlá písania znakov, znamiensk, skratiek, značiek, čísel a zostáv pomocou štandardnej klávesnice, ďalej pravidlá účelnej a prehľadnej tvorby textu, pravidlá úpravy úradných, obchodných a osobných listov v tuzemskom styku, ako aj pravidlá úpravy cudzojazyčných úradných a obchodných listov. STN ISO 2145 - Dokumentácia. Číslovanie oddielov a pododdielov písaných dokumentov. Táto medzinárodná norma stanovuje systém číslovania oddielov a pododdielov v písaných dokumentov.

vanie je vylúčené absolútne. Odporúčané je používanie komerčného písma, ktorým sa dosahuje jedinečnosť spomenutá nižšie, ako symbol individuality autora. Ďalšie formálne predpoklady (štruktúra textu, odporúčaná šírka riadka, veľkosť písma, medzery medzi riadkami a medzi odstavcami) dotvárajú eleganciu textu, o ktorú tak pri právnickom písaní ide.

Mark K. Obseck¹⁴ definuje tri fundamentálne vlastnosti právnického textu:

1. jasnosť (*clarity*)
2. stručnosť (*conciseness*)
3. zapojenie (*engaging*)

1. Jasnosť (*clarity*)

Inak tiež prehľadnosť a zrozumiteľnosť. Podľa bývalého sudcu najvyššieho súdu USA Benamina Cardoza: „nemôže byť pochybnosti o tom, že v oblasti literárneho štýlu suverénou čnosťou pre sudcu je jasnosť.“¹⁵ Taktiež sudca (Najvyššieho súdu Spojených štátov) Antonin Scalia tvrdí, že „jeden rys dobrého právnického písania tromfó všetky ostatné. Literárna elegancia, erudovanosť, sofistika vyjadrovania—tieto a všetky ďalšie vlastnosti musia byť obetované, ak odvádzajú pozornosť od jasnosti.“¹⁶

Jasnosť/Prehľadnosť znamená stav, kedy čitateľ môže presne pochopiť spisovateľovo posolstvo a použiť tieto informácie na uľahčenie profesijného rozhodovania. Predpoklady jasného a zrozumiteľného textu podľa Obsecka sú: eliminácia metadiskurzu, primerané používanie negatív, vyhýbanie sa reťazeniu podstatných mien a nominalizácii (zmena fráz na podstatné mená) a nakoniec uprednostňovanie aktívneho hlasu.

2. Stručnosť (*concise*)

Stručné písanie sprostredkuje pisateľove myšlienky stručne a bez zbytočných slov. Často krát býva zamieňaná s pojmom krátky (*brief*). Pokiaľ písomnosť nie je stručná, čitateľ má tendenciu strácať záujem. Zbytočne sa borí s dlhým textom s cieľom pochopiť pisateľove myšlienky. Čitateľ, adresát má obmedzený čas venovať sa dokumentu a obmedzenú schopnosť sústredenia.

Ako napísať text stručne? Na prvý pohľad sa to zdá byť jednoduchá otázka—stačí skrátiť dokument. Odpoveď je však zložitejšia. Stručne znamená predložiť svoje stanovisko efektívne s príslušnou úrovňou detailov. Pisateľ musí odstrániť všetky nepotrebné slová z viet ako aj všetky nadbytočné vety. Vety, pri ktorých cyklicky opakujú tie isté myšlienky.

3. Zapojenie (*engaging*)

Zapojenie stimuluje čitateľovo myslenie. Ako teda čitateľa zapojiť? Aké prvky využiť? Jeden z esenciálnych a účinných nástrojov reprezentuje rôznorodosť. Pisateľ používa rôzne vetné štruktúry. Nebojí sa operovať so synonymami, prirovnaniami alebo frazeologizmami. Súčasne robí text rôznorodým aj po formálnej stránke. Používa iný typ a veľkosť písma, zvýraznenie a pod.

¹⁴ OBSECK, K., M.: What is “good legal writing” and why does it matter?, University of Michigan Law School, U of Michigan Public Law Working Paper No. 252 september, 2011, dostupné na <http://ssrn.com/abstract=1932902>.

¹⁵ CARDOZO N. B.: Law and literature and other essays and addresses, Fred B Rothman & Co, 1986, 190 p., ISBN-13: 978-0837720098.

¹⁶ SCALIA A., GARNER B.: Making Your Case: The Art of Persuading Judges, West Publishing Co., 2008, 269 p., ISBN-13: 978-0314184719.

Medzi ďalšie prvky, ktoré ovplyvňujú zapojenie patrí pisateľov štýl. Ak štýl písania sa zdá byť namyslený, príliš ležérny, alebo umelý, pisateľova schopnosť spojiť sa s čitateľom mizne. Je potrebné, aby pisateľ prejavil svoj charakter a individualitu. Umožní to čitateľovi vidieť, že za textom stojí skutočná osoba.

Nástrojom, ktorý môže robiť písanie pre čitateľa atraktívnejším je aj pisateľova schopnosť začleniť humor do písania. Samozrejme v zdravej a primeranej miere a nie nemiestnym spôsobom. Sarkazmus je efektívnou zbraňou proti upadnutiu do nezájmu vyplývajúceho z vecnosti a strohosti textu. Nemožno však zabúdať na dodržiavanie princípov slušnosti a etiky pri jeho použití.

Významnou súčasťou zapojenia je pisateľova schopnosť rozprávať presvedčivý príbeh. Mimo čisto akademického prostredia je právo neodmysliteľne späté s udalosťami v živote skutočných ľudí. Uplatňovanie nároku a kontraktčná povinnosť nie sú len tajomné právne pojmy, ale skôr sa týkajú problémov, ktorým ľudia čelia vo reálnom svete.

Iné nástroje, ktoré pisatelia inteligentne používajú, aby zapojili čitateľa majú svoje korene v klasickej rétorike. Jeden taký nástroj je tzv. pátos. Odvoláva sa na pisateľovu schopnosť spojiť sa s citovým životom čitateľov. Pisateľova voľba jazyka môže mať vplyv aj na čitateľovu emocionálnu reakciu. Tým, že zamestná emotívne slová, ktoré rezonujú u čitateľa v hlboko zakorenených pocitoch a spomienkach, môže pisateľ získať viac pochopenia pre jeho poslanstvo. Do očí bijúci emocionálny apel však môže byť aj kontraproduktívny. Hlavne keď čitateľ—sudca má pocit, že je manipulovaný.

V záujme vytvorenia efektívneho právneho dokumentu je dôležité, aby dokument mal riadny tón. Znamená to uistiť sa, že predmet dokumentu a štýl písania, sú navzájom synchronizované tak, aby posilňovali svoj účinok na čitateľa.

Napokon veľké právnické písanie okrem uľahčenia právneho rozhodovania, tiež vykazuje umeleckú atmosféru. Ako Obseck uvádza: „*hodnota elegancie principiálne nespočíva vo funkcionalite, ale skôr pridáva hodnotu písaniu, pretože krása je cenená v každej ľudskej forme snaženia. Dáva výraz ľudskej tvorivej povahe.*“¹⁷

V. ZÁVER

Vzhľadom na obsah článku možno vyjadriť názor, že presvedčovanie sa nedá obmedziť iba na ústnu rovinu. Nemusí to stačiť a nemožno sa spoliehať len na tento prostriedok. Písomný prejav je prvý kontakt so súdom. Podanie je potrebné po formálnej a obsahovej stránke pripraviť v takej podobe, aby čitateľa napr. súd neodradilo, ale naopak aby u neho vyvolalo dojem. Z formálnej stránky má byť podanie úhľadné, organizované a systematické. Text po obsahovej stránke má byť jasný, stručný a má čitateľa zaujať viacerými spôsobmi zapojenia. Argumenty je súčasne potrebné vedieť predkladať v správnej forme a čase, aby sa využil ich potenciál v maximálnej miere. V dnešnej dobe efektivity je bohužiaľ málo času na čítanie.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Argumentácia, presvedčovanie, písomný prejav.

KEY WORDS

Argumentation, persuasion, written speech.

¹⁷ OBSECK, K., M.: What is “good legal writing” and why does it matter?, University of Michigan Law School, U of Michigan Public Law Working Paper No. 252 september, 2011, str. 55, dostupné na <http://ssrn.com/abstract=1932902>.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ABRAHÁMOVÁ, E., ŠKVARENINOVÁ, O.: Kapitoly zo štylistiky a rétoriky pre právnikov, 2.Vydanie, Bratislava, Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2006, 123 s., ISBN-80-7160-219-1.
2. BUTTERICK M.: Typography for Lawyers, Essential tools for polished and perusasive documents, 1.2 version, Houston, Jones McClure Publishing, 2010, 216 p., ISBN-978-1-59839-077-3.
3. CARDOZO N. B.: Law and literature and other essays and addresses, Fred B Rothman & Co, 1986, 190 p., ISBN-13: 978-0837720098.
4. HANUŠ, L.: Právní argumentace nebo svévole, Úvahy o právu, spravedlnosti a etice, Praha, C. H. Beck, 2008, 221 s., ISBN: 8074000355.
5. KUHN, Z., BOBEK, M., POLČÁK, R.: Judikatura a právní argumentace, Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou, 1.Vydání, Praha, Auditorium, 2006, 256 s., ISBN:80 -903786-0-9.
6. OBSECK, K., M.: What is “good legal writing” and why does it matter?, University of Michigan Law School, U of Michigan Public Law Working Paper No. 252, September, 2011, pp. 1- 67.
7. SCALIA A., GARNER B.: Making Your Case: The Art of Persuading Judges, West Publishing Co., 2008, 269 p., ISBN-13: 978-0314184719.
8. WEINBERGER, O.: Základy právní logiky, Brno, Masarykova Univerzita, 1993, 263 s., ISBN 80-210-0827-X.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA**JUDr. Peter Franko**

advokát

0908 987 165

franko@akfranko.sk

KOMPLEXNÝ POHĽAD NA PROBLEMATIKU SPAMU

COMPLEX VIEW OF SPAM

Juraj Ferenčík

Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta Práva

ABSTRAKT

Autor sa v príspevku zaoberá viacerými aspektmi spamu, počnúc entitou samotného pojmu, cez spam ako nevyžiadanú reklamu až po spam ako formu nevyžiadanej komunikácie. Zameriava sa taktiež na dva základné legislatívne prístupy k problematike spamu – opt-in a opt-out, inštitucionálne aspekty spamu, ako aj tvorbou obchodnej ponuky. Ďalej rozoberá rozhodovaciu prax a ochranu osobných údajov vo vzťahu k spamu a v závere tieto inštitúty zhodnotí.

ABSTRACT

The author in this article deals with several aspects of spam, starting with the term of spam, through spam as unsolicited advertising to spam as a form of unsolicited communication. Article is also focused on two main legislative approaches to the problem of spam - opt-in and opt-out, the institutional aspects of spam, as well as creating the business offer. It analyzes the decision-making practices and the protection of personal data in relation to spam, and finally evaluate these institutes.

I. ÚVOD

Problematika spamu je v dnešnej dobe aktuálna, nakoľko jej stúpajúci trend naberá na rýchlosti spolu s vývojom internetu. V práci sa budeme venovať jednotlivým inštitútom týkajúcich sa spamu, najmä s použitím popisnej metódy, ako aj komparatívnej. Analytickou metódou rozoberieme niektoré legislatívne aspekty spamu a pomocou deduktívnej metódy vytvoríme jednotlivé závery. Pri popise pojmu spam využijeme taktiež historickú metódu spracovania matérie. Cieľom príspevku je priniesť ucelený prehľad problematiky spamu v súčasnej dobe.

Spam je v súčasnej dobe často pertraktovaným pojmom, no napriek tomu nemá do dnešného dňa žiadnu legálnu definíciu. Historický vývoj spamu disponuje diferencovanými východiskami. Najzaužívanejší výklad pojmu spam a jeho použitia pramení z roku 1970, kedy sa v televíznej scénke britskej komediálnej skupiny Monty Pythons Flying Circus objavuje „SPAM“ ako všadeprítomná a nevyhnutná súčasť jedálneho lístka. Ide o produkt spoločnosti Hormel Foods Corporation, prvýkrát predstavený v roku 1937 – korenené mäso v plechovke, ktorý sa v tom čase importoval do krajiny. SPAM je v podstate kompozitum anglický „Spiced“ a „Ham“ (korenie, šunka, prekl. autora). Neskôr sa slovíčko „spam“ začalo používať ako referencia na predmetnú scénu a následne pri používaní najstaršej počítačovej siete USENET sa ním označovali textové príspevky užívateľov v diskusiách, ktoré sa viacnásobne opakovali. Príspevky sa stali nežiaduce a objavovali sa aj tam, kde nemali, podobne ako korenené mäso v plechovke v scénke Monty Python`s Flying Circus.

Na jar roku 1994 došlo k prvému zdokumentovanému komerčnému incidentu v oblasti spamu, kedy manželka Laurence Canter a Martha Siegel začali používať počítačovú sieť na

spropagovanie svojich právnych služieb v oblasti imigrácie. Tento incident označovaný do dnes ako „Green card spam“ bol odvodený od predmetu správy, ktorý manželka Laurence Canter a Martha Siegel rozposielali. Prvý elektronický spam im do roka zaobstaral viac ako tisíc nových klientov a podarilo sa im zarobiť viac ako 100 tisíc dolárov.¹

V súčasnosti sa v užšom ponímaní pod pojmom „spam“ rozumie najmä emailový spam, kedy sa prostredníctvom emailových správ rozposiela hromadne nevyžiadaná správa. Takéto správy sú komerčného charakteru, prezentujú určitú obchodnú príležitosť alebo konkrétny produkt, prípadne nabádajú k ďalšej aktivite ich príjemcov. Ekvivalent pojmu „spam“ v slovenskom jazyku sa preto udomácnil najmä ako „nevyžiadaná pošta“. Tento nájdeme aj v programoch spravujúcich emailové správy. V širšom ponímaní sa spamom rozumie aj iná elektronická pošta a komunikácia ako len samotné emailové správy, teda napríklad SMS správy alebo MMS správy, ktoré lákajú adresátov najmä na rôzne súťaže. S týmto širším ponímaním súvisí aj vývoj pojmu spam, ktorý v sebe subsumuje diferencované podskupiny, ako napríklad „spit“, kedy dôjde k nevyžiadanému volaniu cez internet adresátovi, alebo „spim“, kedy sa nevyžiadaná komunikácia realizuje cez „instant messenger“ (rýchle správy, prekl. autora), ktoré sú využívané na komunikáciu prostredníctvom internetu či už ako samostatné aplikácie fungujúce v operačnom systéme (MSN, ICQ) alebo na webových stránkach, najmä na sociálnych sieťach ako Facebook.com, Pkce.sk a podobne.

Podstata spamu teda spočíva v doručení reklamnej správy, ktorú si adresát nevyžiadal. Nie je pri tom dôležité, či táto správa obsahuje ponuku investície, alebo je k nej pripojený škodlivý softvér, prípadne je doručená len jedinému adresátovi. Množstvo adresátov takejto správy nie je určujúcim faktorom pri diferencovaní spamu od ostatných správ. To, či je správa hromadná – má viacerých príjemcov, je len technické kritérium, na základe ktorého sa rôzne softvéry proti spamu snažia takúto správu identifikovať a prípadne odfiltrovať jej prijatie do emailovej schránky.

II. LEGISLATÍVNE ASPEKTY SPAMU

Internet je v súčasnej dobe nepochybne dôležitým elementom pre vzdelávanie, ale aj pre praktické uplatňovanie slobody prejavu vrátane práva na prístup k informáciám. Vzhľadom na to, že na trhoch v oblasti elektronických komunikácií sa v posledných rokoch zaznamenala vysoká dynamika hospodárskej súťaže, je dôležité, aby sa regulačné povinnosti ukladali, len ak neexistuje efektívna a udržateľná hospodárska súťaž.² Legislatívne pokrytie spamu v Slovenskej republike pramení z právne záväzných aktov Európskej únie, ktoré boli implementované do nášho právneho poriadku, v zásade do troch kľúčových zákonov – zákon č. 351/2011 Z.z. o elektronickej komunikácii v znení neskorších predpisov, zákon č. 147/2001 Z.z. o reklame v znení neskorších predpisov a Zákona o elektronickom obchode. Okrajovo možno spam a problematiku s ním úzko súvisiacu nachádzať aj v podporných zákonoch, najmä v zákone č. 122/2013 Z.z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov alebo v zákone č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon.

OPT-IN alebo OPT-OUT

Anglické skratky Opt-in a Opt-out sú odvodené od slovných spojení „option in“ a „option out“ (možnosť vstúpiť, možnosť vystúpiť – prekl. autora). Ide o výber spočívajúci na vôli subjektu medzi ponechaním súčasnej situácie alebo zrušením súčasnej situácie, ktorý možno

¹ LAURENCE A. CANTER, MARTHA S. SIEGEL: How to Make a Fortune on the Information Superhighway: Everyone's Guerrilla Guide to Marketing on the Internet and Other On-Line Services, vyd. Harpercollins, 1995, ISBN: 978-0062720658.

² Smernica ES 2002/58/ES.

aplikovať aj na legislatívny prístup. Opt-in zahŕňa možnosť, kedy sa subjekt musí prihlásiť, resp. vstúpiť do konkrétnej situácie alebo právneho vzťahu. Opt – out naproti tomu predpokladá určitý stav, z ktorého adresát musí vystúpiť s účinkom ex nunc, napríklad v prípade trvalých výnimiek z práva Európskej únie pre členský štát, ako je to v niekoľkých prípadoch Dánska.

Tieto dva elementárne prístupy sa odrážajú aj v legislatíve Európskej únie a Slovenskej republiky v oblasti spamu. V prípade právnej úpravy v Slovenskej republike z ust. § 3, ods. 7 a 8 Zákona o reklame vyplýva aplikácia prístupu Opt-in, kedy adresát musí dať vopred súhlas na to, aby dostával v budúcnosti reklamné emailové správy. Predmetnú úpravu prevzala Slovenská republika zo smernice Európskej komisie 2002/58/ES o spracovaní osobných údajov a ochrane súkromia v oblasti elektronických komunikácií, ktorá obsahuje pravidlá, podľa ktorých môže elektronická pošta marketingového charakteru prebiehať, a to posielanie elektronickej pošty marketingového charakteru len s predchádzajúcim súhlasom („Opt-in“) a zákaz maskovania identity, ako aj podmienku, že všetky priame marketingové správy musia obsahovať platnú adresu („Opt-out“).³

Z členských štátov Európskej únie má pravidlo „Opt in“ implementované v národnej legislatíve len desať krajín (Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Fínsko, Nemecko, Grécko, Maďarsko, Taliansko, Slovinsko a Španielsko). Implementáciu pravidla „Opt-in“ pripravuje aj Francúzsko a Švédsko. Zaujímavý prístup zvolilo Fínsko, ktoré začiatkom roka 2005 implementovalo zákon o elektronickej pošte, ktorý okrem iného priamo postihuje poskytovateľov služieb, ak je z ich serverov rozosielaná.⁴

Nevyžiadané správy upravuje čl. 13 Smernice Európskej komisie 2002/58/ES o spracovaní osobných údajov a ochrane súkromia v oblasti elektronických komunikácií (ďalej len „Smernice Európskej komisie 2002/58/ES“), ktorý deklaruje používanie princípu Opt-in, a to v ods. 1, podľa ktorého „Používanie automatických volacích a komunikačných systémov bez ľudského zásahu (automatické volacie zariadenia), faxov alebo elektronickej pošty na účely priamej reklamy sa môže povoliť len s predchádzajúcim súhlasom účastníkov alebo užívateľov.“⁵

Vyššie uvedená smernica poskytuje členským štátom možnosť výberu vhodných opatrení za účelom zabezpečenia toho, aby nevyžiadané správy na účely priamej reklamy v iných prípadoch, než je uvedené v odsekoch 1 a 2 Čl. 13, neboli povolené buď bez súhlasu dotknutých účastníkov, alebo užívateľov, alebo aby neboli povolené v prípade účastníkov alebo užívateľov, ktorí si prijímanie takýchto správ neželajú. Smernica stanovuje tieto možnosti alternatívne, pričom každý štát si môže vybrať len jednu z nich a obe musia byť pre účastníka alebo užívateľa bezplatné. Relevantným je však aj ods. 4 čl. 13 Smernice Európskej komisie 2002/58/ES, ktorým sa ustanovuje absolútny zákaz posielania elektronickej pošty na účely priamej reklamy, pri ktorej sa skrýva alebo zatajuje totožnosť odosielateľa, v mene ktorého sa správa odosiela, alebo ktorá je v rozpore s čl. 6 smernice 2000/31/ES, alebo pri ktorej chýba adresa, na ktorú môže príjemca poslať žiadosť o zastavenie takých správ, alebo ktorá príjemcov nabáda, aby navštívili internetové stránky.

Diferencovaný prístup využívajú Spojené štáty americké, kde od 1.1.2004 vstúpil do platnosti zákon The Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act of 2003 (označovaný aj ako „CAN-SPAM Act 2003“). Tento zákon zakotvuje legislatívny princíp „Opt-out“, ktorý povoľuje odosielanie spamu každému bez predchádzajúceho súhlasu s podmienkou, že v každej správe musí byť zahrnutá možnosť odhlásiť sa z prijímania ďalších správ. Zákon ďalej zakazuje používanie falošných identifikačných údajov v rozposielanej

³ www.informatizacia.sk, MF SR, Publikované: 27.03.2008 / Aktualizované : 21.06.2010 / Peter Bíro.

⁴ www.informatizacia.sk.

⁵ porovnaj s ust. § 3, ods. 7 Zákona o reklame.

pošte a odosielateľa zaväzuje identifikovať sa, pričom zároveň ukladá povinnosť uvádzať fyzickú adresu odosielateľa správy. V roku 2008 novela zákona rozšírila pôsobnosť zákona z fyzických osôb aj na osoby právnické. Za zmienku stojí aj skutočnosť, že tento zákon stanovuje rôzne sankcie vrátane trestu odňatia slobody do 5 rokov.⁶

Spam ako nevyžiadaná reklama

Ako už bolo uvedené, podstata pojmu spam spočíva v doručení nevyžiadanej reklamnej správy. V Slovenskej republike legislatívne pokrýva problematiku reklamy zákon č. 147/2001 Z.z. o reklame v znení neskorších predpisov. Podľa normatívneho znenia § 2, ods. 1 predmetného zákona, kde je uvedené, čo možno považovať za reklamu, možno generalizovať kritériá, na základe ktorých sa nevyžiadaná správa zaraďuje k reklamnej správe. Ak obsah správy tvorí prezentácia produktov s cieľom uplatniť ich na trhu, pričom za produkt možno považovať tovar, službu, nehnuteľnosť, obchodné meno, ochrannú známku, označenie pôvodu výrobkov a iné práva a záväzky súvisiace s podnikaním, ide o reklamu.

Zákon ďalej ustanovuje, že reklama musí byť v súlade s pravidlami hospodárskej súťaže a s dobrými mravmi. V otázke hospodárskej súťaže sa zakazuje nekalosúťažné konanie⁷, za ktoré sa považuje najmä klamlivá reklama, klamlivé označovanie tovaru a služieb, vyvolávanie nebezpečenstva zámeny, parazitovanie na povesti podniku, výrobkov alebo služieb iného súťažiteľa, podplácanie, zľahčovanie, porušovanie obchodného tajomstva a ohrozovanie zdravia spotrebiteľov a životného prostredia. Používanie spamových správ na propagáciu svojich produktov možno subsumovať pod niektorý typ nekalosúťažného konania len podľa ich obsahu. Z praxe vyplýva, že ide najmä o klamlivú reklamu alebo vyvolávanie nebezpečenstva zámeny, keď sa rôzni odosielatelia spamov snažia predávať napodobeniny luxusných výrobkov alebo farmaceutických preparátov.

Reklama nesmie disponovať znakmi nekalej obchodnej praktiky. Spam podľa vyššie uvedeného možno teda zaradiť do skupiny nekalých obchodných praktík. tento názor nachádza oporu aj v ust. § 7 a nasl. zákona č. 250/2007 Z.z. o ochrane spotrebiteľa v platnom znení, ktorý za nekalú obchodnú praktiku považuje aj konanie, ktoré podstatne narušuje alebo môže podstatne narušiť ekonomické správanie priemerného spotrebiteľa vo vzťahu k výrobku alebo službe, ku ktorému sa dostane alebo ktorému je adresovaná, alebo priemerného člena skupiny, ak je obchodná praktika orientovaná na určitú skupinu spotrebiteľov. Cílené spamové správy na určitú skupinu obyvateľstva s dostatočnou intenzitou a obsahom môžu narušiť ekonomické správanie spotrebiteľa, či už pozitívne – kedy si výrobok zakúpi na základe nevyžiadanej správy, alebo negatívne – kedy stratí dôveru v konkrétny typ výrobku a odmietne ho do budúcnosti, pretože si ho bude spájať s nevyžiadanou emailovou správou, ktorá ho často obťažovala v minulosti.

Na základe doručeného spamu s neúplnými informáciami môže spotrebiteľ urobiť rozhodnutie o obchodnej transakcii, ktoré by inak neurobil, pretože obsahuje nesprávne informácie a je preto nepravdivá, alebo akýmkoľvek spôsobom uvádza do omylu alebo môže uviesť do omylu priemerného spotrebiteľa. Za takéto praktiky sa považujú spamové správy, tzv. Nigérijské listy. Prijemca obdrží spam, ktorý obsahuje informácie o tom, že zdedil, resp. vyhral v lotérii veľkú finančnú čiastku, ktorú môže nadobudnúť na základe zaplatenia „administratívneho poplatku“, prípadne inej sumy, ktorú odosielateľ spamu požaduje a oproti „výhre“ je zanedbateľná. Odosielateľ spamu sa zaviaže, že zaplatí všetky náklady spojené s prevodom výhry/dedičstva a požaduje informácie o bankovom účte adresáta spamu. Z trestnoprávneho hľadiska sa však v danom prípade jedná o trestný čin podvodu podľa ust. § 221 Trestného

⁶ podrobnejšie vid' Public Law 108–187 of 108th Congress: Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography And Marketing Act of 2003, 15.U.S.C. 7701, zo dňa 16. decembra 2003.

⁷ ust. § 44 a nasled. Obchodného Zákonníka.

zákona (zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v platnom znení) v štádiu pokusu, pretože už pri odosielaní spamu je odosielateľ uzrozumený s tým, že informácie, ktoré tvoria obsah jeho správy, sú nepravdivé a snaží sa tak obohatiť seba na úkor iného. Spam s nigérijskými listami má diferencované obmeny, niekedy je viazaný na dojemné príbehy detí, ktoré potrebujú ochranu, alebo na prípady ťažko chorých ľudí, ktorí zbierajú peniaze prostredníctvom týchto reťazových správ na prístroj, ktorý ich vylieči.

Spam ako nekalosúťažná praktika môže byť podľa nášho názoru považovaná aj za agresívnu obchodnú praktiku v zmysle ust. § 9 Zákona o ochrane spotrebiteľa, nakoľko ide svojim spôsobom o nátlak a neprimeraný vplyv, ktorý vzniká často denným zahlcovaním emailovej schránky adresáta. V tejto súvislosti Zákon o reklame taktiež uvádza, že reklama nesmie zneužívať dôveru spotrebiteľa, najmä nedostatok jeho skúseností alebo vedomostí a prezentovať produkty, ktorých výroba, predaj, poskytovanie alebo používanie sú zakázané. V tejto súvislosti možno uviesť práve spamové správy, ktorých odosielatelia sa pokúšajú predávať najmä farmaceutické preparáty, zväčša lieky na predpis, za výnimočne nízku cenu. V lepších prípadoch sa adresát po zaplatení a doručení zásielky oboznámi s tým, čo je to placebo efekt.

Zákon o reklame podrobne popisuje vyžadované vlastnosti reklamy, jej atribúty rozvádza do podrobnosti, ale na účely spamu je žiaduce uviesť ust. § 3, ods. 7 tohto zákona, podľa ktorého *„reklama sa nesmie šíriť automatickým telefonickým volacím systémom, telefaxom a elektronickou poštou bez predchádzajúceho súhlasu ich užívateľa, ktorý je príjemcom reklamy.“* Nasledujúci odsek 8 obsahuje doplnenie, v zmysle ktorého *sa reklama nesmie šíriť adresne, ak adresát doručenie reklamy vopred odmieta.* Uvedené ustanovenia sú jedným z kľúčových pilierov právnej úpravy spamu v Slovenskej republike. Predmetné ustanovenie § 3 Zákona o reklame sa nevzťahuje len na elektronickú poštu, ale aj na akýkoľvek iný druh reklamy, pokiaľ je však reklama adresná. Vhadzovanie letákov do schránok napriek tomu, že adresát oznámi, že si nepraje dostávať reklamné materiály (napríklad oznamom na schránke), sa však nepovažuje za porušenie zákona o reklame, nakoľko sa nejedná o adresné šírenie reklamných materiálov.

Pre ilustráciu situácie možno z rozhodovacej praxe uviesť rozhodnutie Inšpektorátu Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Prievidzi pre Trenčiansky kraj pod číslom R/0066/03/2009 zo dňa 28.4.2009, ktoré v odôvodnení rozhodnutia o uložení pokuty vo výške 500,- EUR uvádza, že „Ani upozornenie v reklamnej ponuke firmy, ktorým sa ospravedlňujú za nevyžiadaný e-mail, nezbavuje účastníka konania zodpovednosti za zistené nedostatky, nakoľko z uvedeného ospravedlnenia je zrejmé, že firma zaslala nevyžiadanú reklamu bez predchádzajúceho súhlasu adresáta – užívateľa adresy, ktorý je príjemcom reklamy. Dodatočné uskutočnenie nápravy – prijatie opatrenia do budúcnosti, nezbavuje kontrolovanú osobu zodpovednosti za porušenie zákona, nakoľko odstránenie nedostatkov je povinnosťou kontrolovanej osoby vyplývajúcou z § 7 ods. 3 zákona č. 128/2002 Z. z. o štátnej kontrole vnútorného trhu vo veciach ochrany spotrebiteľa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, nie je okolnosťou zbavujúcou ju zodpovednosti za protiprávny stav zistený v čase kontroly.“

Spam ako nevyžiadaná komunikácia

Ako vyplýva z dôvodovej správy k zákonu č. 22/2004 Z.z. o elektronickom obchode v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o elektronickom obchode“), žiadne komerčné informácie nesmú byť príjemcom služby zasielané do ich elektronickej poštovej schránky, ak si ich príjemca služby vopred od poskytovateľa služieb nevyžiadal. Toto pravidlo explicitne vyplýva z ust. § 4, ods. 6 cit. zákona, podľa ktorého *„Poskytovateľ služieb nesmie doručovať informácie komerčnej komunikácie elektronickou poštou, ak si ich príjemca služby vopred nevyžiadal.“* Zákon o elektronickom obchode operuje s pojmom „nevyžiada-

nost“ informácií. Pojem nevyžiadanej komunikácie legálne definuje zákon č. 351/2011 Z.z. o elektronických komunikáciách v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o elektronických komunikáciách“) v ust. § 62 a v nasledujúcich paragrafoch tento pojem bližšie rozvádza. Legálne definovaná je aj elektronická pošta chápaná ako „*textová, hlasová, zvuková alebo obrazová správa zaslaná prostredníctvom verejnej siete, ktorú možno uložiť v sieti alebo v koncovom zariadení príjemcu, kým ju príjemca nevyzdvihne.*“ Dôležitejším ustanovením priamo dotýkajúcim sa nevyžiadanej pošty je ods. 2 cit. paragrafu, ktorý ustanovuje, že „*na účely priameho marketingu je dovolené volanie alebo používanie automatických volacích a komunikačných systémov bez ľudského zásahu, telefaxu, elektronickej pošty vrátane služby krátkych správ účastníkovi alebo užívateľovi len s jeho predchádzajúcim súhlasom, pričom tento súhlas musí byť preukázateľný. Udelený súhlas možno kedykoľvek odvolať.*“

Z vyššie uvedeného je zrejmé už spomínaný prístup opt-in, ktorý naša legislatíva používa v prípade nevyžiadanej pošty, čiže poštu je možné zasielať len v prípade, ak sa príjemca dopredu prihlásil na jej odber, resp. vopred súhlasil s jej prijímaním. Predchádzajúci súhlas príjemcu elektronickej pošty sa nevyžaduje, ak ide o priamy marketing vlastných podobných tovarov a služieb osoby, ktorého kontaktné informácie na doručenie elektronickej pošty tá istá osoba získala v súvislosti s predajom tovaru alebo služieb a v súlade so Zákonom o elektronickej komunikácii, alebo v súlade s už cit. § 4, ods. 6 Zákona o reklame, na základe ktorého sa nesmie doručovať informácia komerčnej komunikácie elektrickou poštou, ak si ju príjemca služby vopred nevyžiadal. Príjemcovi elektronickej pošty sa musí poskytnúť možnosť jednoducho a bezplatne kedykoľvek odmietnuť také používanie kontaktných informácií v čase ich získavania a pri každej doručenej správe, ak také použitie predtým neodmietol. Zväčša v závere emailovej správy možno nájsť odkaz v znení napríklad „Ak si nepravíte ďalej dostávať tieto správy, kliknite na nasledujúci odkaz a Vaša adresa bude odstránená z nášho zoznamu adresátov“. Na uvedenom aplikačnom prípade možno vidieť zákonom v praxi zavedené opt-out, kedy sa príjemca správ môže slobodne rozhodnúť o skončení doručovania reklamy do jeho schránky.

Na súhlas, ktorý musí predchádzať prijímaniu reklamy, vyžaduje zákonodarca „len“ jeho preukázateľnosť, nie písomnú formu. Z rozhodovacej praxe Slovenskej obchodnej inšpekcie, ktorá je dozorným orgánom nad dodržiavaním zákona o reklame, alebo aj z rozhodovacej praxe Telekomunikačného úradu Slovenskej republiky však vyplýva, že za preukázateľný súhlas sa vyžaduje najmä písomná forma. Podľa nášho názoru je tiež prípustné preukázať takýto súhlas aj legálne získanou nahrávkou volania obsahujúceho tento súhlas, alebo aj emailovou správou, prípadne inak preukázateľným konaním užívateľa, napríklad pri registrácii na webový portál spoločnosti uvedie v registračnom formulári svoj záujem kliknutím na danú možnosť zasielania reklamných správ.

Posledná veta ust. § 62, ods. 3 Zákona o elektronických komunikáciách ustanovuje, že „*je zakázané zasielanie elektronickej pošty, z ktorej nie je známa totožnosť a adresa odosielateľa, na ktorú môže príjemca zaslať žiadosť o skončenie zasielania takých správ, a nabádanie k návšteve webového sídla v rozpore s osobitnými predpismi*“, ako sú napríklad Zákon o Slovenskej informačnej službe, Zákon o policajnom zbore, Zákon o vojenskom spravodajstve a podobne. Z uvedeného vyplýva striktný zákaz využívať na rozposielanie spamu, v ktorom nie je uvedená adresa odosielateľa. Nemusí ísť len o neuvedenú adresu odosielateľa, ale taktiež nie je dovolené posilať elektronicкую poštu, z ktorej nie je známa totožnosť odosielateľa. Zákon presne neuvádza, či identifikácia odosielateľa má byť v obsahu správy, alebo má byť priamo v názve emailovej adresy. V tejto súvislosti vzniká právna otázka, či možno emailovú adresu považovať za osobný údaj, ktorý by následne viedol k určeniu totožnosti odosielateľa.

Nejestvuje jednotný právny výklad otázky, či emailová adresa je osobným údajom, no pre objasnenie možno zvážiť postoj Európskeho súdneho dvora, ktorý v rozsudku C-101/2001 zo dňa 6.11.2003 (Lindqvist), § 24 uviedol: „*Pojem „osobné údaje“ použitý v článku 3 ods. 1 smernice 95/46⁸ znamená podľa definície uvedenej v jej článku 2 písm. a) „akékoľvek informácie týkajúce sa identifikovanej alebo identifikovateľnej fyzickej osoby“.* Pod tento pojem samozrejme patrí meno osoby s jej telefónnym číslom alebo informácie vzťahujúce sa na jej pracovné podmienky alebo jej záľuby.“⁹ V danom prípade súd judikuje, že telefónne číslo musí byť v spojení s menom osoby, aby mohlo byť považované za osobný údaj. Takýmto spôsobom sa predvída situácia, že telefónne číslo môže používať aj osoba, ktorá ho nezaregistrovala u operátora, resp. nie je majiteľom telefónnej linky, no používa ju. Je to z toho dôvodu, že žiadne telefónne číslo nemôže viesť k určeniu totožnosti jeho používateľa, nakoľko ide len o zhluk číslíc. Extenzívny výkladom možno obdobne posudzovať aj situáciu s emailovou adresou, ktorá taktiež nemusí byť registrovaná, resp. vo vlastníctve jej používateľa, no na rozdiel od telefónneho čísla môže emailová adresa obsahovať presný identifikátor osoby v podobe mena a priezviska. V takom prípade možno takúto adresu považovať za osobný údaj aj samostatne a preto nebude potrebné určiť odosielať v obsahu elektronickej pošty (napríklad juraj@ferencik.sk obsahuje údaje, ktoré priamo identifikujú osobu). Taktiež je potrebné poznamenať, že na svete nejstávajú dve rovnaké emailové adresy, teda každá emailová adresa je unikátna a používaná samostatne, čo podporuje tvrdenie, že emailová adresa je identifikátor, ktorý je schopný odlíšiť osobu od ostatných a mala by byť považovaná za osobný údaj, či už samostatne, alebo v spojení s inými osobnými údajmi.

V praxi sa často objavuje situácia, že reklamu propagujúcu produkt obchodnej spoločnosti obdrží subjekt z neznámej emailovej adresy, prípadne z adresy fyzickej osoby, ktorá nie je žiadnym preukázateľným spôsobom personálne prepojená na danú obchodnú spoločnosť. Z rozhodovacej praxe Slovenskej obchodnej inšpekcie vyplýva, že takáto situácia je objektívne nepostihnuteľná, pretože nie je možné preukázať, že daný spam bol zasielaný konkrétnou osobou.

III. INŠTITUCIONÁLNE ASPEKTY SPAMU

Slovenská obchodná inšpekcia je orgán štátnej správy. Podľa zákona č. 128/2002 Z. z. o štátnej kontrole v znení neskorších predpisov je všeobecným orgánom trhového dozoru v ochrane spotrebiteľa na vnútornom trhu. Podľa ust. § 10 Zákona o reklame ako jedného z kľúčových právnych predpisov pri problematike spamu je Slovenská obchodná inšpekcia dozorný orgán, ktorý kontroluje dodržiavanie cit. zákona. Ako uvádza vo svojej Výročnej správe za rok 2011, v oblasti služieb bolo prijatých za rok 2011 celkovo 2 254 podnetov, z ktorých pripadalo na šírenie reklamy 110 a na internetové služby 131. Vo výročnej správe za rok 2012 v oblasti služieb bolo prijatých za rok 2012 celkovo 2369 podnetov, z ktorých pripadalo na internetové služby 191 podnetov a na šírenie reklamy to bolo celkovo 112 podnetov. Z uvedeného možno pozorovať rastúcu tendenciu podnetov, najmä v oblasti internetových služieb. Podania boli zamerané najmä na nedodržanie zákonného postupu pri vybavovaní reklamácie (neprijatie reklamácie, prekročenie 30-dňovej lehoty pri vybavovaní reklamácie), nekalé zmluvné podmienky, nevyžiadaná reklama a na neposkytnutie požadovaných informácií. Slovenská obchodná inšpekcia v strednodobom výhľade organizácie uvádza, že sa

⁸ smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov.

⁹ Súdne rozhodnutie Európskeho súdneho dvora vo veci C 101/01, ktorej predmetom je návrh Göta hovrátt (Švédsko) predložený Súdnemu dvoru podľa článku 234 ES, ktorým navrhuje vo vzťahu k trestnému konaniu vedenému na tomto súde proti Bodil Lindqvist, aby vydal rozhodnutie o prejudiciálnej otázke týkajúcej sa najmä výkladu smernice Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov (Ú. v. ES L 281, s. 31; Mim. vyd. 13/015, s. 335),

aj naďalej bude zaoberať riešením podnetov, medzi iným aj v oblasti klamlivej reklamy a nevyžiadanej reklamy.¹⁰

Na svojom webovom sídle (www.soi.sk) Slovenská obchodná inšpekcia uvádza, v sekcii Informácie pre verejnosť, článok s názvom „Nevyžiadaná pošta“, v ktorom deklaruje, že ak odosielateľ najskôr osloví potenciálnych zákazníkov prvotným e-mailom, v ktorom bude žiadať o súhlas so zaslaním svojej ponuky, avšak tento e-mail nebude obsahovať konkrétnu ponuku žiadneho ním ponúkaného produktu, a konkrétnu ponuku produktov bude zasielať až po obdržaní písomného súhlasu so zasielaním, neporuší príslušnú legislatívu v oblasti nevyžiadanej pošty. Zároveň dodáva, že ak adresát nezašle žiadne stanovisko na prvotný e-mail, nemožno to v žiadnom prípade považovať za jeho automatický súhlas so zasielaním reklamných správ¹¹. Odstránenie nedostatkov zistených pri odhalení protiprávneho konania kontrolou Slovenskej obchodnej inšpekcie je povinnosťou, ktorá vyplýva účastníkovi konania z ust. § 7 ods. 3 zákona č. 128/2002 Z. z. o štátnej kontrole vnútorného trhu vo veciach ochrany spotrebiteľa a o zmene a doplnení niektorých zákonov a nie je dôvodom na zníženie alebo zrušenie uloženej pokuty.

Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky a Telekomunikačný úrad Slovenskej republiky sú podľa ust. § 6 zákona č. 351/2011 Z.z. o elektronických komunikáciách v znení neskorších predpisov dva orgány štátnej správy v oblasti elektronických komunikácií. Práve Telekomunikačný úrad vykonáva štátny dohľad nad elektronickými komunikáciami, v rámci ktorého je medzi iným oprávnený ukladať sankcie za porušenie povinností. Podľa ust. § 73, ods. 3 zákona č. 351/2011 Z.z. o elektronických komunikáciách v znení neskorších predpisov uloží Telekomunikačný úrad Slovenskej republiky pokutu tomu, kto nesplnil alebo porušil niektorú z povinností ustanovených týmto zákonom podľa ust. § 62 ods. 2 a 3 o nevyžiadanej komunikácii, a to až do výšky 300 000 eur, ak ide o právnickú osobu alebo fyzickú osobu – podnikateľa.

V závislosti od okolností možno zaradiť do sústavy orgánov, ktoré sa zaoberajú problematikou spamu, aj orgány činné v trestnom konaní, najmä ak existuje podozrenie, že prijatá emailová pošta vykazuje známky naplnenia znakov skutkovej podstaty trestného činu, ako je už v spomínanom prípade tzv. nigérijských listov. Prostredníctvom emailovej komunikácie sa možno dopustiť rôznych trestných činov, zväčša v štádiu pokusu.

Ako ukážkový príklad uvádzame trestný čin neoprávneného obohatenia podľa ust. § 226 Trestného zákona, kedy môže páchatel' seba alebo iného obohatiť tým, že neoprávneným zásahom do technického alebo programového vybavenia počítača dosiahne, že služby alebo informácie získa bez požadovanej úhrady. V praxi tak môže odosielateľ spamu vytvoriť falošnú identitu finančného ústavu a požadovať rôzne informácie o adresátovi, ktoré neskôr zneužije, alebo do odosielaného spamu vloží škodlivý kód. Bežnejšou praxou je však priamy útok na počítač a jeho zabezpečenie prostredníctvom internetovej siete.

V prípade trestného činu poškodenia a zneužitie záznamu na nosiči informácií podľa ust. § 247 Trestného zákona, ide o konanie, pri ktorom páchatel' v úmysle spôsobiť škodu alebo inú ujmu alebo zadovážiť sebe alebo inému neoprávnený prospech získa neoprávnený prístup do počítačového systému, k inému nosiču informácií alebo jeho časti a takéto informácie neoprávnene použije, alebo ich neoprávnene zničí, poškodí, vymaže, pozmení alebo zníži ich kvalitu, prípadne urobí zásah do technického alebo programového vybavenia počítača, alebo vkladáním, prenášaním, poškodením, vymazaním, znížením kvality, pozmenením alebo potlačením počítačových dát marí funkčnosť počítačového systému alebo vytvára neautentické dáta s úmyslom, aby sa považovali za autentické alebo aby sa s nimi takto na právne účely nakladalo.

¹⁰ <http://www.soi.sk/files/documents/vyroczne-spravy/2012/vs2012.pdf> (17.9.2013).

¹¹ <http://www.soi.sk/sk/Informacie-pre-verejnost/Nevyziadana-posta-1.soi> (17.9.2013).

V tejto súvislosti dávame do pozornosti definíciu „nosiča informácií“, , že získanie prístupu k nosiču informácií, ktorý Trestný zákon chápe ako vec, ktorou je nehmotná informácia, dáta výpočtovej techniky alebo obrazový záznam na technickom nosiči.¹² Technickým nosičom je akékoľvek elektronické zariadenie schopné ukladať a znova prehrávať uložené informácie, najmä CD, DVD, BD disky, diskety, kazety, USB kľúče, disk mobilného telefónu, počítača a podobne. Je žiaduce uviesť, že získaním prístupu k nosiču informácií je také konanie, ktoré umožňuje páchatelovi voľne disponovať s nosičom informácií a využitie jeho informačného obsahu, teda môže ísť aj o prístup na diaľku prostredníctvom siete internet.¹³ A práve takýmto spôsobom je možné dopustiť sa tohto trestného činu prostredníctvom spamu, obsahujúceho škodlivý kód, ktorý po aktivovaní príjemcom umožní prístup k informáciám odosielateľovi. V praxi je bežne používaný odkaz v obsahu správy na webovú stránku obsahujúcu škodlivý kód, prípadne je použitý škodlivý kód priamo, ako príloha správy.

Skutková podstata trestného činu poškodenia a zneužitie záznamu na nosiči informácií podľa ust. § 247 Trestného zákona v ods. 2 uvádza, že trestným, okrem vyššie uvedeného, je aj konanie, spočívajúce v tom, že páchatel' neoprávnene sleduje prostredníctvom technických prostriedkov verejný prenos počítačových dát v rámci počítačového systému, alebo zaobstará alebo sprístupní počítačový program a iné zariadenia alebo počítačové heslo, prístupový kód alebo podobné údaje umožňujúce prístup do celého počítačového systému alebo do jeho časti.

Zasielaním hromadných a nevyžiadaných správ sa možno dopustiť aj trestného činu nekalých obchodných praktík voči spotrebiteľovi podľa ust. § 269a Trestného zákona, prípadne trestného činu neoprávneneho nakladania s osobnými údajmi podľa ust. § 374 Trestného zákona, kedy sú zneužitie emailové adresy v databázach na odosielanie spamov. Výpočet trestných činov, ktoré možno spáchať prostredníctvom emailovej komunikácie, je len demonštratívny, takmer každý trestný čin, kde je možnosť použiť výpočtovú techniku, je možné vykonať i keď len čiastočne prostredníctvom elektronickej pošty, a tým pádom aj nevyžiadanej elektronickej pošty – spamu.

V konečnom dôsledku je možné v prípade spamu ohlásiť zneužitie svojich osobných údajov aj Úradu na ochranu osobných údajov Slovenskej republiky, ktorý sa ako štátny orgán podieľa na ochrane základných práv a slobôd fyzických osôb pri spracúvaní ich osobných údajov, a to najmä vydávaním záväzných stanovísk, ukladaním sankcie pri zistení porušenia povinností uvedených v zákone č. 122/2013 Z.z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov. Úrad na ochranu osobných údajov Slovenskej republiky taktiež podáva oznámenia orgánom činným v trestnom konaní pri podozrení, že ide o trestný čin, no takúto možnosť má aj samotný príjemca spamu.

IV. TVORBA OBCHODNEJ PONUKY

V prípade, ak sa odosielateľ rozhodne osloviť neurčitý počet adresátov s cieľom získať ich pozornosť za účelom uzatvorenia obchodnej transakcie, musí dodržiavať už vyššie uvedené základné zákonné ustanovenia. Existujú dve elementárne možnosti, a to vytvorenie reklamnej ponuky a vytvorenie informatívnej ponuky, ktorá nie je reklamou.

Pokiaľ ide o vytvorenie reklamnej ponuky, je potrebné poukázať na smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2002/58/ES zo dňa 12. júla 2002 týkajúcu sa spracovávaní osobných údajov a ochrany súkromia v sektore elektronických komunikácií, ktorá uvádza možnosť zasielania reklamných správ tak, že ak fyzická osoba alebo právnická osoba získa od zákazníkov ich

¹² ust. § 130, ods. 2 Trestného zákona.

¹³ Trestný zákon: komentár. II. diel, Osobitná časť / Eduard Burda et. al 1. vydanie, Praha, C.H.Beck, 2011., ISBN: 978-80-7400-394-3, str. 636.

elektronické kontaktné údaje pre elektronickú poštu v súvislosti s predajom produktu alebo služby, a v súlade so smernicou 95/46/ES, tá istá fyzická alebo právnická osoba môže použiť tieto elektronické kontaktné údaje na priamu reklamu vlastných podobných produktov alebo služieb za predpokladu, že zákazníkom bola jasne a jednoznačne poskytnutá možnosť bezplatne a jednoduchým spôsobom namietat' voči takémuto použitiu elektronických kontaktných údajov v čase ich zberu a pri každej správe v prípade, že zákazník také použitie predtým neodmietol.¹⁴ Cit. ustanovenie smernice je transponované aj do už citovaného ust. § 62, ods. 3 zákona o elektronickej komunikácii, podľa ktorého sa nevyžaduje predchádzajúci súhlas príjemcu elektronickej pošty, ak ide o priamy marketing vlastných podobných tovarov a služieb osoby, ktorého kontaktné informácie na doručenie elektronickej pošty tá istá osoba získala v súvislosti s predajom tovaru alebo služby. Prijemcovi elektronickej pošty sa musí poskytnúť možnosť jednoducho a bezplatne kedykoľvek odmietnuť také používanie kontaktných informácií v čase ich získavania a pri každej doručenej správe, ak také použitie predtým neodmietol.

Zákon č. 250/2007 Z.z. o ochrane spotrebiteľa v znení neskorších predpisov svojím ustanovením § 10 poskytuje možnosť kontroly použitia nekalej obchodnej praktiky prostredníctvom kódexu správania. Tvorca kódexu môže byť osoba alebo združenie, ktoré vykonáva svoju činnosť nezávisle od súdnych konaní alebo správnych konaní. Takýto orgán etickej samoregulácie reklamy je v Slovenskej republike napríklad Rada pre reklamu, ktorej hlavným cieľom je zabezpečovať a presadzovať, aby sa na území Slovenskej Republiky šírila čestná, slušná, decentná, legálna a pravdivá reklama.¹⁵ Rada pre reklamu združuje subjekty, ktoré aktívne vstupujú do procesu marketingovej komunikácie – asociácie zadávateľov reklamy, reklamné agentúry, médiá, ale aj podnikateľské subjekty využívajúce propagáciu formou reklamy. Členovia Rady pre reklamu sa zaviazali dodržiavať Etický kódex – Etické pravidlá reklamnej praxe platné na území Slovenskej republiky a udržiavať dobré meno reklamy. Etický kódex je základným dokumentom, podľa ktorého posudzuje Arbitrážna Komisia (nezávislý externý 13-členný orgán) opodstatnenie sťažností, ktoré namietajú porušenie kódexu, resp. nesúlad reklamy s kódexom. Kódex nenahrádza právnu reguláciu reklamy, avšak nadväzuje na ňu ustanovením etických zásad.

V rámci pôsobnosti ponúka Rada pre reklamu aj aplikáciu systému Copy Advice/Atestu. Princípom Atestu je vytvorenie preventívnej ochrany spotrebiteľa pred spoločensky nevhodnými a neetickými prvkami v reklame. Pri takomto posudzovaní sa primerane použijú ustanovenia rokovacieho poriadku arbitrážnej komisie o arbitrážnom náleze. Stanoviská sú však vypracovávané iba vo vzťahu k platnému etickému Kódexu reklamy.

Pokiaľ ide o vytvorenie informatívnej ponuky, ktorá nie je reklamou, je nutné zohľadniť najmä Zákon o reklame, konkrétne jeho ust. § 2, ods. 2, ktoré obsahuje negatívnu definíciu, teda definuje, čo nemožno považovať za reklamu - označenie sídla právnickej osoby, označenie trvalého pobytu fyzickej osoby, označenie prevádzkarne alebo organizačnej zložky právnickej osoby alebo fyzickej osoby obchodným menom, ako aj označenie budov, pozemkov a iných nehnuteľných vecí alebo hnutelných vecí vo vlastníctve alebo v nájme týchto osôb. Z uvedeného vyplýva, že správu je potrebné koncipovať len ako prezentáciu spoločnosti, nie jej produktov a výrobkov. Je dovolené priamo v takejto správe umožniť jej adresátovi, aby sa zapísal do zoznamu záujemcov, ktorí si vyslovene žiadajú dostávať reklamné ponuky od odosielateľa (uplatnenie princípu opt-in). Otázne ale je, čo v prípade ak sa informatívne ponuky a s nimi obsiahnuté žiadosti o súhlas na zasielaní reklamy začnú hromadiť. Ich vzrastajúci počet je v súčasnosti trendom, ktorý môže sledovať každý z nás vo svojej emailovej schránke. V podstate však predkladatelia týchto ponúk neporušujú žiadne ustanovenia zákona, sú len

¹⁴ Smernica 2002/58/ES, článok 13, ods. 2.

¹⁵ <http://www.rpr.sk/sk>.

obeťou podobne zmýšľajúcich konkurentov. Konečného spotrebiteľa takéto množstvo ponúk v konečnom dôsledku obťažuje, no situáciu možno považovať za akceptovateľnú, pretože nikto nevie priamo ovplyvniť správanie svojich konkurentov. Ako riešenie sa ponúka nastavenie spamového filtra v emailovej schránke, ktorý bude zahŕňať kľúčové slová, ako napr. „obchodná ponuka“, a správy s týmto slovným spojením filter presunie do koša.

V. OCHRANA OSOBNÝCH ÚDAJOV

Ochrana osobných údajov podľa Zákona o ochrane osobných údajov č. 122/2013 Z.z. sa vzťahuje na ochranu práv fyzických osôb pred neoprávneným zasahovaním do ich súkromného života pri spracúvaní ich osobných údajov. Každý, kto ukladá alebo získava prístup k informáciám uloženým v počítačoch užívateľa, je na to oprávnený, iba ak dotknutý užívateľ udelil súhlas na základe jasných a úplných informácií o účele ich spracovania; za súhlas na tento účel sa považuje aj použitie príslušného nastavenia webového prehliadača alebo iného počítačového programu.

Nový zákon o ochrane osobných údajov účinný od 1. júla 2013 však rozlišuje v § 10 aj spracúvanie osobných údajov bez súhlasu dotknutej osoby. Spracovať údaje bez súhlasu dotknutej osoby možno v prípade, ak účel spracúvania osobných údajov ustanovuje priamo vykonateľný právne záväzný akt Európskej únie, medzinárodná zmluva, ktorou je Slovenská republika viazaná, alebo ak účel spracúvania osobných údajov ustanovuje osobitný zákon – napr. Zákon o štátnom občianstve, Zákon o bankách. Spracovanie osobných údajov bez súhlasu dotknutej osoby je možné aj vtedy, ak spracúvanie osobných údajov je nevyhnutné na účely tvorby umeleckých alebo literárnych diel, prípadne nevyhnutné na plnenie zmluvy, v ktorej vystupuje dotknutá osoba ako jedna zo zmluvných strán, alebo spracovanie je nevyhnutné na ochranu života, zdravia alebo majetku dotknutej osoby.

Ďalším ustanovením je aj § 10, ods. 1, písm. d) cit. zákona, ktoré uvádza, že súhlas dotknutej osoby nie je potrebný ani v prípade ak predmetom spracúvania sú výlučne titul, meno, priezvisko a adresa dotknutej osoby bez možnosti priradiť k nim ďalšie jej osobné údaje a ich využitie je určené výhradne pre potreby spracovávateľa v poštovom styku s dotknutou osobou a evidencie týchto údajov. Súhlas sa tiež nevyžaduje ani ak sa spracúvajú osobné údaje, ktoré už boli zverejnené v súlade so zákonom a prevádzkovateľ ich náležite označil ako zverejnené, alebo spracúvanie osobných údajov je nevyhnutné na splnenie dôležitej úlohy realizovanej vo verejnom záujme.

Ak sa na spracúvanie osobných údajov neuplatňuje uvedený § 10 cit. zákona, spracovávateľ je oprávnený spracúvať osobné údaje len so súhlasom dotknutej osoby. Ak vzniknú pochybnosti o udelení súhlasu dotknutej osoby, je potrebné orgánu kontroly hodnoverne preukázať, že dotknutá osoba súhlas poskytla. Súhlas dotknutej osoby si spracovávateľ nesmie vynucovať a ani podmieňovať hrozbou odmietnutia zmluvného vzťahu, služby alebo tovaru. Dôkaz o tom, že bol takýto súhlas na spracovávanie osobných údajov udelený, sa preukazuje zvukovým alebo zvukovo-obrazovým záznamom alebo čestným vyhlásením toho, kto poskytol osobné údaje do informačného systému, alebo iným hodnoverným spôsobom. V prípade, ak sú osobné údaje spolu s emailovou adresou poskytnuté tretiemu subjektu bez vedomia dotknutej osoby, dochádza k porušeniu ust. § 12, ods. 1 cit. zákona, ktorý uvádza, že osobné údaje o dotknutej osobe možno získať od inej fyzickej osoby a spracúvať v informačnom systéme len s predchádzajúcim písomným súhlasom dotknutej osoby, ktorou je v prípade spamu jeho adresát.

V uvedených prípadoch môže emailová adresa figurovať ako osobný údaj, na spracovanie ktorého nebol vopred daný súhlas. Dotknutá osoba podľa Zákona o ochrane osobných údajov má právo kontaktovať odosielateľa spamu a vyžadovať od neho potvrdenie, či sú alebo nie sú jej

osobné údaje spracúvané a taktiež presné informácie o zdroji, z ktorého získal jej osobné údaje na spracúvanie ako aj zoznam jej osobných údajov, ktoré odosielateľ má k dispozícii. Podľa zákona možno odosielateľa požiadať opravu nesprávnych osobných údajov alebo ich likvidáciu.

V praxi sa často stáva, že osobné údaje sú predmetom obchodovania medzi jednotlivými subjektmi na trhu, kde sa predávajú a kupujú celé databázy s osobnými údajmi. Napríklad, ak užívateľ zakúpi tovar z internetového obchodu a odsúhlasí jeho Všeobecné obchodné podmienky, ktoré málokedy čítajú, môže takýmto konaním udeliť súhlas na spracovanie jeho osobných údajov tretími stranami. Internetový predajca tak poskytne databázu svojich zákazníkov ďalšiemu predajcovi, ktorý po rozposlaní svojich reklamných ponúk, prípadne inom spracovaní, tieto poskytne ďalšiemu predajcovi. Takto vzniká nekonečná reťaz, ktorá je však v rámci zákonných pravidiel. Adresát spamu preto dostane neraz obchodnú ponuku od spoločnosti, s ktorou nikdy neprišiel do styku, neudelil jej ani súhlas so zasielaním reklamných ponúk a nezapísal sa ani do odberu takýchto ponúk. Aktuálne takýmto spôsobom propaguje svoje služby portál www.epi.sk, kde po registrácii dostáva užívateľ reklamné ponuky z portálu www.mzdovecentrum.sk alebo www.danovecentrum.sk, aj keď užívateľ predmetný portál nikdy nenavštívil.

Okrem problematiky zneužitia osobných údajov sa v prípade doručenia nevyžiadanej pošty môže adresát obrátiť na Slovenskú obchodnú inšpekciu s podnetom, že došlo k porušeniu Zákona o reklame. Slovenská obchodná inšpekcia prijíma od fyzických a právnických osôb žiadosti, návrhy, podnety a oznámenia na všetkých pracoviskách SOI, a to písomne, osobne, telefonicky, prostredníctvom faxu a elektronickou poštou¹⁶. Za účelom zjednodušenia a urýchlenia postupu pri vybavovaní podaní je žiaduce, aby ich oznamovatelia označovali ako podnet ku kontrole a nie ako sťažnosť. Ako sme už uviedli, na základe Zákona o elektronických komunikáciách č. 351/2011 Z.z. je ustanoveným dozorujúcim orgánom Telekomunikačný úrad Slovenskej republiky, ktorý taktiež prijíma podnety, ktoré by preukazovali porušovanie tohto zákona, najmä ust. § 62 o nevyžiadanej komunikácii.

VI. Z ROZHODOVACEJ PRAXE

Pri posudzovaní rozhodovacej činnosti orgánov, ktoré sa zaoberajú spamom je žiaduce uviesť, že nástroje, ktorými tieto orgány disponujú, sú v praxi využívané a fungujúce. Najčastejšie v oblasti spamu rozhoduje Slovenská obchodná inšpekcia ako správny orgán, ktorý prijíma podnety najmä na porušenie povinnosti šíriteľa reklamy podľa ust. § 3, ods. 7 Zákona o reklame o šírení reklamy bez predchádzajúceho súhlasu adresáta. Kontroly v takýchto prípadoch prebiehajú porovnaním obsahov emailových schránok odosielateľov a prijímateľov, čo je žiaľ azda jediný dôkazný prostriedok, ktorý v takejto situácii môže kontrolný orgán vykonať.

Sankcie, ktoré sú ukladané formou pokuty za porušenia zákona o reklame v oblasti spamu sa pohybujú v praxi v rozmedzí niekoľko sto eur¹⁷, sú ukladané podľa § 11, ods. 3, písm. c) Zákona o reklame. Zároveň ak dôjde k zisteniu porušenia tohto zákona, šírenie reklamy správny orgán zakáže. V rozhodnutí o zákaze šírenia reklamy orgán dozoru môže uložiť povinnosť zverejnenia tohto rozhodnutia alebo jeho častí a povinnosť zverejnenia opravného

¹⁶ Podanie možno podať aj prostredníctvom webového sídla Ústredného portálu verejnej správy zriadenom na adrese www.slovensko.sk, ktorým je informačný systém verejnej správy na poskytovanie služieb a informácií verejnosti prostredníctvom spoločného prístupového miesta v sieti internet podľa zákona č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy.

¹⁷ napr. rozhodnutím, ktoré vydal Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Žiline pre Žilinský kraj pod číslom. R/O387/O5/2009 zo dňa 24.8.2009 uložila pokutu vo výške 500 EUR za nevyžiadajú reklamu hotela fyzickej osobe, ktorá vopred nedala súhlas na prijímanie takejto reklamy a nebola predtým v žiadnom obchodnom ani inom vzťahu s obchodnou spoločnosťou prevádzkujúcou tento hotel.

vyhlásenia v hromadných oznamovacích prostriedkoch. Horná hranica pokuty za porušenie ust. § 3, ods. 7 Zákona o reklame je stanovená až na 66387,84 EUR.¹⁸ Pokutu možno uložiť do jedného roka odo dňa, keď sa orgán dozoru o porušení zákona dozvedel, najneskôr však do troch rokov odo dňa porušenia tohto zákona. Pri určovaní výšky pokuty zohľadňuje správny orgán charakter a závažnosť zistených porušení zákona, ale aj následky spočívajúce v možnom ohrození spotrebiteľov tým, že sú neoprávnene obťažovaní službami a informáciami, na export ktorých na ich emailovú adresu nedali vopred súhlas. Prihliada sa aj na závažnosť, trvanie, následky protiprávneho konania a na to, či ide o opakované porušenie tohto zákona¹⁹.

Skutkový stav pri objasňovaní porušovania zákona musí byť vždy spoľahlivo preukázaný. V tejto súvislosti dávame do pozornosti rozhodnutie, ktoré vydal Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Bratislave pre Bratislavský kraj pod číslom R/0632/01/2006, zo dňa 9.5.2007. Týmto rozhodnutím vyhovel v plnom rozsahu odvolateľovi tak, že zrušil rozhodnutie, ktorým mu bola udelená pokuta vo výške 10 000 Sk za porušenie ustanovenia o zasielaní emailovej reklamy bez predchádzajúceho súhlasu príjemcu. V rámci odvolacieho konania bolo zistené, že nie je možné objektívne preukázať porušenie zákona, keď nevyžiadaná reklama napriek tomu, že sa týka obchodných aktivít účastníka konania, bola zaslaná z mailovej adresy, ktorou účastník konania nedisponuje. Tento stav vychádza z toho, že nie je objektívne možné zabrániť tretím osobám, aby v cudzom mene nezasielali nevyžiadané obchodné ponuky prostredníctvom vlastných nekomerčných emailových adries. (V danom prípade bola reklama zaslaná z nič nehovoriacej prakticky anonymnej emailovej adresy adriana1981@zoznam.sk, – pozn. autora)

Preukazovanie toho, že niekto disponuje emailovou adresou je v súčasných legislatívnych a technických podmienkach takmer nemožné, pokiaľ nejde o jednoznačne identifikovateľnú emailovú adresu, napr. podľa vlastnej domény. Tak sa tomu stalo aj v rozhodnutí, ktoré vydal Ústredný inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Bratislave pod číslom SK/0016/99/2009 zo dňa 26.02.2009, ktorým zamietol odvolanie účastníka a potvrdil prvostupňové rozhodnutie o udelení pokuty 331,93 EUR. V predmetnom konaní išlo o zaslanie nevyžiadanej reklamy emailovou správou z emailovej adresy, ktorú namietal účastník, že ňou nedisponuje. Pri objasňovaní skutku však vyšlo najavo, že táto adresa je zriadená na doméne, ktorú spravoval účastník. Odvolací orgán uviedol v odôvodnení rozhodnutia, že je toho názoru, že účastník ako správca uvedenej domény zodpovedá za porušenie povinnosti jej užívateľov.

Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Žiline pre Žilinský kraj vydal tiež zaujímavé rozhodnutie týkajúce sa preukazovania odoslania nevyžiadanej pošty, a to pod číslom R/O278/O5/2009 zo dňa 16. 7. 2009, ktorým uložil pokutu vo výške 400 EUR za zasielanie reklamy bez predchádzajúceho súhlasu adresáta. Konateľ spoločnosti ako argument, že neodoslal nevyžiadanú správu, predložil zoznam odoslanej pošty, v ktorom táto emailová správa nefigurovala. Správny orgán v rozhodnutí uviedol, že predložený doklad nie je možné považovať za dostatočný dôkaz o tom, že pošta nebola odoslaná, a to z toho dôvodu, že archív odoslaných e-mailov nemusí vždy obsahovať všetky odoslané maily v konkrétnom dni. Je to len vecou programového ošetrovania archívu, teda nie všetky maily musia byť automaticky archivované. Na druhej strane, na užívacom zariadení prijímateľa sa vždy zobrazí od koho mail pochádza a spotrebiteľ v danom prípade predložil relevantné dôkazy o tom, že nevyžiadaná pošta prišla z emailovej adresy konateľa spoločnosti.

¹⁸ suma je prepočtom slovenských korún na euro konverzným kurzom 30,126 Sk/ EUR, nakoľko zákon nebol novelizovaný pri prechode na euro a výška pokuty je stanovená ešte v slovenských korunách vo výške 2 000 000 Sk.

¹⁹ § 11, ods. 4 Zákona o reklame č. 147/2001 Z.z.

Najvyšší súd Slovenskej republiky vydal rozhodnutie pod sp. zn. 1Sžo/347/2009, zo dňa 8. februára 2011, v ktorom sa stotožnil so záverom správnych orgánov, že len zaslaním informačného e-mailu užívateľovi e-mailovej schránky s tým, že ním poskytnuté údaje môžu byť použité na reklamu a tieto svoje údaje môže kedykoľvek zmeniť alebo vymazať, nespĺňa v žiadnom prípade náležitosti vopred daného súhlasu so zasielaním reklamy elektronickou cestou tak, ako to má na zreteli ustanovenie § 3 ods. 6 zákona (teraz ust. § 3, ods. 7 – pozn. autora), keďže ide len o oznámenie, či informovanie spotrebiteľa, avšak bez toho, aby si výslovene súhlas na zasielanie reklamy od neho vyžiadal. Tomu nasvedčuje aj skutočnosť, že podľa tohto informačného e-mailu môže byť na jeho e-mail (už) zasielaná reklama s tým, že sám spotrebiteľ má byť tým aktívnym, ktorý, pokiaľ so zasielaním reklamy nebude súhlasiť, môže svoje dáta zmazať. Dotknuté zákonné ustanovenie však výslovné požaduje súhlas užívateľa e-mailu daný vopred, teda v inom poradí než aký zvolil žalobca v tejto veci t. j. najprv má šíriteľ reklamy súhlas vyžiadať a až po obdržaní výslovného súhlasu, môže týmto spôsobom reklamu šíriť.

Exemplifikatívnym je prípad Nigela Robertsa, ktorý žaloval spoločnosť Media Logistics Ltd., na anglickom súde Colchester County Court v roku 2005 žalobou pod číslom 5CO03667. Niekoľko krát predtým, ako aj dňa 8. augusta 2005 dostal Nigel Roberts od spoločnosti Media Logistics Ltd. nevyžiadanú poštu, ktorá obsahovala obchodnú ponuku na automobily predávané na webovej stránke, podpísanú jedným zo zamestnancov obchodnej spoločnosti. Navrhovateľ nebol zákazníkom odporcu a z toho dôvodu tento nemal žiaden dôvod, ako by sa dostal legálne k jeho osobným údajom. Žalobca požiadal spoločnosť o ospravedlnenie a databázu, z ktorej získali jeho e-mailovú adresu ako aj finančné odškodnenie, nakoľko nedal súhlas k spracovaniu svojich osobných údajov. Keďže sa so spoločnosťou mimosúdne nedohodol, podal na súd žalobu, ktorú odôvodnil tým, že prijaté spamy ho obťažovali spôsobovali mu nepríjemnosti v podobe zbytočných nákladov a straty času, ktorý venoval zabezpečovaniu svojej emailovej schránky, aby predišiel ďalšej strate osobných údajov. Žaloba mala tri body, a to porušenie povinností smernice 2002/58/ES žalobcom, porušenie povinností na základe zákona o ochrane osobných údajov na základe nelegálne získaných osobných údajov žalobcu a nedbanlivostné konanie žalovaného. Žalobca žiadal „nešpecifikovanú čiastku neprevyšujúcu sumu 300 libier“. Pred začatím pojednávania na súde sa však žalovaný rozhodol zaplatiť žalovanému sumu 300 libier a predmetný spor sa tak uzatvoril mimosúdne. Colchester County Court tak nemohol prvý krát v histórii Európskej únie rozhodnúť o priznaní finančnej náhrady za spamovú správu.²⁰

VII. ZÁVER

Záverom považujeme za kľúčové zdôrazniť jednotlivé aspekty spamu, ako sú tri kľúčové piliere v legislatíve Slovenskej republiky, a to Zákon č. 351/2011 Z.z. o elektronickej komunikácii v znení neskorších predpisov, ktorý zakotvuje legálnu definíciu nevyžiadanej komunikácie, ako aj prístup opt-in používaný v Slovenskej republike. Druhým zákonom, o ktorý sa opiera problematika spamu, je zákon č. 147/2001 Z.z. o reklame v znení neskorších predpisov, ktorý rozvádza problematiku reklamy, jej znaky, členenie a definíciu, v kontexte s nevyžiadanými obchodnými ponukami, ktoré sú najčastejším obsahom spamu. Tretím pilierom právnej úpravy spamu je Zákon č. 22/2004 Z.z. o elektronickej obchode, ktorý explicitne vyjadruje zásadu opt-in a teda, že poskytovateľ služieb nesmie doručovať informácie komerčnej komunikácie elektronickou poštou, ak si ich príjemca služby vopred nevyžiadal. Uvedené tri zákony tvoria základnú právnu úpravu spamu, pridružené k nim možno zaradiť podporné zákony, ako Zákon č. 122/2013 Z.z. o ochrane osobných údajov, ktorý stanovuje rozsah a možnosti spracovania osobných údajov, vrátane emailovej adresy, alebo v Zákon č.

²⁰ viac informácií, vrátane súdnych dokumentov na stránke Nigela Robertsa <http://spamlegalaction.pbworks.com>.

300/2005 Z.z. Trestný zákon, ktorý poskytuje ochranu ultima ratio v prípade spáchania trestných činov, ktoré môžu byť nevyžiadanou poštou vykonané/uskutočnené/spáchané.

Spracovaná problematika spamu poukazuje na základný princíp, ktorý je využívaný v Slovenskej republike, a to opt-in, teda princíp na základe ktorého sa adresát musí prihlásiť na odber obchodných ponúk. V spracovanej téme sa nám podarilo odhaliť aj postup vypracovania obchodnej ponuky, ktorá by mala byť v súlade s jednotlivými uvedenými ustanoveniami právnych predpisov, najmä Zákona o reklame a Zákona o ochrane osobných údajov. Obchodnú ponuku je potrebné vytvoriť tak, aby sa v zmysle Zákona o ochrane spotrebiteľa nepovažovala za agresívnu obchodnú praktiku a v tejto súvislosti sme poukázali aj na praktické prípadové štúdie. Uvádzané prípadové štúdie z rozhodovacej praxe správnych orgánov možno zhodnotiť poznanie, že právna regulácia spamu je v Slovenskej republike na dostatočnej úrovni, keďže aj ochranné mechanizmy, ako udeľovanie sankcií vo forme peňažných pokút, sú okrem teoretických zakotvení v zákonoch aj reálne aplikované a využívané.

Spam ako problematika v oblasti právnej vedy má svoje pevné miesto a v súlade so smernicami Európskej únie, ktorých obsah sme preniesli aj do nášho právneho poriadku, je spracovaný na dostatočnej úrovni. Zámerom tohto článku bolo ozrejmiť problematiku spamu v čo najširšom kontexte, ktorý bol obsiahnutý tak z praktickej, ako aj teoretickej časti. V prípade problematiky počítačového práva však nikdy nemožno hovoriť o konečných záveroch, ktoré ostanú nemenné, pretože sú aktuálne vždy len po takú dobu, kým sa nezmení zákon. Zákony v oblasti počítačovej kriminality, internetu, elektronických médií a obdobných vedeckotechnických disciplín sa aktualizujú s vysokým tempom rastu a preto nám neostáva nič iné, len vysloviť pranie, že tento článok ostane aktuálnym a prospešným čo najdlhšie.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

spam, email, reklama, elektronický obchod

KEY WORDS

spam, email, advertisement, eshop

POUŽITÁ LITERATÚRA

Právne predpisy:

1. Zákon č. 351/2011 Z.z. o elektronickej komunikácii v znení neskorších predpisov.
2. Zákon č. 147/2001 Z.z. o reklame v znení neskorších predpisov.
3. Zákon č. 22/2004 Z.z. o elektronickej obchode v znení neskorších predpisov.
4. Zákon č. 122/2013 Z.z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov.
5. Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
6. Smernica Európskej komisie 2002/58/ES.
7. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov.
8. The Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act of 2003.
9. Public Law 108–187 of 108th Congress: Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography And Marketing Act of 2003, 15.U.S.C. 7701, zo dňa 16. decembra 2003.

Publikácie:

1. Laurence A. Canter, Martha S. Siegel: How to Make a Fortune on the Information Superhighway: Everyone's Guerrilla Guide to Marketing on the Internet and Other On-Line Services, vyd. Harpercollins, 1995, ISBN: 978-0062720658.

Rozhodnutia:

1. Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 1Sžo/347/2009, zo dňa 8. februára 2011.
2. Súdne rozhodnutie Európskeho súdneho dvora C 101/01, Göta hovrätt ca. Bodil Lindqvist.
3. Rozhodnutie Inšpektorátu Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Žiline pre Žilinský kraj pod číslom R/O387/O5/2009 zo dňa 24.8.2009.
4. Rozhodnutie Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Bratislave pre Bratislavský kraj pod číslom R/0632/01/2006, zo dňa 9.5.2007.
5. Rozhodnutie Ústredný inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Bratislave pod číslom SK/0016/99/2009 zo dňa 26.02.2009.
6. Rozhodnutie Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie so sídlom v Žiline pre Žilinský kraj pod číslom R/O278/O5/2009 zo dňa 16. 7. 2009.

Internet:

1. www.informatizacia.sk, MF SR, Publikované: 27.03.2008 / Aktualizované : 21.06.2010 / Peter Bíro.
2. <http://www.soi.sk/sk/Informacie-pre-verejnost/Nevyziadana-posta-1.soi> (17.9.2013)
3. www.rpr.sk.
4. <http://spamlegalaction.pbworks.com>.
5. <http://www.soi.sk/files/documents/vyrocne-spravy/2012/vs2012.pdf> (17.9.2013).

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA:**JUDr. Juraj Ferencík**

Paneurópska vysoká škola, Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, Slovenská republika

tel. 0908 950 260

email: juraj@ferencik.sk

LICENČNÍ SMLOUVY V OBLASTI DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ A NOVÝ OBČANSKÝ ZÁKONÍK V ČESKÉ REPUBLICE

LICENSE AGREEMENTS FOR INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE CONTEXT OF THE NEW CIVIL CODE IN THE CZECH REPUBLIC

Ladislav Jakl

Metropolitná univerzita v Prahe

ABSTRAKT

Příspěvek se zabývá právní úpravou licenčních smluv v oblasti práv k duševnímu vlastnictví ve světle nového občanského zákoníku, který v České republice nabyl účinnosti od 1. ledna 2014. Zejména se zabývá právní úpravou typové licenční smlouvy, a to ke všem předmětům duševního vlastnictví. Příspěvek se zaměřuje na zvláštní ustanovení nového občanského zákoníku týkající se licencí k předmětům chráněným autorským zákonem, tedy k autorským dílům všeho druhu, jako jsou díla literární, umělecká a vědecká, která jsou jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora a jsou vyjádřena v jakékoliv objektivně vnímatelné podobě, včetně podoby elektronické, trvale nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam. Příspěvek se zabývá se i díly ve formě počítačových programů, databázemi, díly fotografickými a díly vyjádřeným postupem podobným fotografii. Samozřejmě i právy souvisejícími s díly autorskými. Dotýká se i smluv podobným licenčním smlouvám, avšak které nejsou jako typové smlouvy v občanském zákoníku upraveny.

ABSTRACT

The paper discusses legislation for license agreements for intellectual property rights in the context of the new civil code that came into effect in the Czech Republic on January 1, 2014. In particular, it discusses legislation for typified license agreements, covering all areas of intellectual property rights. The paper focuses on specific provisions of the new civil code that relate to licenses for authors' works, that is, authors' works of all forms, such as literal, artistic and scientific works, which are a unique result of the author's creative work and are expressed in an objective perceptible form, including electronic form, permanent or temporary, regardless of its extent, purpose or significance. The paper also discusses works in the form of computer programs, databases, photographic works and works created by methods similar to photography. Naturally, it also discusses rights associated with author rights. Additionally, it touches on agreements similar to license agreements which are not governed by the civil code as typified agreements.

I. ÚVOD

Předkládaný příspěvek se zabývá právní úpravou licenčních smluv v oblasti práv k průmyslovému a jinému duševnímu vlastnictví ve světle nového občanského zákoníku¹,

¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

který v České republice nabyl účinnosti od 1. ledna 2014. Tento nový občanský zákoník (dále též jen NOZ) obsahuje v ustanoveních oddílu 5 o licencích, v § 2358 až 2389 právní úpravu typového smluvního licenčního závazku, a to ke všem předmětům absolutních majetkových práv duševního vlastnictví. Příspěvek se zaměřuje na zvláštní ustavení nového občanského zákoníku týkající se licencí k předmětům chráněným autorským zákonem, tedy k autorským dílům všeho druhu, jako jsou díla literární, umělecká a vědecká, která jsou jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora a jsou vyjádřena v jakékoliv objektivně vnímatelné podobě, včetně podoby elektronické, trvale nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam. Zabývá se i díly ve formě počítačových programů, databázemi, díly fotografickými a díly vyjádřeným postupem podobným fotografii. Samozřejmě i právy souvisejícími s díly autorskými.

Strany mohou podle § 1746 k těmto předmětům ochrany duševního vlastnictví uzavřít i takovou smlouvu, která není zvláště jako typ smlouvy tímto novým občanským zákoníkem upravena.² V této souvislosti je namístě poznamenat, že v § 976 uvádí, že absolutní majetková práva, mezi něž patří práva k předmětům průmyslového a jiného duševního vlastnictví, působí vůči každému, nestanoví-li něco jiného zákon. Tato práva jsou ve smyslu § 496 odst. 2 NOZ nehmotnými věcmi.

II. PŘEDCHOZÍ STAV

V předchozích letech byly licenční smlouvy k předmětům průmyslového vlastnictví upraveny v tehdy platném obchodním zákoníku³, jmenovitě v jeho ustanoveních § 508 až 515. Podle těchto ustanovení licenční smlouvou k předmětům průmyslového vlastnictví opravňoval poskytovatel nabyvatele ve sjednaném rozsahu a na sjednaném území k výkonu práv z průmyslového vlastnictví a nabyvatel se zavazoval k poskytování určité úplaty, nebo jiné majetkové hodnoty. Licenční smlouva k předmětům průmyslového vlastnictví vyžadovala vždy písemnou formu. Stanovil-li tak zvláštní předpis, vyžadoval se k výkonu práva poskytnutého na základě smlouvy zápis do příslušného rejstříku těchto práv. Záviselo-li trvání práva na jeho výkonu, jak je tomu například u ochranných známek, byl nabyvatel k tomuto výkonu povinen. Poskytovatel byl povinen po dobu trvání smlouvy udržovat právo, pokud to povaha tohoto práva vyžadovala. Poskytovatel byl nadále oprávněn u nevýlučných licencí k výkonu práva, jež bylo předmětem smlouvy, a k poskytnutí jeho výkonu jiným osobám. Nabyvatel nebyl oprávněn přenechat výkon práva jiným osobám, pokud to nebylo v poskytnuté licenční smlouvě nebo jiném ujednání výslovně povoleno. Poskytoval byl povinen bez zbytečného odkladu po uzavření smlouvy poskytnout nabyvateli veškeré podklady a informace, jež jsou potřebné k výkonu práva podle smlouvy. Nabyvatel byl povinen utajovat poskytnuté podklady a informace před třetími osobami, ledaže ze smlouvy nebo z povahy poskytnutých podkladů a informací vyplývalo, že poskytovatel nemá zájem na jejich utajování. Za třetí osoby se nepovažovaly osoby, jež se účastnily na podnikání podnikatele a které podnikatel zavázal mlčenlivostí. Po zániku smlouvy byl nabyvatel povinen poskytnuté podklady vrátit a dále utajovat poskytnuté informace do doby, kdy se stanou obecně známými. Byl-li nabyvatel omezován ve výkonu práva z licence jinými osobami nebo zjistil-li, že jiné osoby toto právo porušují, byl povinen bez zbytečného odkladu podat o tom zprávu poskytovateli. Poskytovatel byl povinen bez zbytečného odkladu učinit potřebná právní opatření k ochraně výkonu práva nabyvatelem. Při těchto opatřeních byl nabyvatel povinen poskytnout poskytovateli potřebné spolupůsobení. Nebyla-li smlouva sjednána na dobu určitou, bylo ji možno vypovědět. Nestanovila-li smlouva jinou výpovědní

² TELEČ, I., TŮMA, P. *Licenční smlouva v pojetí nového občanského zákoníku*. in: Nový občanský zákoník a duševní vlastnictví, Jakl, L.(ed.), Praha: MUP, 2012. ISBN 978-80-86855-87-5.

³ Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, který byl § 3080 NOZ k 1. 1. 2014 zrušen.

lhůtu, nabývala výpověď účinnosti uplynutím jednoho roku od konce kalendářního měsíce, v němž byla výpověď doručena druhé straně.

V předpisech o průmyslovém vlastnictví⁴, jmenovitě v tak zvaném patentovém zákoně,⁵ byla otázka licencí v České republice upravena v jeho § 14 tak, že souhlas (licence) k využívání vynálezu chráněného patentem se poskytuje písemnou smlouvou. Licenční smlouva nabývala účinnosti vůči třetím osobám zápisem do patentového rejstříku, který vede Úřad průmyslového vlastnictví. V následujícím § 15 bylo stanoveno, že se patent převádí rovněž písemnou smlouvou, která rovněž nabývala účinnosti vůči třetím osobám zápisem do tohoto patentového rejstříku. Zákony o užitných vzorech⁶ a topografiích,⁷ pokud jde o licence, se odkazovaly na toto ustanovení v patentovém zákoně. Zákon o průmyslových vzorech⁸ obsahoval o licencích v § 32 obdobné ustanovení a taktéž to bylo i ve známkovém zákoně⁹ v § 18 s tím, že licenci na ochrannou známku je možno poskytnout na všechny nebo jen některé výrobky a služby, pro které je známka zapsána. Ve všech případech se uvažovala tak zvaná výlučná nebo nevýlučná licence. Shora uvedený český patentový zákon obsahoval vedle ustanovení o smluvních licencích i ustanovení § 19 o nabídce licence a § 20 o nucené licenci¹⁰.

Pokud jde o licence v oblasti autorských práv¹¹ (dále též jen „autorská licence“), byly tyto upraveny v autorském zákonu¹² v § 46 až 51. Licenční smlouvou autor poskytoval nabyvateli oprávnění k výkonu práva dílo užít (licenci) k jednotlivým způsobům nebo ke všem způsobům užití, v rozsahu omezeném nebo neomezeném, a nabyvatel se zavazoval, nebylo-li sjednáno jinak, poskytnout autorovi odměnu. Autor nemohl poskytnout oprávnění k výkonu práva dílo užít způsobem, který v době uzavření smlouvy ještě nebyl znám. Nabyvatel byl povinen licenci využít, ledaže bylo ve smlouvě sjednáno jinak. Autorská licenční smlouva vyžadovala písemnou formu, poskytovala-li se licence jako výhradní nebo u licencí nakladatelských. O podání návrhu na uzavření smlouvy šlo i tehdy, směřoval-li projev vůle i vůči neurčitému okruhu osob. S přihlédnutím k obsahu návrhu nebo k praxi, kterou strany mezi sebou zavedly, nebo zvyklostem mohla osoba, které byl návrh určen, vyjádřit souhlas s

⁴ Mezi předměty průmyslového vlastnictví zahrnuje Pařížská úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví vynálezy, užitné vzory, průmyslové vzory, tovární nebo obchodní známky a známky služeb⁴, obchodní jméno, a údaje o provenienci zboží nebo označení původu. Za další úkol ochrany průmyslového vlastnictví tato úmluva pokládá i potlačování nekalé soutěže. V souvislosti s rozvojem vědy a techniky mezi tyto předměty byla v druhé polovině dvacátého století zahrnuta i ochrana topografií polovodičových výrobků.

⁵ Zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech a zlepšovacích návrzích, ve znění pozdějších předpisů.

⁶ Zákon č. 478/1992 Sb., o užitných vzorech, ve znění pozdějších předpisů.

⁷ Zákon č. 529/1991 Sb., o ochraně topografií polovodičových výrobků, ve znění pozdějších předpisů.

⁸ Zákon č. 207/2000 Sb., o ochraně průmyslových vzorů, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Zákon č. 441/2003 Sb., o ochranných známkách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰ JAKL, L. *Právní ochrana duševního vlastnictví*, kapitola 6. Smlouvy o poskytnutí práv a převody práv k předmětům průmyslového vlastnictví. Praha: MUP, 2011, str. 86 až 108. ISBN 978-80-86855-78-3.

¹¹ Pojem duševního vlastnictví byl zcela jednoznačně definován v článku 2 Úmluvy o zřízení Světové organizace duševního vlastnictví, podepsané ve Stockholmu dne 14. července 1967. Pod pojmem duševního vlastnictví tato úmluva, vedle předmětů ochrany průmyslového vlastnictví, jak je uvádí Pařížská úmluva, rozumí práva k literárním, uměleckým a vědeckým dílům, práva k výkonům výkonných umělců, zvukovým záznamům a rozhlasovému vysílání, práva k vědeckým objevům a všechna ostatní práva vztahující se k duševní činnosti v oblasti průmyslové, vědecké, literární a umělecké. Zjednodušeně lze konstatovat, že pojem duševního vlastnictví v sobě zahrnuje práva k předmětům průmyslového vlastnictví a práva k ostatním předmětům duševního vlastnictví. Pro tato ostatní práva se často používá pojmu autorskoprávní ochrana nebo také práva autorská a související (dříve označovaná též jako práva jim příbuzná). Někdy se v praxi i v literatuře setkáme i s pojmy autorská práva a práva průmyslová.

¹² Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

návrhem na uzavření smlouvy provedením určitého úkonu bez vyrozumění navrhovatele tím, že se podle ní zachová, zejména že poskytne nebo přijme plnění. V tomto případě bylo přijetí návrhu účinné v okamžiku, kdy byl tento úkon učiněn.

Autorská licence mohla být poskytnuta jako licence výhradní nebo licence nevýhradní; nevyplývalo-li ze smlouvy jinak, mělo se za to, že jde o licenci nevýhradní. V případě výhradní licence autor nesměl poskytnout licenci třetí osobě a byl povinen, nebylo-li sjednáno jinak, se i sám zdržet výkonu práva užít dílo způsobem, ke kterému licenci udělil. V případě nevýhradní licence byl autor nadále oprávněn k výkonu práva užít dílo způsobem, ke kterému licenci udělil, jakož i k poskytnutí licence třetím osobám. Nevýhradní licence získaná nabyvatelem před následným poskytnutím výhradní licence třetí osobě zůstávala zachována, pokud nebylo mezi autorem a nabyvatelem takové nevýhradní licence sjednáno jinak. Smlouva, kterou autor poskytnul třetí osobě licenci v době, kdy trvala výhradní licence nabyvatele k témuž způsobu užití, byla neplatná, ledaže nabyvatel výhradní licence k uzavření takové smlouvy udělil písemný souhlas. Na rozdíl od licenčních smluv na předměty průmyslového vlastnictví, nepožadoval autorský zákon vždy jejich písemnou formu; písemná forma se požadovala u licencí nakladatelských a licencí výhradních.

Bylo-li tak sjednáno ve smlouvě, mohl nabyvatel oprávnění, tvořící součást autorské licence zcela nebo zčásti, poskytnout třetí osobě (podlicenci). Nabyvatel mohl licenci postoupit pouze s písemným souhlasem autora; o postoupení licence a osobě, které byla licence postoupena, byl povinen autora informovat bez zbytečného odkladu. Při prodeji podniku či jeho části, která tvořila jeho samostatnou organizační složku, se k přechodu licence souhlas autora nevyžadoval, nebylo-li sjednáno jinak.

Výše odměny za autorskou licenci podle autorského zákona musela být ve smlouvě dohodnuta, nebo v ní musel být alespoň stanoven způsob jejího určení. Nebyla-li ve smlouvě dohodnuta výše odměny nebo alespoň způsob jejího určení, smlouva byla neplatná, s výjimkou případů, kdy z jednání stran o uzavření smlouvy vyplývala jejich vůle uzavřít smlouvu úplatně i bez určení výše odměny; v takovém případě byl nabyvatel povinen poskytnout autorovi odměnu ve výši, která byla obvyklá v době uzavření smlouvy za smluvních podmínek obdobných obsahu této smlouvy pro takový druh díla. Nebo strany ve smlouvě sjednaly, že se licence poskytuje bezúplatně.

Pokud autor poskytnul licenci k pronájmu originálu nebo rozmnoženiny díla zaznamenaného na zvukový nebo zvukově obrazový záznam, vznikala výrobci takového záznamu vůči osobě, která originál nebo rozmnoženinu takto zaznamenaného díla pronajímala, právo na přiměřenou odměnu; tohoto práva se nemohl vzdát.

Pokud byla výše odměny dohodnuta v závislosti na výnosech z využití licence, byl nabyvatel povinen umožnit autorovi kontrolu příslušné účetní nebo jiné dokumentace ke zjištění skutečné výše odměny. Poskytnul-li nabyvatel takto autorovi informace označené nabyvatelem jako důvěrné, nesměl je autor prozradit třetí osobě ani je použít pro své potřeby v rozporu s účelem, ke kterému mu byly poskytnuty. Nabyvatel byl povinen poskytovat autorovi pravidelná vyúčtování odměny ve sjednaných časových obdobích; nebylo-li sjednáno jinak, byl povinen tak učinit alespoň jednou ročně. Nebyla-li odměna stanovena v závislosti na výnosech z využití licence a byla tak nízká, že byla ve zřejmém nepoměru k zisku z využití licence a k významu díla pro dosažení takového zisku, měl autor právo na přiměřenou dodatečnou odměnu. Při sjednání odměny podle autorského zákona se přihlíželo k účelu licence a způsobu a okolnostem užití díla a k územnímu, časovému a množstevnímu rozsahu licence.

Licence podle autorského zákona mohla být omezena na jednotlivé způsoby užití díla; způsoby užití díla mohly být omezeny rozsahem, zejména co do množství, místa nebo času. Nestanovila-li smlouva, ke kterým jednotlivým způsobům užití díla nebo k jakému rozsahu

užití se licence poskytuje, mělo se za to, že licence byla poskytnuta k takovým způsobům užití a v takovém rozsahu, jak to bylo nutné k dosažení účelu smlouvy.

Nestanovala-li smlouva nebo nevyplývalo-li z jejího účelu jinak, mělo se za to, že územní rozsah licence je omezen na území České republiky, že časový rozsah licence je omezen na dobu obvyklou u daného druhu díla a způsobu užití, nikoli však na dobu delší než jeden rok od poskytnutí licence. Mělo-li být dílo odevzdáno až po poskytnutí licence, tak od takového odevzdání, mělo se za to, že množstevní rozsah licence je omezen na množství, které je obvyklé u daného druhu díla a způsobu užití.

Nestanovala-li smlouva jinak, licence k rozmnožování díla zahrnovala oprávnění k pořízení rozmnoženin přímých i nepřímých, trvalých i dočasných, vcelku nebo zčásti, jakýmikoli prostředky a v jakékoli formě. Nestanovala-li smlouva jinak, licence k rozmnožování díla zahrnovala i licenci k rozšiřování takto zhotovených rozmnoženin.

Autorský zákon obsahoval ustanovení o omezení nabyvatele licence. Nabyvatel nesměl upravit či jinak měnit dílo, jeho název nebo označení autora, ledaže bylo sjednáno jinak, nebo šlo-li o takovou úpravu či jinou změnu díla nebo jeho názvu, u které lze spravedlivě očekávat, že by k ní autor vzhledem k okolnostem užití svolil; ani v takovém případě nabyvatel nesměl dílo nebo jeho název změnit, pokud si autor svolení vyhradil i pro tyto změny a nabyvateli byla taková výhrada známa. To platilo obdobně i při spojení díla s jiným dílem, jakož i při zařazení díla do díla souborného.

Pokud nabyvatel nevyužíval výhradní licenci vůbec nebo využíval ji nedostatečně a byly tím značně nepříznivě dotčeny oprávněné zájmy autora, mohl autor od smlouvy odstoupit. To neplatilo v případě, že nevyužívání nebo nedostatečné využívání licence bylo způsobeno okolnostmi převážně spočívajícími na straně autora. Autor mohl od smlouvy odstoupit teprve poté, kdy nabyvatele vyzval, aby v přiměřené lhůtě od dojití výzvy licenci dostatečně využil, a nabyvatel oprávnění dostatečně nevyužil ani přes tuto výzvu. Na možnost odstoupení jako následek marného uplynutí přiměřené lhůty musel autor nabyvatele ve výzvě upozornit. Výzvy nebylo třeba, jestliže využití oprávnění nabyvatelem nebylo možné anebo jestliže nabyvatel prohlásil, že licenci nevyužije. Pokud smlouva nestanovala jinak, autor nemohl právo na odstoupení od smlouvy uplatnit před uplynutím dvou let od poskytnutí licence, a mělo-li být dílo odevzdáno až po poskytnutí licence, od takového odevzdání; u příspěvků do periodického tisku s denní periodicitou činila tato lhůta tři měsíce a u ostatního periodického tisku jeden rok. Smlouva se rušila dnem doručení odstoupení nabyvateli. Autor byl povinen nahradit nabyvateli škodu odstoupením od smlouvy mu vzniklou, jestliže k tomu existovaly důvody zvláštního zřetele hodné. V úvahu se přitom braly zejména důvody, pro něž nabyvatel licenci dostatečně nevyužil. Nedošlo-li k využití licence vůbec, byl autor povinen vrátit nabyvateli odměnu, kterou od něj přijal na základě smlouvy, od které odstoupil; došlo-li k využití licence pouze nedostatečně, byl povinen vrátit odměnu sníženou o část, která s ohledem na poměr skutečněného a smlouvou nebo zákonem stanoveného rozsahu využití licence připadala na skutečněné využití. Byl-li nabyvatel povinen licenci využít a porušil-li tuto povinnost, zůstával autorův nárok na odměnu odstoupením od smlouvy nedotčen; pokud byla výše odměny dohodnuta v závislosti na výnosech z užití díla, mělo se za to, že autorovi vznikl nárok na odměnu ve výši, v jaké by mu vznikl, kdyby nabyvatel v době před odstoupením od smlouvy licenci dostatečně využil.

Podle autorského zákona, podle něhož se do 1. ledna 2014 v České republice vztahy z autorských licencí řešily, mohl autor písemně odstoupit od smlouvy, jestliže jeho dosud nezveřejněné dílo již neodpovídalo jeho přesvědčení a zveřejněním díla by byly značně nepříznivě dotčeny jeho oprávněné osobní zájmy. Smlouva se rušila dnem doručení písemného odstoupení od smlouvy nabyvateli. Autor byl povinen nahradit nabyvateli škodu, která mu odstoupením od smlouvy vznikla. Pokud autor projevil po odstoupení od smlouvy

opětovný zájem o užití díla, byl povinen přednostně nabídnout licenci nabyvateli, a to za podmínek srovnatelných s podmínkami původně sjednanými.

Autorský zákon řešil také, zda je nabyvatel licence povinen poskytnout autorovi na své náklady alespoň jednu rozmnoženinu autorova díla z rozmnoženin jím pořízených na základě příslušné licence. Takový případ nastal jen tehdy, bylo-li to možno na nabyvateli licence k rozmnožování díla spravedlivě požadovat a bylo-li to obvyklé.

Smrtí fyzické osoby nebo zánikem právnické osoby, které byla udělena licence, přecházela práva a povinnosti z licenční smlouvy na jejího právního nástupce. Licenční smlouva mohla takový přechod práv a povinností na právního nástupce vyloučit.

Autorský zákon uváděl zvláštní ustanovení pro licenční smlouvu nakladatelskou, tj. pro takovou licenční smlouvu, kterou autor poskytuje nabyvateli licenci k rozmnožování a rozšiřování díla slovesného, hudebně dramatického nebo hudebního, výtvarného, fotografie či díla vyjádřeného způsobem podobným fotografii (pokud nejde o užití díla v provedení výkonnými umělci), je licenční smlouvou nakladatelskou¹³. Pokud nevyplývalo ze smlouvy jinak, mělo se za to, že licence byla poskytnuta výhradně; to neplatilo, šlo-li o rozmnožování a rozšiřování díla v periodické publikaci. Nestanovila-li smlouva jinak, autor byl oprávněn před vydáním díla, v přiměřené lhůtě poskytnuté nabyvatelem, provést drobné tvůrčí změny díla, pokud nevyvolají na straně nabyvatele potřebu vynaložení nepřiměřených nákladů nebo nezmění-li se jimi povaha díla, (autorská korektura). Neumožnil-li nabyvatel autorovi provedení autorské korektury, mohl autor od smlouvy odstoupit, došlo-li by v důsledku toho k užití díla způsobem snižujícím jeho hodnotu. Byl-li množství rozsah licence omezen na určitý počet rozmnoženin a tyto rozmnoženiny byly rozebrány před uplynutím doby, na kterou byla licence udělena, a smluvní strany se nedohodly na zvýšení množství rozsahu licence do 6 měsíců ode dne, kdy autor vyzval nabyvatele k takové změně smlouvy, licence zanikla, pokud ještě trvala, marným uplynutím této lhůty¹⁴.

III. PRÁVNÍ ÚPRAVA LICENČNÍCH SMLUV PODLE NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

Poté, co vstoupil v České republice v účinnost nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb., a byl zrušen dosavadní obchodní zákoník, dochází od 1. ledna 2014 k řadě změn i v oblasti právní úpravy týkající se licenčních smluv na předměty průmyslového a jiného duševního vlastnictví. Lze uvést, že po věcné stránce je řada ustanovení v novém občanském zákoníku shodná s dřívější právní úpravou obsaženou v dřívějším obchodním zákoníku; nicméně nastala řada změn, na které se tento příspěvek snaží zaměřit.

Pokud jde o základní ustanovení, obsažená v § 2358 a 2359 tohoto občanského zákoníku, licenční smlouvou poskytovatel poskytuje nabyvateli oprávnění k výkonu práva duševního vlastnictví (licenci) v ujednaném omezeném nebo neomezeném rozsahu a nabyvatel se zavazuje, není-li ujednáno jinak, poskytnout poskytovateli odměnu. Po věcné stránce tedy nedošlo k podstatné právní úpravě, i když nový občanský zákoník používá termín „odměna“ namísto dříve v obchodním zákoníku užívaného termínu „úplata“.

Oproti předchozí právní úpravě, která byla obsažena v zákonech o průmyslovém vlastnictví, obchodním zákoníku a autorském zákoně, nový občanský zákoník základní ustanovení o licencích, jak průmyslově právních tak autorských, upravuje společně v § 2358 až 2389, když mluví o právech duševního vlastnictví. Samostatnou část však nový občanský

¹³ BOHÁČEK, M., JAKL, L. *Právo duševního vlastnictví*. Praha: VŠE, 2002, str. 133, ISBN 80-245-0463-4.

¹⁴ JAKL, L. *Právní ochrana duševního vlastnictví*, odst. 10.5.8 Smluvní licence v autorskoprávní oblasti. Praha: MUP, 2011, str. 193 až 195. ISBN 978-80-86855-78-3.

zákoník věnuje zvláštním ustanovením o licencích k předmětům chráněným autorským zákonem. Tato ustanovení upravují právní úpravu typového smluvního licenčního závazku, respektive tak zvanou typovou licenční smlouvu.

3.1. Forma licenčního ujednání typovou licenční smlouvou

Nový občanský zákoník oproti předchozím právním úpravám sjednocuje v § 2358 odst. 2 formu licenčního ujednání. Písemnou formu licenční smlouvy, jak průmyslově právní tak autorsko právní, vyžaduje jen tehdy, poskytuje-li se licence výhradní, nebo má-li být licence zapsána do příslušného veřejného seznamu. Za takový seznam se nepochybně považuje rejstřík licencí, který vede Úřad průmyslového vlastnictví v Praze. Licence k předmětům průmyslového vlastnictví, zapsané do tohoto rejstříku, je účinná vůči třetím osobám zápisem do tohoto seznamu. To znamená, že i nevýhradní licence na předměty průmyslového vlastnictví, které nebudou zapsány do tohoto seznamu, stejně jako některé autorské licence, nemusí mít písemnou formu. Forma písemné licenční smlouvy není v NOZ blíže stanovena. Je nepochybné, že se nebude po věcné stránce příliš lišit od dosavadních zvyklostí u nás i v zahraničí.¹⁵

Podle ustanovení § 1746 NOZ mohou strany uzavřít i takovou smlouvu, která není zvláště jako typ smlouvy upravena. V případě, že smluvní strany zvolí jinou formu než licenční ujednání, měly by postupovat podle jeho ustanovení § 1746 až 1758, tj. uzavřít tak zvanou netypovou smlouvu. Jde o podobnou právní úpravu smlouvy nepojmenované (inominátní), s níž jsme se setkávali v ustanovení § 269 odst. 2 dřívějšího obchodního zákoníku.

3.2. Povinnost využívat licenci

Nový občanský zákoník stanoví, že nabyvatel licence není povinen licenci využít, pokud trvání licence není závislé na jeho výkonu. V této souvislosti půjde nejspíše o licence na ochranné známky, kde je platnost zápisu ochranné známky podmíněna využíváním zapsaného označení pro dané výrobky či služby v průběhu posledních pěti let před podáním návrhu na zrušení ochranné známky.¹⁶ NOZ ukládá poskytovateli povinnost udržovat po dobu trvání licence právo, vyžaduje-li to povaha. To tedy přichází v úvahu u práv k předmětům průmyslového vlastnictví, kde je předpokladem platnosti práv placení udržovacích poplatků, jak je tomu zejména u patentů, užitných vzorů, průmyslových vzorů a ochranných známek. Jde o stejné ustanovení, s nimž jsme se setkali v § 510 dříve platného obchodního zákoníku.

3.3. Druhy licencí

Nový občanský zákoník oproti předchozím právním úpravám v § 2360 sjednocuje terminologii druhů licencí a to na výhradní licence a nevýhradní licence. U autorsko právních licencí tedy nedochází ke změně, zatímco terminologie „výlučných a nevýlučných licencí“ se u českých licencí na předměty průmyslového vlastnictví opouští. Jde v podstatě o nepodstatnou úpravu, zejména z hlediska dikce v jiných jazycích. Stejně, jako tomu bylo i dříve, je-li ujednána výhradní licence, poskytovatel nemá právo poskytnout tutéž licenci třetí osobě po dobu, co výhradní licence trvá.

Pokud nebyla ve smlouvě ujednána výhradní licence podle § 2362 NOZ platí, že se jedná o nevýhradní licenci.

¹⁵ Formu licenční smlouvy lze nalézt např. Jakl, L. *Právní ochrana duševního vlastnictví*, odst. 10.5.8 Smluvní licence v autorskoprávní oblasti. Praha: MUP, 2011, str. 193 až 195. ISBN 978-80-86855-78-3, nebo Čada, K., Knížek, M. *Průmyslové vlastnictví a licence v tržním hospodářství*. 2. vyd., Praha: ÚPV, 2001, nebo Boháček, M., Jakl, L. *Právo duševního vlastnictví*. Praha: VŠE, 2002, str. 136-145, ISBN 80-245-0463-4.

¹⁶ § 31 zákona č. 441/2003 Sb., o ochranných známkách.

3.4 Sublicence poskytnutá poskytovatelem

Pokud poskytovatel udělil výhradní licenci, nemá právo poskytnout tutéž licenci třetí osobě po dobu, po kterou výhradní licence trvá. Pokud nebyl ve smlouvě výslovně ujednán opak, musí se poskytovatel zdržet výkonu práva, ke kterému udělil výhradní licenci. V případě, že byla ve smlouvě výslovně ujednána možnost předmět využívat i samotným poskytovatelem, šlo by o tak zvanou dřívější sólovou licenci¹⁷. Pokud poskytovatel ujednal nevýhradní licenci, je oprávněn předmět licence i sám využívat a je rovněž oprávněn poskytnout nevýhradní licenci dalším třetím osobám. Nebyla-li ve smlouvě výslovně ujednána výhradní licence, platí, že se jedná o nevýhradní licenci. Pokud by poskytovatel za trvání výhradní licence bez písemného souhlasu jejího nabyvatele udělil třetí osobě licenci, taková licence podle ustanovení § 2360, odst. 2 NOZ nevznikne. Pokud však před poskytnutím výhradní licence byla poskytnuta nevýhradní licence, zůstává tato nevýhradní licence zachována.

3.5 Sublicence poskytnutá nabyvatelem

Nabyvatel může podle § 2363 až 2365 poskytnout část nebo celou nabytou licenci třetí osobě (postupníkovi) jen bylo-li to ujednáno v již uzavřené licenční smlouvě. Souhlas poskytovatele k udělení takové podlicence (sublicence) třetí osobě musí mít písemnou formu. Nabyvatel původní licence je povinen bez zbytečného odkladu sdělit poskytovateli, že takovou sublicenci udělil a sdělit i jméno osoby (postupníka), které sublicenci udělil. V případě, že byl převeden závod¹⁸ nabyvatele nebo jeho část, která tvoří jeho samostatnou složku, vyžaduje se souhlas k převedení licence jen tehdy, bylo-li to zvlášť ujednáno.

3.6 Odměna za licenci

Pokud jde o odměnu za poskytnutí licence, ze základního ustanovení § 2358 NOZ vyplývá, že se v licenční smlouvě nabyvatel musí zavázat, nebylo-li ujednáno jinak, poskytnout poskytovateli licence odměnu (dřívější předpisy ji uváděly též jako „úhradu“ či „úplatu“). V § 2366 se však uvádí, že pokud ve smlouvě nebyla ujednána výše odměny za poskytnutí licence, nebo způsob jejího určení, je smlouva přesto platná, pokud z jednání stran o uzavření smlouvy vyplývá jejich vůle uzavřít úplatnou smlouvu i bez určení výše odměny a že v takovém případě nabyvatel poskytovateli zaplatí odměnu ve výši, která je pro takové právo obvyklá v době uzavření smlouvy za obdobných smluvních podmínek. Smluvní strany si mohou ve smlouvě, také ujednat, že licence se poskytuje bezúplatně. Nový občanský zákoník se v ustanoveních o licencích nezmiňuje o tak zvaných křížových licencích, jak je známe například z ustanovení § 9 odst. 1 zákona č. 2006 Sb., o ochraně biotechnologických vynálezů.

Pokud byla výše odměny za licenci ujednána v závislosti na výnosech z využití licence, jak je to dosud obvyklé u licencí na předměty průmyslového vlastnictví, musí nabyvatel poskytovateli umožnit kontrolu příslušných účetních záznamů nebo jiné dokumentace ke zjištění skutečné výše odměny. NOZ pamatuje i na to, že nabyvatel poskytne poskytovateli informace označené nabyvatelem jako důvěrné. V tom případě nesmí poskytovatel prozradit třetí osobě ani je použít pro své potřeby v rozporu s účelem, ke kterému byly tyto informace poskytnuty. Nabyvatel je povinen předložit poskytovateli pravidelná vyúčtování odměny v ujednaných časových obdobích. Nebylo-li ujednáno jinak, je nabyvatel povinen tak učinit

¹⁷ BOHÁČEK, M., JAKL, L. *Právo duševního vlastnictví*. Praha: VŠE, 2002, str. 127, ISBN80-245-0463-4.

¹⁸ Nový občanský zákoník používá termínu „závod“ pro právnickou osobu, kterou dříve platný obchodní zákoník nazýval „podnikem“; pro dříve používaný termín „závod“ se užívá termínu „část“, pokud tvoří jeho samostatnou složku.

alespoň jednou ročně. Nabyvatel je povinen utajovat před třetími osobami podklady a sdělení, jichž se mu od poskytovatele dostalo, ledaže ze smlouvy nebo z povahy těchto podkladů a sdělení vyplývá, že na jejich utajování poskytovatel nemá zájem. Za třetí osobu se nepovažuje zaměstnanec ani ten, kdo se na podnikání nabyvatele účastní, byl-li jím zavázán k mlčenlivosti. Po zániku licence je nabyvatel podklady, které mu poskytovatel předal, vrátit. Sdělení od poskytovatele je nabyvatel povinen utajovat až do doby, kdy se stanou obecně známými.

Lze předpokládat, že se způsob stanovení odměn za licence nebude podstatně odlišovat od dosavadní praxe při stanovení úhrad za licence¹⁹.

3.7 Ohrožení, porušení a výpověď licence

Dojde-li k ohrožení nebo porušení nabyvatelovy licence, je podle § 2369 NOZ nabyvatel povinen zpravit o tom poskytovatele licence bez zbytečného odkladu, jakmile se o tom dozví. Poskytovatel poskytne nabyvatelovi součinnost k právní ochraně jeho licence. Pokud by k ohrožení licence docházelo například z důvodu, že se chystá nebo je podán návrh na zrušení patentu, o který se předmět licence opírá, pak by zřejmě přicházela aplikace i ustanovení § 2359 NOZ, podle něhož je poskytovatel povinen udržovat po dobu trvání licence právo, tj. v daném případě vyvinout úsilí k udržení patentu v platnosti.

NOZ řeší také v § 2370 situaci, kdy byla smlouva uzavřena na dobu neurčitou a byla podána výpověď této smlouvy. V takovém případě nabývá výpověď účinnosti uplynutím jednoho roku od konce kalendářního měsíce, v němž výpověď došla druhé straně.

IV. ZVLÁŠTNÍ USTANOVENÍ PRO LICENCE K PŘEDMĚTŮM CHRÁNĚNÝM AUTORSKÝM ZÁKONEM

Nový občanský zákoník uvádí v § 2371 až 2389 zvláštní ustanovení pro licence k předmětům chráněným autorským zákonem (dále též jen „autorská licence“). Podobně jako je tomu u smluv na předměty průmyslového vlastnictví, licenční smlouvou k předmětům chráněným autorským zákonem autor poskytuje nabyvateli oprávnění k výkonu práva autorské dílo užít v původní nebo zpracované či jinak změněné podobě, a to určitým způsobem nebo všemi způsoby užití, v rozsahu omezeném nebo neomezeném a nabyvatel se zavazuje, není-li ujednáno jinak, poskytnout poskytovateli odměnu. Autor může poskytnout oprávnění k výkonu práva užít autorské dílo jen způsobem, který je v době uzavření smlouvy znám; k opačnému ujednání se nepřihlíží. Licenci k užití autorského díla je nabyvatel povinen využít, ledaže je ujednáno jinak. Zde je oproti ustanovení § 2359 rozdíl, neboť u průmyslově právních licencí nabyvatel licence není povinen licenci využít, pokud trvání licence není závislé na jeho výkonu (jak je tomu například u ochranných známek).

4.1. Specifický způsob uzavření autorské licence

O podání návrhu na uzavření autorské licenční smlouvy jde i tehdy, směřuje-li projev vůle i vůči neurčitému počtu osob. Obsah smlouvy nebo jeho část lze určit také odkazem na licenční podmínky, jež jsou stranám známy nebo veřejně dostupné. S přihlédnutím k obsahu návrhu nebo praxi, kterou strany mezi sebou zavedly nebo zvyklostem, může osoba, která má v úmyslu návrh přijmout, vyjádřit souhlas s návrhem na uzavření smlouvy provedením určitého úkonu bez vyrozumění navrhovatele, zejména poskytnutím nebo přijetím plnění. V tomto případě je přijetí návrhu účinné v okamžiku, kdy byl tento úkon učiněn. Je-li v návrhu

¹⁹ JAKL. L. *Právní ochrana duševního vlastnictví*, odst. 6.9, Úhrady za poskytnutí licence a za převod, Praha: MUP, 2011, str. 99 až 102. ISBN 978-80-86855-78-3.

adresovaném neurčitému okruhu osob, který lze přijmout bez vyrozumění navrhovatele, stanovena lhůta k přijetí, nelze návrh během této lhůty odvolat.

4.2. Odměna za poskytnutí autorské licence

Není-li odměna za poskytnutí licence ujednána v závislosti na výnosech z využití licence a je-li tak nízká, že je ve zřejmém nepoměru k zisku z využití licence a k významu předmětu licence pro dosažení takového zisku, má autor právo na přiměřenou dodatečnou odměnu; tohoto práva se nemůže vzdát. Výši dodatečné odměny určí soud, který přihlédne zejména k výši původní odměny, dosaženému zisku z využití licence, významu díla pro takový zisk a k obvyklé výši odměny ve srovnatelných případech, pokud je stanovena v závislosti na výnosech;²⁰ tím není vyloučena mimosoudní dohoda stran o výši dodatečné odměny. Toto ustanovení NOZ připomíná řešení, které je známé i z ustanovení patentového zákona o podnikových vynálezech.²¹

4.3. Omezení nabyvatele licence

Označení autora smí nabyvatel upravit či jinak změnit, jen bylo-li to ujednáno. Nabyvatel smí dílo nebo jeho název upravit či jinak měnit, jen bylo-li to ujednáno, ledaže se jedná o takovou úpravu nebo jinou změnu, u níž lze spravedlivě očekávat, že by k ní autor vzhledem k okolnostem užití svolil; ani v takovém případě však nabyvatel nesmí dílo nebo jeho název upravit nebo jinak změnit, vyhradil-li si autor svolení a je-li nabyvateli taková výhrada známa.

Obdobné ustanovení NOZ platí i při spojení díla s jiným dílem nebo při zařazení díla do díla souborného.

Autorská licence může být omezena na jednotlivé způsoby užití díla; způsoby užití díla mohou být omezeny rozsahem, zejména co do množství, místa nebo času. NOZ vychází z předpokladu, že licence byla poskytnuta k takovým způsobům užití a v takovém rozsahu, jak to je nutné k dosažení účelu smlouvy.

Nevyplývá-li z účelu smlouvy jinak, má se za to, že územní rozsah licence je omezen na území České republiky, časový rozsah licence je omezen na dobu obvyklou u daného druhu díla a způsobu užití, nikoli však na dobu delší než jeden rok od poskytnutí licence, a má-li být dílo odevzdáno až po poskytnutí licence, tak od takového odevzdání, a množství rozsah licence je omezen na množství, které je obvyklé u daného druhu díla a způsobu užití.

Autorská licence k rozmnožování díla

Licence k rozmnožování díla zahrnuje oprávnění k pořízení rozmnoženin přímých i nepřímých, trvalých i dočasných, vcelku nebo zčásti, jakýmkoli prostředky a v jakékoli formě. Licence k rozmnožování díla zahrnuje i licenci k rozšiřování takto zhotovených rozmnoženin.

²⁰ Z publikovaných rozhodnutí o přiměřené odměně v oblasti autorskoprávní z dřívějších dob je možno citovat např. rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě ze dne 16. 4. 2004, in Jakl, L. *Sbírka soudních rozhodnutí ve věcech práv k duševnímu vlastnictví*, Praha: ELSO group, 2007, rozhodnutí č. 8, ve věci 23C 170/98-224. Podle tohoto rozhodnutí je pro stanovení přiměřené odměny rozhodující obvyklost ve shodném, obdobném či srovnatelném případě. Je nutno přihlídnout nikoliv k autorskému renomé autorky či díla (fotografie), či k částkám, které jsou jí smluvně placeny za zhotovení jiných děl, ale je nutno přihlížet také k tomu, v jakém místě, jakým způsobem bylo dílo prezentováno.

²¹ § 9 zákona č. 527/1990 Sb., o vynálezech a zlepšovacích návrzích.

Lze-li to na nabyvateli licence k rozmnožování autorského díla spravedlivě požadovat a je-li to obvyklé, poskytne nabyvatel autorovi na své náklady alespoň jednu rozmnoženinu autora autorského díla z rozmnoženin jím pořízených na základě příslušné licence.

4.4. Odstoupení od smlouvy pro nečinnost nabyvatele

Nevyužívá-li nabyvatel výhradní licenci vůbec nebo využívá-li ji nedostatečně a jsou-li tím značně nepříznivě dotčeny oprávněné zájmy autora, může autor od smlouvy odstoupit. To neplatí v případě, že nevyužívání nebo nedostatečné využívání licence je způsobeno okolnostmi převážně spočívajícími na straně autora. Autor může z těchto důvodů od smlouvy odstoupit teprve poté, kdy nabyvatele vyzve, aby v přiměřené lhůtě od doručení výzvy licenci dostatečně využil, a nabyvatel oprávnění dostatečně nevyužije ani přes tuto výzvu. Na možnost odstoupení jako následek marného uplynutí přiměřené lhůty musí autor nabyvatele ve výzvě upozornit. Výzvy není třeba, jestliže využití oprávnění nabyvatelem není možné anebo jestliže nabyvatel prohlásí, že licenci nevyužije.

Autor nemůže právo na odstoupení od smlouvy pro nečinnost nabyvatele uplatnit před uplynutím dvou let od poskytnutí licence, popřípadě od odevzdání autorského díla, bylo-li nabyvateli odevzdáno až po poskytnutí licence; u příspěvků do periodického tisku s denní periodicitou činí tato lhůta tři měsíce a u ostatního periodického tisku jeden rok. Vyžaduje-li se výzva nabyvateli, aby v přiměřené době licenci dostatečně využil, nelze před uplynutím lhůt uvedených v odstavci 1 učinit ani takovou výzvu.

Jsou-li pro to důvody zvláštního zřetele hodné, nahradí autor nabyvateli škodu, která mu vznikla odstoupením od smlouvy. Přitom se vezmou v úvahu zejména důvody, pro něž nabyvatel licenci dostatečně nevyužil.

Nedošlo-li k využití licence vůbec, vrátí autor nabyvateli odměnu, kterou od něho přijal na základě smlouvy, od které odstoupil; došlo-li k využití licence pouze nedostatečně, vrátí autor odměnu sníženou o část, která s ohledem na poměr mezi uskutečněným a mezi ujednaným nebo zákonem stanoveným rozsahem využití licence připadá na uskutečněné využití. Byl-li nabyvatel povinen licenci využít a porušil-li tuto povinnost, zůstává právo autora na odměnu odstoupením od smlouvy pro nečinnost nabyvatele nedotčeno. Byla-li odměna ujednána v závislosti na výnosech z užití autorského díla, má se za to, že autorovi vzniklo právo na odměnu v té výši, v jaké by mu vzniklo, kdyby nabyvatel v době před odstoupením od smlouvy licenci dostatečně využil.

4.5. Odstoupení od smlouvy pro změnu přesvědčení autora

Autor může odstoupit od smlouvy tehdy, neodpovídá-li již autorské dílo, kteřé dosud nebylo zveřejněno, jeho přesvědčení a zveřejněním autorského díla by byly značně nepříznivě dotčeny jeho oprávněné osobní zájmy. Autor nahradí nabyvateli škodu, která mu odstoupením od smlouvy vznikla. Účinky odstoupení nastanou nahrazením škody nebo poskytnutím dostatečné jistoty. Projeví-li autor po odstoupení od smlouvy z tohoto důvodu opětovný zájem o užití autorského díla, nabídne licenci přednostně nabyvateli za podmínek srovnatelných s podmínkami původně ujednanými.

4.6. Zánik licence

Smrtí fyzické osoby nebo zánikem právnické osoby, které byla udělena licence, přechází práva a povinnosti z licenční smlouvy na jejího právního nástupce. Licenční smlouva může takový přechod práv a povinností na právního nástupce vyloučit.

4.7. Zvláštní ustanovení pro licenční smlouvu nakladatelskou

Licenční smlouvou nakladatelskou poskytuje autor nabyvateli licenci k rozmnožování a rozšiřování autorského díla slovesného, hudebně dramatického nebo hudebního, výtvarného, fotografického nebo vyjádřeného způsobem podobným fotografii, nejde-li o užití autorského díla v provedení výkonnými umělci. Nebyla-li ve smlouvě uzavřené v písemné formě výslovně ujednána nevýhradní licence, hledí se na licenci jako na výhradní; to neplatí, jde-li o rozmnožování a rozšiřování autorského díla v periodické publikaci.

Nabyvatel poskytne autorovi před vydáním autorského díla přiměřenou lhůtu k provedení drobných tvůrčích změn jeho díla, které nevyvolají na straně nabyvatele potřebu vynaložení nepřiměřených nákladů a jimiž se nezmění povaha díla (autorská korektura). Neumožní-li nabyvatel autorovi provedení autorské korektury, může autor od smlouvy odstoupit, došlo-li by v důsledku toho k užití autorského díla způsobem snižujícím jeho hodnotu.

Je-li množství rozsah licence omezen na určitý počet rozmnoženin a tyto rozmnoženiny byly rozebrány před uplynutím doby, na kterou byla licence udělena, zaniká licence, nedohodnou-li se strany na zvýšení množství rozsahu do šesti měsíců ode dne, kdy autor nabyvatele k takové změně smlouvy vyzve.

4.8. Zvláštní ustanovení pro práva související s právem autorským

a pro právopořizovatele databáze

Mezi práva související s právem autorským se zahrnují práva výkonného umělce k uměleckému výkonu, tj. osobnostní a majetková práva výkonného umělce, úplatné zákonné licence. Dále pak práva výrobce zvukového záznamu k jeho záznamu, práva výrobce zvukově obrazového záznamu k jeho prvotnímu záznamu, práva rozhlasového a televizního vysílatele k jeho vysílání, práva nakladatele a zvláštní práva pořizovatele databáze.

Pro umělecké výkony se obdobně použijí základní ustanovení o autorských licencích, ustanovení o omezení nabyvatele licence, o rozmnoženinách pro autora, o odstoupení od smlouvy pro změnu přesvědčení autora a o zániku licence, uvedená v § 2371 až 2383 NOZ. Výkonný umělec však nemá právo na rozmnoženiny pro autora (§2377).

Pro zvukové záznamy, zvukově obrazové záznamy a rozhlasové nebo televizní vysílání se obdobně použijí ustanovení §2371 až 2376 a §2383 NOZ . Ustanovení o rozmnoženinách pro autora, o odstoupení od smlouvy pro nečinnost autora, o odstoupení od smlouvy pro změnu přesvědčení autora se však nepoužijí. Výrobce zvukového záznamu nebo zvukově obrazového záznamu ani rozhlasový nebo televizní vysílatel nemají právo na dodatečnou přiměřenou odměnu ve smyslu stanovení v §2374.

Pro databáze, které jsou předmětem zvláštního práva pořizovatele databáze, se obdobně přiměřeně použijí ustanovení shora uvedená pro zvukové záznamy. I zde pořizovatel databáze však nemá právo stanovené v §2374.

V. SMLUVNÍ UJEDNÁNÍ K JINÝM NEHMOTNÝM STATKŮM

Jak již bylo dříve uvedeno, podle ustanovení § 1746 NOZ mohou strany uzavřít i takovou smlouvu, která není zvláště jako typ smlouvy upravena. V případě, že smluvní strany zvolí jinou formu než licenční ujednání, měly by postupovat podle jeho ustanovení § 1746 až 1758. Jde o podobnou právní úpravu smlouvy nepojmenované (*inominátní*), s níž jsme se setkávali v ustanovení § 269 odst. 2 dřívějšího obchodního zákoníku.

Ve smluvních ujednáních se setkáváme vedle předmětů práv k průmyslovému a jinému duševnímu vlastnictví, k nimž zákony o průmyslovém vlastnictví přiznávají absolutní

majetková práva vyvolávající absolutně právní účinky (*erga omnes*), i s jinými ideálními statky chráněnými jako prostý nehmotný majetek.²² Jde zejména o takové výsledky, s nimiž se setkáváme v souvislosti s právy k průmyslovému vlastnictví jako je know-how, obchodní tajemství, název domény a obchodní způsoby či metody. Práva k těmto výsledkům zpravidla chápeme jako práva relativní, jejichž těžiště spadá do právní úpravy nekalé soutěže.

V této souvislosti je namístě se zmínit o ustanoveních § 2631 až 2635, která upravují práva k dílu s nehmotným výsledkem, vytvořených v rámci smlouvy o dílo. Pokud v rámci plnění smlouvy o dílo, nebo v rámci soutěžního díla, vznikne výsledek, který je předmětem práva průmyslového nebo jiného duševního vlastnictví, může zhotovitel díla poskytnout tento výsledek i jiným osobám než jen objednateli, jen pokud tak bylo ujednáno. Pokud smlouva o dílo neobsahovala výslovný zákaz tohoto poskytnutí, je k němu zhotovitel oprávněn jen tehdy, není-li to vzhledem k povaze díla v rozporu se zájmy objednatele díla (či vyhlášovatele soutěže). Pokud je výsledek díla předmětem práv průmyslového nebo jiného duševního vlastnictví, má se za to, že jej zhotovitel poskytl objednateli k účelu vyplývajícím ze smlouvy²³.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Licenční smlouva, duševní vlastnictví, průmyslové vlastnictví, občanský zákoník, autorské právo, autorské dílo, literární dílo, umělecké dílo, vědecké dílo, počítačový program, databáze, fotografické dílo, související práva, typová smlouva.

KEY WORDS

License agreement, intellectual property, industrial property, civil code, author's right, author's work, literal work, artistic work, scientific work, computer program, database, photographic work, related rights, typed agreement.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Boháček, M., Jakl, L. *Právo duševního vlastnictví*. Praha: VŠE, 2002, str. 133. ISBN 80-245-0463-4.
2. Čada, K. *Strategie průmyslového vlastnictví*. Praha: MUP Press, 2014. ISBN 978-80-86855-46-2.
3. Čada, K., Knížek, M. *Průmyslové vlastnictví a licence v tržním hospodářství*. 2. vyd., Praha: ÚPV, 2001.
4. Jacob, R., Alexander, D., Fisher M. *Guidebook to Intellectual Property*, sixth edition. Oxford and Portland, Oregon: HART Publishing, 2013. ISBN 978-1-84946-325-6.
5. Jakl, L. *Právní ochrana duševního vlastnictví*, odst. 10.5.8 Smluvní licence v autorskoprávní oblasti. Praha: MUP, 2011, str. 193 až 195. ISBN 978-80-86855-78-3.
6. Jakl, L. *Duševní vlastnictví a jeho právní ochrana*. Praha: MUP Press, 2014. ISBN 978-80-87956-00-7.
7. Jakl, L. *Sbírka soudních rozhodnutí ve věcech práv k duševnímu vlastnictví*, Praha: ELSO group, 2007, rozhodnutí č. 8, ve věci 23C 170/98-224.

²² TELEČ, I., TŮMA, P. *Licenční smlouva v pojetí nového občanského zákoníku*. in: Nový občanský zákoník a duševní vlastnictví, Jakl, L. (ed.), Praha: MUP, 2012, str. 83-85. ISBN 978-80-86855-87-5.

²³ Srovnej VOJČÍK, P. *Zmluva o dielo s nehmotným výsledkom vo svetle nového Občanského zákoníka Českej republiky*. in: Nový občanský zákoník a duševní vlastnictví, Jakl, L. (ed.), Praha: MUP, 2012, str. 4-63. ISBN 978-80-86855-87-5 a VOJČÍK, P. et al. *Občianske právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk.2012. 637 s. ISBN 978-80-7380-402-2.

8. Telec, I., Tůma, P. *Licenční smlouva v pojetí nového občanského zákoníku*. in: Nový občanský zákoník a duševní vlastnictví, Jakl, L.(ed.), Praha: MUP, 2012. ISBN 978-80-86855-87-5.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Prof. Ing. Ladislav Jakl, CSc.

Metropolitní univerzita Praha

vedoucí katedry průmyslového vlastnictví a ředitel Ústavu právní ochrany duševního vlastnictví MUP

E-mail: ladislav.jakl@mup.cz

PODSTATA A VÝZNAM ŠKODY VO VYBRANÝCH PRÁVNÝCH ODVETVIACH

FUNDAMENTALS AND IMPORTANCE OF DAMAGE IN SELECTED LEGAL SECTORS

Adriana Solčanská

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Príspevok je venovaný problematike týkajúcej sa škody s konkrétnejším zameraním sa na druhy škôd a kauzálny nexus, ako určujúci prvok pre škodu spôsobenú trestným činom. V jednotlivých častiach príspevku je pozornosť venovaná jednak všeobecnej charakteristike pojmu škoda, ako aj jednotlivým druhom škôd, teda škode na zdraví, majetkovej škode, morálnej škode a inej škode, ako aj škode spôsobenej trestným činom. Téma škody je podľa môjho názoru témou, ktorá si vyžaduje väčšiu pozornosť, aká je jej v súčasnosti venovaná, a práve z toho dôvodu vznikla snaha príspevkom poskytnúť stručný, presný a zrozumiteľný výklad na túto tému.

ABSTRACT

The paper is devoted to the issue of damage with a more specific focus on the types of damage and a causal nexus, as a determining factor for the damage caused by the offense. In various parts of the paper the attention is paid to both the general characteristics of the concept of damage, as well as different types of damage, damage to health, property damage, moral damage and other damage as well as damage caused by the offense. The topic of damage is, in my opinion, a topic that deserves more attention, than it is currently being paid, and it was therefore a contribution effort to provide a concise, accurate and understandable explanation on this topic.

ÚVOD

V adhéznom konaní, v rámci ktorého sa rozhoduje o nároku poškodeného na náhradu škody spôsobenej trestným činom, je povinnosťou súdu v prvom rade správne definovať a určiť aká škoda a v akej výške vznikla poškodenému, a zároveň rozhodnúť o tom, či uplatnený nárok na náhradu škody sa skutočne vzťahuje na škodu spôsobenú trestným činom. Až následne po zodpovedaní uvedených otázok a splnení zákonom stanovených podmienok, môže súd rozhodovať o samotnom nároku poškodeného na náhradu škody. Súd sa nebude zaoberať nárokom na náhradu škody, ktorý si poškodený uplatnil v rámci adhézneho konania ak zistí, že škoda, náhradu ktorej si poškodený uplatňuje, nevznikla v príčinnej súvislosti s trestným činom. Práve s poukazom na tieto povinnosti trestného súdu v adhéznom konaní je nevyhnutné, vedieť aké druhy škôd môžu vzniknúť a kedy bude možné považovať škodu, za škodu spôsobenú trestným činom.

Príspevok sa bude v prvom rade venovať výkladu jednotlivých druhov škôd, ich špecifickým vlastnostiam a právnym režimom určujúcim spôsob výpočtu ich výšky a spôsobu náhrady. V príspevku tak bude rozpracovaný všeobecný výklad pojmu škoda, ako aj definícia ško-

dy na zdraví, škody na majetku, morálnej škody a inej škody. Následne v druhej časti príspevku bude pozornosť venovaná tomu čo odlišuje škodu ako takú, od škody spôsobenej trestným činom, teda kauzálnemu nexusu.

1. POJEM ŠKODA

V súčasnosti neexistuje jednotná definícia pojmu škoda, platná pre všetky právne odvetvia.

V občianskoprávnej teórii je škoda chápaná ako skutočná škoda (*damnum emergens*) a ušlý zisk (*lucrum cessans*). Pričom za skutočnú škodu sa považuje majetková ujma spočívajúca v zmenšení majetku poškodeného, ktorá predstavuje majetkové hodnoty, ktoré by bolo potrebné vynaložiť na to, aby došlo k uvedeniu veci do pôvodného stavu. Ide vlastne o úbytok na majetku poškodeného, prípadne o množstvo finančných prostriedkov potrebných na vyváženie toho, že nedošlo k uvedeniu do predošlého stavu. Ušlý zisk je na druhej strane majetková ujma spočívajúca v tom, že u poškodeného nedošlo k rozmnoženiu majetkových hodnôt, hoci to bolo možné odôvodnene očakávať s ohľadom na bežný chod veci.¹

V trestnoprávnej teórii je škoda chápaná podstatne širšie a rozumie sa ňou nie len škoda na majetku v zmysle občianskoprávnej teórie, ale aj škoda na právach a iná škoda, ktorá je v príčinnej súvislosti s trestným činom. Legálna definícia pojmu škoda, ako aj výklad otázky škody v trestnom práve, je obsiahnutá v ustanovení § 124 až 126 Trestného zákona. Zákonnodarca v Trestnom zákone v prvom rade určil, že na účely trestného práva sa za škodu považuje škoda na veci a škoda na právach. Škodou, ktorá je však v príčinnej súvislosti s trestným činom môže byť ujma na majetku alebo reálny úbytok na majetku, alebo na právach poškodeného, prípadne iná ujma poškodeného. Pojem škoda je na účely trestného práva rozšírený aj o ujmu na zisku, za predpokladu, že by ho mohol poškodený odôvodnene dosiahnuť, ak by nedošlo k spáchaniu trestného činu. Trestný zákon zároveň určuje výšku škody, ktorá slúži ako kritérium určujúce trestnosť skutku. Výška škody je odstupňovaná do štyroch základných úrovní, a to na škodu malú prevyšujúcu sumu 266 eur, škodu väčšiu predstavujúcu sumu desaťnásobku sumy 266 eur, značnú škodu, ako sumu prevyšujúcu sumu sto násobku 266 eur a napokon škodu veľkého rozsahu, ktorá prevyšuje päťsto násobok sumy 266 eur. Okrem legálnej definície pojmu škoda a vytvorenia štyroch kategórií škôd, Trestný zákon určuje aj pravidlá pre výpočet výšky spôsobenej škody pri niektorých konkrétnych druhoch trestných činov. Trestný zákon tak vytvoril osobitný režim škody uplatňovaný len na účely trestného práva.²

Bez ohľadu na to či vychádzame z občianskoprávneho alebo trestnoprávneho chápania pojmu škoda, je vždy tento pojem úzko spätý s pojmom poškodený. Táto úzka väzba medzi týmito dvoma pojmami vychádza z toho, že ani jeden pojem nemôže existovať bez toho druhého, čo znamená, že nikdy nevznikne škoda bez toho, aby nevznikla konkrétnemu poškodenému a ani osoba nemôže v konaní vystupovať ako poškodený ak mu nevznikla škoda.

Legálna definícia poškodeného platná pre trestné právo je obsiahnutá v § 46 Trestného poriadku, definuje poškodeného ako *osobu, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody*. V zmysle tejto definície môžeme za poškodeného považovať tak fyzickú, právnickú osobu a dokonca aj štát.

¹ TRNAVSKÝ, Matej: Spoločná zodpovednosť za náhradu škody, jej vznik a uplatnenie [elektronická verzia na stránke <http://www.epi.sk/odborny-clanok/Spolocna-zodpovednost-za-nahradu-skody-jej-vznik-a-uplatnovanie-1.aspx?Template=print>].

² MINÁRIK, Š. et. al., Trestný poriadok. Stručný komentár. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2010, s. 282 - 286.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že škoda môže mať rôznu povahu, v dôsledku čoho platia pre každý druh škody osobitné pravidlá, podľa ktorých sa určuje výška a závažnosť škody.

2. DRUHY ŠKODY

Škoda v zmysle trestnoprávnej teórie je škodou, ktorá vznikla poškodenému v dôsledku trestného činu a v príčinnej súvislosti s trestným činom, pre ktoré je vedené trestné stíhanie a ktorá je zároveň zásadne a objektívne vyjadriteľná v peniazoch. Ide teda o každú škodu na zdraví, majetkovú, morálnu, či inú škodu vyjadriteľnú v peniazoch. Z definície pojmu škoda v zmysle trestného práva, vyplýva základne delenie škody na štyri základné druhy.

2.1. Škoda na zdraví

Definícia škody na zdraví vychádza z legálnej definície pojmu ublíženia na zdraví obsiahnutej v § 123 odsek 2 až 4 Trestného zákona. Za ublíženie na zdraví možno považovať taký stav (ochorenie alebo poranenie), ktorý porušením normálnych telesných alebo duševných funkcií sťažuje výkon obvyklých činností, alebo má iný vplyv na obvyklý spôsob života poškodeného, a ktorý vyžaduje lekárske ošetrenie, aj keď nezanecháva trvalé následky.³ Pod škodou na zdraví sa tak rozumie ublíženie na zdraví, ako aj ťažká ujma na zdraví vymedzená v § 123 odsek 3 Trestného zákona.

V prípade, že poškodenému vznikla v dôsledku trestného činu škoda na zdraví, môže mu byť v zmysle platnej právnej úpravy nahradené jedine bolestné a sťaženie spoločenského uplatnenia. V tejto súvislosti využíva trestné právo právnu úpravu občianskeho práva vzťahujúcou sa na škodu na zdraví.

Podľa občianskeho práva v prípade škody na zdraví, prípadne na živote, vzniká poškodenému špecifický komplex práv, na ktorý sa vzťahuje osobitný právny režim. V dôsledku toho vzniká tak poškodenému právo na náhradu za stratu na zárobku, právo na náhradu za stratu na dôchodku, právo na jednorazové vyrovnanie, právo na náhradu účelných nákladov spojených s liečením a v prípade smrti poškodeného prechádza na pozostalých právo na náhradu primeraných nákladov pohrebu a na pozostalostnú úrazovú rentu. Všetky tieto práva poškodeného predstavujú súbor práv, ktorých účelom je nahradiť poškodenému vzniknutú majetkovú ujmu v súvislosti so škodou na zdraví.

Okrem toho má poškodený, ktorému vznikla škoda na zdraví, aj právo na zmiernenie nemajetkovej ujmy, ktoré spočíva v náhrade za vytrpené bolesti a za sťaženie spoločenského uplatnenia. V prípade náhrady nemajetkovej ujmy sa poškodenému poskytuje jednorazové odškodnenie, ktorého spôsob a rozsah je upravený samostatným právnym predpisom, zákonom č. 437/2004 Z.z. o náhrade za bolesť a o náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia.

Pri odškodnení za bolesť sa vychádza z bolesti spôsobenej poškodením zdravia, ale aj z bolesti vytrpenej poškodeným počas liečby alebo počas odstraňovania následkov spôsobenej škody na zdraví. V prípade výpočtu výšky náhrady za bolesť sa vychádza z lekárskeho posudku, v ktorom lekár určí konečné bodové ohodnotenie bolestného a sťaženia spoločenského uplatnenia poškodeného. Následne súd pri určovaní konečnej výšky náhrady realizuje výpočet spočívajúci v súčine bodov a hodnoty bodu stanovenej pre príslušný rok.

Náhrada za sťaženie spoločenského uplatnenia patrí poškodenému, ak mu v dôsledku spôsobenej škody na zdraví vzniknú trvalé alebo dočasné následky, ktoré majú preukázateľne nepriaznivý dôsledok na životné úkony poškodeného, na uspokojovanie jeho životných alebo

³ Trestný zákon základný komentár [elektronická verzia na stránke <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/Comments/RuleComments.ascx&RuleID=30279&CTypeID=1>].

spoločenských potrieb alebo na plnenie jeho spoločenských úloh. Tak pri náhrade za bolesť, ako aj pri náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia, platí pravidlo podľa ktorého náhrada poskytnutá poškodenému musí byť vždy primeraná.⁴

Ak poškodenému vznikne v dôsledku trestného činu škoda na zdraví má podľa súčasného právneho poriadku možnosť dosiahnuť náhradu nákladov vynaložených v súvislosti so vzniknutou škodou. Okrem toho má poškodený možnosť domáhať sa kompenzácie útrap vytrpečných počas liečby, ale aj budúcich útrap vzniknutých v dôsledku ťažkostí, ktoré bude musieť poškodený znášať vzhľadom na spôsobenú škodu na zdraví. V prípade škody na zdraví má poškodený zabezpečený nárok na náhradu tak majetkovej, ako aj nemajetkovej ujmy.

2.2. Majetková škoda

Vo všeobecnosti sa majetková škoda delí na skutočnú škodu a na ušlý zisk.

Skutočnú majetkovú škodu môžeme definovať ako ujmu objektívne vyjadriteľnú peniazmi, ktorá predstavuje reálne zmenšenie hodnoty majetku poškodeného. Môže spočívať v škode na veci, kedy sa prejavuje zmenšením majetkovej hodnoty v porovnaní so stavom pred vznikom škody a zároveň predstavuje výšku finančných prostriedkov, ktoré je potrebné vynaložiť na dosiahnutie pôvodného stavu.

Ušlý zisk je rovnako majetkovou škodou vyjadriteľnou v peniazoch, ktorý však nepredstavuje úbytok z majetku poškodeného, ale predstavuje sumu o ktorú sa za bežného chodu okolností mal majetok poškodeného zväčšiť, avšak v dôsledku škodnej udalosti sa tak nestalo.⁵

Pod majetkovú škodu sa radí aj príslušenstvo nároku v podobe úrokov z omeškania. Úrok z omeškania sa v adhéznom konaní môže priznať od okamihu, keď sa obvinený dozvedel o skutočnosti, že poškodený si uplatnil svoj nárok na náhradu škody, avšak nikdy nie od okamihu vzniku škody v dôsledku trestného činu.⁶

V prípade majetkovej škody sa tak pri určovaní škody vychádza zo všeobecnej sumy o ktorú sa majetok poškodeného zmenšil alebo o ktorú sa majetok poškodeného nezväčšil v dôsledku škodnej udalosti.

V praxi sa skutočná škoda vyčísluje preukázaním hodnoty veci alebo výšky odôvodnene využitých finančných prostriedkov potrebných na navrátenie do pôvodného stavu. Najjednoduchším spôsobom vyčíslenia skutočnej škody je doloženie účtovných dokladov týkajúcich sa predmetnej veci. Pri určovaní výšky škody je smerodajná reálna cena predmetu útoku, čo znamená suma, za ktorú sa rovnaká alebo porovnateľná vec v mieste a čase útoku predáva. Iba v prípade, že nie je možné takýmto spôsobom určiť výšku škody je potrebné ju určiť podľa výšky finančných prostriedkov, ktoré bolo potrebné vynaložiť, aby predmet útoku nadobudol pôvodný stav, prípadne ktoré boli použité na zakúpenie rovnakej alebo podobnej veci. Ak ani tento postup nie je možný, bude sa vychádzať pri určovaní výšky škody z odborného vyjadrenia prípadne potvrdenia právnickej osoby, ktorej pôsobnosť alebo predmet činnosti poskytuje dostatočnú záruku objektívneho určenia výšky škody. Krajným spôsobom určenia výšky škody je vypracovanie znaleckého posudku.⁷

V prípadoch, v ktorých bola škoda spôsobená odcudzením, zničením alebo poškodením veci, starších a opotrebovaných, je potrebné pri určovaní výšky škody prihliadať k veku a k opotrebovaniu veci, nakoľko sa pri určovaní výšky škody musí vychádzať z ceny veci

⁴ LAZAR, J. et. al., : Občianske právo hmotné. Bratislava: IURA EDITION, 2006. s. 308-310.

⁵ LAZAR, J. et. al., : Občianske právo hmotné. Bratislava: IURA EDITION, 2006. s. 307 - 308

⁶ ČENTÉŠ, J.: Uplatnenie nároku na náhradu škody v adhéznom konaní. Justičná revue, 60, 2008, č. 12, s. 1689 – 1701.

⁷ ŠANTA, J.: Hodnota pohľadávok a výška škody v trestnom konaní. Justičná revue, 58, 2006, č. 11, s. 1-1722.

v dobe jej poškodenia.⁸ Vzhľadom na skutočnosť, že veľkosť majetku je vyjadrovaná v peniazoch, nevzniká vo väčšine prípadov problém určiť výšku škody, ak bol predmetom útoku majetok alebo hmotná vec.

2.3. Morálna škoda

Morálna škoda je škoda, ktorá vzniká v dôsledku porušenia práva poškodeného na zachovanie ľudskej dôstojnosti. Najčastejším prejavom morálnej škody je psychická trauma, stres, úzkosť alebo frustrácia. Morálna škoda je ekvivalentom pojmu „nemajetkovej ujmy“ používanom v občianskom súdnom konaní. Nemajetkovou ujmom je ujma v osobnej sfére poškodeného. Náprava, v prípade morálnej škody, nesleduje cieľ navrátenia do pôvodného stavu, či poskytnutie poškodenému peňažné zadost'učinenie, ale predstavuje skôr určité spravodlivé zmiernenie následkov vzniknutej ujmy.⁹

Jedným z prípadov nemajetkovej ujmy je ujma, ktorá vzniká v dôsledku smrti poškodeného. Usmrtením blízkej osoby vzniká pozostalým nielen materiálna škoda spočívajúca vo výdavkoch vynaložených na pohreb a liečbu poškodeného, ale aj trvalé narušenie sociálnych vzťahov, ktoré vznikli medzi poškodeným a pozostalými počas ich spoločného života. V dôsledku úmrtia blízkej osoby došlo k citovej ujme, ktorá je svojou povahou nemateriálnou ujmom. V prípade, že medzi fyzickými osobami vzniknú sociálne, kultúrne alebo citové väzby v rámci ich súkromného a rodinného života, môže dôjsť v dôsledku odňatia práva na život jednému z nich k neoprávnenému zásahu do práva na súkromie druhému z nich.¹⁰

Morálna škoda často vzniká súbežne s materiálnou škodou, v dôsledku čoho je často uplatňovaná popri nárokoch na náhradu škody, ktorá má charakter materiálnej škody.¹¹ Morálna škoda vzniká najmä v dôsledku neoprávnených zásahov do osobnosti človeka, teda zásahom do jej života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ale aj do súkromia, mena a prejavov osobnej povahy.¹² V prípade zásahu do osobnosti jednotlivca vzniká jednotlivcovi právo domáhať sa morálneho zadost'učinenia, ktoré spočíva v uverejnení rozsudku, v ospravedlnení a v náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch, v prípadoch ak sa zdá byť náhrada materiálnej škody nepostačujúca.

Trestné právo a ani žiadne iné právne odvetvie, ktorého ustanovenia by sa dali použiť na účely adhézneho konania, nešpecifikujú kritéria slúžiace na určenie výšky a opodstatnenosti uplatneného nároku na morálne zadost'učinenie, či na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch.

Za účelom zvýšenia právnej istoty poškodeného by sa mal v súvislosti s problematikým určovaním výšky náhrady morálnej ujmy, vytvoriť určitý hodnotiaci systém, z ktorého by súd vychádzal pri rozhodovaní o výške nároku poškodeného na náhradu morálnej škody. Systém by určoval približnú výšku náhrady za vzniknutú morálnu ujmu a vychádzal by zo závažnosti zásahu do osobnosti poškodeného. Pre trestný súd by však nebol striktne záväzný, ale minimálne smerodajný.

⁸ R III/1967 s. 31.

⁹ Právo na náhradu škody Vydanie: PRO BONO 11/2010 [elektronická verzia na stránke <http://www.ulclegal.com/sk/bulletin-pro-bono/2010/11/2911-pravo-na-nahradu-skody>]

¹⁰ KEREČMAN, P.: O náhrade imateriálnej ujmy spôsobenej pozostalým usmrtením blízkej osoby podľa ustanovení o ochrane osobnosti. Justičná revue, 53, 2001, č. 2, s. 162 – 182.

¹¹ KEREČMAN, P.: Právo na primerané zadost'učinenie a náhradu nemajetkovej ujmy v slovenskom právnom poriadku (2. časť - dokončenie). Justičná revue, 58, 2006, č. 10, s. 1431 – 1445.

¹² §11 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

2.4. Iná škoda

Iná škoda predstavuje škodu, ktorá vznikla poškodenému v dôsledku protiprávneho konania škodcu, avšak nie je možné ju subsumovať pod žiadny z vyššie vymedzených druhov škôd. Môže ísť buď o škodu na zdraví, ktorá nedosahuje intenzitu ublíženia na zdraví, alebo o ujmu na iných právach a slobodách poškodeného. Takýmito inými právami sú napríklad práva poškodeného patriace do oblasti práva duševného vlastníctva, prípadne práva vyplývajúce zo zmlúv.

Na základe vyššie uvedeného je tak zrejmé, že doplnenie výpočtu druhov škody slovným spojením iná škoda zabezpečilo zákonodarcovi pokryť všetky druhy škôd, ktoré by v budúcnosti mohli vzniknúť a neboli by subsumovateľné pod základne druhy škôd.

3. ŠKODA SPÔSOBENÁ TRESTNÝM ČINOM

Škoda, ako základný pojmový znak poškodeného v trestnom konaní musí okrem všeobecných znakov škody, spĺňať aj znaky špecifické pre trestné konanie. Vznik škody, samej o sebe, ešte nezakladá vznik práva poškodeného na náhradu škody v zmysle trestného práva.

Trestný zákon v § 124 až § 126 definuje, že škodou sa rozumie ujma na majetku alebo reálny úbytok na majetku alebo na právach poškodeného alebo jeho iná ujma, ktorá je v príčinnej súvislosti s trestným činom, bez ohľadu na to, či ide o škodu na veci alebo na právach. Škodou sa na účely tohto zákona rozumie aj získanie prospechu v príčinnej súvislosti s trestným činom. Škodou sa rozumie aj ujma na zisku, na ktorý by poškodený inak vzhľadom na okolnosti a svoje osobné pomery mal nárok alebo ktorý by mohol odôvodnene dosiahnuť.¹³ Táto škoda je špecifická tým, že okrem všeobecnej charakteristiky jej povahy, ktorej je venovaná časť príspevku nazvaná druhy škôd, musí spĺňať podmienku, že ide o škodu, ktorá je v príčinnej súvislosti s trestným činom. To znamená, že škoda spôsobená trestným činom musí mať charakter škody, ktorá je v príčinnej súvislosti s trestným činom a v dôsledku toho sa môže poškodený domáhať jej náhrady v rámci adhézneho konania. Príčinná súvislosť (kauzálny nexus) znamená, že na to, aby sme o ujme mohli konštatovať, že ide o škodu spôsobenú trestným činom je potrebné, aby medzi príčinou a následkom, teda medzi trestným činom a vzniknutou škodou, existoval kauzálny nexus. Musí tak existovať proces vnútorného prepojenia konania s následkom, ktorý sa prejavuje v tom, že škoda, ako následok trestného činu by nenastala, ak by nedošlo k spáchaniu trestného činu.¹⁴

Od škôd spôsobených trestným činom treba odlišovať škody, ktoré vzniknú v rámci skutkového deja, ale nie sú v príčinnej súvislosti s trestným činom. Rozdiel, ktorý odlišuje tieto škody od seba spočíva v tom, že pri škode vzniknutej v rámci skutkového deja trestného činu a spáchaným trestným činom neexistuje vnútorný vzťah podmieneného prepojenia príčiny a následku. Z toho dôvodu nie každá škoda, ktorá vznikla v súvislosti s trestným činom je škodou spôsobenou trestným činom, zakladajúcou právo poškodeného na náhradu škody v adhéznom konaní. Preto nie je možné považovať za škodu spôsobenú trestným činom, škodu spôsobenú iným činom, pre ktorý páchatel' nie je trestne stíhaný, aj keby mala súvis so skutkom, pre ktorý je vedené trestné stíhanie.

Príkladom škody, ktorá síce vznikla popri skutkovom deji trestného činu, ale nie je škodou spôsobenou trestným činom, je napríklad situácia keď škodu utrpí osoba, ktorá v dobrej viere kúpila od páchatel'a trestného činu krádeže vec, ktorú nadobudol pri trestnom čine krádeže a ktorá bola vrátená bez náhrady majiteľovi tejto veci. V tomto prípade je v zmysle trestného práva poškodeným majiteľ' odcudzenej veci. Kupujúci by mohol byť poškodeným len

¹³ § 124 odsek 1, odsek 2 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon.

¹⁴ MAŠLANIOVÁ, D. et al. Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011.s. 74-75.

v prípade ak by bol páchatel' trestného činu krádeže zároveň trestne stíhaný pre trestný čin podvodu, ktorého sa dopustil vo vzťahu ku kupujúcemu tým, že využil omyl kupujúceho spočívajúci v tom, že kupujúci bol v domnení, že vec patrí predávajúcemu a tým sa na jeho úkor obohatil. Kupujúci si však môže svoj nárok voči páchatel'ovi trestného činu krádeže nárokovat' v rámci občianskoprávneho konania, z titulu bezdôvodného obohatenia, nemôže sa však domáhať nároku na náhradu škody v rámci adhézneho konania.

Rovnako nie je možné považovať za škodu spôsobenú trestným činom, náklady poškodeného účelne vynaložené na uplatnenie nároku na náhradu škody spôsobenej trestným činom, vrátane nákladov vynaložených na zvoleného splnomocnenca. O povinnosti odsúdeného nahradiť poškodenému trovy konania účelne vynaložené na uplatnenie nároku na náhradu škody sa rozhoduje samostatným procesným rozhodnutím predsedom senátu prvostupňového súdu po právoplatnom skončení trestného konania. Naproti tomu je nutné považovať za škodu spôsobenú trestným činom vlastné príslušenstvo k nároku na náhradu škody, teda úroky z omeškania.¹⁵

Na posúdenie toho či je škoda spôsobená trestným činom alebo nie, je rozhodujúce zistenie existencie príčinnej súvislosti medzi vzniknutou škodou a spáchaným trestným činom. Len v prípade, že sa na základe dokazovania preukáže toto vnútorné prepojenie, teda vzťah vzniku škody podmienený spáchaním trestného činu, je možné konštatovať, že škoda bola spôsobená trestným činom, a je škodou právne relevantnou pre adhézne konanie. Existencia príčinnej súvislosti sa tak musí skúmať medzi skutkom, ktorý je uvedený v obžalobe, bez ohľadu na právne posúdenie tohto skutku, a škodou, náhrady ktorej sa domáha poškodený v trestnom konaní.

4. VÝZNAM ŠKODY V TRESTNOM PRÁVE

V súvislosti s témou škody v zmysle trestného práva je potrebné sa venovať aj problematike významu škody v trestnom práve. Skutočnosť, že v dôsledku trestného činu bola poškodenému spôsobená škoda, náhradu ktorej si môže poškodený v prípade jej uplatnenia a preukázania nárokovat' v rámci adhézneho konania, je len jednou stránkou škody v zmysle trestného práva. Škoda má okrem toho aj určujúci význam pre samotnú trestnosť skutku a jeho právnu kvalifikáciu.

Vo vzťahu k trestnosti skutku má škoda význam v zmysle tzv. materiálneho korektívu pri prečinoch. Materiálny korektív je podmienkou na to, aby mohli byť určité konania právne kvalifikované ako prečin. Iba v prípade, ak určitý skutok svojím spôsobom vykonania, následkom, okolnosťami za ktorých bol spáchaný a vzhľadom na mieru zavinenia a pohnútku páchatel'a, prekračuje svojou závažnosťou hranicu nepatrnosti, môže byť tento skutok trestný teda právne kvalifikovaný ako trestný čin. To znamená, že nepatrná závažnosť skutku nezakladá trestnú zodpovednosť.

Jedným z určujúcich kritérií závažnosti činu je následok činu, teda skutočnosť či týmto činom bol spôsobený ohrozovací alebo poruchový následok, a či vznikla škoda, ktorá sa dá odstrániť alebo nahradiť.¹⁶ Vznik škody spôsobenej trestným činom a jej výška je jedným z kritérií určujúcich trestnosť skutku a zároveň v mnohých prípadoch aj znakom skutkovej podstaty trestného činu. Zákonodarca priamo v Trestnom zákone vymedzil hranicu medzi trestným činom a priestupkom, keď ustanovil v § 125 odsek 1 Trestného zákona, že malou škodou sa rozumie škoda prevyšujúca 266,- eur. Zároveň pojem malá škoda obsiahol do viacerých skutkových podstát v osobitnej časti Trestného zákona, ako znak skutkovej podstaty

¹⁵ R II/1962 (s. 28 až 31).

¹⁶ MAŠLANIOVÁ, D. et al. Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011.s. 57 - 58.

trestného činu, bez naplnenia ktorého nepôjde o čin zakladajúci trestnú zodpovednosť. Malá škoda je tak znakom základnej skutkovej podstaty prečinu krádeže podľa § 212 odsek 1 Trestného zákona, sprenevery podľa § 213 odsek 1 Trestného zákona, neoprávnené užívanie cudzej veci § 215 odsek 1 Trestného zákona, podvodu § 221 odsek 1 Trestného zákona, úverového podvodu § 222 odsek 1 Trestného zákona, poisťovacieho podvodu § 223 odsek 1 Trestného zákona, atď.

Výška škody je v rámci Trestného zákona zároveň využívaná aj ako skutočnosť odôvodňujúca použitie kvalifikovanej skutkovej podstaty trestného činu, a tak i uloženie prísnejšieho trestu páchatelovi trestného činu. V súvislosti s kvalifikovanými skutkovými podstatami hovoríme najčastejšie už nie o malej škode, ale o škode väčšej, značnej a o škode veľkého rozsahu, spôsobenie ktorých sa posudzuje ako okolnosť odôvodňujúca prísnejší postih.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že škoda v zmysle trestného práva má dva základné významy. Jednak vznik škody v dôsledku trestného činu je základom adhézneho konania podstatou ktorého je rozhodnutie o nároku poškodeného na náhradu škody spôsobenej trestným činom. Na druhej strane škoda, ako následok činu, často podmieňuje závažnosť činu, ktorá zkladá buď samotnú trestnosť činu alebo jeho právnu kvalifikáciu.

ZÁVER

Na účely praxe, teda na účely správneho postupu súdu pri rozhodovaní o nároku poškodeného na náhradu škody v adhéznom konaní je dôležité vedieť správne definovať o akú škodu ide a či škoda vzniknutá poškodenému má charakter škody spôsobenej trestným činom. Keďže trestné právo v rámci adhézneho konania často využíva právnu úpravu občianskeho práva hmotného vzťahujúceho sa na problematiku škody, je nevyhnutné, aby sudcovia pôsobiaci v rámci trestného súdnictva vedeli ako občianske právo hmotné chápe pojem škoda, ako delí škody a aký spôsob náhrady škody prichádza do úvahy. Tieto vedomosti z oblasti občianskeho práva musia byť následne správne a primerane aplikované v adhéznom konaní. Výraznejšie vzdelávanie v oblasti škody by tak prispelo k správnejšiemu a spravodlivejšiemu rozhodovaniu o nároku na náhradu škody poškodeného.

Príspevok sa snažil poskytnúť jasný, presný a stručný prehľad toho aké druhy škody prichádzajú do úvahy, so špecifikami škody v prípade trestného práva, a kedy je možné tieto škody považovať za škody spôsobené trestným činom pre účely adhézneho konania. Príspevkom bolo jednoznačne preukázané, že okrem správneho určenia druhu a výšky škody, je potrebné venovať náležitú pozornosť kauzálnemu nexusu, pretože práve ten je určujúcim prvkom škody spôsobenej trestným činom, uplatniteľnej v adhéznom konaní. Následne bolo príspevkom v krátkosti upozornené na skutočnosť, že síce je škoda spôsobená trestným činom základom adhézneho konania, nie je to jej jediným významom v trestnom práve. Škoda ako taká je významným znakom trestného činu, na ktorý sa prihliada tak pri samotnom posudzovaní trestnosti skutku, pri jeho právnej kvalifikácii, pri potrestaní jeho páchatel'a, ako aj v adhéznom konaní.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

škoda, škoda na zdraví, majetková škoda, morálna škoda, iná škoda, škoda spôsobená trestným činom, poškodený, kauzálny nexus.

KEY WORDS

damage, injury, property damage, moral damage, other damage, damage caused by the offense, the victim, a causal nexus.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BURDA, E. – GAŇA, S. – TOBIÁŠOVÁ, L.: Odškodňovanie osôb poškodených násilnými trestnými činmi. Justičná revue, 59, 2007, č. 4, s. 503 – 526.
2. ČENTÉŠ, J.: Uplatnenie nároku na náhradu škody v adhéznom konaní. Justičná revue, 60, 2008, č. 12, s. 1689 – 1701.
3. IVOR, Jaroslav a kol.: Trestné právo procesné. - 1.vyd. - Bratislava : IuraEdition, 2006. s. 993 s. - (Edícia učebnice). - ISBN 80-8078-101-X. - Signatúra B04-16 (1011).
4. JELÍNEK J., GRIVNA T., a kol.. Poškodený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012, ISBN 978-80-8757-639-7, 256 s.
5. KEREČMAN, P.: O náhrade imateriálnej ujmy spôsobenej pozostalým usmrtením blízkej osoby podľa ustanovení o ochrane osobnosti. Justičná revue, 53, 2001, č. 2, s. 162 – 182.
6. KEREČMAN, P.: Právo na primerané zadost'účinenie a náhradu nemajetkovej ujmy v slovenskom právnom poriadku (2. časť - dokončenie). Justičná revue, 58, 2006, č. 10, s. 1431 – 1445.
7. LAZAR, J. et. al., Občianske právo hmotné. Bratislava: IURA EDITION, 2006. ISBN 80-8078-084-6, 598 s.
8. MAŠLANIOVÁ, D. et al. 2011. Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. 496 s. ISBN 978-80-7380-338-4.
9. MINÁRIK, Š. et. al., Trestný poriadok. Stručný komentár. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2010, ISBN 978-80-8078-369-3, 1392 s.
10. ŠIMOVICEK, Ivan et. al., Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, ISBN 9788073803247, 480 s.
11. PRSVDÍKOVÁ BUČKOVÁ, E.: Uplatnenie procesných práv poškodeného v trestnom konaní pred súdom; Justičná revue, 64, 2012, č. 1, s. 98 – 103.
12. ŠANTA, J.: Hodnota pohľadávok a výška škody v trestnom konaní. Justičná revue, 58, 2006, č. 11, s. 1-1722.
13. zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.
14. zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
15. zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov.
16. zákona č. 437/2004 Z.z. o náhrade za bolesť a o náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia a o zmene a doplnení niektorých predpisov v znení neskorších predpisov.
17. rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 6 Cdo 146/2011 zo dňa 03.10.2011.
18. R III/1967.
19. R II/1962.
20. Právo na náhradu škody Vydanie: PRO BONO 11/2010 [elektronická verzia na stránke <http://www.ulclegal.com/sk/bulletin-pro-bono/2010/11/2911-pravo-na-nahradu-skody>].
21. Trestný zákon základný komentár [elektronická verzia na stránke <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/Comments/RuleComments.ascx&RuleID=30279&CTypeID=1>].
22. Trnavský, Matej: Spoločná zodpovednosť za náhradu škody, jej vznik a uplatnenie [elektronická verzia na stránke <http://www.epi.sk/odborny-clanok/Spolocna-zodpovednost-za-nahradu-skody-jej-vznik-a-uplatnovanie-1.aspx?Template=print>].

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA**Mgr. Adriana Solčanská**

Externá doktorandka Trnavskej univerzity v Trnave, Hornopotočná 23, Trnava
Vyššia súdna úradníčka Okresného súdu Nitra

tel. č. 0902 433 532

E-mail: adriana.solcanska@gmail.com

ZODPOVEDNOSŤ MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ ZA PROTIPRÁVNE SPRÁVANIE A JEJ UPLATŇOVANIE¹

RESPONSIBILITY OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS FOR WRONGFUL ACTS AND ITS APPLICATION

Adam Giertl

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Predkladaný príspevok sa zameriava na problematiku zodpovednosti za protiprávne správanie sa medzinárodnej medzivládnej organizácie. Význam medzinárodných organizácií tak v medzinárodnej politike ako aj v kontexte medzinárodného práva má narastajúcu tendenciu. Medzinárodné medzivládne organizácie majú v súčasnosti významné miesto v rôznych oblastiach činností – či už sa jedná o mierové operácie, kde sa počíta s nasadením ozbrojenej sily, prípadne s akciami humanitárnej pomoci prípadne iných činností, na vykonávanie ktorých sú oprávnené zakladajúcou listinou. Podstatným faktom je, že medzinárodné organizácie vykonávajú tieto činnosti vlastnými orgánmi na základe právomoci im zverenej. Pri výkone týchto činností nemožno vylúčiť porušenie práv a oprávnených záujmov iných subjektov práva. Analýzou uplatňovania porušenia práv voči medzinárodným organizáciám predovšetkým v kontexte medzinárodného práva venujeme bližšiu pozornosť v nasledujúcom príspevku.

ABSTRACT

Presented paper is focused on the issue of responsibility for wrongful acts that can be attributed to the international intergovernmental organization. Significance of international organizations in international politics or in the context of international law is growing. Nowadays international organizations have important place within various areas of activities – whether it is peace operations where the use of force is somehow anticipated, or operations of humanitarian assistance or other operations for exercise of which they are empowered by founding document. It is important fact that international organizations carry out these power through the competence of organs that belong to their system of organs. During exercise of these competences, the breach of law may arise. The analysis of the ways how the breach of rights can be enforced against the international organizations is the concern of following article.

ÚVOD

Zodpovednosť za protiprávne správanie sa je v medzinárodnom práve pomerne dobre zakotveným a preskúmaným inštitútom. Zodpovednosť za protiprávne správanie sa je predovšetkým predmetom úpravy medzinárodného obyčajového práva.² Komisia pre medzinárodné právo vypracovala *Návrh článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodne protiprávne správanie* v roku 2001 a predložila ho Valnému zhromaždeniu OSN pričom odporučila možnosť

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu APVV-0823-11 Regionalizmus a jeho prínos pre všeobecné medzinárodné právo.

² KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011, str. 185.

uzatvorenia kodifikačného dohovoru o zodpovednosti štátov.³ Z úpravy Návrhu článkov bola vylúčená zodpovednosť jednotlivcov a medzinárodných organizácií za protiprávne správanie sa.⁴ Skutočnosť, že v medzinárodnom práve dlhé obdobie chýbal prameň práva upravujúci zodpovednosť medzinárodných organizácií neimplikuje, že za porušenie medzinárodného práva by voči medzinárodnej organizácii nebolo možné nárokovať plnenie povinností vyplývajúcich zo zodpovednosti za protiprávne správanie sa a medzinárodná organizácia nemusela by znášať následky, ktoré by z existencie zodpovednostného vzťahu mohli vyplývať.

Zodpovednosť medzinárodných organizácií (v kontexte medzinárodného práva) je predmetom záujmu tohto príspevku. Komisia pre medzinárodné právo ukončila práce na Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií v roku 2011 kedy ukončila druhé čítanie a vyzvala členské štáty OSN aby predložili písomné pripomienky.⁵ Návrh článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií prijalo Valné zhromaždenie OSN v decembri 2011.⁶

Väčšina ustanovení obsiahnutých v Návrhu o zodpovednosti medzinárodných organizácií bola prebratá, resp. inšpirovaná vyššie spomínaným Návrhom článkov o zodpovednosti štátov. Pokiaľ hodnotenie tohto dokumentu obmedzíme čisto na jeho obsah, nepredstavuje výrazný prelom, avšak samotná existencia Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií priniesla aspoň teoreticky posun vpred čo sa týka práva medzinárodných organizácií.

Úvodom je potrebné aspoň v krátkosti venovať priestor vymedzeniu pojmu „medzinárodná organizácia“. Pre potreby tohto príspevku považujeme za medzinárodnú organizáciu taký subjekt, ktorý napĺňa definičné znaky uvedené v článku 2 Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií (ďalej aj „DARIO“ – angl. *Draft of Articles on Responsibility of International Organisations*). Toto ustanovenie definuje medzinárodnú organizáciu ako organizáciu založenú medzinárodnou zmluvou, alebo iným inštrumentom medzinárodného práva, ktorá má vlastnú právnu subjektivitu.⁷ Toto vymedzenie je dôležité vzhľadom na skutočnosť, že v súčasnosti na medzinárodnej scéne existuje množstvo organizácií či zoskupení, tak na regionálnej ako aj na univerzálnej úrovni, z ktorých ale mnohé nie sú nositeľmi právnej subjektivity.⁸ Takéto organizácie sú z pohľadu zamerania tohto príspevku irelevantné vzhľadom na fakt, že zodpovedať za svoje konanie môže nielen subjekt medzinárodného práva, ktorý má na to zodpovedajúcu mieru spôsobilosti. Nie je možné aby bolo právne zodpovedné zoskupenie, ktoré nepožíva subjektivitu podľa medzinárodného práva. V takom prípade vlastne nemožno hovoriť o existencii právneho subjektu *per se*. Zo subjektivity medzinárodnej organizácie vyplýva jej spôsobilosť na protiprávne správanie a protiprávne správanie môže byť nasledované uplatňovaním zodpovednosti medzinárodnej organizácie za protiprávne správanie s cieľom vynútiť nápravu protiprávneho stavu. Možnosti, ktoré poskytuje medzinárodné právo na vynútenie zodpovednosti medzinárodnej organizácie sú predmetom záujmu nasledu-

³ Komisia pre medzinárodné právo v zmysle článku 23 Štatútu (http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute_e.pdf) môže Valnému zhromaždeniu odporučiť prijatie návrhu s výhľadom na prijatie medzinárodného dohovoru. K tomu ďalej pozri: *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf. Návrh článkov a bol prijatý ako súčasť rezolúcie Valného zhromaždenia A/RES/56/83 z roku 2002: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/97/PDF/N0147797.pdf?OpenElement>.

⁴ Porovnaj: *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, článok 57 a 58, ako aj Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť), 2. vydanie, IURA Edition, Bratislava, 2011, str. 186.

⁵ Pozri: <http://www.un.org/law/ilc/index.htm>.

⁶ Rezolúcia A/RES/66/100.

⁷ Porovnaj: *Report of the International Law Commission*, New York, 2009, p. 20, ako aj: ŠTURMA, P.: Odpovednosť medzinárodných organizácií. Niektoré poznámky k Návrhu článkov Komise pro mezinárodní právo, in: *Právnik*, č. 6/2011, str. 538.

⁸ V týchto prípadoch je snád vhodnejšie hovoriť o medzinárodných kooperačných zoskupeniach než o medzinárodných organizáciách. Príkladom takéhoto zoskupenia je napríklad V-4. Samozrejme medzinárodné organizácie nemožno za žiadnych okolností stotožniť s medzinárodnými nevládnymi organizáciami, ktoré z definície nie sú subjektmi medzinárodného práva.

júceho textu.

1. K subjektivite medzinárodných organizácií v medzinárodnom práve

Medzinárodná organizácia je založená zakladajúcou listinou (spravidla ide o medzinárodnú zmluvu) v ktorej štáty dobrovoľne prenesú časť svojej suverenity na nový subjekt, ktorý je na základe slobodného prejavu vôle zakladajúcich štátov poverený vykonávaním určitých úloh a plnenie cieľov na vykonanie ktorých medzinárodná organizácia disponuje určitým súborom právomocí a oprávnení, ktoré bývajú realizované skrz jej vlastné orgány.⁹ Treba zdôrazniť, že medzinárodnú organizáciu môžu založiť suverénne štáty, alebo medzinárodné medzivládne organizácie nakoľko jedine tie disponujú spôsobilosťou (v prípade medzinárodných medzivládnych organizácií prenesenou), ktorá im umožňuje prejavom vôle priznať subjektivitu novému subjektu (v žiadnom prípade sa nebude jednať o medzinárodné mimovládne organizácie, ktoré nie sú subjektmi medzinárodného práva).

Prvou medzinárodnou organizáciou v povojnovom vývoji medzinárodného práva verejného, ktorá významným spôsobom ovplyvňuje jeho formovanie je Organizácia Spojených národov (ďalej aj OSN) a práve v súvislosti s ňou bola prvý krát potvrdená subjektivita medzinárodnej organizácie.¹⁰ Ide o známy poradný posudok *Náhrady škôd utrpéných v službách Organizácii Spojených národov*. V tomto poradnom posudku Medzinárodný súdny dvor (ďalej aj MSD) konštatoval, že pri vytváraní medzinárodnej organizácie akou je OSN, ktorá je poverená plnením široko formulovaných úloh bolo zamýšľané aby mala čo najširšiu medzinárodnoprávnú subjektivitu, keďže len na jej základe možno odôvodniť plnenie zverených úloh a cieľov.¹¹ Ak má OSN plniť také úlohy ako udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť, vytvárať priestor pre mierové riešenie sporov, prispievať k rozvoju priateľských vzťahov medzi národmi a iných v zmysle čl. 1 Charty OSN je nevyhnutné, aby jej bola zároveň zverená zodpovedajúca subjektivita, ktorá je odlišná od subjektivity členských štátov organizácie. Táto subjektivita oprávňuje OSN pôsobiť v medzinárodnom prostredí. Možno povedať, že pokiaľ má OSN právnú subjektivitu musí mať aj spôsobilosť niesť zodpovednosť za eventuálne protiprávne správanie sa.

Vo vyššie citovanom poradnom posudku, Medzinárodný súdny dvor konštatoval, že medzinárodná organizácia má spôsobilosť uplatňovať nároky, ktoré jej vzniknú na základe protiprávneho správania sa iných subjektov. Práve toto konštatovanie poradného posudku stálo na začiatku úvah o možnej zodpovednosti medzinárodných organizácií za protiprávne správanie. Možno uplatňovať zodpovednosť voči fyzickým aj právnickým osobám ako aj štátom a medzinárodná organizácia – pokiaľ má právnú subjektivitu môže byť sama volaná na zodpovednosť za protiprávne správanie.¹² Táto otázka v súčasnosti nepredstavuje zásadný problém v medzinárodnom práve o čom svedčí aj práca Komisie pre medzinárodné právo.

⁹ Porovnaj: ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*, 1 vydanie, C. H. Beck, Praha, 2008, str. 80.

¹⁰ Nejednalo sa o prvú medzinárodnú organizáciu vôbec, išlo však o prvú medzinárodnú organizáciu u ktorej medzinárodné právo uznalo existenciu osobitnej subjektivity, odlišnej od subjektivity členských štátov. K tomu ďalej pozri: KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo veřejné (všeobecná a osobitná část)*, 2. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011, str. 71 a nasl.

¹¹ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of United Nations*, Advisory Opinion, 1949, p. 10: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=41&case=4&code=isun&p3=4>.

¹² ARAUJO, J. R.: Objective Meaning of Constituent Instruments and Responsibility of International Organizations, in: *International Responsibility Today*, Leiden, 2005, str. 346.

2. Objektívny prvok zodpovednosti medzinárodnej organizácie za protiprávne správanie a súvisiace otázky

Zodpovednosť za medzinárodne protiprávne správanie predpokladá existenciu dvoch prvkov. Objektívny prvok predstavuje vlastné porušenie noriem medzinárodného práva a subjektívny prvok vyjadruje pričítateľnosť onoho konania danej medzinárodnej organizácii. V nasledujúcom texte sa zameriame predovšetkým na objektívny prvok, zatiaľ čo na subjektívny prvok upriamime pozornosť neskôr. Medzinárodná organizácia môže pristupovať k medzinárodným zmluvám a sama môže takéto zmluvy dojednávať a uzatvárať (hovoríme o tzv. *treatymaking power* medzinárodných organizácií). Pre pochopenie zodpovednostných právnych vzťahov s účasťou medzinárodných organizácií je nevyhnutné zodpovedať porušenie ktorých noriem a voči ktorým subjektom bude organizácií pričítateľné. V literatúre sa možno stretnúť s názormi, že medzinárodná organizácia zodpovedá len za záväzky, ktoré na seba prebrala medzinárodnou zmluvou, alebo ktoré jej vyplývajú zo zakladajúcej listiny.¹³ Za všetky ostatné porušenia práva môže zodpovedať iba (členský) štát v rámci vlastnej zodpovednosti za protiprávne správanie sa. V zmysle uvedeného medzinárodná organizácia ponesie iba zmluvnú zodpovednosť voči strane, ktorej práva zo zmluvy boli porušené. Porušenie zmluvných pravidiel býva spravidla upravené buď v určitej zmluve, alebo priamo v zakladajúcej listine danej medzinárodnej organizácie.¹⁴ Pri porušení zmlúv zo strany medzinárodnej organizácie máme na mysli tak porušenie zmlúv (medzinárodného) verejného práva ako aj súkromnoprávne zmluvy uzatvárané s právnickými a fyzickými osobami.¹⁵

Sme toho názoru, že vzhľadom na zvyšujúci sa význam medzinárodných organizácií ako aj na prijatie textu DARIO môžeme považovať tento názor v súčasnosti za prekonaný. Zodpovednosť medzinárodných organizácií nemožno obmedziť len na zmluvnú zodpovednosť.¹⁶ Na to poukazuje aj Správa Komisie pre medzinárodné právo v komentári článku 9, ktorá hovorí o porušení záväzku medzinárodnou organizáciou. Komentár poukazuje na znenie článku v zmysle ktorého dôjde k porušeniu medzinárodného záväzku vtedy, ak správanie medzinárodnej organizácie nie je v súlade s niektorým pravidlom medzinárodného práva bez ohľadu na jeho pôvod. Vzhľadom na to pôjde o porušenie obyčajového práva, zmluvného práva, ako aj všeobecných zásad medzinárodného práva.¹⁷

Podstatným aspektom zodpovednosti medzinárodnej organizácie bude situácia v ktorej dôjde k porušeniu právnej normy, ktorá je všeobecne záväzná, čo sa týka predovšetkým noriem *jus cogens*. Porušenie kogentných noriem nebude možné pripísať iba členskému štátu organizácie, osobitne v prípadoch kedy je efektívna kontrola konania v rukách medzinárodnej organizácie a teda zodpovednosť medzinárodnej organizácie nie je možné vylúčiť.¹⁸ To však neznamená, že v prípade pričítateľnosti konania medzinárodnej organizácii dochádza k vylúčeniu zodpovednosti štátu či jednotlivca. Kumulovaná zodpovednosť je prípustná.¹⁹ Otázkou je či možno v rámci medzinárodnej organizácie hľadať potenciálneho nositeľa zodpovednosti za protiprávne správanie sa. Máme na mysli napríklad orgány medzinárodnej organizácie,

¹³ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*, 1 vydanie, Praha: C. H. Beck, 2008, str. 607.

¹⁴ Porovnaj: Zmluva o Európskej únii, čl. 340, ako aj Zmluva o fungovaní Európskej únie článok 272. Prvý z uvedených článkov hovorí o riešení zmluvnej zodpovednosti Európskej únie vyplývajúcej z verejnoprávných aj súkromnoprávných zmlúv. Druhé ustanovenie zakladá právomoc Súdneho dvora Európskych spoločenstiev riešiť spory zo zmlúv na základe arbitrážnych doložiek.

¹⁵ Medzinárodné organizácie spravidla požívajú na území členských štátov (alebo aj mimo nich) status právnickej osoby, čo im umožňuje vstupovať do právnych vzťahov umožňujúcich im vykonávať ich úlohy. Porovnaj článok 335 Zmluvy o Európskej únii ako aj článok 104 Charty OSN.

¹⁶ Toto konštatovanie možno podporiť aj znením názvu samotného DARIO. Ten hovorí o zodpovednosti medzinárodných organizácií bez bližšej konkretizácie.

¹⁷ Porovnaj: *Report of the International Law Commission*, New York, 2009, p. 77.

¹⁸ Napríklad v situácií, keď sa porušenia kogentného pravidla dopustia ozbrojené sily pod velením OSN.

¹⁹ Hypoteticky nemožno vylúčiť situáciu, kedy príkaz organizácie vedúci k porušeniu noriem *jus cogens* je vykonaný tak, že výsledné porušenie *jus cogens* je ešte vážnejšie než aké by bolo ak by bol príkaz organizácie vykonaný inak.

prípadne osoby, ktoré konajú na základe zmocnenia organizáciou. V zásade platí, že za konanie zodpovedá medzinárodná organizácia ako celok a nie jej orgán.²⁰ V zmysle poradného posudku *Náhrady škôd utrpených v službách Organizácie Spojených národov* má právnu subjektivitu len medzinárodná organizácia nie jej jednotlivé orgány, čiže zodpovednosti sa možno domáhať len voči medzinárodnej organizácii ako celku, nie voči jej orgánom. Z tohto hľadiska sa zaujímavým javí spôsob úpravy v Zmluve o fungovaní Európskej únie. Táto upravuje právomoc Súdneho dvora EÚ rozhodovať o žalobách z dôvodu nedostatku právomoci, porušenia podstatných procesných predpisov, porušenia zmlúv a.i.²¹ Predpokladá možnosť podania žaloby voči jednotlivým orgánom Únie a to pre nezákonnosť právnych aktov, ako aj pre porušenie práv nečinnosťou týchto orgánov. Oprávnenie podávať žaloby na Súdnom dvore EÚ voči jej jednotlivým orgánom však chápeme ako vyjadrenie špecifickej Európskej únie ako supranacionálnej regionálnej organizácie, ktorej orgány v rámci svojej právotvornej právomoci môžu vytvárať právne akty, ktorými neupravujú práva a povinnosti len jednotlivých členských štátov, ale priamo aj jednotlivcov. Z tohto titulu je nevyhnutné umožniť prístup k ochrane ich práv pred súdom aj týmto subjektom dotknutým buď nezákonnosťou vydaných aktov, prípadne nečinnosťou.²²

Ďalšou rovinou zodpovednosti je objektívna zodpovednosť v medzinárodnom práve. Základnými charakteristikami tohto druhu zodpovednosti sú viazanosť na činnosti spojené so zvýšeným stupňom rizika, vznik škody ako obligatórny predpoklad vzniku zodpovednosti, existencia zmluvnej úpravy a vzťah len ku konkrétnej činnosti nezakázanej medzinárodným právom.²³ V tomto prípade by vznik zodpovednosti závisel od toho, či je medzinárodná organizácia stranou zmluvy upravujúcej konkrétny druh objektívnej zodpovednosti.

Osobitným druhom zodpovednosti je zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných. Činnosti za ktoré nesie subjekt zodpovednosť sú podobne ako v predchádzajúcom prípade povolené medzinárodným právom. Tieto činnosti sa však nespájajú so zvýšeným stupňom rizika. Od roku 1978 je táto problematika zaradená do programu Komisie pre medzinárodné právo. Úsilie Komisie sa zameriava najmä na úpravu preventívnej povinnosti a nie primárne na režim zodpovednosti pokiaľ škoda z takejto činnosti vznikne.²⁴ Komisia pre medzinárodné právo v tejto veci vypracovala Návrh článkov o predchádzaní cezhraničnej škody spôsobenej činnosťami spojenými s vyšším stupňom rizika²⁵ a podobné zameranie mal aj Návrh zásad o určení škôd spôsobených cezhraničnou šujmou vylývajúcou z rizikovej činnosti.²⁶ Návrh Komisie sa sústreďuje na činnosti, ktoré štát vykonáva na svojom území, v rámci svojej jurisdikcie resp., nad ktorými môže vykonávať určitú mieru kontroly. Povinnosť prevencie zo strany pôvodcu týchto činností je teda predmetom úpravy návrhu článkov.²⁷ Je diskutabilné do akej miery je v súčasnosti nevyhnutné rozlišovať objektívnu zodpovednosť od zodpovednosti za činnosti medzinárodným právom nezakázané. Malenovský zastáva názor, že v tomto prípade ide o celkom totožné druhy zodpovednosti s čím možno súhlasiť do tej miery, že v oboch prípadoch ide o zodpovednosť za škodu,

²⁰ Porovnaj: *Agim Behrami and Bekir Behrami v. France* (May) [GC] no. 71412/01, 2007 ako aj *Ruzhdi Saramati v. France, Germany and Norway* (May) [GC] no. 78166/01, 2007, par. 132 – 143.

²¹ Článok 263 a nasl. zmluvy o založení Európskej únie.

²² Na tejto úprave badať určitú analógiu s úpravou vnútroštátneho práva. Pozorujeme najmä analógiu so systémom správneho súdnictva ako aj kontroly ústavnosti zo strany ústavného súdnictva.

²³ Porovnaj: KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 1. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2008, str. 202 – 203.

²⁴ K tomu pozri: KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011, str. 208.

²⁵ Pozri: *Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities with Commentaries* z roku 2001, online: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf.

²⁶ Pozri: *Draft Principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities* z roku 2006, online: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_10_2006.pdf.

²⁷ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011, str. 208.

pričom v oboch prípadoch ide o zodpovednosť za škodu, ktorá vznikla následkom nezakázanej činnosti. Otáznym v tomto prípade zostáva element zvýšeného rizika, ktorý je prítomný aj v iných činnostiach v ktorých sa predpokladá tradične (napr. kozmický výskum), ako napríklad energetika, prípadne iné činnosti pri ktorých môže hroziť vznik cezhraničnej škody.

V každom prípade pôjde predovšetkým o činnosti vykonávané na území jedného štátu, ktorých nepriaznivé dôsledky sa môžu prejavovať za jeho hranicami a nemožno vylúčiť, že dôsledkom tejto činnosti dôjde vzniku škody. Ako sme uviedli, medzinárodná organizácia nemá vlastné teritórium, teda *prima facie* nemôže byť v tomto prípade zodpovedajúcim subjektom. Avšak Charta OSN upravuje situáciu v ktorej medzinárodná organizácia preberá správu určitého územia. V zmysle článku 75 Charty OSN zriadi v rámci svojej právomoci sústavu medzinárodného spoločenstva pre správu a kontrolu území, ktoré sa jej podrobia na základe jednotlivých neskôr uzavretých dohôd. V článku 81 sa uvádzajú náležitosti takýchto dohôd. Jednou z podmienok je o.i. určenie spravujúcej mocnosti, ktorou sa môže stať štát, viac štátov alebo Organizácia (myslí sa OSN). Je zrejmé, že v prvých dvoch prípadoch zodpovednosť prípadne spravujúcemu štátu (prípadne štátom). Aký režim sa však uplatní v prípade ak správcom daného územia bude medzinárodná organizácia (napr. OSN). Je nepochybné, že v tomto prípade správa územia prebieha prostredníctvom výkonu právomoci určeného orgánu organizácie. Mimo kontextu sústavy medzinárodného poručenia podľa Charty OSN, možno na tomto mieste spomenúť príklad výkonu teritoriálnej správy medzinárodnou organizáciou, ktorým je správa územia Kosova vytvorená rozhodnutím Bezpečnostnej rady OSN v roku 1999. Bezpečnostná rada sa zhostila riešenia situácie v Kosove v zmysle právomocí podľa kapitoly VII Charty OSN a v júni 1999 prijala rezolúciu č. 1244 (1999).²⁸ Touto rezolúciou bola založená dočasná správa v Kosove. Hoci z pohľadu medzinárodného práva, zostalo Kosovo súčasťou Srbskej republiky, efektívnu moc v ňom vykonávala OSN prostredníctvom svojich orgánov. Rezolúcia požadovala stiahnutie všetkých federálnych vojenských, policajných aj polovojenských jednotiek z Kosova a ich nahradenie medzinárodnou bezpečnostnou misiou. Tá mala zabezpečiť prechodnú správu územia až do konečného určenia statusu provincie. Právomoc misie v zmysle uvedenej rezolúcie spočívala o.i. v udržiavaní verejného poriadku a vytvorení jednotiek polície.

V zmysle Ústavného rámca prechodnej samosprávy Kosova bolo vykonávanie a zodpovednosť za všetky právomoci medzinárodnej povahy vyhradené Osobitnému zástupcovi Generálneho tajomníka OSN.²⁹ Celkovo možno povedať, že správa, civilná aj vojenská na základe rezolúcie 1244 (1999) ako aj Ústavného rámca podliehala právomoci Osobitného vyslanca OSN.³⁰ Týmto došlo k efektívnemu odstráneniu kontroly Juhoslovanskej zväzovej republiky (neskôr Srbska) nad týmto územím. Aj keď v tomto prípade ťažko uvažovať o územnej suverinite je zjavné, že kontrolu medzinárodnej organizácie nad určitým územím nie je možné vylúčiť. Tento príklad nás núti pripustiť, že minimálne počas prechodného obdobia môžu mať orgány medzinárodnej organizácie teritoriálnu pôsobnosť a v rámci tejto pôsobnosti aj zodpovednosť za výkon tejto pôsobnosti, ktorá môže zahŕňať nielen zodpovednosť za protiprávne správanie, ale aj zodpovednosť za činnosti medzinárodným právom nezakázané.

Síce toto konštatovanie platilo aj v prípade Kosova, ktoré až do roku 2008 formálne náležalo do rámca štátnych hraníc Srbska, ale reálne bolo celkom vyňaté spod jeho vplyvu. Čo sa

²⁸ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, S/RES/1244 (1999): <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

²⁹ Pozri: Chapter 8, *Constitutional Framework for Provisional Self-Government*: <http://www.unmikonline.org/constframework.htm#6>.

³⁰ Pripomíname však, že od samého začiatku OSN predpokladala vytvorenie orgánov samosprávy, ktoré umožnia obyvateľom Kosova výkon zmysluplnej autonómie v určitých veciach. V každom prípade však platí, že za vonkajšie vzťahy ako aj bezpečnosť územia Kosova prebrala zodpovednosť OSN.

týka zodpovednostných vzťahov nebolo by teda možné pričítať porušenie práva, prípadne vznik cezhraničnej škody štátu, ktorý už nevykonáva výlučnú územnú suverenitu v danom priestore, ale jedine medzinárodnej organizácii – v tomto prípade OSN.³¹ Platí, že územie, ktoré je pod správou OSN samo osebe nepožíva subjektivitu v rámci medzinárodného práva. V takomto prípade teda organizácia ponesie zodpovednosť aj za porušenie prevenčnej povinnosti, ak bude spôsobená škoda na území iného štátu.³² Možno povedať, že prípad Kosova je do určitej miery špecifický, pretože zvyčajne je správou, resp. mandátom poverený určitý štát (mandátny systém Spoločenosti národov, Poručenská sústava OSN a podobne). V tomto prípade zodpovednosť prevzala medzinárodná organizácia, konkrétne OSN.

3. Pričítateľnosť protiprávneho správania sa medzinárodnej organizácii

Dalším prvkom medzinárodnej zodpovednosti je subjektívny prvok. Ide o pričítateľnosť správania subjektu – porušiteľovi. Práve otázka pričítateľnosti predstavuje jeden z najzávažnejších problémov zodpovednosti medzinárodnej organizácie. Medzinárodná organizácia je združením štátov a z tohto hľadiska existuje viacero možností pričítateľnosti protiprávneho konania. Medzinárodnej organizácii, ktorá má subjektivitu podľa medzinárodného práva bude štátmi v zakladajúcej listine zverená určitá suma úloh a právomocí potrebných na ich vykonanie. Na vykonávanie právomoci, ktoré sú medzinárodnej organizácii zverené zakladajúcou listinou, prípadne štatútom alebo iným dokumentom prijatými neskôr, potrebuje medzinárodná organizácia určitý aparát orgánov, ktorý jej umožní naplňať svoje ciele. Tým, že je medzinárodná organizácia z vôle štátov vybavená systémom orgánov má možnosť konať nezávisle od členských štátov, nemožno vylúčiť dokonca aj konanie v rozpore s ich záujmami. Pričítateľnosť ako prvok zodpovednosti umožňuje identifikovať orgány, činnosť ktorých subjekt zaväzuje a vyvoláva tým jeho zodpovednosť za medzinárodné protiprávne správanie.³³ Medzinárodné organizácie sú však špecifické tým, že ide o združenia štátov. Teda okrem správania sa medzinárodnej organizácie, ktoré jej bude pričítateľné z titulu konania jej orgánu existuje aj ďalšia rovina pričítateľnosti správania sa medzinárodnej organizácie. Protiprávne správanie sa bude možné pripísať okrem medzinárodnej organizácie aj členskému štátu, viacerým alebo všetkým členským štátom prípadne pôjde o prípady viacnásobnej pričítateľnosti – teda správanie bude možné pričítať tak členskému štátu ako aj medzinárodnej organizácii.³⁴

3.1 Pričítateľnosť konania orgánov a agentov organizácií – konanie *ultra vires*

Okrem využitia orgánov štátu, môže organizácia vykonávať svoju činnosť aj konaním osôb, ktoré sú jej priamo podriadené, alebo činnosťou vlastných orgánov. Medzinárodná organizácia je spoločenstvom štátov, ktorá disponuje svojimi orgánmi. Orgán medzinárodnej organizácie môžeme definovať ako prvok štruktúry medzinárodnej organizácie, skrz ktorú táto koná, vyjadruje svoju vôľu a plní svoje povinnosti.³⁵ Orgán medzinárodnej organizácie má spravidla stanovené a vymedzené právomoci, ktoré mu zveruje zakladateľská listina medzinárodnej organizácie prípadne sekundárne právo (čo je vlastne právo odvodené od zakladajúcej listiny – ide spravidla o vnútorné právo organizácie). Pri otázke pričítateľnosti však povaha orgánu nehrá rolu. Taktiež nie je dôležité aké úlohy alebo postavenie daný orgán má.

³¹ To platí aj v tom prípade, že na konkrétnom mieste bola zriadená misia UNMIK. Ako argumentoval ESEP v prípade Saramati/Behrami konanie UNMIK možno zásadne pričítať len OSN.

³² Takýto scenár možno predpokladať v prípade ekologických, alebo priemyselných havárií, prípadne v situáciách kedy dochádza k masívnemu znečisťovaniu životného prostredia.

³³ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné – všeobecná a osobitná časť*, 1. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2004, str. 176.

³⁴ VALUCH, J., RIŠOVÁ, M., SEMAN, R.: *Právo medzinárodných organizácií*, 1. vydanie, Praha: C. H. Beck, 2011, str. 91.

³⁵ KLEIN, P.: The Attribution of Acts to International Organization, in: CRAWFORD, J., PELLET, A., OLLESON, S.: *The Law of International Responsibility*, New York : Oxford University Press, 2010, str. 298.

Jedinou entitou požívajúcou subjektivitu podľa medzinárodného práva je medzinárodná organizácia. Väzba na medzinárodnú organizáciu môže vzniknúť aj na základe špecifického právneho nástroja. Ako príklad možno uviesť mierové misie OSN, ktoré sú označované ako podporné orgány OSN.³⁶ Je bežné ak medzinárodné organizácie vykonávajú činnosť prostredníctvom rôznych poverených osôb, pre ktoré sa vžil názov agent.³⁷ V krátkosti možno agenta opísať ako akúkoľvek osobu skrz ktorú organizácia koná. Tieto osoby služobne podliehajú a za plnenie úloh zodpovedajú medzinárodnej organizácii. Ich konanie teda bude konaním organizácie.

Pričítateľnosť aktov medzinárodnej organizácie sa nevzťahuje iba na konanie, ktorým medzinárodná organizácia poruší medzinárodné právo, hoc koná v rámci svojej právomoci a zverených úloh tak ako sú upravené v primárnom resp. sekundárnom práve medzinárodnej organizácie. Režim pričítateľnosti sa bude vzťahovať aj na správanie sa pri ktorom orgány resp. agenti medzinárodnej organizácie prekročili rámec svojich oprávnení. K tomu môže dôjsť buď prekročením právomoci orgánom organizácie, prípadne porušením procesných predpisov, alebo konaním agenta, ktorý postupoval nad rámec pokynov alebo prekročil mandát udelený organizáciou a konal pri tom protiprávne. Znenie článku 7 Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodnej organizácie hovorí, že konanie orgánu, alebo agenta medzinárodnej organizácie sa považuje za konanie organizácie podľa medzinárodného práva ak konali z poverenia medzinárodnej organizácie aj v prípade ak išlo o konanie nad rámec ich právomoci, resp. zverených inštrukcií.³⁸ Potrebu pričítateľnosti aktov *ultra vires* medzinárodným organizáciám možno vidieť o.i. aj v ochrane dobrej viery tretích strán. Tie majú často obmedzené možnosti presne zistiť, či postup orgánov, príp. agentov medzinárodnej organizácie prekračuje limity ich právomoci. Pričítať medzinárodnej organizácii bude možné aj konanie agenta, ktorý nemal právomoc v danom prípade konať, prípadne túto právomoc zneužil.³⁹

3.2 Pričítateľnosť správania sa členského štátu medzinárodnej organizácii

Charta OSN vymedzuje v článku 2 zásady na základe ktorých členské štáty konajú. Odsek 2 ustanovuje povinnosť členských štátov svedomite si plniť záväzky, ktoré prevzali podľa Charty, aby tak všetkým zabezpečili práva a výhody vyplývajúce z členstva. Pre porovnanie článok 4 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii stanovuje povinnosť členských štátov lojálnej spolupráce. Obsahom tejto povinnosti je aj povinnosť prijať všetky opatrenia všeobecnej, alebo osobitnej povahy na zabezpečení plnenia záväzkov vyplývajúcich zo zmlúv alebo aktov orgánov Únie. Citované články jasne stanovujú povinnosti členských štátov a je z ich obsahu zrejmé, že členské štáty nemôžu v istých záležitostiach postupovať proti ustanoveniam zmluvy, naopak sú zaviazané k určitému konaniu. Ako sme uviedli vyššie subjektivita medzinárodnej organizácie je odlišná od subjektivity členského štátu. Je otázkou do akej miery oddelenosť subjektivity dovoľuje pričítať členskému štátu zodpovednosť za akty medzinárodnej organizácie.⁴⁰

³⁶ Tamtiež.

³⁷ Práve tento výraz použil Medzinárodný súdny dvor poradnom posudku vo veci *Náhrady škôd za škody utrpené v službách Organizácie Spojených národov*. Agent je v krátkosti definovaný ako osoba, prostredníctvom ktorej organizácia koná. Výraz agent sa používa aj v návrhu článkov o medzinárodnej zodpovednosti medzinárodných organizácií prijatom Komisiou pre medzinárodné právo. V zmysle článku 2 pojem agent zahŕňa funkcionárov a iné osoby a subjekty (entities) prostredníctvom, ktorých organizácia koná. Možno pozorovať, že pojem agent je tu vymedzený pomerne široko a zahŕňa najširšie možné spektrum osôb. Podľa nášho názoru z tohto vymedzenia sa nevymykajú ani právnické osoby ak konajú v mene organizácie na základe jej pokynov a poverenia.

³⁸ Porovnaj: *Report of the International Law Commission*, New York, 2009, p. 19.

³⁹ KLEIN, P.: The Attribution of Acts to International Organization, in: CRAWFORD, J., PELLET, A., OLLESON, S.: *The Law of International Responsibility*, New York : Oxford University Press, 2010, str. 305.

⁴⁰ Porovnaj: BROWNLIE, I.: The Responsibility of States for Acts of International Organizations, in: *International Responsibility Today*, Leiden, 2005, str. 357.

Z cieľov a úloh OSN ako sú zakotvené v Charte vyplýva, že OSN je spôsobilá samostatne pôsobiť na medzinárodnom poli. Za určitý prejav samostatnosti tohto pôsobenia budú operácie OSN na vynútenie mieru a bezpečnosti, ktoré spadajú do rámca právomocí Bezpečnostnej rady OSN v zmysle kapitoly VII Charty OSN. Najmä článok 42 Charty predpokladá vykonanie akcie s použitím sily na udržanie alebo obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Takáto akcia predpokladá použitie pozemných, leteckých ako aj námorných síl. OSN ale vlastnými ozbrojenými silami nedisponuje a z toho dôvodu na vykonanie operácií poskytujú svoje ozbrojené sily členské štáty.⁴¹ Medzi operácie OSN možno zaradiť nielen operácie podľa článku 42 Charty OSN ale aj mierové operácie OSN, ktoré sa vyvinuli v čase studenej vojny ako systém kolektívnych opatrení nesankčnej povahy zato však zahŕňajúci limitované nasadenie ozbrojených síl.⁴² Túto oblasť pôsobenia OSN sme si pre analýzu konania OSN nevybrali náhodou. Práve týchto činností OSN sa týkalo niekoľko rozhodnutí súdnych orgánov (medzinárodných aj vnútroštátnych), ktoré prejednávali porušenie práv práve zo strany ozbrojených zborov, ktoré v danej situácii vykonávali akciu pod mandátom OSN.

V spojenej veci *A. Behramiho a B. Behrami* proti Francúzsku a *R. Saramatiho* proti Francúzsku, Nemecku a Nórsku išlo o sťažnosť na Európskom súde pre ľudské práva pre porušenie povinností ozbrojenými zložkami jednotlivých štátov, ktoré participovali v jednotkách KFOR ako aj v misii UNMIK v Kosove.⁴³ Európsky súd pre ľudské práva odmietol podanie v oboch prípadoch z dôvodu, že akcie, ktoré boli predmetom sporu neboli pričítateľné žalovaným štátom, ale OSN. V prípade Behramiovcov išlo o zanedbanie povinností Francúzskeho kontingentu, ku ktorému malo dôjsť neoznačením miesta, kde sa nachádzala nevybuchnutá kazetová munícia.⁴⁴ Vyšetrovanie preukázalo, že francúzsky veliteľ KFOR si bol vedomý existencie tejto munície, ktorej odstránenie sa v danom čase nepovažovalo za prioritu. Obeťami tejto munície sa stali synovia *A. Behramiho*, *Bekir* a *Gadaf*. Prvý z menovaných po výbuchu kazetovej munície utrpel vážne zranenia a oslepol, druhý menovaný utrpel smrteľné zranenia. *R. Saramati* sa naproti tomu domáhal nápravy z titulu nezákonného zadržania policajnými jednotkami pod velením nórskeho veliteľa KFOR.⁴⁵ Európsky súd pre ľudské práva odmietol žalobu na základe znenia článku 5 DARIO.⁴⁶ Komentár ktorý k danému článku predkladá Komisia pre medzinárodné právo, uvádza, že pokiaľ je štátny orgán v dispozícii medzinárodnej organizácie, orgán má byť plne podriadený organizácii. V takom prípade konanie orgánu možno plne pričítať medzinárodnej organizácii.⁴⁷ Európsky súd pre ľudské práva sa zaoberal v otázku či môže byť protiprávne správanie sa pričítateľné KFOR resp. UNMIK. Čo sa týka KFOR ide o misiu v Kosove pod velením NATO. Súd konštatoval, že vojenská prítomnosť v Kosove bola založená rezolúciou BR OSN 1244 (1999) na základe kapitoly VII Charty OSN. Vzhľadom na to, že nedošlo k uzatvoreniu dohody podľa článku 43 Charty, Súd sa zaoberal otázkou, či vykonávala BR OSN v tejto situácii efektívnu kontrolu ozbroje-

⁴¹ V zmysle nasledujúceho článku 43 sú členské štáty zaviazané na výzvu Bezpečnostnej rady a podľa osobitnej dohody alebo dohôd poskytnúť ozbrojené sily, pomoc a prostriedky potrebné na udržanie mieru a bezpečnosti.

⁴² Mierové operácie zahŕňajú spektrum činností s použitím ozbrojenej sily. Môže ísť o operácie na udržanie mieru, operácie na vytváranie mieru a operácie na budovanie mieru. Sú odlíšené rôznou povahou činností a cieľov vykonávaných jednotkami OSN. Spoločným znakom je dôsledné dodržiavanie neutrality, nezasahovanie do konfliktu a konsenzuálna povaha týchto misií.

⁴³ *Agim Behrami and Bekir Behrami v. France* (May) [GC] no. 71412/01, 2007 a *Ruzhdi Saramati v. France, Germany and Norway* (May) [GC] no. 78166/01, 2007.

⁴⁴ A. Behrami sa dovoľoval porušenia článku 2 (právo na život) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

⁴⁵ R. Saramati sa domáhal porušenia článkov 5, 6 a 13 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Ide o právo na slobodu a bezpečnosť, právo na spravodlivý proces a právo na primeranú náhradu škody. Porovnaj: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>.

⁴⁶ Konanie štátneho orgánu, alebo orgánu resp. agenta medzinárodnej organizácie, ktorý je k dispozícii inej medzinárodnej organizácie bude posudzované podľa medzinárodného práva ako konanie inej medzinárodnej organizácie pokiaľ táto vykonáva efektívnu kontrolu.

⁴⁷ Porovnaj: Report of the International Law Commission, New York, 2009, p. 58.

ných zborov.⁴⁸ Súd pozoroval, že BR OSN si zachovala svoju právomoc a kontrolu v tejto veci delegujúc úlohy bezpečnosti rezolúciou 1244 (1999). Súd ďalej poukázal na to, že uvedená právomoc bola delegovaná na štáty a „relevantné medzinárodné organizácie“, pričom delegácia bola uskutočnená rezolúciou spolu s ustanovením mandátu a úloh vojenskej misie.⁴⁹ Súd teda konštatoval, že aj napriek tomu, že operačné velenie bolo delegované na NATO, najvyššia autorita a kontrola zostali zachované v rukách BR OSN. Súd konštatoval, že participujúci štát si zachováva určité právomoci nad príslušníkmi ozbrojených síl, ale tie sa týkajú najmä bezpečnosti, disciplíny a.i. Súd svoju argumentáciu podporil aj konštatovaním, že povinnosti vedenia misie podávať správy Generálnemu tajomníkovi OSN ako aj tým, že BR OSN zostala vo veci zainteresovaná.⁵⁰ Na základe uvedeného prišiel Súd k záveru, že tak UNMIK ako aj misia KFOR podliehajú pri výkone svojich právomocí BR OSN a teda protiprávne konanie, resp. nekonanie ich príslušníkov dôsledkom ktorého došlo k porušeniu práva je v princípe pričítateľné OSN.⁵¹ Na základe uvedeného posúdil Európsky súd pre ľudské práva návrhy ako neprípustné. Pre túto časť nášho príspevku je však podstatné využitie Charty OSN a DARIO na zdôvodnenie pričítateľnosti konania medzinárodnej organizácii ako aj poukázanie na to za akým spôsobom môže medzinárodná organizácia vykonávať svoju činnosť prostredníctvom ozbrojených síl členského štátu. Za istých okolností môže dôjsť k situácii, že protiprávne správanie, ktoré by bolo štandardne pričítateľné medzinárodnej organizácii jej nebude možné pričítať. Na tomto mieste hovoríme o protiprávnom správaní členských štátov (ich orgánov atď.)⁵² ku ktorému dôjde v kontexte aktivít, alebo operácií, ktoré boli autorizované, alebo vykonané medzinárodnou organizáciou.⁵³ Napríklad pri medzinárodných operáciách pod velením NATO zostávajú ozbrojené sily naďalej pod kontrolou členského štátu a neexistuje žiadne priame prepojenie na samotnú organizáciu. Pri pričítateľnosti konania členského štátu medzinárodnej organizácii priama kontrola hrá rozhodujúcu úlohu. Aj napriek tomu, že medzinárodná organizácia vykonáva istú činnosť prostredníctvom členského štátu (prípadne medzinárodnej organizácie) nebude možné takéto konanie považovať za činnosť vyvíjanú medzinárodnou organizáciou ak táto nebude priamo kontrolovať a rozhodovať o jej priebehu. Ako príklad možno použiť operáciu *Púštna búrka* v prípade agresie Iraku voči Kuvajtu v roku 1991, kedy BR OSN autorizovala a vyzvala na použitie sily voči agresorovi ale sama ďalej nepodnikala ďalšiu činnosť v rámci samotného výkonu operácie.

V podstate sme sa doteraz venovali predpokladom zodpovednosti medzinárodnej organizácie. V ďalšom texte tohto príspevku považujeme za potrebné venovať priestor skutočnosti, ktorá môže predstavovať významnú prekážku pri uplatňovaní zodpovednosti najmä z procesného hľadiska a z hľadiska prístupu k súdnej ochrane. Touto skutočnosťou je inštitút imunit a výsad medzinárodných organizácií.

4. O imunitách a výsadách medzinárodných organizácií vo vzťahu k právomoci vnútroštátnych súdov

4.1 Imunity a výsady medzinárodných organizácií

V zásade pre medzinárodné organizácie platí to isté čo aj pre suverénne štáty a teda, že sú

⁴⁸ Pozri aj: *Agim Behrami and Bekir Behrami v. France* (May) [GC] no. 71412/01, 2007 a *Ruzhdi Saramati v. France, Germany and Norway* (May) [GC] no. 78166/01, 2007, par. 132.

⁴⁹ Pozri: S/RES/1244 (1999) par. 7, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

⁵⁰ Tamtiež, par. 10 and par.21.

⁵¹ *Agim Behrami and Bekir Behrami v. France* (May) [GC] no. 71412/01, 2007, *Ruzhdi Saramati v. France, Germany and Norway* (May) [GC] no. 78166/01, 2007, par. 144.

⁵² KLEIN, P.: The Attribution of Acts to International Organization, in: CRAWFORD, J., PELLET, A., OLLESON, S.: *The Law of International Responsibility*, Oxford University Press, New York, 2010, str. 302.

⁵³ Tamtiež.

vyňaté spod právomocí vnútroštátnych súdov ako aj spod právomoci iných orgánov štátu. V prípade medzinárodných organizácií je situácia okolo výsad a imunit mierne odlišná od imunity členských štátov. Členské štáty rozhodujú takisto o imunite ktorú bude medzinárodná organizácia požívať ako aj o tom v akej forme a v akom rozsahu im imunity a výsady prináležia. Môžeme pozorovať viacero spôsobov zakotvenia imunity medzinárodnej organizácie. Môže sa jednať o zakotvenie prostredníctvom medzinárodnej zmluvy, prípadne osobitnej klauzuly v zakladajúcej zmluve, ale nemožno vylúčiť ani priznanie imunity cestou vnútroštátneho predpisu. Napríklad Charta OSN zakladá členským štátom povinnosť priznať OSN také imunity a výsady aké potrebuje k plneniu svojich úloh. Imunita štátov pred súdnymi orgánmi iných štátov vyplýva zo zásady zvrchovanej rovnosti štátov.⁵⁴ Táto imunita vyplýva z povahy štátu ako zvrchovaného subjektu medzinárodného práva. Pri imunite štátov sa vychádza zo skutočnosti, že štáty disponujú územím a obyvateľstvom voči ktorým prostredníctvom svojich orgánov uplatňujú svoju právomoc. V prípade medzinárodných organizácií je situácia odlišná. Medzinárodná organizácia totiž sama osebe nemá územie ani obyvateľstvo a vzhľadom na zásadu špeciality spravidla ani nemá ucelený právny poriadok (snáď len s výnimkou Európskej únie). Poškodený subjekt má teda obmedzené možnosti ako sa domáhať svojich práv, nakoľko v prípade cudzieho štátu má možnosť obrátiť sa na jeho vnútroštátny súd.⁵⁵

V súčasnosti existuje veľké množstvo medzinárodných organizácií, ktoré sú rozličnej povahy, majú rôzne ciele a plnia rôzne úlohy. Niektoré z nich sú všeobecné iné regionálne prípadne inak špecializované. Existujú medzinárodné organizácie, ktoré z vôle zakladajúcich štátov nemajú právnu subjektivitu⁵⁶ a naopak iné sú vybavené širokou právnou subjektivitou. Záleží od konkrétnej medzinárodnej zmluvy, ktorá upravuje postavenie, práva a povinnosti medzinárodných organizácií. Príklad takého ustanovenia imunity môžeme nájsť v Charte OSN v článku 105, ktorý ustanovuje povinnosť štátov priznávať OSN také imunity a výsady, aké potrebuje na plnenie svojich úloh. Tieto imunity a výsady požívajú taktiež zástupcovia členov OSN a jej úradníci. Úprava výsad a imunit OSN je precizovaná v Dohovore o výsadách a imunitách OSN z 13. februára 1946.⁵⁷ V zmysle článku 1 tohto Dohovoru má OSN právo na území členských štátov dojednávať zmluvy, nadobúdať a scudzovať hnuteľný a nehnuteľný majetok a vystupovať pred súdmi. Z ustanovenia článku 1 vyplýva predovšetkým, že ide o právnickú osobu. Na území členského štátu požíva právnu subjektivitu ako akákoľvek iná právnická osoba a má teda spôsobilosť mať práva a preberať na seba záväzky. Na toto konštatovanie však treba hľadiť vo svetle špecifického postavenia OSN ako subjektu medzinárodného práva. S ohľadom na zámer tohto príspevku sa budeme koncentrovať na vplyv Dohovoru o výsadách a imunitách na zodpovednosť OSN za protiprávne konanie vo vnútri štátu.

Je možné namietat', že v tomto prípade hovoríme o OSN ako o subjekte vystupujúcom *prima facie* v úlohe subjektu vnútroštátneho práva a teda tento aspekt imunity OSN nespadá do rámca záujmu medzinárodného práva verejného. Z ustanovení článku 1 Dohovoru o výsadách a imunitách je zrejmé, že spomínaný Dohovor má za cieľ priznať OSN povahu právnickej osoby čo sa týka spôsobilosti na práva a povinnosti. To platí s ohľadom na účel a funkcie OSN ako aj na potreby, ktoré organizácií vznikajú v každodennom pôsobení.⁵⁸ Nemožno však

⁵⁴ Nie je možné aby o právach a povinnostiach suverénneho štátu rozhodoval štátny orgán iného štátu.

⁵⁵ Porovnaj: REINISCH, A.: *Immunity of International Organisations and Alternative Remedies Against the United Nations*, Vienna: Vienna University, 2006, str. 4, dostupné na: http://intlaw.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/int_beziehungen/Internetpubl/neumann.pdf.

⁵⁶ Spoločenstvo nezávislých štátov, prípadne britské Spoločenstvo národov (*Commonwealth of nations*).

⁵⁷ Publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 52/1956 Zb.

⁵⁸ Môže sa jednať napríklad a nadobudnutie budov za účelom zriadenia zastupiteľských úradov, bytov kvôli ubytovaniu personálu OSN, motorových vozidiel na účely súvisiace s plnením úloh OSN na území členského štátu.

tvrdiť, že OSN je právnickou osobou podľa vnútroštátneho práva.⁵⁹ Vnútroštátne právo reguluje vznik ako aj zánik a spôsob konania právnickej osoby. Teda z povahy veci vyplýva, že vnútroštátne právo sa žiadnym spôsobom nemôže, aplikovať na OSN. Aj keď OSN vo vnútri štátu vystupuje ako právnická osoba ide o subjekt medzinárodného práva, ktorý vznikol na základe medzinárodnej zmluvy, ktorá upravuje jeho úlohy a ciele ako aj spôsob konania atď. Teda samotný fakt, že ide v zmysle dohovoru o právnickú osobu, neznamená, že OSN na území členského štátu jej medzinárodnoprávnej povahy. Naopak takéto ustanovenie je nevyhnutné pre vykonávanie úloh OSN nezávisle a najmä vo svetle faktu, že OSN ako medzinárodná organizácia nedisponuje vlastným územím na ktorom by mohla zriaďovať svoje objekty. Na uvedené nadväzujú ďalšie ustanovenia Dohovoru v zmysle ktorých „vlastníctvo a majetky, kdekoľvek umiestené a v držbe kohokoľvek, požívajú imunitu voči právnym konaniam ktoréhokoľvek druhu“,⁶⁰ pokiaľ sa jej Organizácia Spojených národov v určitom prípade výslovne nezriekla.“⁶¹ Nadväzujúci § 3 zakotvuje imunitu OSN v majetkových veciach voči prehľadávaniu, zabratiu, konfiškácii, vyvlastneniu a ktorémukoľvek inému exekučnému, správne, súdne alebo zákonodarnému zásahu. Ustanovenie tohto paragrafu už ale nepredpokladá možnosť zrieknutia sa imunity.⁶² Takisto zástupcovia členských štátov ako aj úradníci OSN požívajú imunitu⁶³ voči zatknutiu alebo väzbe a voči zaisteniu osobných batožín a imunitu voči právnym procesom ktoréhokoľvek druhu pre ústne alebo písomné výroky a pre všetky konania, ktoré urobia ako zástupcovia resp. pri výkone úradu.⁶⁴ Citované ustanovenie však pripúšťa možnosť zrieknutia sa imunity OSN. V zmysle citovaného však pôjde výlučne o dobrovoľný akt OSN a nie je možné na takéto konanie OSN uplatňovať nárok. V každom prípade platí, že zrieknutie sa imunity sa nevzťahuje na exekučné opatrenia.

4.2 Vzťah výsad a imunit medzinárodných organizácií a právomocí vnútroštátnych súdov

Samotná existencia imunity nevylučuje riešenie sporov, ktoré by vznikli z právnych vzťahov, ktorých by bola OSN účastníkom. Na to pamätá aj Dohovor o výsadách a imunitách v článku VIII. Ustanovenia tohto článku ukládajú OSN povinnosť vykonať opatrenia pre vhodný spôsob vybavovania sporov, vzniknutých zo zmlúv alebo iných sporov súkromnoprávnej povahy, v ktorých je OSN stranou ako aj sporov, v ktorých je zúčastnený ktorýkoľvek úradník OSN, ktorý pre svoje úradné postavenie požíva imunitu, ak sa generálny tajomník imunity nezriekol. Vo svetle uvedeného teda platí, že riešenie sporov, ktorých stranou by bola OSN je citovaným Dohovorom predpokladané. V každom prípade treba mať na zreteli vylúčenie právomoci vnútroštátneho súdu voči OSN (tak jej majetku ako aj jej podriadeným osobám).

V určitých situáciách však vnútroštátne súdy rozhodovali v sporoch svojich občanov voči medzinárodným organizáciám, väčšinou však išlo do určitej miery o právne špecifické situácie. Aj napriek všeobecnej línii priznávať medzinárodným organizáciám plnú imunitu, resp. odmietnuť vec pre nedostatok právomoci, sa hodnými pozornosťou javí argumentácia talianskych súdov z obdobia 80. rokov 20. storočia. Tá sa totiž nevyhýbala vystupovať proti imuni-

⁵⁹ Napríklad v zmysle § 18 zákona č. 40/1964, Občiansky zákonník sú právnickými osobami združenia fyzických, alebo právnických osôb, účelové združenia majetku, jednotky územnej samosprávy a iné subjekty o ktorých to ustanoví zákon.

⁶⁰ Toto vymedzenie chápeme ako najširšie možné. Ustanovenie Dohovoru, teda vylučuje pôsobnosť orgánov štátu – prípadne aj iných subjektov – viesť konanie proti OSN v majetkových veciach vylučuje právomoc orgánov štátu pre akékoľvek civilnoprávne, trestnoprávne ako aj administratívne konanie.

⁶¹ Článok 2 Dohovoru o výsadách a imunitách OSN.

⁶² Na základe znenia uvedeného paragrafu vyplýva, že majetok OSN je nepostihnuteľný akýmkoľvek opatrením štátneho orgánu (súdnej, alebo administratívnej povahy), ktorým by mohlo dôjsť k obmedzeniu práv OSN.

⁶³ Pozri čl. IV, resp. článok V Dohovoru.

⁶⁴ Treba povedať, že priznanie týchto imunit má slúžiť najmä na zaistenie riadneho fungovania OSN. Je nepochybné, že riadne a nezávislé fungovanie medzinárodnej organizácie s tak široko formulovanými cieľmi a úlohami, ako aj so širokými oprávneniami nie je reálne možné, pokiaľ by podliehali právomoci štátov a existovala by možnosť siahnuť na jej majetok prípadne na jej agentov, alebo zástupcov členských štátov pri plnení úloh súvisiacich s činnosťou OSN.

te medzinárodnej organizácie – konkrétne sa jednalo o Organizáciu pre výživu a poľnohospodárstvo (*Food and Agricultural Organization* – ďalej aj „FAO“). To bolo umožnené predovšetkým skutočnosťou, že Taliansko až do roku 1985 nepristúpilo k Dohovoru o imunitách a výsadách OSN o ktorom sme sa zmienili vyššie. Napriek tomu, že po roku 1985 sa tieto otázky stali bezpredmetnými možno na príklade niekoľkých rozhodnutí ilustrovať prístup vnútroštátnych súdov k ochrane nárokov voči medzinárodnej organizácii. Aj keď sa jedná o podpornú organizáciu OSN, myslíme si, že argumentácia súdov je aplikovateľná aj vo všeobecnej rovine voči medzinárodným organizáciám všeobecne.

Medzinárodné právo neobsahovalo obyčajové pravidlo priznávajúce medzinárodným organizáciám absolútnu imunitu a teda medzinárodné organizácie so sídlom v Taliansku požívali imunitu iba v inštitucionálnych otázkach a záležitostiach verejného práva, ale nepožívali imunitu napríklad v obchodných záležitostiach. V rozsudku v prípade *Giovanni Poru v FAO* rímsky prvostupňový súd síce zamietol žalobu navrhovateľa, kvôli nedostatku právomoci, ale zároveň vyjadril právny názor, že medzinárodná organizácia nemá procesnú imunitu pred vnútroštátnym súdom čo sa týka vzťahov súkromného práva do ktorých medzinárodná organizácia vstupuje v rovnom postavení s jednotlivcami.⁶⁵ V roku 1982 Najvyšší kasačný súd odoprel imunitu FAO v konaní o žalobe o zvýšení nájmu v Ríme. Súd konštatoval, že bezohľadu na verejnoprávny alebo súkromnoprávny charakter, kedykoľvek medzinárodná organizácia koná ako súkromná osoba s ktorou uzatvára zmluvný vzťah vzdáva sa práva konať ako suverénny subjekt, nepodriadený suverenite štátnych orgánov.⁶⁶ Súd v tomto prípade zdôrazňoval úlohu cieľa, ktorý medzinárodná organizácia sleduje. Keďže išlo „iba“ o právny vzťah súkromného práva Súd nehľadal spojitosť medzi cieľmi a úlohami podľa verejného práva ale sústredil sa iba na právnu povahu daného vzťahu. Ako sme už uviedli, táto polemika okolo imunity OSN ustala po roku 1985 pristúpením Talianska k Dohovoru o výsadách a imunitách OSN. Podľa nás však neexistuje závažnejší dôvod, ktorý by bránil v súkromných veciach postupovať uplatňovaním nárokov pred vnútroštátnym súdom pokiaľ imunita medzinárodnej organizácie nie je zakotvená v medzinárodnom dohovore, prípadne už v zakladajúcej listine.

Iný prístup existuje v Spojených štátoch amerických. Už v roku 1945 bola imunita medzinárodných organizácií zakotvená v Zákone o imunitách medzinárodných organizácií. Text uvedeného predpisu je veľmi podobný textu Dohovoru o imunitách a výsadách OSN.⁶⁷ Právnou úpravou, ktorá nadväzovala na vyššie uvedený predpis bol Zákon o imunitách zahraničných zvrchovaných subjektov (*Foreign Sovereign Immunities Act*), ktorý zakotvuje doktrínu obmedzenej suverenity zahraničných subjektov.⁶⁸ Tento zákon síce nehovorí nič o imunitách medzinárodných organizácií, nakoľko však ide o novší predpis ako vyššie uvedený zákon o imunitách medzinárodných organizácií a jeho terminológia je postavená širšie, aplikoval ho americký federálny súd v prípade *Dupree associates v. the OAS and General Secretariat of the OAS*.

Podľa Federálneho súdu na predmet sporu bolo možné aplikovať iba obmedzenú suverenitu. Federálny súd argumentoval tým, že v danom spore nie je možné uplatniť imunitu podľa staršieho zákona, nakoľko medzinárodné organizácie požívali len takú imunitu aká je priznaná zahraničným subjektom - suverénom (*foreign sovereigns*). Nakoľko zákon o imunitách

⁶⁵ Rozhodnutie súdu potvrdilo, že akty ktorými medzinárodná organizácia upravuje svoju vnútornú štruktúru patria do sféry verejného práva a teda medzinárodná organizácia (FAO) požíva v týchto veciach procesnú imunitu.

⁶⁶ REINISCH, A.: *Immunity of International Organisations and Alternative Remedies Against the United Nations*, Vienna: Vienna University, 2006, str. 6, dostupné na: http://intl.law.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/int_beziehungen/Internetpubl/neumann.pdf.

⁶⁷ Porovnaj: *An Act to Extend Privileges and Immunities, to International Organizations and to the Officers and Employees thereof and for the other purposes*, dostupný na: <http://www.ipu.org/finance-e/PL79-291.pdf>.

⁶⁸ Konkrétne pozri § 1605, *Foreign Sovereign Immunities Act of 1976*, dostupný na: http://archive.usun.state.gov/hc_docs/hc_law_94_583.html.

medzinárodných organizácií iba rozšíril imunity suverénov na medzinárodné organizácie a následný novší predpis zakotvil reštriktívne chápanie imunity nie je možné starší zákon aplikovať.⁶⁹ Na tomto mieste sa ešte možno zmieniť o prípade *Marvin R. Broadbent v. OAS*.⁷⁰ V tomto prípade došlo k použitiu ustanovení o obmedzenej imunite podobne ako v prípade talianskych súdov a to pedovšetkým z dôvodu, že USA neboli stranou Dohovoru o výsadách a imunitách OAS.

Jedným z príkladov kedy vnútroštátny súd zamietol návrh proti medzinárodnej organizácii z dôvodu nedostatku jurisdikcie, ktorého dôvodom bola existencia imunít je prípad tzv. *Mothers of Srebrenica*.⁷¹ *Mothers of Srebrenica* je občianskym združením, ktoré zastupuje zúčastnených pozostalých po obetiach genocídy, ktorá sa odohrala v roku 1995 v bosnianskej Srebrenici. Toto združenie sa domáhalo zodpovednosti Holandského kráľovstva a OSN za zlyhanie zastaviť priebeh udalostí, ktoré viedli k spáchaniu genocídy v Srebrenici. Žaloba bola podaná na Okresnom súde v Haagu, ktorý ju z dôvodu nedostatku právomoci zamietol. Následne sa sporom zaoberal Odvolací súd v Haagu, ktoré rozhodnutie prvostupňového súdu potvrdil. K sporovému konaniu prebiehajúcemu medzi združením a OSN pristúpilo Holandsko na strane žalovaného navrhujúc, že s ohľadom na absolútnu imunitu, ktorú požíva OSN, súd nemá právomoc vo veci rozhodnúť.⁷² Prvostupňový súd rozhodol, že v danej veci kvôli absolútnej imunite OSN pred vnútroštátnymi orgánmi nemá právomoc rozhodovať a zo záväzných štandardov medzinárodného práva⁷³ nevyplýva žiadne právo na výnimku z tejto imunity.

Holandsko vstúpilo do konania na strane OSN z dôvodu existencie vlastných záväzkov voči OSN vyplývajúcich mu z Dohovoru o výsadách a imunitách OSN. Obávalo sa, že prípadne rozhodnutie súdu v neprospech OSN by vyvolalo medzinárodnú zodpovednosť štátu – teda Holandska za porušenie medzinárodného záväzku.⁷⁴ Odvolací súd potvrdil rozhodnutie prvostupňového súdu s odôvodnením obsahujúcim v zásade tie isté argumenty o ktoré sa oprel prvostupňový súd.

Na príklade tohto rozhodnutia sme poukázali na istú nedotknuteľnosť medzinárodných organizácií (v našom prípade OSN) pred vnútroštátnymi súdmi. Môžeme viac menej s istotou povedať, že uplatňovanie zodpovednosti medzinárodnej organizácie bude možné iba na medzinárodnom poli. V ďalšej časti sa bližšie pozrieme na nástroje ktoré ustanovuje Návrh článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií.

5. Nástroje uplatňovania zodpovednosti medzinárodnej organizácie v režime DARIO.

Postup uplatňovania zodpovednosti medzinárodnej organizácie, ktorý je prezentovaný v Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií vychádza z Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za protiprávne správanie sa. Okrem zohľadnenia špecifik medzinárodných organizácií, táto časť Návrhu mimoriadne inovatívny prístup nepredstavuje.

5.1 Dovoľávanie sa zodpovednosti medzinárodných organizácií

⁶⁹ V zmysle dikcie zákona o imunitách medzinárodných organizácií, požívajú medzinárodné organizácie rovnaké procesné imunity ako iné zahraničné vlády. Porovnaj, International Organizations Immunities Act of 1945, Title 1, Section 2, b): <http://www.ipu.org/finance-e/PL79-291.pdf>.

⁷⁰ *Marvin R. Broadbent et al., Appellants v. Organization of American States et al., Appellees*, United States Court of Appeals, District of Columbia Circuit, 628 F.2d 27, 1980

⁷¹ *Mothers of Srebrenica v. The State of the Netherlands and United Nations*, Appeal Court in The Hague, no. 200.022.151/01, May 30, 2010: http://www.haguejusticeportal.net/Docs/Dutch%20cases/Appeals_Judgment_Mothers_Srebrenica_EN.pdf.

⁷² Tamtiež, par. 1.2.

⁷³ Súd poukazoval na Dohovor o genocíde a na čl. 6 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

⁷⁴ *Mothers of Srebrenica v. The State of the Netherlands and United Nations*, Appeal Court in The Hague, no. 200.022.151/01, May 30, 2010, par. 2.1.

Dovoľávanie sa zodpovednosti medzinárodných organizácií je upravené v čl. 42 a nasl. DARIO. Oprávneným domáhať sa uplatnenia zodpovednosti medzinárodnej organizácie je štát, alebo medzinárodná organizácia poškodené protiprávnym správaním medzinárodnej organizácie – porušiteľa. Ustanovenia tohto článku predpokladajú právo poškodeného štátu, alebo medzinárodnej organizácie dovoľávať sa zodpovednosti individuálne. Poškodená medzinárodná organizácia uplatňuje zodpovednosť voči porušiteľovi sama vo svojom mene.⁷⁵ DARIO preberá zo znenia Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie aj kolektívne dovoľávanie sa zodpovednosti. Prax týkajúca sa oprávnenia medzinárodnej organizácie individuálne sa týka najmä porušenia práv pričíateľných štátom. Druhá časť ustanovenia článku 42 hovorí o uplatňovaní zodpovednosti viacerými štátmi, alebo medzinárodnými organizáciami vrátane poškodených ako aj medzinárodné spoločenstvo ako celok ak porušený záväzok osobitne postihuje poškodený štát, alebo sa významným spôsobom mení postavenie ostatných štátov a medzinárodných organizácií vo vzťahu k budúce-
mu uplatňovaniu právneho vzťahu.⁷⁶

5.2 Oznámenie nároku

Prvým krokom pri uplatňovaní zodpovednosti medzinárodnej organizácie je oznámenie nároku. Článok 43 odsek 1 ustanovuje notifikačnú povinnosť poškodeného štátu, alebo medzinárodnej organizácie. V tomto oznámení poškodený subjekt špecifikuje konanie, ktoré je potrebné vykonať na ukončenie trvajúceho protiprávneho správania a druh náhrady škody, ktorý bude požadovať.⁷⁷ Forma tohto oznámenia nie je určená. Do úvahy teda prichádza akýkoľvek oficiálny spôsob ak bude zaručené, že medzinárodná organizácia porušiteľ sa o uplatňovaní nároku dozvie. Neexistuje však pravidlo na základe ktorého by bola medzinárodná organizácia volaná na zodpovednosť viazaná vyhovieť takému oznámeniu.

5.3 Prípustnosť nárokov

Prípustnosť nárokov voči medzinárodnej organizácii je zakotvená v článku 44 DARIO. Prvý odsek sa zaoberá uplatňovaním nárokov, ktoré podliehajú pravidlu o príslušnosti nároku k štátu. Príslušnosť nároku k štátu je požiadavka aplikovaná na štát uplatňujúci diplomatickú ochranu. Návrh článkov o diplomatickej ochrane ustanovuje v čl. 1 výkon diplomatickej ochrany výlučne medzi štátmi. Odkaz na diplomatickú ochranu vo vzťahoch medzi štátmi v tomto prípade však nevylučuje možnosť uplatnenia diplomatickej ochrany.⁷⁸ Tento odsek sa týka iba uplatňovania zodpovednosti štátom. Ak uplatňuje zodpovednosť medzinárodná organizácia voči inej organizácii požiadavka štátnej príslušnosti sa z pochopiteľných dôvodov neuplatňuje.⁷⁹

Odsek 2 tohto článku ustanovuje povinnosť vyčerpania vnútorných (*local*) právnych pro-

⁷⁵ *Report of the International Law Commission, Sixty-first session, New York, 2009, str. 152.*

⁷⁶ V prvom prípade sa bude jednať napríklad o štát, ktorý utrpel škodu následkom znečistenia šíreho mora. V druhom prípade sa bude jednať napríklad o štát – stranu mnohostrannej odzbrojovacej zmluvy, kde vykonávanie zmluvy predpokladá vykonávanie zmluvy každým z členov (tamtiež, str. 153). Aj keď takéto prípady nie sú prakticky príliš pravdepodobné a dotýkajú sa skôr porušenia zo strany štátu, nie je možné ich úplne vylúčiť (napríklad havária lode patriacej medzinárodnej organizácii atď.).

⁷⁷ Tento článok vychádza z textu článku 43 Návrhu zodpovednosti štátov za protiprávne konanie, porovnaj: KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011, str. 545 – 546.

⁷⁸ Porovnaj: *Report of the International Law Commission Sixty-first session, New York, 2009, str. 134.*

⁷⁹ Medzinárodný súdny dvor v poradnom posudku o Odškodnenie za zranenia utŕžené v službe Organizácii spojených národov vyjadril názor, že otázka štátnej príslušnosti nároku nie je potrebné pre prípustnosť nároku, pretože medzinárodná organizácia neuplatňovala nárok z titulu občianstva poškodeného ale z titulu príslušnosti agenta k medzinárodnej organizácii. Porovnaj: *Reparation for Injuries Suffered in the Service of United Nations, Advisory Opinion, 1949: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=41&case=4&code=isun&p3=4>*.

striedkov.⁸⁰ V prípade medzinárodných organizácií táto povinnosť závisí od okolností prípadu. Ako uvádzame vyššie, medzinárodné organizácie spravidla požívajú imunitu pred konaním na vnútroštátnom súde a preto bude prístup k ochrane práv poskytovanej vnútroštátnym súdom prinajmenšom sťažený. Komentár tohto článku poukazuje na situáciu kedy medzinárodná organizácia vykonáva správu určitého územia. Ďalším prípadom, kedy bude pravidlo o povinnosti vyčerpať vnútorné prostriedky nápravy je napríklad existencia osobitného súdneho orgánu fungujúceho v rámci medzinárodnej organizácie. Príkladom osobitného prístupu k Európskej únii môže byť spor medzi členskými štátmi EÚ a Spojenými štátmi americkými pred Radou Organizácie pre medzinárodnú civilnú leteckú prepravu týkajúci sa nariadenia Rady, ktoré zavádzalo opatrenia pre zníženie hluku lietadiel. Členské štáty EÚ namietali, že návrh Spojených štátov je neprípustný z dôvodu pretože prostriedky nápravy neboli vyčerpané pretože predmetné opatrenia boli v tom čase napadnuté na vnútroštátnych súdoch ako aj na Európskom súdnom dvore.⁸¹ Podmienkou nevyhnutnosti vyčerpania vnútorných prostriedkov nápravy je existencia dostupných a účinných prostriedkov nápravy v rámci danej organizácie. Teda prostriedkami nápravy možno rozumieť aj rôzne arbitrážne tribunály, vnútroštátne súdy, administratívne orgány, ktorých právomoc riešiť spory bola uznaná organizáciou.

6. Uplatňovanie zodpovednosti medzinárodných organizácií pred medzinárodnými súdnymi orgánmi

6.1 Medzinárodný súdny dvor

Medzinárodný súdny dvor bol založený článkom 92 Charty OSN ako hlavný súdny orgán Organizácie spojených národov. Medzinárodný súdny dvor pôsobí podľa štatútu, ktorý je súčasťou Charty OSN. Stranami tohto štatútu sú *ipso facto* všetky členské štáty OSN. Štát, ktorý nie je členským štátom OSN sa môže stať stranou Štatútu za podmienok, ktoré v každom prípade určí Valné zhromaždenie OSN na odporúčanie Bezpečnostnej rady (článok 93 Charty OSN). Takéto štáty musia najskôr vyjadriť súhlas s právomocou Súdneho dvora a súhlas s tým, že rozhodnutia Súdneho dvora pre nich budú záväzné.⁸² V zmysle článku 34 Štatútu môžu byť stranami v sporoch predložených Súdnemu dvoru len štáty. Toto ustanovenie teda vylučuje právomoc Súdneho dvora v spore v ktorom je stranou medzinárodná organizácia. Medzinárodný súdny dvor má okrem sporových vecí právomoc konať aj v posudkovom konaní podľa článku 65 Štatútu.⁸³ Otázkou je či medzinárodné právo pripúšťa možnosť riešiť spor prostredníctvom posudkového konania na Súdnom dvore. Ako je uvedené vyššie Článok VIII, Dohovoru o výsadách a imunitách OSN vytvára základ pre riešenie sporov ktorých stranou je OSN. V § 30 uvedeného článku sa uvádza, že všetky spory týkajúce sa výkladu a aplikácie (vykonávania) Dohovoru sa predložia Medzinárodnému súdnemu dvoru, ak neexistuje medzi stranami dohoda o inom spôsobe vybavenia sporu. Pokiaľ ide o spor (*difference*) – týkajúci sa

⁸⁰ V prípade návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie možno výraz *local remedies* preložiť ako „vnútroštátne prostriedky nápravy“. V kontexte medzinárodných organizácií by takáto formulácia bola krajne nevhodná vzhľadom na to, že v prípade zodpovednosti medzinárodnej organizácie môže systém prostriedkov nápravy zahŕňať osobitný súdny orgán vykonávajúci právomoc v rámci medzinárodnej organizácie. Takým súdnym orgánom je napríklad Súdny dvor Európskej únie. Súdny dvor nemožno považovať za vnútroštátny súd a teda na ňom žalobu nepovažujeme za vnútroštátny prostriedok nápravy. Tým samozrejme nevylučujeme možnosti existencie právomoci vnútroštátneho súdu. Poukazujeme však na fakt, že v kontexte zodpovednosti medzinárodných organizácií sa žiada použiť výraz so širším obsahom.

⁸¹ “Oral statement and comments on the US response”, 15 November 2000, A/CN.4/545, attachment No. 18.

⁸² Takto sa stranou Štatútu stali napr. Švajčiarsko v roku 1948, Lichtenštajnsko roku 1950, alebo Japonsko v roku 1952. Porovnaj: POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné – zvláštní část*, Praha: C. H. Beck, 2008, str. 360 a nasl.

⁸³ V tomto konaní môže o vydanie posudku žiadať Valné zhromaždenie a Bezpečnostná rada OSN ako aj ďalšie orgány OSN (Porovnaj: KLUČKA, J.: *Mezinárodní právo veřejné (všeobecná a osobitná část)*, 2. vydanie, IURA Edition, Bratislava, 2011, str. 175).

výkladu a aplikácie medzi OSN a členským štátom podá sa podľa článku 65 Štatútu žiadosť o posudok o ktorejkoľvek právnej otázke v spore. Podaný posudok má byť stranami prijatý ako rozhodujúci. Dochádza k tomu, že poradný posudok, ktorý je bežne rozhodnutím bez právnej záväznosti, nadobúda za týchto okolností charakter záväzného rozhodnutia. Tento režim sa však uplatňuje iba na právne spory vyplývajúce z interpretácie a aplikácie konkrétneho Dohovoru a týkajú sa výlučne OSN. Iná medzinárodná organizácia je teda vylúčená z právomoci Medzinárodného súdneho dvora. Možnosť vyriešiť právny spor v posudkovom konaní vyplýva z povahy OSN, ktorej orgány majú jediné právo požiadať Súdny dvor o podanie posudku.

6.2 Medzinárodná arbitráž

Medzinárodná arbitráž je jednou z najstarších foriem pokojného riešenia sporov.⁸⁴ Arbitrážne konanie predpokladá súhlas sporových strán s prejednaním veci a rozhodnutím veci pred arbitrážnym orgánom a takisto súhlasia, že jeho rozhodnutie bude riadne a v dobrej viere vykonané. Medzinárodnou arbitrážou možno riešiť široké spektrum právnych problémov. Ako uvádzame arbitrážne konanie predpokladá súhlas sporových strán. Ten je prejavom arbitrážneho dohovoru (doložkou, zmluvou) na základe ktorej možno riešiť spory, ktoré už existujú, alebo aj spory ktoré v budúcnosti vzniknú.⁸⁵ V prípade medzinárodných arbitrážnych (rozhodcovských) konaní sa spravidla nejedná o stále orgány judičiálneho typu, ale o orgány vytvorené *ad hoc* kde sporové strany určili rozhodcu – prípadne rozhodcov. Pre tento príspevok má význam najmä prístupnosť medzinárodnej arbitráže v podstate akýmkoľvek subjektom medzinárodného práva. Nakoľko neexistuje obmedzenie právomoci – keďže táto je založená prejavom vôle strán nedá sa vylúčiť, že by sa takouto stranou v konaní stala aj medzinárodná organizácia.

V medzinárodnom práve verejnom v zásade platí, že bez súhlasu určitého subjektu ho nemôžno podriaďovať jurisdikcii medzinárodného súdneho orgánu. To znamená, že na to aby mohol určitý súdny orgán s medzinárodnou jurisdikciou účinne svojimi rozhodnutiami zaväzovať štáty, tieto s tým musia určitou formou vyjadriť súhlas.⁸⁶ Aj vyššie citované ustanovenia Dohovoru o imunitách a výsadách predpokladajú suspendovanie imunity OSN ak dôjde súhlasu OSN s prejednaním veci. Takýmto súhlasom môže byť aj rozhodcovská doložka v zmluve. Tento spôsob sa hodí predovšetkým pre založenie právomoci v súkromnoprávných sporoch. Avšak jeho použitie na vzťahy verejného medzinárodného práva takisto nemožno vylúčiť.⁸⁷

Jedným z orgánov pred ktorým možno riešiť spor je Stály arbitrážny dvor. Táto inštitúcia bola založená I. Haagskym dohovorom o pokojnom riešení sporov. Tento orgán mal odstrániť jeden z nedostatkov arbitrážnych konaní a to, že išlo najmä o príležitostné tribunály, ktoré sa vytvárali a zanikali *ad hoc* pre konkrétny prípad, ktorý bolo potrebné riešiť. Avšak ani Stály arbitrážny dvor nie je stálym súdnym orgánom porovnateľným s Medzinárodným súdnym dvorom. Stálym je iba jeho sídlo a Medzinárodná kancelária na čele s Generálnym tajomníkom, ktorá plní najmä administratívne úlohy a vedie archív.⁸⁸ Podľa článku 23 I. Haagskeho dohovoru, každá zo zmluvných strán určí najviac štyroch odborníkov na medzinárodné právo na obdobie šiestich rokov. Strany predkladajúce spor pred Stály arbitrážny dvor majú možnosť dohodnúť sa na rozhodcoch z tohto zoznamu.⁸⁹ Stály arbitrážny dvor má vlastné pravidlá

⁸⁴ Porovnaj: ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*, 1 vydanie, Praha: C. H. Beck, 2008. str. 517.

⁸⁵ Porovnaj: *Convention for the Pacific Settlement of International Disputes* (HAGUE I) (29 July 1899), art. 17, http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp#art37.

⁸⁶ Pozri článok 36 Štatútu medzinárodného súdneho dvora.

⁸⁷ Napríklad Stály arbitrážny dvor.

⁸⁸ Stály arbitrážny tribunál sídli v Haagu.

⁸⁹ *Convention for the Pacific Settlement of International Disputes* (HAGUE I) (29 July 1899), article 23: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp#art23.

konania pre rozhodovanie sporov medzi medzinárodnými organizáciami a štátmi ako aj medzi medzinárodnými organizáciami a súkromnými osobami, ale tieto nie sú obligatórne nakoľko celý priebeh konania pre arbitrážnym súdom podlieha vôli strán. Pre výrazne fakultatívnu povahu konania pred Stálym arbitrážnym dvorom býva tento orgán označovaný často za kvázisúdny orgán riešenia sporov. Právomoc Stáleho arbitrážneho dvora sa spravuje článkom 31 I. Haagskeho dohovoru o pokojnom riešení sporov. Tento spadá do tretej kapitoly dohovoru, kde je ustanovená základná právna úprava procesu medzinárodnej arbitráže. Článok 30 ustanovuje možnosť dohodnúť si odlišné procesné pravidlá s tým, že úprava dohovoru sa uplatní ak sa nedohodlo inak.⁹⁰ Výhoda konania pred stálym arbitrážnym dvorom spočíva v tom, že prakticky neexistuje obmedzenie *ratione personae* ktoré by vylučovalo určité subjekty prístupu k súdnej ochrane. Arbitrážny dvor je fórom, kde možno prinášať spory medzi štátmi ako aj medzi štátmi a inými subjektmi, o.i. aj medzinárodnými organizáciami.

Záver

V súčasnosti je zodpovednosť medzinárodných organizácií podobne ako zodpovednosť štátov za protiprávne správanie ustálená v pravidlách medzinárodného práva. Špecifiká, práva medzinárodných organizácií však nemožno opomenúť. V predkladanom príspevku sme sa pokúsili zhodnotiť niektoré aspekty zodpovednosti medzinárodných organizácií. Venovali sme sa najmä otázkam subjektívneho prvku zodpovednosti čiže pričítateľnosti a dôraz sme kládli na uplatňovanie zodpovednosti medzinárodných organizácií. Uplatňovanie zodpovednosti medzinárodných organizácií sa ukázalo byť v súčasnom medzinárodnom práve nie veľmi právne podchytenou problematikou. Absencia medzinárodného súdneho orgánu, podobného Medzinárodnému súdnemu dvoru pred ktorým by bolo možné volať na zodpovednosť medzinárodnú organizáciu sa ukazuje byť určitým nedostatkom najmä čo sa týka ochrany práv poškodených subjektov. Ako bolo vidieť na niektorých rozhodnutiach, ktoré sme v tomto príspevku uviedli, uplatneniu zodpovednosti poškodeným bránila najmä absencia príslušného súdu. Pokladáme to však za súčasť procesu vývoja práva medzinárodných organizácií, ktoré tvorí relatívne novú časť systému medzinárodného práva verejného. Či už ide o otázky pričítateľnosti, alebo následnej žalovateľnosti medzinárodnej organizácie vidíme v týchto otázkach otvorený priestor pre ďalší rozvoj práva medzinárodných organizácií ako aj zodpovednosti podľa medzinárodného práva.

Použitá literatúra

- 1) ALVAREZ, J.: International Organizations: Then and Now, in: *The American Journal of International Law*, vol. 100, No. 2 (April 2006), pp. 324 – 347. Dostupný online: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/3651150?uid=3739024&uid=2&uid=4&sid=21101770026171>.
- 2) ARAUJO, J. R.: Objective Meaning of Constituent Instruments and Responsibility of International Organizations, in: Ragazzi M (ed.): *International Responsibility Today*, Leiden, 2005, ISBN: 90-04-14434-X.
- 3) BROWNLIE, I.: The Responsibility of States for Acts of International Organizations, in: RAGAZZI, M (ed.): *International Responsibility Today*, Leiden, 2005, ISBN: 90-04-14434-X.
- 4) ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*, 1 vydanie, C. H. Beck, Praha, 2008, ISBN 978-80-7179-728-9.
- 5) KLEIN, P.: The Attribution of Acts to International Organization, in: CRAWFORD, J.,

⁹⁰ Tamtiež, art. 30.

- PELLET, A., OLLESON, S.: *The Law of International Responsibility*, Oxford University Press, New York, 2010.
- 6) KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie, IURA Edition, Bratislava, 2011, ISBN 978-80-8078-4.
- 7) ŠTURMA, P.: Odpovědnost mezinárodních organizací. Některé poznámky k Návrhu článků Komise pro mezinárodní právo, in: *Právník*, č. 6/2011, ISSN 0231-6625.
- 8) VALUCH, J., RIŠOVÁ, M., SEMAN, R.: *Právo mezinárodních organizací*, 1. vydanie, C. H. Beck, Praha, 2011, ISBN 978-80-7400-368-4.
- 9) POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné – zvláštní část*, 5., doplnené a podstatne prepracované vydanie, C. H. Beck, 2006, Praha, ISBN 80-7179-536-4.
- 10) REINISCH, A.: *Immunity of International Organisations and Alternative Remedies Against the United Nations*, Vienna University, 2006, dostupné na: [http://intl.w.uibk.ac.at/fileadmin/user_upload/int_beziehungen/Intern](http://intl.w.uibk.ac.at/fileadmin/user_upload/int_beziehungen/Intern_et-publ/neumann.pdf) et-publ/neumann.pdf.
- 11) TSAGOURIS, N.: The Responsibility of International Organisations for Military Missions, In: ODELLO, M., PIOTROWICZ, R. (eds.): *International Military Mission and International Law*, Brill, 2011. Dostupný online: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1856540.

Vybrané dokumenty

- 12) Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN A/RES/66/100.
- 13) Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN S/RES/1244 (1999).
- 14) Návrh článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií (Draft Articles on the Responsibility of International Organizations), dostupný online: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_11_2011.pdf.
- 15) Návrh článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie sa (Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts). Príloha rezolúcie Valného zhromaždenia A/RES/56/83 z roku 2002, dostupný online: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf.
- 16) Poradný posudok Medzinárodného súdneho dvora vo veci Odškodnenia za ujmu utrženú v službách OSN: Reparation for Injuries Suffered in the Service of United Nations, Advisory Opinion, 1949, p.10, dostupný online: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=41&case=4&code=isun&p3=4>.
- 17) Rozhodnutie Európskeho súdu pre ochranu ľudských práv Agim Behrami and Bekir Behrami v. France (May) [GC] no. 71412/01, 2007 a Ruzhdi Saramati v. France, Germany and Norway (May) [GC] no. 78166/01, 2007.
- 18) Mothers of Srebrenica v. The State of the Netherlands and United Nations, Appeal Court in The Hague, no. 200.022.151/01, May 30, 2010, dostupný online: http://www.haguejusticeportal.net/Docs/Dutch%20cases/Appeals_Judgment_Mothers_Srebrenica_EN.pdf.
- 19) Marvin R. Broadbent et al., Appellants v. Organization of American States et al., Appellees, United States Court of Appeals, District of Columbia Circuit, 628 F.2d 27, 1980.
- 20) Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), dostupný online: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CL=ENG>.
- 21) Dohovor o výsadách a imunitách Organizácie Spojených národov, uverejnený pod číslom 52/1956.
- 22) Háagsky dohovor o pokojnom riešení sporov (Convention(I) for the Pacific Settlement of International Disputes (HAGUE I)) (29 July 1899), article 23: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp#art23.

- 23) Štatút komisie pre medzinárodné právo, dostupný online: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute_e.pdf.
- 24) Štatút medzinárodného súdneho dvora. Príloha Charty OSN, uverejnený pod číslom 30/1947.
- 25) Ústavný rámec pre dočasnú samosprávu, dostupný online: <http://www.unmikonline.org/constframework.htm>.
- 26) An Act to Extend Privileges and Immunities, to International Organizations and to the Officers and Employees thereof and for the other purposes, dostupný na: <http://www.ipu.org/finance-e/PL79-291.pdf>.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Adam Giertl

Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva

Právnická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

ZODPOVEDNOSŤ ŠTÁTOV V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY OF STATES

Eudmila Pošiváková

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Príspevok sa zaoberá komplexným skúmaním zodpovednosti štátov v podmienkach medzinárodného práva. S ohľadom na osobitosti medzinárodného práva voči vnútroštátnemu právu sa režim zodpovednosti v medzinárodnom práve líši od toho, ktorý sa uplatňuje vo vnútroštátnom práve. Preto je hlavným cieľom príspevku preskúmať zodpovednosť štátov vo vzťahu k druhu konania alebo vzniku škody, ako základu zodpovednosti. Pre hlbšie objasnenie nutnosti rozlišovať medzi typmi zodpovednosti v medzinárodnom práve ponúka príspevok prehľad práce Komisie OSN pre medzinárodné právo, ktorá svoje práce v rámci kodifikácie a pokrokového rozvoja zamerala aj na oblasť zodpovednosti štátov v medzinárodnom práve. Výsledkom práce je tak zosumarizovanie odlišností medzi zodpovednosťou štátov za protiprávne správanie, zodpovednosťou štátov za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných a objektívnou zodpovednosťou.

ABSTRACT

The paper offers a complex insight into the responsibility of states within the realms of the International law. With regard to specific elements of International law, the responsibility of states in International law differs from the regime of the responsibility in Municipal law. Therefore the research of the responsibility of states in the relation to the type of state conduct (or omission) or to the damage as fundamental difference between the types of legal responsibility of state is the main goal of paper. For the further clarification of the need to distinguish the types of legal responsibility of states in International law, the review of the UN Commission for International law in this field is helpful. So the result of the research is summarizing of the differences about the responsibility of states for international wrongful acts, liability for damages and the strict liability.

I. ÚVOD

Základným predpokladom riadneho fungovania medzinárodného právneho poriadku, tvoreného súborom pravidiel medzinárodného práva, je riadne plnenie medzinárodných záväzkov, ktoré z neho vyplývajú pre jeho subjekty.¹ Hoci zodpovednosť v tradičnom medzinárodnom práve mala iný obsah a funkciu, než v súčasnosti,² základnou zásadou medzinárodného práva je stále platná zásada *pacta sunt servanda*. Práve ona zdôrazňuje význam plnenia záväzkov upravených normami medzinárodného práva. Na základe historického pohľadu na medzinárodné právo, ako aj na súčasný vývoj, je možné dospieť k záveru, že štáty ani iné subjekty medzinárodného práva nekonali a ani nekonajú vždy v súlade so svojimi medzinárodnými záväzkami, pričom táto skutočnosť je často odôvodňovaná najmä neexistenciou centrálneho donucovacieho mechanizmu

¹ Príspevok bol spracovaný ako súčasť riešenia projektu: APVV- 0823- 11.

² VRŠANSKÝ, P.: Koncepcie medzinárodnoprávnej zodpovednosti. In: Právny obzor, 64, č. 4, 1981, s. 361.

v medzinárodnom právnom systéme, ako aj fakultatívnou povahou a v niektorých prípadoch aj malou účinnosťou svojpomocného donútenia. Dôvodom, prečo štáty konajú v rozpore s medzinárodným právom je, okrem iného, neochota uplatňovať pravidlá medzinárodného práva, ktoré sú v rozpore s ich národnými záujmami, aj napriek tomu, že tieto pravidlá predstavujú záujmy medzinárodného spoločenstva.³

Úprava zodpovednosti je odlišná v podmienkach vnútroštátneho práva a v podmienkach medzinárodného práva. Odlišnosť týchto dvoch úprav je založená na už vyššie spomenutej centralizovanej moci, ktorá je typická pre vnútroštátne právo, no v medzinárodnom práve absentuje. Národné právne systémy často rozlišujú typy alebo stupne zodpovednosti podľa zdroja záväzku, ktorý je porušený- napríklad trestný čin, zmluva, zločin alebo delikt. Zdá sa, že takéto všeobecné rozlíšenie v medzinárodnom práve nie je. Ako uviedol arbitrážny tribunál v prípade *Rainbow Warrior*⁴: „Všeobecné princípy medzinárodného práva týkajúce sa zodpovednosti štátu sú rovnako aplikovateľné v prípade porušenia zmluvného záväzku, odkedy na medzinárodnom poli nerozlišujeme medzi zmluvnou a trestnoprávnou (tortious) zodpovednosťou, takže akékoľvek porušenie záväzku štátu akéhokoľvek pôvodu vedie k vzniku zodpovednosti štátu.“ V tomto zmysle pravidlá zodpovednosti štátu vytvárajú jednotný systém bez porovnávania, aké funguje vo vnútroštátnych právnych poriadkoch.⁵ Inými slovami môžeme povedať, že právo medzinárodnej zodpovednosti nerozlišuje medzi súkromnoprávnym a verejnoprávnym porušením, ale predstavuje systém *sui generis* majúci súkromnoprávny aj verejnoprávny rozmer. Vnútroštátne právne poriadky naopak toto rozlíšenie podporujú inštitucionálnymi podmienkami, aby bolo zmysluplné.⁶

Medzinárodnoprávna úprava zodpovednosti je preto v porovnaní s vnútroštátnou úpravou zodpovednosti odlišná. Vnútroštátna zodpovednosť rozlišuje medzi občianskoprávnou a trestnoprávnou zodpovednosťou, ako aj medzi zmluvnou a mimozmluvnou zodpovednosťou. Takéto presné vymedzenie kategórií zodpovednosti v medzinárodnom práve chýba. Podľa niektorých autorov je jedným z najväčších nedostatkov neexistencia kodifikácie medzinárodného práva v oblasti zodpovednosti v podobe záväznej medzinárodnej zmluvy, keďže obyčajové pravidlá vedú k nejednoznačnému uplatňovaniu.

Definovanie všeobecne platných podmienok a charakteristických črt pre zodpovednosť nie je v podmienkach medzinárodného práva dostatočne jednoznačné. V medzinárodnom práve, štáty, ako jeho hlavné subjekty, sú nie len tvorcami práva, ale aj jeho adresátmi. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že je na vôli štátu, ktorý bol dotknutý protiprávnym správaním iného subjektu, aby uplatnil sám kompenzačné nároky mu z toho vyplývajúce na úrovni medzinárodného práva.⁷

Avšak aj napriek medzerám v úprave medzinárodnej zodpovednosti štátov, existuje pomerne ucelený systém zodpovednosti, ktorá je uplatňovaná v medzinárodnom práve. Za známejšiu formu zodpovednosti môžeme považovať zodpovednosť za protiprávne správanie v medzinárodnom práve. Menej známou je už zodpovednosť za iné ako protiprávne správanie v medzinárodnom práve. Za hlavný znak odlišujúci tieto dve formy zodpovednosti štátov by sme mohli stanoviť spôsob správania sa. Zatiaľ čo pre vznik zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie sa vyžaduje *správanie sa v rozpore s medzinárodnými záväzkami*, zodpovednosť za iné ako protiprávne správanie sa viaže, ako už vyplýva z pomenovania, na

³ KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť, druhé, doplnené a prepracované vydanie). Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 185.

⁴ *Rainbow Warrior case* (France/ New Zealand). [online] Prístupné na: <<http://iilj.org/courses/documents/RainbowWarrior.pdf>

⁵ CRAWFORD, J.: The system of international responsibility. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 21.

⁶ Nollkaemper, A.: Constitutionalization and the Unity of the Law of International Responsibility. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1338651

⁷ SCHEU, H. CH.: Pojem odpovědnosti v mezinárodním právu. In: Jurisprudence, č.4, 2009, s. 32- 33.

správanie, ktoré je v súlade s medzinárodnými záväzkami. Na rozdiel od zodpovednosti za protiprávne správanie, kde sa škoda považuje len za sprievodný jav protiprávneho správania, pri zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie je škoda obligatórnym znakom. Z uvedeného vyplýva, že konštitutívnym prvkom zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie je správanie sa v rozpore s medzinárodnými záväzkami a konštitutívnym prvkom zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie je škoda, ktorá vznikla aj napriek tomu, že správanie sa bolo v súlade s medzinárodnými záväzkami.

Skôr než prejdeme na detailnejší rozbor zodpovednosti štátov v medzinárodnom práve, považujeme za potrebné objasniť dva stupne pravidiel, ktoré sa rozlišujú v súvislosti s medzinárodnou zodpovednosťou. Už H. L. A. Hart vo svojom diele *Koncept práva* uvádza, že každý skutočný právny systém je založený na jednote primárnych pravidiel záväzku a sekundárnych pravidiel.⁸ Rozoznávame primárne a sekundárne pravidlá, ktorých rozdiel bol jasne stanovený Medzinárodným súdnym dvorom vo veci *Gabčíkovo- Nagymaros*⁹ v súvislosti so vzťahom medzi zmluvným právom a právom zodpovednosti. Pokiaľ ustanovenie vzťahujúce sa na obsah a trvanie podstatných záväzkov štátu predstavuje primárne pravidlo, ustanovenia o zodpovednosti štátu, ktoré vyjadrujú dôsledky porušenia príslušného primárneho záväzku, sa označujú ako sekundárne pravidlá.¹⁰

Medzi primárnymi a sekundárnymi pravidlami rozlišuje aj Komora pre spory týkajúce sa morského dna vo svojom posudku- *Povinnosti a záväzky štátov navrhujúcich osoby a subjekty pokiaľ ide o činnosti v Oblasti*.¹¹ Vo svojom posudku uvádza, že primárne záväzky predstavujú záväzky tzv. „navrhujúceho“ štátu¹² na základe Dohovoru o morskom práve a sekundárne záväzky zodpovedajú dôsledkom porušenia primárnych záväzkov, teda zodpovednosti.¹³

Niektorí autori¹⁴ považujú za všeobecne uznávané, že sa rozlišuje medzi primárnymi pravidlami medzinárodného práva, ktorými sú obyčajové alebo zmluvné pravidlá ustanovujúce základné záväzky štátov (imunita štátov, zaobchádzanie s cudzincami, dodržiavanie územnej zvrchovanosti, a pod.) a sekundárnymi pravidlami, ktorými sú pravidlá ustanovujúce: a) za akých podmienok vzniká porušenie primárnych pravidiel (may be held to have occurred) a b) právne dôsledky tohto porušenia.

Pri zodpovednosti za protiprávne správanie v medzinárodnom práve predstavuje primárny záväzok správať sa v súlade s medzinárodnými záväzkami a sekundárny záväzok predstavuje povinnosť upustiť od protiprávneho správania a nahradiť škodu. Ak však uvažujeme o zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných, právna úprava sa zameriava skôr na primárne záväzky. Tie spočívajú v prevenčnej povinnosti a v povinnosti nahradiť škodu, ktorá vznikla aj napriek prijatiu všetkých rozumných prevenčných opatrení. Náhrada škody však nevyplýva zo zanedbania prevenčnej povinnosti, teda nemá charakter sekundárneho záväzku vyplývajúceho z porušenia primárneho záväzku, ale existuje ako paralelná primárna povinnosť popri prevenčnej povinnosti.¹⁵

⁸ Bližšie pozri: HART, H. L. A.: *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon press, 1994, s. 79-91.

⁹ *Gabčíkovo- Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, s.7.

¹⁰ CRAWFORD, J.: *The International law commission's articles on state responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: University press, 2002, s. 15-16.

¹¹ *Seabed disputes chamber of the international tribunal for the law of the sea: Advisory opinion- Responsibilities and obligations of states sponsoring persons and entities with respect to activities in the area*. (February/2011). [online] Prístupné na:

http://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_17/adv_op_010211.pdf

¹² Za navrhujúci štát je v zmysle čl. 139 ods. 2 Dohovoru Organizácie Spojených národov o morskom práve považovaný štát, ktorý navrhol osobu na vykonanie činnosti v Oblasti.

¹³ Bližšie pozri časť o Zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných.

¹⁴ Porovnaj: BARNIDGE, R. P., Jr.: *The Due Diligence Principle under International Law*. [online] Prístupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1156773

¹⁵ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 699.

Objasnenie terminológie

Pre ucelený pohľad na zodpovednosť v medzinárodnom práve je potrebné zohľadniť odlišnosť terminológie v danej oblasti. Problematike zodpovednosti v medzinárodnom práve sa venovalo a stále venuje veľké množstvo autorov z rôznych krajín. Po hlbšej analýze pojmoslovia, ktoré sa využíva na označenie zodpovednosti či už za protiprávne správanie sa, alebo za následky medzinárodným právom nezakázaných činností, je možné naraziť na terminologické rozdiely pojmov používaných v anglickom jazyku na označenie týchto dvoch základných režimov zodpovednosti- a to „responsibility“ a „liability“. Uvedené pojmové rozlišovanie, ktoré spravidla nemá obdobu v iných jazykoch sa odvodzuje od praxe Komisie Organizácie spojených národov pre medzinárodné právo pri kodifikácii a pokrokovom rozvoji v oblasti medzinárodnej zodpovednosti, a je nasledovaná aj mnohými autormi.¹⁶

Komisia OSN pre medzinárodné právo preferovala používanie pojmu zodpovednosti za škodu v zmysle „liability“ pre označenie škody, ktorá nastala bez porušenia medzinárodného záväzku, pretože verila, že táto zodpovednosť vzniká ako primárny záväzok, na rozdiel od zodpovednosti v zmysle „responsibility“, ktorá sa týkala iba sekundárnych záväzkov vyplývajúcich z porušenia primárnych záväzkov. Neskôr však Komisia začala predpokladať, že o „responsibility“ pôjde v prípade škodlivých činností, ktoré sú zakázané, zatiaľ čo „liability“ vzniká vo vzťahu k nezakázaným alebo „zákonným“ činnostiam.¹⁷

S ohľadom na dokumenty viacerých zahraničných autorov a iných organizácií, ktoré sa zodpovednosťou v medzinárodnom práve zaoberali, je podľa nášho názoru takéto odlíšenie nie vždy rešpektované. A to najmä preto, že okrem tohto spôsobu interpretácie týchto pojmov sa v niektorých dokumentoch používajú tieto dva pojmy aj v inom význame, resp. dochádza k ich použitiu *promiscue*. Vyskytujú sa napríklad spoločne pri označovaní zodpovednosti za protiprávne správanie¹⁸ a v niektorých sa druhý uvedený pojem („liability“) používa na označenie zodpovednosti za splnenie sekundárnych povinností, či záväzkov, ktorých nositeľmi sú subjekty v dôsledku porušenia primárnych povinností, či porušenia povinnosti náhrady škody.¹⁹

II. ZODPOVEDNOSŤ ŠTÁTOV ZA MEDZINÁRODNÉ PROTIPRÁVNE SPRÁVANIE

Zodpovednostné pravidlá medzinárodného práva upravujú aj vzťahy, ktoré podľa medzinárodného práva vznikajú v dôsledku medzinárodne protiprávneho správania štátov. Zodpovednostný právny vzťah nastupuje ako dôsledok porušenia medzinárodného záväzku, a to medzi štátom „porušiteľom“ a štátom poškodeným, pričom „porušiteľovi“ ukladá právnu povinnosť, ktorú pred porušením nemal. Samotná zodpovednostná povinnosť je nová právna povinnosť a predstavuje nový akcesorický záväzok. Nastupuje k primárnej povinnosti, teda primárny záväzok v dôsledku vzniku zodpovednostnej povinnosti nezaniká, ale existuje primárny i sekundárny, akcesorický záväzok.²⁰

Zásadu, na základe ktorej štát zodpovedá za medzinárodné protiprávne správanie, ktorého sa dopustil, ako aj jej platnosť v praxi vzťahov medzi štátmi všeobecne uznáva teória i prax.²¹

¹⁶ Pozri: SCHEU, H. Ch.: Úvod do medzinárodného práva verejného. Praha: Auditorium, 2010, s. 118.

¹⁷ BOYLE, A.: Liability for injurious consequences of acts not prohibited by international law. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 95.

¹⁸ Pozri napr.: HIGGINS, R.: Problems and Process: International law and how we use it. Oxford: Clarendon press, 1994, s. 146 a nasl.

¹⁹ Bližšie pozri časť: Zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných.

²⁰ KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť, druhé, doplnené a prepracované vydanie). Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 185.

²¹ VRŠANSKÝ, P.: Koncepcie medzinárodnoprávnej zodpovednosti. In: Právny obzor, 64, č.4, 1981, s. 360.

Podľa názoru niektorých autorov²² by popretie existencie medzinárodnej zodpovednosti viedlo v konečnom dôsledku k popretiu samotnej existencie medzinárodného právneho poriadku.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ KONCEPTU ZODPOVEDNOSTI ŠTÁTOV ZA MEDZINÁRODNÉ PROTIPRÁVNE SPRÁVANIE

Zodpovednostné pravidlá uplatňované v praxi štátov sa poväčšine riadili obyčajou. Tá sa stala prameňom pre rozhodovaciu činnosť medzinárodných orgánov v sporných záležitostiach jednotlivých štátov. V tejto kapitole by sme preto radi zamerali pozornosť na niekoľko prípadov, ktoré predstavovali rozvoj obyčajových pravidiel v oblasti zodpovednosti v medzinárodnom práve.

K významnému vývoju obyčajových pravidiel v oblasti medzinárodnej zodpovednosti došlo v období, kedy Európa prežívala na prelome 19. a 20. storočia niekoľko desaťročí mieru. V súvislosti s prenikaním obchodu na nové trhy neboli štáty ochotné niesť riziko ozbrojeného konfliktu pre ochranu fyzických a právnických osôb investujúcich v cudzine. Pri poškodení právneho, najmä majetkového záujmu svojho štátneho príslušníka, boli ale štáty ochotné poskytnúť diplomatickú ochranu alebo pristúpiť k zmieru v rámci arbitrážneho konania. Takto prijaté rozhodnutia výrazne prispeli k stabilite praxe a názorov na štandardný obsah povinnosti náhrady. Vývoj medzinárodnej arbitráže tak začínal vplývať na ustálenie všeobecne platných obyčají aj v sporoch medzi štátmi.

Významným medzníkom pre oblasť medzinárodnej arbitráže, ktorej predmetom bola zodpovednosť v medzinárodnom práve, sa stal aj nález vo veci *Alabama* (1871- 1872). Nález sa týkal vojenskej lode Alabama, vyrobenej vo Veľkej Británii a použitej Konfederáciou v občianskej vojne Sever proti Juhu. Veľká Británia sa, ako jeden z neutrálnych štátov, na základe Washingtonskej zmluvy z roku 1871 zaviazala, že nepovolí na svojom území stavbu alebo vyzbrojovanie vojenských lodí pre vojnové strany. Keďže v dôsledku protiprávneho konania Veľkej Británie vznikli loďstvu Únie veľké škody, vzniesla svoj nárok na náhradu škody. Tento spor sa považuje za prvý prípad v histórii, ktorý bol ukončený zmierovacím konaním o závažnom spore medzi veľmocami.²³

Pre obyčajové pravidlá náhrady škody v oblasti medzinárodnej zodpovednosti za protiprávne správanie je jedným z podstatných medzníkov i rozsudok vo veci *Chorzówskej továrne*.²⁴ Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti v danej veci označil zásadu: „v každom systéme práva platí v rámci zodpovednosti zásada, že porušením akejkoľvek povinnosti vzniká nový záväzok náhrady škody takto vzniknutej,“ za princíp medzinárodného práva. Chorzówska továreň bola vyvlastnená Poľskom v rozpore so Ženevskou zmluvou z roku 1922, uzatvorenou Poľskom a Nemeckom o Hornom Sliezsku. Nemecko sa preto obrátilo na Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti so žiadosťou o poskytnutie náhrady za škodu spôsobenú nezákonným vyvlastnením.²⁵ Súd vo svojom rozsudku sformuloval povinnosť úplnej náhrady škody (reparácie), keď uviedol: „Základný princíp, ktorý je ustálený medzinárodnou praxou a rozhodnutiami arbitrážnych tribunálov, stanovuje, že reparácia musí, natoľko ako je to len možné, napraviť všetky následky protiprávneho činu a obnoviť situáciu, ktorá by pravdepodobne existovala, ak by tento čin nebol spáchaný.“ Taktiež stanovil obsah a poradie použitia jednotlivých foriem náhrady škody: „Reštitúcia (v

²² AGO, R.: Second report on State responsibility. UN Document A/CN.4/233.

²³ DAVID, V., SLADKÝ, P., ZBOŘIL, F.: Mezinárodní právo veřejné, 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: LINDE PRAHA, 2006, s. 62 a 327.

²⁴ Factory of Chorzów. PCIJ, Series A, No.9. [online] Prístupné na: <http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_09/28_Usine_de_Chorzow_Competence_Arret.pdf

²⁵ SCHEU, H. CH., DANOVA, E., URBANOVA, V.: Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2004, s. 59.

*naturáliách), alebo pokiaľ nie je možná, tak zaplatenie sumy zodpovedajúcej hodnote reštitúcie a ak je to potrebné, poskytnutie odškodnenia za utrpenú stratu, ktorá by nebola pokrytá reštitúciou alebo platbou namiesto nej, to sú zásady, podľa ktorých by mala byť určená výška kompenzácie za správanie v rozpore s medzinárodným právom.*²⁶ Práve tieto ustanovenia rozsudku sa stali podkladom pre určenie troch foriem náhrady škody, teda navrátením do pôvodného stavu, kompenzáciou alebo satisfakciou.

Dôkazom, že zodpovednosť štátu môže byť založená tak konaním, ako aj opomenutím, je prípad „*Prieliv Korfu*“ (1949).²⁷ Medzinárodný súdny dvor v ňom posudzoval protiprávne správanie sa Albánska, ktoré neoznámilo iným subjektom medzinárodného práva nebezpečenstvo vo forme prítomnosti mín, hroziace štátom pri dovolenom prechode cudzích lodí teritoriálnymi vodami Albánska. Konanie Albánska bolo definované ako protiprávne správanie vo forme opomenutia.²⁸ Medzinárodný súdny dvor skonštatoval, že: „*Na základe všeobecne uznávaných princípov má každý štát povinnosť nedovoliť využívanie svojho štátneho územia pre ciele, ktoré sú v rozpore s právami iných štátov.*“

2. Práce Komisie OSN pre medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti štátov za protiprávne správanie

Okrem obvyčajovej úpravy zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie existovali snahy o jej úpravu prostredníctvom kodifikácie už na konci 19. storočia. Na regionálnej úrovni sa touto problematikou zaoberala prvá (a nasledujúce) panamerická konferencia vo Washingtone v roku 1889. Pravidlami zodpovednosti štátov v celosvetovom rozmere sa v minulosti zaoberala už predchodkyňa Organizácie Spojených národov – Spoločnosť národov, ktorá po dlhoročnej príprave zaradila otázku zodpovednosti štátov do programu prvej Haagskej kodifikačnej konferencie v roku 1930. I keď konečným výsledkom danej konferencie nebolo prijatie dohovoru o zodpovednosti štátov, je vhodné spomenúť, že už na prvé čítanie bol schválený text článku III, podľa ktorého medzinárodná zodpovednosť štátu zahŕňa povinnosť nahradiť spôsobenú škodu.²⁹ Pred druhou svetovou vojnou však existovali odlišné názory prizvaných štátov na niektoré základné obsahové aspekty predmetnej problematiky, najmä na obsah samotnej zodpovednostnej povinnosti. Aj preto sa poverenému spravodajcovi J. Guerrerovi nepodarilo predložiť žiadny konečný a ucelený návrh, ktorý by naplnil snahy o kodifikáciu v tejto oblasti.³⁰

Potreba kodifikácie témy zodpovednosti sa však ukázala nevyhnutnou po ukončení druhej svetovej vojny, kedy sa predloženej úlohy zhostil kodifikačný orgán Organizácie Spojených národov, Komisia OSN pre medzinárodné právo. Hneď na svojom prvom zasadnutí v roku 1949 si táto Komisia stanovila okruhy, ktorými sa bude v rámci kodifikácie zaoberať a zodpovednosť štátov bola jednou z dvadsiatich piatich takto stanovených tém.³¹ V roku 1953, Valné zhromaždenie OSN na svojom plenárnom zasadnutí pripomenulo nevyhnutnosť kodifikácie princípov medzinárodného práva, ktorými by sa riadila zodpovednosť štátov, najmä s ohľadom na udržanie a rozvoj mierových vzťahov medzi štátmi, a preto žiadalo Komisiu, aby čím skôr vykonala kodifikáciu.³²

²⁶ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., BÍLKOVÁ, V.: Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 110,111.

²⁷ Corfu Channel case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Judgment of April 9th, 1949: ICJ Reports 1949, s. 4.

²⁸ ŠTURMA, P.: K mezinárodní odpovědnosti za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem. In: Právník, č. 7, 1990, s. 642.

²⁹ Yearbook of International Law Commission: 1956, vol. II., s. 225.

³⁰ Bližšie pozri: ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 576.

³¹ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1949, vol.I (A/CN.4/13 and Corr. 1-3).

³² GA Resolution 799 (VIII).

Na svojom siedmom zasadnutí, v roku 1955, Komisia ustanovila F.V. Garcíu- Amadora ako zvláštneho spravodajcu,³³ ktorý mal pripraviť podklady pre úpravu tejto problematiky formou kodifikácie. Výsledkom jeho práce sa však stala správa, ktorá bola zameraná len na jednu z mnohých oblastí tejto problematiky, na zodpovednosť štátov za škody spôsobené cudzincom a ich majetku, čo odôvodnil potrebou postupného spracovania tak širokej problematiky, rovnako ako nedostatkom materiálov pre skúmanie ďalších oblastí medzinárodnej zodpovednosti. Následne, v roku 1961 zaradilo Valné zhromaždenie OSN na svojom XVI. zasadnutí otázku zodpovednosti štátov medzi prioritné kodifikačné témy.³⁴ V roku 1963 bol ustanovený nový zvláštny spravodajca, Roberto Ago, ktorý pozornosť zamerlal na stanovenie všeobecných pravidiel určujúcich zodpovednosť štátov. V týchto pravidlách je zodpovednosť štátu chápaná ako akcesorická povinnosť, ktorá podľa všeobecného medzinárodného práva nastupuje potom, ako bola porušená akákoľvek pôvodná povinnosť, vyplývajúca zo vzťahu medzi subjektmi medzinárodného práva. Akcesorická, zodpovednostná povinnosť predstavuje špecifickú ujmu, ktorá postihuje porušiteľa medzinárodného práva. Ujma spočíva v povinnosti zodpovedného štátu prestať s protiprávnym správaním a poškodenému štátu poskytnúť plnú náhradu spôsobenej škody. Roberto Ago predložil v rokoch 1969- 1979 osem správ, ktoré mali byť podkladom pre diskusiu o zodpovednosti štátov v Komisii. Tieto správy boli spracované do textu článkov 1-35, ktoré v roku 1980 prijala Komisia ako **prvú časť** návrhu článkov o zodpovednosti štátov s názvom „Pôvod medzinárodnej zodpovednosti.“³⁵ Zaujímavý je najmä komentár k jednotlivým článkom, ktorý slúži hlbšiemu pochopeniu abstraktne formulovaných článkov.

V roku 1979, po zvolení R. Aga za sudcu Medzinárodného súdneho dvora, nastúpil na miesto zvláštneho spravodajcu Willem Riphagen, ktorý mal pripraviť podkladový materiál pre **druhú časť** návrhu článkov, s názvom „Obsah, formy a rozsah medzinárodnej zodpovednosti.“ Túto úlohu sa snažil splniť v rokoch 1980- 1986, v ktorých predložil spolu sedem správ. Navrhoval 16 článkov pre zaradenie do druhej časti a 5 článkov pre zaradenie do **tretej časti**, ktorú chcela Komisia venovať „Realizácii alebo implementácii zodpovednostnej povinnosti.“ Avšak pre mnohé pojmové neujasnenosti prijala Komisia len 5 zo šestnástich článkov do druhej časti a články určené do tretej časti neboli prijaté vôbec, pretože obsahovo len kopírovali ustanovenia rôznych kodifikačných zmlúv (ako napr. Viedenský dohovor o zmluvnom práve).

Pre prijatie všetkých článkov druhej časti bolo úspešné až nasledujúce obdobie, kedy nový zvláštny spravodajca Gaetano Arangio- Ruiz predložil v rokoch 1988- 1996 osem podkladových správ. Takto bol v roku 1996 dokončený komplexný text Návrhu článkov o zodpovednosti štátov,³⁶ ktorý bol následne predložený vládam členských štátov na pripomienky. Spracovaním týchto pripomienok, získaných v roku 1998, bol poverený v poradí už piaty zvláštny spravodajca James Crawford. Vo svojich štyroch správach, predložených Komisii v rokoch 1998- 2000, sa zamerlal nie len na spracovanie predložených pripomienok, ale tiež na spracovanie ďalšieho vývoja praxe štátov, judikatúru a literatúru. V roku 2001 bol tak na pôde Komisie OSN pre medzinárodné právo prijatý definitívny text Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie.³⁷

Z komplexného pohľadu na prípravu a spracovanie všetkých troch častí Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie je možné postrehnúť menší nedostatok v spracovaní druhej a tretej časti, kde chýba možno detailnejšie zdokumentovanie a komentár, ktoré sú v porovnaní s komentárom k prvej časti skromnejšie. Keďže Komisia

³³ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1955, vol. II (A/CN.4/94).

³⁴ GA Resolution 1686 (XVI), text v UNYB, 1961, s. 525.

³⁵ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1980, vol. II, (A/35/10).

³⁶ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1996, vol. II, (A/51/10).

³⁷ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2001, vol. II, (A/56/10).

odporučila Valnému zhromaždeniu, aby výsledok jej práce „vzalo na vedomie“ prijatím nezáväznej rezolúcie a nebol prijatý v podobe záväzného medzinárodného dohovoru, pri aplikácii daných článkov dochádza aj k prihliadaniu k ich komentárom, ktoré tak nemusia byť dostatočné na to, aby objasnili všetky nejasnosti.³⁸

Práce Komisie OSN pre medzinárodné právo v oblasti medzinárodnej zodpovednosti štátov boli poznačené hlavne odlišnými prístupmi k úprave tejto problematiky niekoľkých zvláštnych spravodajcov poverených Komisiou, z ktorých každý pristupoval k danej problematike odlišne. Práca každého z nich predstavovala nie pokračovanie v smere, ktorý už bol nastolený pred tým, ale skôr veľkú zmenu v prístupe k danej problematike.³⁹

3. Návrh článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie

Ako sme vyššie spomenuli, o kodifikáciu obvyčajovej podoby zodpovednostných pravidiel sa pokúsila Komisia OSN pre medzinárodné právo. Problematiku zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie Komisia zaradila do svojho programu v roku 1949, pričom svoju prácu ukončila až v roku 2001,⁴⁰ kedy odporučila Valnému zhromaždeniu OSN, aby svojou rezolúciou zobralo jej návrh na vedomie a do budúcnosti zvažilo možnosť uzavretia kodifikačného dohovoru o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie. Tento návrh článkov tvorí prílohu rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 56/83 z 26. januára 2002 a predstavuje výsledok kodifikačných snáh v oblasti pravidiel o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie. Zo svojej úpravy vylučujú zodpovednosť medzinárodných organizácií a zodpovednosť jednotlivcov zastupujúcich štát za ich medzinárodné protiprávne správanie (čl. 57 a 58 Návrhu). Preto sa tento návrh na tieto subjekty neaplikuje.⁴¹

Konečný návrh Komisie môžeme rozdeliť na štyri základné časti (keďže k trom častiam spracovaným podľa správ zvláštnych spravodajcov Komisia pridala aj štvrtú časť, a to všeobecné ustanovenia), ktoré pojednávajú o všetkých podstatných prvkoch medzinárodnej zodpovednosti, ako je charakteristika činností štátov a ich ďalších náležitostí v systéme zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie (prvá časť/ čl. 1- 27), obsah zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie (druhá časť/čl. 28- 41), uplatňovanie zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie (tretia časť/ čl. 42- 54) a nakoniec všeobecné ustanovenia (štvrtá časť/ čl. 55- 59).

Prvá časť Návrhu Komisie pojednáva o prvkoch tejto zodpovednosti, ako aj o inštitúte okolností vylučujúcich protiprávnosť správania štátov. Medzi základné prvky protiprávneho správania zaraďujeme subjektívny prvok, teda že správanie je pričítateľné štátu, a objektívny prvok, ktorý spočíva v tom, že štát týmto správaním koná proti svojim medzinárodným záväzkom. Samotný Návrh tieto prvky uvedené v čl. 3 neklasifikuje ako subjektívny a objektívny prvok, ale túto klasifikáciu zaviedol do práce Komisie jeden z jej osobitných spravodajcov, Roberto Ago, a postupne sa vžila vo vede medzinárodného práva. Škodu vzniknutú v dôsledku protiprávneho správania Návrh nepovažuje za konštitutívny prvok zodpovednosti, ale len ako sprievodný znak objektívneho prvku správania sa štátu. Aj za predpokladu, že by bola naplnená subjektívna a objektívna stránka protiprávneho správania, zodpovednosť nastupuje až vtedy, ak tomu nebránia okolnosti vylučujúce protiprávnosť

³⁸ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 576- 583.

³⁹ HIGGINS, R.: *Problems and Process: International law and how we use it*. Oxford: Clarendon press, 1994, s. 146-147.

⁴⁰ Draft articles on responsibility of States for international wrongful acts, Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2001, vol. II, (A/56/10).

⁴¹ Zodpovednosť jednotlivca sa spravuje individuálnou trestnoprávnou zodpovednosťou, bližšie pozri napr.: SVAČEK, O.: Teoretická východiska vzťahu zodpovednosti štátu a jednotlivce v medzinárodnom práve. In: *Právnik*, 2010, č.10, s.1053 a nasl.

K zodpovednosti medzinárodných organizácií pozri kapitolu venovanú zodpovednosti medzinárodných organizácií.

správania štátu. Návrh stanovuje šesť takýchto okolností. Je to predchádzajúci súhlas štátu (čl. 20), sebaobrana (čl. 21), protiopatrenie poškodeného štátu (čl. 22), vyššia moc (*vis maior*) a náhodná udalosť (čl. 23), tieseň (čl. 24) a stav núdze (čl. 25).

Druhá časť Návrhu upravuje náležitosti nového právneho vzťahu vznikajúceho v dôsledku medzinárodného protiprávneho správania štátu, ktorého obsah tvorí základ medzinárodnej zodpovednosti. Je to povinnosť zodpovedného štátu prestať so svojim protiprávnym správaním (čl. 30) a poškodenému štátu poskytnúť plnú náhradu spôsobenej škody (čl. 31). V prípade porušenia kogentného pravidla medzinárodného práva k týmto povinnostiam pristupujú aj povinnosti pre ostatné štáty, ako je napr. povinnosť neuznať zákonnosť situácie, neposkytovať zodpovednému štátu žiadnu pomoc alebo podporu pre udržanie situácie vzniknutej v dôsledku porušenia kogentnej normy (čl. 40 a 41).

Tretia časť Návrhu stanovuje proces uplatňovania medzinárodnej zodpovednosti a protiopatrení poškodeného štátu, na ktoré je oprávnený, ak si zodpovedný štát nesplní svoje záväzky (dočasne prestáva plniť svoje záväzky). Oprávneným domáhať sa uplatnenia medzinárodnej zodpovednosti je zásadne poškodený štát (čl. 42), no v prípade porušenia záväzkov *erga omnes* majú právny záujem na uplatnení zodpovednosti dokonca všetky štáty medzinárodného spoločenstva (čl. 48).⁴²

III. ZODOVEDNOSŤ ŠTÁTOV ZA INÉ AKO PROTIPRÁVNE SPRÁVANIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Okrem zodpovednosti štátu za medzinárodné protiprávne správanie, v medzinárodnom práve začína čoraz viac rezonovať otázka zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných, dovolených. Daná zodpovednosť je na rozdiel od zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie spravujúce sa obyčajou, upravená najmä v multilaterálnych zmluvách. Jednou z nich je Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi (1972),⁴³ ktorá priamo zakladá zodpovednosť štátov, zatiaľ čo iné zmluvy, ako je napríklad Dohovor o cezhraničných účinkoch priemyselných havárií,⁴⁴ upravujú občianskoprávnú zodpovednosť prevádzkovateľov nebezpečných činností, a zodpovednosť štátov podľa medzinárodného práva už poväčšine neupravujú. Štáty zodpovedajú až druhotne- za vlastné medzinárodné protiprávne správanie- teda za porušenie ustanovení, ktoré majú prevenčnú povahu a smerujú k zamedzeniu vzniku škôd v dôsledku konania prevádzkovateľov nebezpečných činností. Teda napríklad, ak štát nedohliadne na to, aby prevádzkovatelia prijali všetky opatrenia na bezpečnú prevádzku nebezpečnej činnosti a na prevenciu priemyselných havárií. Porušenie prevenčného záväzku má povahu opomenutia, kedy napríklad štát neprijme príslušnú legislatívnu alebo administratívnu úpravu potrebnú na to, aby sa príslušné fyzické alebo právnické osoby správali v súlade s príslušnými normami medzinárodného práva.⁴⁵

Preto môžeme skonštatovať, že cezhraničná škoda spôsobená priemyselnou alebo obchodnou činnosťou nebude v medzinárodnom práve za normálnych okolností pričítateľná štátu. Zodpovednosť štátu je zvyčajne založená na porušení záväzku *due diligence* (štandardnej starostlivosti) v oblasti regulácie alebo kontroly potenciálne škodlivých činností.

⁴² K tejto podkapitole pozri bližšie: KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 185- 203.

⁴³ Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi, Vyhláška ministra zahraničných vecí o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi č. 58/1977 Zb.

⁴⁴ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 506/2003 Z. z. o prijatí Dohovoru o cezhraničných účinkoch priemyselných havárií. Už v preambule berie do úvahy zásadu „znečisťovateľ platí“ ako základnú zásadu medzinárodného environmentálneho práva.

⁴⁵ ONDŘEJ, J.: Právní režimy mezinárodních prostorů. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004, s. 223.

To sa nevzťahuje na škodu spôsobenú udalosťami, ktoré sú nepredvídateľné alebo neodvratné. Nehody sa môžu stať napriek akémukoľvek úsiliu štátu. Za týchto okolností teda štát nebude zodpovedný a znáša ju ten štát, kde nastala (loss will lie where it falls).⁴⁶

Pri porovnaní zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie v medzinárodnom práve a zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie je možné uviesť niekoľko rozdielov. Základným rozdielom medzi zodpovednosťou za protiprávne správanie a za iné ako protiprávne správanie je súlad správania sa s medzinárodnými záväzkami. Zodpovednosť za medzinárodné protiprávne správanie predpokladá správanie sa, ktoré je v rozpore s medzinárodnými záväzkami, zatiaľ čo zodpovednosť za iné ako protiprávne správanie sa viaže na správanie sa medzinárodným právom nezakázané, dovolené, no pre vznik zodpovednosti sa vyžaduje aj vznik škody. Teda pre zodpovednosť za medzinárodné protiprávne správanie je obligatónym prvkom správanie, ktoré porušuje niektorý zo záväzkov, ktorý štátu ukladá medzinárodné právo (nehľadiac nato, či škoda vznikla alebo nie) a obligatónym prvkom zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie je vznik škody na základe činností, ktoré sú medzinárodným právom nezakázané, resp. dovolené.

Odlišným znakom je aj povaha noriem, ktorými sa obe oblasti spravujú. Pravidlá zodpovednosti štátov za protiprávne správanie sa riadia pravidlami obyčajovej podoby, no pravidlá upravujúce zodpovednosť za iné ako protiprávne správanie majú zmluvnú povahu. Pravidlá o zodpovednosti štátov za protiprávne správanie sú všeobecné, vzťahujú sa na akékoľvek protiprávne správanie, ktoré smeruje voči obsahovo rôznorodým záväzkom štátov obsiahnutých v platných normách medzinárodného práva, a zmluvné pravidlá zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie sa vzťahujú len na určitú a konkrétne stanovenú činnosť, ktorá je medzinárodným právom nezakázaná, resp. dovolená.⁴⁷

1. HISTORICKÝ VÝVOJ KONCEPTU ZODPOVEDNOSTI ŠTÁTOV ZA INÉ AKO PROTIPRÁVNE SPRÁVANIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Ako sme už vyššie naznačili, na rozdiel od oblasti medzinárodnej zodpovednosti za protiprávne správanie, kde sa postupne vyvíjali pravidlá v obyčajovej podobe, oblasť tohto druhu zodpovednosti je upravená na základe zmlúv. Formovanie a ustálenie obyčajových pravidiel v oblasti medzinárodnej zodpovednosti za konanie medzinárodným právom nezakázaným je spomalené niekoľkými okolnosťami.

Po prvé, počet a rozsah škôd, ktoré presahujú hranice štátu, nie je dostatočne veľký nato, aby nútil štáty k spolupráci v oblasti tvorby obyčaje, hoci vývoj v tejto oblasti stále postupuje. Druhou okolnosťou je solidarita štátov, ktorá nie je dostatočne rozvinutá natoľko, aby viedla k presvedčeniu o povinnosti odškodniť aj obeť, ktoré nepodliehajú právomoci daného štátu, no aj napriek tomu boli poškodené jeho konaním či nekonaním.

Povinnosť odškodniť poškodené subjekty môže založiť, podľa niektorých zmlúv, už samotná škoda a príčinná súvislosť medzi danou činnosťou a škodou. Nezhoda názorov na to, kto je nositeľom primárnej zodpovednosti za škodlivé dôsledky nezakázanej činnosti, môže byť ďalšou okolnosťou, ktorá ovplyvňuje obyčajové pravidlá upravujúce predmetnú zodpovednosť.⁴⁸ Je pochopiteľné, že štáty, ktoré poväčšine samé nevykonávajú ekonomickú činnosť, prenechávajú zodpovednosť na prevádzkovateľov nebezpečných činností.

⁴⁶ BOYLE, A.: Liability for injurious consequences of acts not prohibited by international law. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University press, 2010, s. 98.

⁴⁷ SEMAN, R.: Medzinárodná zodpovednosť štátu za škodlivé následky činností nezakázaných medzinárodným právom. In: Mířniky práva v stredoeurópskom priestore, I. časť, 2009, s. 464- 465.

⁴⁸ MALENOVSKÝ, J.: Mezinárodní právo veřejné a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému. Brno: Doplněk, 2004, s. 300- 302.

Dokonca, ak je štát potenciálne zodpovedný v medzinárodnom práve za cezhraničnú škodu, nie je jasné, či by mali hlavne štáty alebo štáty ako jediné byť zodpovedné vo vzťahu k tým, ktorí boli postihnutí cezhraničnou škodou. Je jednoduchšie, rýchlejšie a ekonomicky efektívnejšie, ak namiesto štátov platia znečisťovatelia alebo tí, ktorí spôsobili škodu. Z tohto pohľadu by zodpovednosť štátu nemala byť nič viac ako reziduálny (zvyškový) zdroj nápravy. Aj z tohto dôvodu by možno akákoľvek schéma zodpovednosti za cezhraničnú škodu mala riešiť zodpovednosť súkromných osôb, rovnako ako štátov.⁴⁹

V súvislosti so zodpovednosťou štátov za škodlivé následky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané (sú dovolené), je možné spomenúť niektoré súdne a arbitrážne rozhodnutia, v ktorých je možné vidieť počiatky snáh o ustálenie zodpovednosti viažucej sa nie na protiprávne správanie, ale na škodu v dôsledku výkonu činností medzinárodným právom nezakázaných. Napríklad Sovietsky zväz takúto zodpovednosť po havárii v Černobyle v zásade neuznal. Rovnako svoju zodpovednosť neuznal, keď si Kanada v rámci havárie *Kosmos 954* uplatňovala voči nemu nárok na náhradu škody. V roku 1978, pri dopade sovietskeho satelitu *Kosmos 954*, došlo k jeho rozpadu vo vrstvách atmosféry nad kanadskou málo obývanou oblasťou a slabou rádioaktivitou z jadrových batérií bol zamorený priestor nad jazerom Great Slave Lake. ZSSR poskytol Kanade čiastku 3 miliónov dolárov ako plnenie mimo prevzatý záväzok, ako *ex gratia*, avšak bez toho, aby priznal svoju právnu zodpovednosť.⁵⁰ V tomto prípade chápeme zodpovednosť nie ako sekundárnu zodpovednostnú povinnosť, teda následok porušenia medzinárodného záväzku, ale ako zodpovednosť primárnu, ktorá súčasne sleduje prevenciu a náhradu škody, ktorá vznikla aj napriek všetkým preventívnym opatreniam.

V dôsledku vedecko-technického rozvoja sa postupne objavil problém cezhraničných škôd súvisiacich s produkciou škodlivých látok ohrozujúcich životné prostredie. Je to problém nie len priamo ohrozených štátov, ale celého spoločenstva. Napríklad právo na slobodné využívanie štátneho územia, v rámci rešpektovania suverenity štátov, nie je neobmedzené. Obmedzuje ho existencia iných štátov a ich práva na slobodné využívanie svojho štátneho územia rovnakým spôsobom. Suverenita štátu sa viaže aj na prírodné bohatstvo a zdroje štátu. Táto skutočnosť slúžila ako argument nezávislých novovzniknutých štátov v 60. rokoch na africkom kontinente proti ťažbe prírodných zdrojov týchto štátov.⁵¹

Pre oblasť cezhraničných škôd je významný prípad *Trail Smelter*,⁵² ktorý predstavuje snahy o zjednotenie právnej úpravy cezhraničných škôd. Týkal sa atmosférického znečistenia a poškodenia poľnohospodárskych záujmov Spojených štátov amerických spôsobeného Kanadou. Arbitrážny tribunál, ktorý sa týmto prípadom zaoberal, v náleze vyhlásil, že podľa zásad medzinárodného práva „nemá žiadny štát právo používať alebo dovoliť používať svoje územie spôsobom, ktorý by dymom spôsobil škodu na území iného štátu, alebo majetku či osobám na ňom, pokiaľ má takýto prípad závažné následky a pokiaľ je škoda jasne preukázaná.“⁵³ Rozhodnutie arbitrážneho tribunálu naformulovalo z dôvodu konfliktu dvoch suverénit princípov známe ako *Trail Smelter* princípy: a) „Štát má povinnosť predchádzať cezhraničným škodám v zmysle latinskej zásady *sic utere tuo ut alienum non laedas*“ (každý má používať svoj majetok tak, aby nepoškodil majetok druhého); b) „polluter pays“, teda, že znečisťujúci štát by mal peňažne vykompenzovať druhému štátu škodu, ktorú cezhranične

⁴⁹ BOYLE, A.: Liability for injurious consequences of acts not prohibited by international law. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 98.

⁵⁰ SEMAN, R.: Objektívna zodpovednosť v medzinárodnom práve. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 580.

⁵¹ KLUČKA, J.: K medzinárodnoprávnej úprave znečisťovania životného prostredia. In: Právnik, č.7, 1980, s. 625- 626.

⁵² Trail Smelter Case (United States, Canada). [online] Prístupné na: <http://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

⁵³ Bližšie pozri: ŠIRICOVÁ, L. (ed.): Medzinárodné právo životného prostredia, Zborník príspevkov zo študentského sympózia konaného dňa 20. apríla 2011 na Právnickej fakulte UPIŠ v Košiciach. Košice, 2011.

spôsobil.⁵⁴ Tribunál určil Kanade zaplatiť odškodnenie za náhodné emisie presahujúce tolerovanú úroveň, pričom šlo o zodpovednosť za škodlivé dôsledky dovoleného konania.⁵⁵

Pri posudzovaní tolerovanej úrovne škodlivých dôsledkov dovoleného konania je potrebné si uvedomiť, že nie každý škodlivý vplyv je narušením suverénnych práv iného štátu. Vyžaduje sa určitá závažnosť tohto vplyvu, teda musí ísť o seriózný alebo nepriaznivý vplyv. Tieto závery sú použiteľné v prípade škodlivého vplyvu na životné prostredie v rámci tzv. priemyselného znečisťovania.⁵⁶

Pokiaľ ide o kontamináciu ovzdušia v dôsledku jadrových výbuchov v ovzduší, k porušeniu suverenity štátu dochádza už samotným preniknutím rádioaktívneho spad nad jeho územie bez ohľadu na výšku škody. Takýto prístup bol formulovaný pred Medzinárodným súdnym dvorom v Haagu v rámci žiadosti Austrálie a Nového Zélandu⁵⁷ na zastavenie francúzskych jadrových výbuchov v Tichomorí. Austrálsky zástupca konštatoval, že „*aj keby neboli následkom takéhoto pokusu vznikli škody, je protiprávne správanie sa štátu, ktoré následkom jadrového výbuchu spôsobuje zmeny v podmienkach územia a životného prostredia ako i znečisťovanie atmosféry a jej vôd. Nukleárne výbuchy narušili teritoriálnu zvrchovanosť Austrálie následkom preniknutia a ukladania sa rádioaktívneho spad na jej území.*“⁵⁸ Z uvedeného je možné konštatovať, že ide o osobitnú situáciu, kedy dochádza k vzniku zodpovednosti za protiprávne správanie v medzinárodnom práve.

Pre ucelený pohľad na problematiku zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie je podľa nášho názoru potrebné najprv uviesť stručný prehľad práce Komisie OSN pre medzinárodné právo v tejto oblasti, ktorých výsledkom bolo niekoľko ucelených návrhov a následne sa zameriame na jednotlivé druhy zodpovednosti, ktoré sa rozlišujú v medzinárodnom práve v súvislosti s iným ako protiprávnym správaním.

2. PRÁCE KOMISIE OSN PRE MEDZINÁRODNÉ PRÁVO V OBLASTI ZODPOVEDNOSTI ŠTÁTOV ZA INÉ AKO PROTIPRÁVNE SPRÁVANIE

Potreba prevencie a odčinenia závažných škôd, najčastejšie ekologickej povahy, vyvoláva čoraz väčšiu potrebu medzinárodnej úpravy aj v oblasti zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie. Aj z tohto dôvodu začala Komisia OSN pre medzinárodné právo od roku 1978 pracovať na téme „Medzinárodná zodpovednosť za škodlivé dôsledky vyplývajúce z konania, ktoré nie je medzinárodným právom zakázané“.⁵⁹ Na rozdiel od prác Komisie v prípade Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za protiprávne správanie, kedy sa zaoberala kodifikáciou obyčajových noriem všeobecného medzinárodného práva, pri zodpovednosti štátu za škodlivé následky činností medzinárodným právom nezakázaných ide o pokrokový rozvoj na základe zmluvných pravidiel.⁶⁰

S ohľadom na nejednotnú prax štátov a málo rozvinutú judikatúru medzinárodných súdnych orgánov je ťažké určiť platné obyčajové pravidlá upravujúce činnosti, ktoré medzinárodným právom zakázané nie sú, preto súčasná úprava tohto druhu zodpovednosti vychádza priamo z medzinárodných zmlúv. Komisia OSN pre medzinárodné právo najprv rozlišovala len medzi zodpovednosťou za protiprávne správanie na jednej strane

⁵⁴ BRATSPIES, M., R.: Trail Smelter's (Semi) Precautionary Legacy. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=893215>

⁵⁵ ŠTURMA, P.: K mezinárodní odpovědnosti za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem. In: Právnik, č. 7, 1990, s. 643.

⁵⁶ Bližšie pozri: KLUČKA, J.: K medzinárodnoprávnej úprave znečisťovania životného prostredia. In: Právnik, č. 7, 1980, s. 632- 633.

⁵⁷ Nuclear tests case (Australia v. France), 1974.

⁵⁸ Bližšie pozri: Nuclear Tests (Australia v. France), Judgement, I.C.J. Reports 1974, s. 253. Prístupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/58/6093.pdf>>

⁵⁹ International Liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law.

⁶⁰ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 698- 699.

(*responsibility*) a zodpovednosťou za následky nezakázaných, ale rizikových činností na druhej strane (*liability*). V roku 1997 sa však rozhodla, že kodifikačné práce zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie rozdelí na dve oblasti. Prvá oblasť mala upravovať *prevenciu* následkov rizikových činností, ktorých dopad prekračuje hranice jedného štátu a druhá oblasť mala pojednávať o otázkach *škôd a strát* v dôsledku rizikových činností. V tomto duchu boli predložené v roku 2001 kodifikačný návrh pre prvú oblasť⁶¹ a v roku 2006 kodifikačný návrh pre druhú oblasť.⁶² V prvej oblasti úpravy zodpovednosti dochádza k stieraniu hraníc medzi zodpovednosťou za medzinárodné protiprávne správanie a za iné ako protiprávne správanie, pretože prvý návrh obsahuje úpravu konkrétnych povinností štátov v otázkach notifikácie konkrétnych rizík, konzultácií s dotknutými štátmi a v otázkach prijímaní preventívnych opatrení. Kodifikačný návrh sa tak venuje stanoveniu primárnych záväzkov, pričom ich porušenie vyvoláva klasickú zodpovednosť štátu v zmysle zodpovednosti za protiprávne správanie.⁶³

Do prijatia týchto návrhov Komisiou OSN pre medzinárodné právo neobsahovalo obyčajové ani zmluvné právo, až na pár špecifických výnimiek, dostatočne jasné a prepracované pravidlá pre riešenie náhrady škody, ktorá bola dôsledkom činností medzinárodným právom nezakázaných. Ako už bolo spomenuté vyššie, v týchto návrhoch nejde o kodifikáciu obyčajových noriem všeobecného medzinárodného práva, ale o jeho pokrovový rozvoj prostredníctvom tvorby nových pravidiel medzinárodného práva. Úloha bola pre Komisiu komplikovanejšia, pretože sa rozhodla pre všeobecnú úpravu, hoci doterajšie zmluvné úpravy tejto zodpovednosti existujú len v niektorých konkrétnych oblastiach.⁶⁴

Komisia zahrnula danú problematiku do programu svojho 30. zasadnutia a jej spracovaním poverila Roberta Q. Quentin- Baxtera ako zvláštneho spravodajcu. Do roku 1984, kedy sa konalo 36. zasadnutie Komisie, predložil 5 správ. Komisia mala k dispozícii nie len správy zvláštneho spravodajcu, ale aj pripomienky medzinárodných organizácií a štúdiu pripravenú sekretariátom pod názvom „Prehľad praxe štátov relevantnej pre medzinárodnú zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú zakázané medzinárodným právom“.⁶⁵ Zvláštny spravodajca Baxter sa snažil vyhnúť tomu, aby bol návrh článkov založený na koncepcii *objektívnej zodpovednosti*,⁶⁶ v zmysle zodpovednosti za škodu spôsobenú konaním medzinárodným právom dovoleným (*strict liability*), ktorej konštitutívnym prvkom je vznik škody, pretože vo všeobecnom medzinárodnom práve považoval jej existenciu za spornú. Za východisko si preto vzal povinnosť štátu zdroje škody vylúčiť, minimalizovať a nahradiť škodu presahujúcu hranice. Podľa tejto koncepcie si mali štáty poskytovať informácie o činnostiach, pri ktorých sa dala predpokladať možnosť vzniku škôd presahujúcich hranice a zjednať režim prijateľný pre obidve strany, no nesplnenie týchto povinností nevedlo k zodpovednosti za protiprávne správanie. Na 37. zasadnutí (r. 1985) bol spracovaním danej témy poverený zvláštny spravodajca Julio Barboza, ktorý do 48. zasadnutia Komisie (r. 1996) predložil 12 správ. Barboza kladol väčší dôraz na objektívnu zodpovednosť ako primárnu povinnosť, ktorá je „len právnou technikou k dosiahnutiu určitého výsledku a uznaním súčasne existujúcej zodpovednosti štátov za porušenie povinností notifikácie, negociácie a prevencie škody. Rozhodol sa založiť svoj návrh na troch základných premisách: „(1) každý

⁶¹ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2001, vol. II, (A/56/10).

⁶² Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2006, vol. II, (A/61/10).

⁶³ SCHEU, H. CH.: Pojem odpovědnosti v mezinárodním právu. In: Jurisprudence, č. 4, 2009, s. 37.

⁶⁴ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., BÍLKOVÁ, V.: Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva, kodifikace mezinárodního práva, právo mezinárodních smluv, právo mezinárodní odpovědnosti. PF UK: Praha, 2008, s. 150.

⁶⁵ Survey of State practice relevant to international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, prepared by the Secretariat. Yearbook of the International Law Commission: 1985, vol. II(1)/Add.1 (A/CN.4/384).

⁶⁶ Bližšie pozri kapitolu o objektívnej zodpovednosti.

štát musí mať slobodu konania (freedom of action) na svojom území zlučiteľnú s ohľadom na suverenitu iných štátov; (2) štáty musia rešpektovať suverenitu a rovnosť iných štátov; (3) nevinná obeť škodlivých cezhraničných následkov by nemala byť ponechaná, aby niesla stratu.“⁶⁷

Po 48. zasadnutí predložila pracovná skupina Komisie správu, ktorá poskytla kompletný pohľad na celú tému, ktorý zahŕňal princípy prevencie a zodpovednosti za náhradu škody, či iné opatrenia, a to vo forme článkov a komentárov. V roku 1997, na 49. zasadnutí Komisie, bola ustanovená nová pracovná skupina, aby zvažila možnosti ďalšieho spracovania témy. Novoustanovená pracovná skupina preskúmala prácu Komisie od roku 1978, pričom skonštatovala, že otázky „prevencie“ a „medzinárodnej zodpovednosti za škodu (liability)“ sú, aj keď príbuzné, ale natoľko odlišné, že je potrebné ich riešiť samostatne. Komentár k tejto časti prác Komisie neuvádza jasné zdôvodnenie tohto oddelenia.

Podľa nášho názoru táto odlišnosť vyplýva z delenia záväzkov Komisiou na primárne a sekundárne. Návrh komisie týkajúci sa prevencie cezhraničných škôd odráža primárne záväzky a návrh týkajúci sa princípov rozdelenia strát sa snaží o ustanovenie princípov týkajúcich sa škody a spôsobu jej náhrady.

Následne, vzhľadom na dané odporúčanie pracovnej skupiny sa Komisia rozhodla pokračovať vo svojej práci na tému „Medzinárodná zodpovednosť za škodlivé dôsledky vyplývajúce z činností medzinárodným právom nezakázaných“, ktorý sa najprv zaoberá otázkou prevencie pod titulom „Prevencia cezhraničných škôd z nebezpečných činností“. Pre túto časť témy bol ustanovený zvláštny spravodajca P.S. Rao, ktorého návrhy spolu s komentármi jednotlivých vlád odovzdaných generálnemu tajomníkovi OSN tvorili základ pre prijatie konečného návrhu v roku 2001.⁶⁸

2.1. Návrh článkov o prevencii cezhraničných škôd z rizikových činností

Návrh článkov venovaný prevencii škôd bol úspešne prijatý aj vďaka práci zvláštneho spravodajcu Raa. Návrh článkov obsahuje preambulu a 19 článkov o prevencii cezhraničných škôd z rizikových činností.⁶⁹ Prijatý text podľa názorov Komisie predpokladá realizáciu ďalšími medzinárodnými zmluvami.⁷⁰ Podľa niektorých autorov má tento návrh takú oporu v zmluvách, rozhodovacej činnosti a praxi štátov, že môže byť považovaný za kodifikáciu existujúceho medzinárodného práva. Ako už z jeho názvu vyplýva, návrh sa týka prevencie a riešenia otázky zodpovednosti. Rovnako sa nevzťahuje na činnosti, ktoré majú škodlivé následky aj v priebehu riadnej prevádzky. Návrh článkov zohľadňuje skutočnosť, že každý štát musí mať slobodu konania na vlastnom území, ktorá musí byť v súlade so suverenitou iných štátov. Rešpektuje tak princíp 2 Deklarácie z Ria de Janeiro (1992), podľa ktorého: „Štáty majú v súlade s Chartou OSN a princípmi medzinárodného práva zvrchované právo využívať svoje vlastné zdroje podľa svojej vlastnej environmentálnej a vývojovej politiky, a zodpovednosť zaistiť, aby činnosti pod ich jurisdikciou alebo kontrolou nespôsobovali škodu na životnom prostredí iných štátov alebo v oblastiach za hranicami národnej jurisdikcie.“⁷¹ Preto sa zameriava na činnosti, ktoré môžu spôsobiť značnú škodu

⁶⁷ ŠTURMA, P.: K návrhu principu rozdelení ztrát v případě přeshraniční škody vzešlé z rizikových činností. In: Právnik, č.2, 2005, s. 122- 123.

⁶⁸ International Law Commission, Official Records, Fifty-Sixth Session, Supplement No. 10 (A/56/10), ch.5.

⁶⁹ Report of the International Law Commission, 2001, GAOR, Supplement No. 10 (A/56/10).

⁷⁰ Report of the International Law Commission, 2000, GAOR, Supplement, No. 10 (A/55/10), s. 281, § 714.

⁷¹ Bližšie pozri napr.: NURHIDAYAH, L.: The Impact of the adoption of State Responsibility for Transboundary Environmental Harm Principle upon Indonesian Environmental Legal System. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1114668>

a neupravuje činnosti, ktoré spôsobujú nie značnú škodu počas normálneho výkonu. Komisia považuje menej škodlivé následky za tolerovateľné.⁷²

Potrebu vykonať všetky vhodné opatrenia, ktoré by zabránili, resp. predišli vzniku škody uznal aj Medzinárodný súdny dvor v prípade *Gabčíkovo- Nagymaros* „... uvedomujúc si, že v oblasti ochrany životného prostredia sa vyžaduje opatrnosť a prevencia vzhľadom na častý nezvratný charakter škody na životnom prostredí a na obmedzenia spojené so spôsobmi náhrady tohto druhu škody.“⁷³

Návrh článkov ako podstatný záväzok ustanovuje prevenčnú povinnosť štátov, teda povinnosť prijať všetky vhodné opatrenia na predchádzanie a minimalizáciu rizika, a povinnosť spolupracovať a prijímať vhodné implementačné pravidlá vo vnútroštátnej oblasti, povinnosti vo vzťahu k štátom, ktoré sú rizikovou činnosťou postihnuté. Návrh článkov o prevencii cezhraničných škôd však nepojednáva o zodpovednosti, z ktorej by vyplývala povinnosť náhrady škody tak, ako ju predpokladal pôvodný návrh článkov o medzinárodnej zodpovednosti za škodlivé dôsledky nezakázaných činností.⁷⁴ Upravuje len primárne záväzky, na ktorých porušenie sa vzťahuje zodpovednosť za protiprávne správanie.

Tento návrh sa v súlade so svojim názvom vzťahuje len na činnosti, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané a ktoré obsahujú riziko spôsobenia značnej cezhraničnej škody (čl. 1). Z toho vyplýva, že sa nevzťahuje na činnosti, ktoré majú škodlivé dôsledky počas svojho normálneho výkonu. Prevencia stanovená návrhom je založená na rovnakom pravidle predbežnej opatrnosti (*sic utere tuo ut alienum non laedas*),⁷⁵ ktoré bolo rozhodujúcim pri posudzovaní prípadu *Trail Smelter*⁷⁶ arbitrážnym tribunálom a predstavuje jeden zo základných princípov Deklarácie o životnom prostredí a rozvoji z Ria de Janeiro (1992). Zásada 15 tejto deklarácie stanovuje: *štáty sú povinné podľa svojich schopností za účelom ochrany životného prostredia prijímať preventívne opatrenia. Tam, kde hrozí vážna alebo nenapraviteľná škoda, nesmie nedostatok vedeckej istoty spôsobiť odklad účinných opatrení, ktoré môžu zabrániť poškodeniu životného prostredia*. Návrh by mal predstavovať súhrn primárnych pravidiel upravujúcich riadenie rizika alebo prevenciu. Základnou povinnosťou štátu by malo byť prijatie všetkých vhodných opatrení na to, aby sa predišlo alebo minimalizovalo riziko významnej cezhraničnej škody (čl. 3). Medzi prevenčné záväzky podľa návrhu patria aj spolupráca medzi štátmi aj za pomoci príslušných medzinárodných organizácií (čl. 4) a prijatie legislatívnych a ďalších implementačných opatrení, vrátane monitorovacieho mechanizmu (čl. 5). Niektoré záväzky smerujú aj dovnútra každého štátu, pretože obsahujú povinnosť ustanoviť povolovací režim a kontrolu dodržiavania podmienok obsiahnutých v povolení (čl. 6), a taktiež posudzovať riziko, vrátane vplyvov na životné prostredie, pri rizikových činnostiach vykonávaných na území štátu (čl. 7). Do tejto skupiny záväzkov patrí aj povinnosť štátu informovať vhodnými prostriedkami verejnosť o takejto činnosti, riziku s ňou spojeným a o možnej škode.

Štátu pôvodu vyplývajú aj povinnosti voči štátu či štátom, ktoré môžu byť takouto škodou dotknuté. Obsahom týchto povinností je včasná notifikácia, poskytovanie informácií týkajúcich sa rizika a jeho posudzovania, vrátane nevyhnutných technických informácií (čl. 8), záväzok dotknutých štátov zahájiť na žiadosť ktoréhokoľvek z nich konzultácie o preventívnych opatreniach a snažiť sa o nájdenie riešenia založenom na spravodlivej

⁷² Porovnaj princíp 2 Návrhu princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody.

⁷³ FITZMAURICE, M., ONG, D. M., MERKOURIS, P., ed.: *Research Handbook on International Environmental Law*. United Kingdom: Edward Elgar, 2010, s. 321.

⁷⁴ SEMAN, R.: Medzinárodná zodpovednosť štátu za škodlivé následky činností nezakázaných medzinárodným právom. In: *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore*, I. časť, 2009, s. 466.

⁷⁵ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné a jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*. Brno: Doplněk, 1993, s. 305.

⁷⁶ Bližšie pozri: *Transboundary harm in international law: Lessons from the trail smelter arbitration*. [online] Prístupné na: <http://ohlj.ca/english/documents/OHLJ_45_3_Wood_FINAL.pdf>

rovnováhe záujmov (čl. 9). Aj za predpokladu, že nedošlo k pôvodnej notifikácii o plánovanej činnosti, štát, ktorý má rozumné dôvody domnievať sa, že takáto činnosť obsahuje riziko, môže požiadať štát pôvodu o informácie, alebo o zahájenie konzultácií, ak ho neuspokojila odpoveď (čl. 11). Pre už vykonávané činnosti platí záväzok včasnej výmeny informácií týkajúcich sa takejto činnosti (čl. 12).

Záväzok spočívajúci vo výmene informácií a vzájomnej konzultácii bol štátmi uznaný už v Dohovore o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia prechádzajúcim hranicami štátov, tzv. Ženevský dohovor.⁷⁷ Štáty v ňom prejavili zásadný súhlas o potrebe medzinárodného riešenia ochrany čistoty ovzdušia založeného na úzkej medzinárodnej spolupráci. Vzájomné konzultácie podľa tohto dohovoru majú byť uskutočňované včas medzi stranami, ktoré sú alebo môžu byť postihnuté nebezpečenstvom znečisťovania na dlhé vzdialenosti a stranami, pod jurisdikciou ktorých vykonávaná činnosť prispieva k takémuto diaľkovému znečisťovaniu alebo sa daná činnosť ešte len predpokladá do budúcnosti. Z uvedeného je možné vyvodit' dve časové roviny konzultácií, prvá je po vzniku škody spôsobenej cezhraničným znečisťovaním a druhá v prípade predpokladaného vzniku predmetnej škody, kedy ide o tzv. predbežné konzultácie.⁷⁸

Ďalšiu skupinu tvoria záväzky so zmiešanou povahou. Návrh obsahuje zásadu nediskriminácie, pri ochrane osôb, ktoré môžu byť vystavené riziku značnej škody (čl. 15), obsahuje aj výnimku z informačnej povinnosti s ohľadom na národnú bezpečnosť a ochranu duševného vlastníctva (čl. 14) a podstatná pozornosť je venovaná i riešeniu mimoriadnych udalostí, kedy vzniká povinnosť vypracovať núdzové plány (čl.16) a bezodkladne oznámiť takúto udalosť pravdepodobne dotknutému štátu (čl. 17).

Tieto pravidlá sa zhodujú s niekoľkými prípadmi z praxe, najmä v oblasti využívania jadrových elektrární a iných priemyselných zariadení. Európske štáty už od polovice 70. rokov začali v praxi využívať konzultácie v prípade plánovanej činnosti s rizikom významných následkov pre životné prostredie iných štátov. Napr. už v období rokov 1972-1974 zastávala rakúska vláda názor existencie obecnej povinnosti zahájiť konzultácie, keď Švajčiarsko plánovalo výstavbu jadrovej elektrárne v Ruthi, blízko hranice s Rakúskom. Protesty rakúskej vlády vyvolali konzultácie o možných škodlivých dôsledkoch zariadenia. Precedentnú hodnotu tohto prípadu však znižuje skutočnosť, že táto povinnosť daným krajinám vyplývala z Dohovoru o ochrane Bodamského jazera pred znečistením.⁷⁹ Konzultácie boli vyvolané aj vo vzťahu medzi Belgickom a Holandskom, pretože Belgicko chcelo v roku 1973 postaviť rafinériu v Lanaye. Poslanecká snemovňa podľa vyjadrení belgickej vlády považovala konzultácie za normálny postup vychádzajúci z pravidiel dobrého susedstva a dohôd medzi štátmi Beneluxu. Nie je však celkom jasné, či konzultácie považovali za povinné podľa všeobecného medzinárodného práva.⁸⁰ Jadrové elektrárne sa stali predmetom konzultácií aj medzi Československom a Rakúskou republikou. V prvom prípade šlo o výstavbu jadrovej elektrárne Dukovany, pri ktorej malo rakúske ministerstvo zahraničných vecí obavy a žiadalo o zahájenie konzultácií o bezpečnostných aspektoch projektu. Jeho žiadosti bolo vyhovené, no nie je jasné, či na základe konkrétnych medzinárodnoprávných princípov alebo na základe zmluvy platnej medzi stranami.⁸¹

Aj tieto prípady potvrdzujú, že potenciálne dotknutý štát má právo na poskytnutie informácií o rizikovej činnosti na území druhého štátu a na konzultácie. Na druhej strane však

⁷⁷ Dohovor o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia prechádzajúcim hranicami štátov (podpísaný v roku 1979 v Ženeve). Vyhláška ministra zahraničných vecí č.5/1985 Zb.

⁷⁸ KLUČKA, J.: Ženevský dohovor o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia prechádzajúcim hranice štátov. In: Acta Iuridica Cassoviensia, č. 11, 1986, s. 257-259.

⁷⁹ Convention on the Protection of Lake Constance from Pollution. OECD Doc. AEU/TFP/ENV/75.

⁸⁰ Yearbook of the International Law Commission: 1996, vol. II, s. 105.

⁸¹ Yearbook of the International Law Commission: 1996, vol. II, s. 105.

môžeme rovnako tvrdiť, že nič neoprávňuje potenciálne dotknutý štát zakazovať inému zvrchovanému štátu, aby na svojom území postavil a uviedol do prevádzky jadrovú elektrárňu.⁸² Keďže ide o typickú činnosť medzinárodným právom nezakázanú, nič neoprávňuje druhý štát, ktorý môže byť nespokojný s výsledkom konzultácií, aby pristúpil k protiopatreniam vo forme represálií. Môže považovať rozhodnutie o uvedení jadrovej elektrárne do prevádzky za nevládny akt, na ktorý môže maximálne reagovať použitím retorzií.⁸³

Návrh obsahuje ustanovenie, podľa ktorého predmetné články nie sú na ujmu akéhokoľvek záväzku štátu podľa relevantnej zmluvy alebo pravidiel obyčajového medzinárodného práva (čl.18), preto nebráni prijatiu podrobnejšej úpravy na základe zmlúv prijatých v budúcnosti.

Návrh článkov o prevencii cezhraničných škôd z rizikových činností sa snaží o vytvorenie primárnych pravidiel, ktoré by zaručili dodržiavanie princípov medzinárodného práva, ako boli stanovené Medzinárodným súdnym dvorom v prípade Gabčíkovo- Nagymaros alebo arbitrážnym tribunálom vo veci Trail Smelter. Tým, že sa zamerala na vytvorenie primárnych pravidiel bez toho, aby ich porušenie upravila sekundárnymi pravidlami, vzniká situácia, kedy by porušením týchto pravidiel došlo k vzniku zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie.

2.2. Návrh princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody

V roku 2004, potom ako Komisia opätovne modifikovala pôvodný názov problematiky až na súčasný názov „Medzinárodná zodpovednosť v prípade strát z cezhraničnej škody vyplývajúcej z rizikových činností“, prijala Návrh princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody vzniknutej z rizikových činností. V konečnej podobe (v druhom čítaní) bol návrh prijatý v roku 2006.⁸⁴

Návrh princípov obsahuje preambulu a 8 princípov. V minulosti nebolo zvykom Komisie predkladať Valnému zhromaždeniu návrhy článkov s preambulou, no vzhľadom na obecné zásady v tomto prípade význam preambuly stúpa. Vo svojich 8 odsekoch obsahuje odkaz na zásady 13⁸⁵ a 16⁸⁶ Deklarácie o životnom prostredí a rozvoji z Ria de Janeiro (1992), pripomína návrh článkov o prevencii cezhraničnej škody z rizikových činností (2001), zdôrazňuje, že štáty zodpovedajú za porušenie svojich záväzkov prevencie podľa medzinárodného práva, pripomína význam medzinárodných dohôd týkajúcich sa osobitných kategórií nebezpečných činností a na jej konci je zmienené i pranie prispieť k rozvoju medzinárodného práva v tejto oblasti.

⁸² K zodpovednosti za jadrové škody bližšie pozri: KOSNÁČOVÁ, M.: K princípom právneho režimu zodpovednosti za jadrovú škodu. In: Právny obzor, č. 6, 2005, s. 533- 547. HANDRLICA, J.: Právna úprava zodpovednosti za škodu spôsobenú jadrovou nehodou. In: Právny obzor, č. 3, 2008, s. 190- 215. Handrlica, J.: Opcie a limity novej harmonizácie režimu zodpovednosti za jadrové škody v rámci Európskeho spoločenstva/Európskej únie. In: Právny obzor, č. 2, 2009, s. 159- 188. HANDRLICA, J.: Evropské společenství pro atomovou energii a právní úprava odpovědnosti za jaderné škody. In: Právník, č. 12, 2009, s. 1270- 1291.

⁸³ ŠTURMA, P.: K návrhu principu rozdělení ztrát v případě přeshraniční škody vzešlé z rizikových činností. In: Právník, č.2, 2005, s.126- 129.

⁸⁴ Report of the International Law Commission, 2006, GAOR, Supplement No. 10 (A/61/10), s. 106.

⁸⁵ Zásada 13 Deklarácie z Ria stanovila, že štáty musia rozvinúť vnútroštátne právo, ktoré sa týka zodpovednosti a náhrady škody obetiam znečistenia a iného poškodenia životného prostredia. Štáty musia urýchlene a rozhodujúcim spôsobom spolupracovať na ďalšom rozvíjaní medzinárodného práva, ktoré sa týka zodpovednosti a náhrady škôd za negatívne účinky vzniknutých škôd na životnom prostredí v oblasti mimo jurisdikcií týchto štátov, ale osobami alebo prevádzkovateľmi v rámci ich jurisdikcie alebo kontroly.

⁸⁶ Zásada 16 Deklarácie z Ria ustanovila, že štátne úrady by sa mali usilovať o to, aby výdavky na životné prostredie brali do úvahy medzinárodné súvislosti, aby boli využívané ekonomické nástroje a dodržiavali sa pravidlá, že náklady súvisiace so znečistením má v zásade niesť znečisťovateľ; pritom vy sa mal brať ohľad na verejný záujem a nemali by byť narušané medzinárodné obchodné vzťahy a investičné aktivity.

Úvodné princípy č. 1 a č. 2 upravujú rozsah svojho použitia a použité pojmy. Princíp č. 3 upravuje základné ciele návrhu, preto je zásadný z hľadiska výkladu celého návrhu. Prvým princípom je zaistenie rýchlej a primeranej náhrady škody obetiam (fyzickým, právnickým osobám, štátu) cezhraničnej škody a druhým je ochrana životného prostredia v prípade cezhraničnej škody, obzvlášť s ohľadom na zmiernenie škody na životnom prostredí a jeho obnova.⁸⁷ V princípe č. 4 sú rozpracované zásady 13 a 16 Deklarácie z Ria de Janeiro (1992) a zásada 22⁸⁸ Stockholmskej deklarácie (1972). Hoci zásady obsiahnuté v týchto deklaráciách nezakladajú právne záväzné povinnosti, aj tak je z nich možné vyabstrahovať určité vývojové tendencie, ktoré sú badateľné v rozvoji medzinárodného práva a praxe. Badateľný je aj pokrok oproti zásade 22 Stockholmskej deklarácie. Rozdiel je očividný, pretože pokiaľ staršia deklarácia a pôvodný zámer Komisie smerovali len k rozvoju pravidiel medzinárodného práva v oblasti medzinárodnej zodpovednosti štátov, prijatý návrh odráža zásadu 13 Deklarácie z Ria a smeruje k harmonizácii vnútroštátneho práva za účelom zaistenia rýchlej a primeranej náhrady škody obetiam cezhraničnej škody.⁸⁹

Princípy ďalej upravujú následné opatrenia (princíp č. 5) ako včasnú notifikáciu a spoluprácu pri nehode, medzinárodné a vnútroštátne procesné prostriedky nápravy (princíp č. 6), ktoré majú byť rýchle, účinné a dostupné, špeciálne medzinárodné úpravy pre osobitné kategórie rizikových činností (princíp č. 7) prostredníctvom dohôd na globálnej, regionálnej a bilaterálnej úrovni a vnútroštátnu implementáciu (princíp č. 8).

Medzi problematické otázky, ktorým sa návrh venuje zaraďujeme tri okruhy. Širokú definíciu škody, zahŕňajúcu i škodu na životnom prostredí, navrhnuté riešenie „rýchlej a primeranej náhrady škody“ a navrhnuté riešenie medzinárodných a vnútroštátnych procesných prostriedkov nápravy.

Princíp č. 2 definuje škodu ako značnú škodu spôsobenú osobám, majetku alebo na životnom prostredí. Teda nemusí ísť vždy o závažnú škodu, ale musia existovať skutočné a objektívne merateľné škodlivé účinky. Prekročenie určitého spodného prahu škody je podmienkou pre uplatnenie záväzkov na základe návrhu princípov, ktorý menej škodlivé následky považuje za tolerovateľné. V súvislosti s vyššie spomínaným právom štátu na slobodné využívanie svojho štátneho územia, resp. prírodných zdrojov, a so zásahom do tohto práva, je rovnako rozhodujúcim kritériom pojem škody spôsobenej cezhraničným znečistením. K narušeniu práva na slobodné využívanie štátneho územia dochádza len v prípade trvalého a závažného škodlivého vplyvu, ktorý sa prejavuje v značnej výške spôsobenej škody. Ak by šlo len o jednorazovú škodu, ktorá sa uhradí bez toho, aby životné prostredie bolo naďalej poškodzované, nebolo by možné hovoriť o narušení tohto práva.⁹⁰

Hranica, na základe ktorej sa posudzuje závažnosť škody však závisí od okolností prípadu a mení sa v závislosti od miesta a doby vzniku škody. Samotný návrh princípov obsahuje široké vymedzenie škody.⁹¹ V súvislosti s náhradou škody na životnom prostredí ako takom (*per se*) existoval nesúlad v názoroch, či má byť stanovená zodpovednosť aj pre túto oblasť. Komisia konštatovala, že situácia sa výrazným spôsobom mení (vrátane súdnej praxe), a preto v prípade škody na prírodných zdrojoch alebo životnom prostredí existuje právo na

⁸⁷ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., BÍLKOVÁ, V.: Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva, kodifikace mezinárodního práva, právo mezinárodních smluv, právo mezinárodní odpovědnosti. Praha: 2008, s. 151- 153.

⁸⁸ Zásada 22 Stockholmskej deklarácie: štáty majú povinnosť spolupracovať s cieľom rozvinúť medzinárodné právo v otázkach zodpovednosti a náhrady škody obetiam znečisťovania a iných ekologických škôd, ktoré boli spôsobené činnosťou prevádzkovanou v rámci jurisdikcie štátov, alebo činnosťou prevádzkovanou pod ich kontrolou v oblastiach mimo ich jurisdikcií.

⁸⁹ SEMAN, R.: Medzinárodná zodpovednosť štátu za škodlivé následky činností nezakázaných medzinárodným právom. In: Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2009, I. časť, s. 467.

⁹⁰ KLUČKA, J.: Medzinárodnoprávne aspekty ochrany ovzdušia: kandidátska dizertačná práca. Košice: Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1982.

⁹¹ Bližšie pozri Princíp 2 Návrhu princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody.

kompenzáciu nákladov vynaložených na rozumné opatrenia preventívne, obnovovacie a pre uvedenie do pôvodného stavu.⁹² Určenie „rozumných“ opatrení môže viesť k zneužitiu v súvislosti s materiálnymi a procesnými podmienkami náhrady škody.

Návrh princípov sa vyhol jednoznačnému určeniu, či sa princípy viažu na zodpovednosť za porušenie medzinárodného záväzku, teda za protiprávne správanie alebo na zodpovednosť za škodu, teda za dovolené správanie. Istý príklon k tomu, že za konštitutívny prvok zodpovednosti sa považuje škoda, naznačuje princíp č. 4 ods. 2, ktorý uvádza, že zodpovednosť by nemala vyžadovať porušenie povinností. Takáto formulácia ponecháva priestor pre úvahu štátov. Komentár k návrhu princípov pripúšťa, že prísna (objektívna) zodpovednosť je vhodná pre škody spôsobené rizikovou činnosťou, no v prípade činností, ktoré nie sú nebezpečné, ale nesú určité riziko spôsobenia značnej škody, môže byť lepšia zodpovednosť založená na porušení povinností.⁹³

Princípy č. 3 a č. 4 je potrebné zohľadniť aj vo vzájomnom kontexte s väzbou na preambulu. Stanovujú „rýchlu a primeranú náhradu škody“, ktorú majú získať všetky obeť cezhraničnej škody. Je zrejme, že pri škodách na životnom prostredí ako takom budú aktívne legitimované štáty, ktoré v praxi hradia náklady čistiacich a obnovovacích opatrení. Návrh ani v tomto prípade presne nestanovil medzinárodnú zodpovednosť štátov, zaoberá sa len konceptom náhrady škody, ktorá je zrejme založená na občianskoprávnej objektívnej zodpovednosti. Štát v tomto prípade nemá primárnu povinnosť nahradiť škodu, ale jeho primárnou povinnosťou je záväzok zaviesť vo svojom právnom režime funkčný systém pre zaistenie rýchlej a primeranej náhrady škody pre všetky aktívne legitimované (poškodené) subjekty, pokiaľ škoda vznikla z činností na jeho území, či inak pod jeho jurisdikciou alebo kontrolou. Zodpovedným subjektom, teda pasívne legitimovaným, bude v zásade prevádzkovateľ rizikovej činnosti, ale môže to byť aj osoba, ktorá vykonáva kontrolu v dobe nehody pôsobiacej škodu alebo je najviac spôsobilá poskytnúť náhradu škody.⁹⁴

Návrh ďalej jasne deklaruje zodpovednosť štátov za porušenie prevenčných povinností podľa medzinárodného práva. Štát nie je zbavený svojej vlastnej zodpovednosti ani napriek dôrazu na základnú zodpovednosť prevádzkovateľa. Primárnym záväzkom štátu je okrem prevencie aj zaistenie vnútroštátnej rýchlej a primeranej náhrady škody. Aj v tomto prípade, ak štát nezaistí poškodeným náhradu škody, hrozí mu zodpovednosť za medzinárodné protiprávne správanie. Z uvedeného by sme mohli konštatovať, že aj pri nesplnení prevenčnej povinnosti, aj pri porušení záväzku vytvoriť účinné prostriedky pre zaistenie rýchlej a primeranej náhrady škody vzniká štátu zodpovednosť za medzinárodné protiprávne správanie. Náhrada škody sa pri nemožnosti reštitúcie zmení na formu peňažného odškodnenia.⁹⁵

Pri pohľade na návrh princípov je možné do značnej miery postrehnúť snahu Komisie o doplnenie Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie. Návrh princípov poskytuje štátom všeobecnú osnovu pre prijatie vnútroštátnych právnych predpisov alebo uzatvorenie medzinárodných zmlúv, aby tak zaistili včasné a náležité odškodnenie obetiam cezhraničnej škody spôsobenej nezakázanými rizikovými činnosťami.

Zdá sa, že Komisia je toho názoru, že objektívna zodpovednosť (strict liability) nemá dostatočnú mieru podpory preto, aby bola predmetom pokrokového rozvoja. Namiesto toho sa obmedzuje len na zmienku, že určité kategórie nebezpečných činností by mohli byť zahrnuté v zmluvách, ktoré by upravovali štátom financované odškodnenie dopĺňajúce

⁹² UN Doc. A/CN.4/L.656/Add.2 (2004), s. 12-13.

⁹³ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., BÍLKOVÁ, V.: Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva, kodifikace mezinárodního práva, právo mezinárodních smluv, právo mezinárodní odpovědnosti. Praha: PF UK, 2008, s. 153- 154.

⁹⁴ Report of the International Law Commission, 2004, GAOR, Supplement No. 10 (A/59/10), s. 198.

⁹⁵ ŠTURMA, P.: K návrhu principu rozdělení ztrát v případě přeshraniční škody vzešlé z rizikových činností. In: Právník, č.2, 2005, s. 133-134.

občianskoprávnu zodpovednosť. Objektívna zodpovednosť štátov preto ostáva sporná a uprednostňuje sa uloženie občianskoprávnej zodpovednosti prevádzkovateľa. Dôvody, pre ktoré bola prijatá zodpovednosť štátu v praxi, podporujú toto uprednostnenie, pretože sa prevažne týkajú činností typicky vykonávaných vládnymi činiteľmi, aspoň do nedávna: napr. ťažba a výskum kozmického priestoru a vedecký výskum na Antarktíde. Zdá sa, že štáty sú ochotné prijať zodpovednosť za svoje vlastné správanie sa, ale nie za správanie súkromnoprávných subjektov.⁹⁶

3. OBJEKTÍVNA ZODPOVEDNOSŤ

Doteraz sme sa zaoberali zodpovednosťou za iné ako protiprávne správanie v medzinárodnom práve z hľadiska prác Komisie OSN pre medzinárodné právo. Daná oblasť zodpovednosti je však aj predmetom niekoľkých medzinárodných zmlúv. Na základe ich úpravy niektorí autori⁹⁷ rozlišujú objektívnu zodpovednosť a zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných, ktorými sa budeme vo vzájomnej nadväznosti postupne venovať v nasledujúcom texte.⁹⁸

Objektívnu zodpovednosťou sa v právnej vede označuje absolútna zodpovednosť viažuca sa na činnosti medzinárodným právom dovolené, s ktorými je spojený zvýšený stupeň rizika. Do tejto kategórie zodpovednosti spadajú činnosti, v dôsledku ktorých vznikla subjektu medzinárodného práva škoda, a to aj napriek vynaloženiu všetkého úsilia, ktoré od prevádzkovateľov možno rozumne, oprávnene a spravodlivo požadovať.

Ako príklad sa často uvádza činnosť vykonávaná v oblasti jadrovej energie, kozmického priestoru či životného prostredia. Pre rozsahovú obmedzenosť príspevku však rozpracujeme len zodpovednosť za činnosti v oblasti kozmického priestoru.

Ako sme spomenuli vyššie, zodpovednosť štátu za kozmickú činnosť spadá pod objektívnu zodpovednosť v medzinárodnom práve. Právny režim zodpovednosti štátu za kozmickú činnosť sa vyvinul v šesťdesiatych rokoch, kedy boli vyvíjané intenzívne kozmické aktivity.

Skúmajúc rezolúcie Valného zhromaždenia OSN, medzinárodné dokumenty a zmluvy, ako aj názory predstaviteľov medzinárodného práva a postoje štátov, je nám umožnené sledovať vznik, postupný vývin, formovanie a rozvoj práva kozmického priestoru, medzinárodného kozmického práva, ako novej oblasti a súčasti všeobecného medzinárodného práva. Je možné sledovať postupný vývin tohto odvetvia od všeobecných zásad a noriem k špeciálnym zásadám a normám kozmického práva. Zreteľne je možné postrehnúť aj tendencie usilujúce sa spresniť princípy medzinárodného práva, medzinárodnoprávne zásady priateľských vzťahov a spolupráce štátov v súlade s Chartou OSN.

Proces kozmickej činnosti vytvoril objektívne predpoklady na vznik novej oblasti medzinárodného práva. Za vznik medzinárodného kozmického práva možno považovať nadobudnutie platnosti *Zmluvy o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní*

⁹⁶ KISS, A., SHELTON, D.: Strict Liability in International Environmental Law. [online] Prístupné na: <<http://ssrn.com/abstract=1010478>>

⁹⁷ Bližšie pozri: KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 205.

⁹⁸ Porovnaj aj iné názory: MALENOVSKÝ, J.: Mezinárodní právo veřejné obecná část a poměr k jiným právním systémům. 6. upravené a doplněné vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. s.317; ŠTURMA, P., DAMOHORSKÝ, M., ONDŘEJ, J., ZÁSTĚROVÁ, J., SMOLEK, M.: Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná). Beroun: IFEC – Iveta Rozkotová, 2004. s.125-150. JANKUV, J.: Medzinárodnoprávna zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. In: Societas et Iurisprudencia, Roč. 1, č.1, 2013. ISSN 1339- 5467. - s.85-132. [online] Prístupné na: <<http://sei.iuridica.truni.sk/international-scientific-journal/archive/issue-2013- 01.html>>

kozmickeho priestoru vrátane Mesiaca a iných oblastí, iných nebeských telies⁹⁹ z 10. októbra 1967. Ešte skôr, už 13. decembra bola schválená Valným zhromaždením *Deklarácia právnych zásad*,¹⁰⁰ ktorá sa stala prvým právnym dokumentom predstavujúcim východisko pre zmluvnú úpravu tejto oblasti. Následne bola prijatá vyššie spomenutá zmluva z roku 1967, ktorá sa stala základným normatívnym rámcom činnosti štátov. Postupne k nej pribudli ešte štyri osobitné dohody,¹⁰¹ Dohoda o pomoci kozmonautom a ich návratu a o vrátení predmetov vypustených do kozmickeho priestoru¹⁰² (1986), Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi¹⁰³ (1972), Dohovor o registrácii objektov vypustených do kozmickeho priestoru¹⁰⁴ (1975) a Dohoda o činnosti na Mesiaci a iných nebeských telesách¹⁰⁵ (1979).

V oblasti kozmickeho priestoru upravuje objektívnu zodpovednosť v medzinárodnom práve *Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi* z roku 1972.¹⁰⁶ Podľa tohto Dohovoru, objektívnu zodpovednosť za škody spôsobené objektmi vypustenými do kozmickeho priestoru nesie vypúšťajúci štát, a to aj v prípade, že k vypusteniu objektu do kozmickeho priestoru došlo zo strany neštátnej, teda súkromnej, inštitúcie alebo organizácie. Zodpovednosti je možné sa zbaviť len v prípade, ak sa preukáže, že škodu spôsobil sám poškodený štát alebo jeho štátny príslušníci. Ak škodu spôsobí medzinárodná organizácia pri vypustení objektu do kozmu, nesie zodpovednosť spoločne a nerozdielne s tými členmi, ktorí sú signatármi Dohovoru o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými predmetmi.¹⁰⁷

V prípade škody spôsobenej mimo povrchu Zeme kozmickému objektu jedného vypúšťajúceho štátu alebo osobám či majetku na palube tohto kozmickeho objektu kozmickým objektom iného vypúšťajúceho štátu a škody takto spôsobené tretiemu štátu alebo jeho fyzickým či právnickým osobám sú prvé dva štáty solidárne zodpovedné tretiemu štátu v nasledujúcom rozsahu. Ak bola škoda spôsobená tretiemu štátu na povrchu Zeme alebo lietadlu za letu, je ich zodpovednosť tretiemu štátu absolútna (v zmysle *objektívnej zodpovednosti* za činnosti medzinárodným právom dovolené). Ak je škoda spôsobená kozmickému objektu tretieho štátu alebo osobám či majetku na jeho palube tohto kozmickeho objektu mimo povrchu Zeme, ich zodpovednosť je založená na zavinení ktoréhokoľvek z prvých dvoch štátov alebo na zavinení osôb, za ktoré je tento štát zodpovedný.¹⁰⁸ Z uvedeného je možné konštatovať, že tu vzniká zodpovednosť za medzinárodné *protiprávne správanie*.

⁹⁹ Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. GA Resolution 2222 (XXI), (Outer Space Treaty). Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 40/1968 Zb. o Zmluve o zásadách činností štátov pri výskume a využívaní kozmickeho priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies.

¹⁰⁰ Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. GA Resolution 1962(XVIII).

¹⁰¹ AZUD, J.: Medzinárodné právo. Bratislava: VEDA, 2003, s. 258- 259.

¹⁰² Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the return of Objects Launched into Outer Space. GA Resolution 2345(XXII) (The Rescue Agreement). Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 114/1970 Zb. o Dohode o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmickeho priestoru.

¹⁰³ Convention on International Liability for Damage Cause by Space Objects. GA Resolution 2777(XXVI), (The Liability Agreement). Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 58/1977 Zb. o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi.

¹⁰⁴ Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space. GA Resolution 3235 (XXIX), (The Registration Convention). Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 130/1978 Zb. o Dohovore o o registrácii objektov vypustených do kozmickeho priestoru.

¹⁰⁵ Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. GA Resolution 34/68, (The Moon Agreement).

¹⁰⁶ Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 58/1977 Zb. o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi.

¹⁰⁷ MRÁZ, S., POREDOŠ, F., VRŠANSKÝ, P.: Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2003, s. 136.

¹⁰⁸ ONDŘEJ, J., POTOČNÝ, M.: Obecné mezinárodní právo v dokumentech. Praha: C. H. Beck, 2010, s.155.

Zbavenie sa objektívnej zodpovednosti je možné do tej miery, do akej štát preukáže, že škoda vznikla z hrubej neobanlivosti iného alebo z úmyselného konania alebo opomenutia. Zbavenie sa zodpovednosti nie je možné v prípade, ak je škoda výsledkom činností vykonávaných vypúšťajúcim štátom v rozpore s medzinárodným právom. Občania vypúšťajúceho štátu alebo cudzí štátni príslušníci zúčastnení na vypúšťaní nemôžu žiadať náhradu škody spôsobenej vypúšťajúcim štátom.¹⁰⁹

Toto konštatovanie potvrdzuje aj článok II Dohovoru, pretože uvádza, že štát je absolútne zodpovedný za náhradu škody spôsobenej jeho kozmickým objektom na povrchu Zeme alebo lietadlám za letu. Nárok na náhradu škody si môže poškodený štát uplatňovať diplomatickou cestou, no rovnako aj súdnou cestou pred súdnymi orgánmi vypúšťajúceho štátu, ktorú môžu využiť aj poškodené fyzické a právnické osoby. Škodu je potrebné si uplatniť v lehote jedného roka od vzniku škody (prípadne od zistenia škody, či identifikácie vypúšťajúceho štátu¹¹⁰). Rovnako ako pri zodpovednosti za protiprávne správanie, aj pri škodách na kozmických objektoch sa náhrada škody, ktorú je vypúšťajúci štát povinný zaplatiť, určí v súlade s medzinárodným právom a zásadami spravodlivosti, tak aby bol v zásade obnovený stav, ktorý by existoval bez vzniku škody.¹¹¹ Na základe Dohovoru bude náhrada škody poskytnutá len účastníckemu štátu Dohovoru, nie každému poškodenému štátu.

4. Zodpovednosť štátov za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných

Pri otázkach zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie sa v medzinárodnom práve v súčasnej právnej vede vedie diskusia, či v oblasti zodpovednosti štátov za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných rozlišujeme len činnosti, s ktorými je spojený zvýšený stupeň rizika (vyššie spomenutá objektívna zodpovednosť) alebo aj činnosti, ktoré zvýšený stupeň rizika nevykazujú.¹¹²

Niektorí autori¹¹³ pri spracúvaní zodpovednosti v medzinárodnom práve uvádzajú len dva druhy medzinárodnej zodpovednosti. Medzinárodnú zodpovednosť za protiprávne správanie a zodpovednosť za škodlivé následky činností medzinárodným právom nezakázaných, pričom sa o kritériu rizika nezmieňujú. Niektorí autori¹¹⁴ však poukazujú práve na delenie činností medzinárodným právom dovolených (nezakázaných) na základe rizika. Teda okrem zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie rozlišujú aj zodpovednosť za činnosti medzinárodným právom dovolené, s ktorými je spojený zvýšený stupeň rizika (vyššie spomínanú objektívnu zodpovednosť), aj zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných, ktoré takéto riziko nevykazujú. Tento tretí druh medzinárodnej zodpovednosti má spoločnú črtu s objektívnou zodpovednosťou, pretože sa

¹⁰⁹ KISS, A., SHELTON, D.: Strict Liability in International Environmental Law. [online] Prístupné na: <<http://ssrn.com/abstract=1010478>>

¹¹⁰ Informáciu o tom, ktorý štát je vypúšťajúcim štátom, by malo byť možné zistiť v Registri kozmických objektov, ktorý vedie Generálny tajomník OSN podľa čl. III. Dohovoru o registrácii objektov vypúšťajúcich do kozmického priestoru z roku 1975. Štáty sú najprv povinné zaregistrovať vypúšťaný kozmický objekt do národného registra (čl. II) a až následne poslať základné údaje o zaregistrovanom objekte generálnemu tajomníkovi OSN (čl. IV). Tento medzinárodný register je verejne prístupný (čl. III) a je pod správou Kancelára pre kozmické záležitosti OSN (OOSA). Bližšie pozri: Hofmannová, M.: Odpovednosť - registrace - zákon: Právni následky mezinárodně protiprávního chování. In: Pocta Čestmírovi Čepelkovi k 80. Narodeninám. Praha: UK, právnická fakulta v nakl. Vodnář, 2007, s. 208.

¹¹¹ KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 206- 207.

¹¹² Porovnaj: MONTJOIE, M.: The concept of liability in the absence of an internationally wrongful act. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University press, 2010, s. 504.

¹¹³ Porovnaj: ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 571- 704. Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné a jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému. Brno: Doplněk, 1993, s. 272- 308.

¹¹⁴ Bližšie pozri napr.: KLUČKA, J.: právo verejné (všeobecná a osobitná časť, druhé, doplnené a prepracované vydanie). Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 207- 208.

upína na činnosti, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané, no hlavný rozdiel je v tom, že tieto činnosti nevykazujú zvýšený stupeň rizika. Príkladne sa uvádza čl. 106 Dohovoru o morskom práve z roku 1982,¹¹⁵ ktorý pojednáva o zodpovednosti za škodu spôsobenú zabavením lode alebo lietadla podozrievaného z pirátstva bez dostatočného dôvodu. Hoci sa štát dopúšťa nezakázaného konania (zabavenie podozrivej lode), s ktorým nie je spojené riziko, v prípade, že sa podozrenie ukáže ako neopodstatnené, je povinný nahradiť škodu takýmto konaním vzniknutú. Aj keď ide v tomto prípade o správanie sa v súlade s medzinárodnými záväzkami, teda správanie medzinárodným právom nezakázané, vzniká štátu povinnosť nahradiť škodu, ktorá takýmto konaním vznikla tretím osobám v dôsledku jeho nezakázaného konania.

Pri ďalšom porovnávaní objektívnej zodpovednosti a zodpovednosti za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných je možné konštatovať, že obe sa riadia pravidlami upravenými v zmluvách, úprava nie je všeobecná, ale vzťahuje sa na konkrétne činnosti upravené osobitnými zmluvami. Pre oba druhy zodpovednosti predstavuje škoda konštitutívny prvok a obsahom oboch zodpovedností je povinnosť poskytnúť náhradu škody.

IV. ZÁVER

Cieľom príspevku bolo poskytnúť prierez problematikou zodpovednosti štátov uplatňovanej v medzinárodnom práve. Pre správne uvedenie do predmetu príspevku sme sa rozhodli v úvode poukázať na odlišnosť konceptu zodpovednosti vo vnútroštátnom práve a v medzinárodnom práve, a na odlišnosť pravidiel vzťahujúcich sa na zodpovednosť v medzinárodnom práve. Osobitnú kapitolu sme venovali terminológii, ktorá je v otázke pojmov používaných v anglickom jazyku nejednoznačná a nie vždy sa odvádza od praxe Komisie Organizácie Spojených národov pre medzinárodné právo.

Jadro príspevku sme rozdelili na dve hlavné kapitoly. Prvou je zodpovednosť za medzinárodné protiprávne správanie a druhou zodpovednosť za iné ako protiprávne správanie v medzinárodnom práve. Úvodné ustanovenia časti venovanej zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie venujeme historickému vývoju konceptu danej zodpovednosti, z ktorého je možné vyzdvihnúť ustanovenie povinnosti úplnej náhrady škody a jej troch foriem Stálym dvorom medzinárodnej spravodlivosti v rámci konania vo veci Chorzówskej továrne.

Na následne rozoberanú prácu Komisie pre medzinárodné právo v oblasti tohto druhu zodpovednosti nadväzuje kapitola o Návrhu článkov o zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie. Ten okrem iného pojednáva o podstatných prvkoch zodpovednosti, o jej subjektívnej a objektívnej stránke, teda o pričitateľnosti protiprávneho správania a o samotnom medzinárodnom protiprávnom správaní. Nevyhol sa ani okolnostiam vylučujúcim protiprávnosť a povinnosti nahradiť škodu. Hoci nebol prijatý vo forme medzinárodného dohovoru, jeho význam rastie tým, že tvorí prílohu rezolúcie Valného zhromaždenia č. 56/83. Preto sa oblasť zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie posudzuje nie len relevantnou obvyčajovou úpravou, ale aj návrhom článkov o zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie.

Druhá časť príspevku rozoberá zodpovednosť za iné ako protiprávne správanie v medzinárodnom práve. Rovnako aj tu delíme kapitolu na historický vývoj konceptu danej zodpovednosti a práce Komisie v oblasti predmetnej zodpovednosti. Tu však poukazujeme aj na delenie zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie, a to na objektívnu zodpovednosť a zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných.

¹¹⁵ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 242/1996 Z. z. o uskutočnení notifikácie sukcesie Slovenskej republiky do podpisu Dohovoru Organizácie Spojených národov o morskom práve.

Z historického vývoja je vhodné poukázať na prípad Trail Smelter, v rámci ktorého boli arbitrážnym tribunálom z dôvodu konfliktu dvoch suverénit naformulované princípy významné pre zodpovednosť za škodlivé dôsledky dovoleného konania.

Cieľom následnej časti, v ktorej boli rozoberané práce Komisie pre medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie, bolo poukázať na niekoľko skutočností. Hoci sa Komisia snažila o úpravu zodpovednosti za škodlivé dôsledky vyplývajúce z konania, ktoré nie v medzinárodnom práve zakázané, jej práce vyústili do ustanovenia ďalších primárnych povinností v medzinárodnom práve. Sú obsahom návrhu článkov o prevencii cezhraničných škôd z rizikových činností, v ktorom sa prejavili snahy o to, aby sa vzniku takýchto škôd predišlo alebo aspoň došlo k zmierneniu ich účinkov, a návrhu princípov rozdelenia strát v prípade cezhraničnej škody, ktorý sa zaoberá najmä škodou a jej náhradou.

Hoci v priebehu prác Komisie pre medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti za iné ako protiprávne správanie pracovali zvláštni spravodajcovia s myšlienkou ustanovenia objektívnej (absolútnej) zodpovednosti za škody takto vzniknuté, vytvorením nových primárnych povinností nepriamo odkázala na režim zodpovednosti za protiprávne správanie. Porušením nových primárnych povinností vyplývajúcich z oboch návrhov dochádza k uplatneniu zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie.

Preto môžeme konštatovať, že na základe výsledkov práce Komisie OSN pre medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti v medzinárodnom práve dochádza k aplikácii režimu zodpovednosti za medzinárodné protiprávne správanie tak v oblasti protiprávneho správania, ako aj v oblasti konania medzinárodným právom dovoleného, resp. nezakázaného. Aplikácia objektívnej (absolútnej) zodpovednosti v medzinárodnom práve preto ostáva odkázaná len na zmluvné pravidlá medzinárodného práva týkajúce sa zodpovednosti.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

zodpovednosť za protiprávne správanie, zodpovednosť za škodu, objektívna zodpovednosť

KEY WORDS

responsibility for international wrongful acts, liability for damage, strict liability

POUŽITÁ LITERATÚRA

Knižná literatúra

1. Azud, J.: Medzinárodné právo. Bratislava: VEDA, 2003, s. 458. ISBN 80-224-0753-4.
2. Boyle, A.: Liability for injurious consequences of acts not prohibited by international law. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-929697-2.
3. Crawford, J.: The International law commission's articles on state responsibility: Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: University press, 2002. ISBN 978-0-52-101389-5.
4. Crawford, J.: The system of international responsibility. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-929697-2.
5. Čepelka, Č., Šturma, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7179-728-9.

6. Čepelka, Č., Šturma, P., Bílková, V.: Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008. ISBN 978-80-8714-603-3.
7. David, V., Sladký, P., Zbořil, F.: Mezinárodní právo veřejné, 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: LINDE PRAHA, 2006. ISBN 80-7201-628-8.
8. Fitzmaurice, M., Ong, D. M., Merkouris, P., ed.: Research Handbook on International Environmental Law. United Kingdom: Edward Elgar, 2010. ISBN 978-1-84720-124-9.
9. Hart, H. L. A.: The Concept of Law. Oxford: Clarendon press, 1994. ISBN 978-0-19876-122-8.
10. Higgins, R.: Problems and Process: International law and how we use it. Oxford: Clarendon press, 1994. ISBN-13: 978-0198764106.
11. Hofmannová, M.: Odpovědnost- registrace- zákon: Právní následky mezinárodně protiprávního chování. In: Pocta Čestmírovi Čepelkovi k 80. Narozeninám. Praha: UK, právnická fakulty v nakl. Vodnář, 2007.
12. Klučka, J.: Medzinárodnoprávne aspekty ochrany ovzdušia: kandidátska dizertačná práca. Košice: Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1982.
13. Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť, druhé, doplnené a prepracované vydanie). Bratislava: IURA EDITION, 2011. ISBN 9788080784140.
14. Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné obecná část a poměr k jiným právním systémům. 6. upravené a doplněné vydání. Brno a Plzeň: Doplněk a Aleš Čeněk, 2014. s. 317.
15. Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému. Brno: Doplněk, 2008, s. 300- 302. ISBN 978-80-7239-218-6.
16. Montjoie, M.: The concept of liability in the absence of an internationally wrongful act. In: Crawford, J., Pellet, A., Olleson, S., (Eds.): The Law of International Responsibility. Oxford: Oxford University press, 2010. ISBN 978-0-19-929697-2.
17. Mráz, S., Poredoš, F., Vršanský, P.: Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2003. ISBN 80-7160-202-7.
18. Ondřej, J.: Právní režimy mezinárodních prostorů. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-69-7.
19. Ondřej, J., Potočný, M.: Obecné mezinárodní právo v dokumentech. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 80-7179-460-0.
20. Scheu, H. Ch.: Úvod do mezinárodního práva veřejného. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 9788087284056.
21. Scheu, H. Ch., Danová, E., Urbanová, V.: Případy a materiály ke studiu mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2004.
22. Seman, R.: Medzinárodná zodpovednosť štátu za škodlivé následky činností nezakázaných medzinárodným právom. In: Mířníky práva v stredoeurópskom priestore, I. časť, 2009. ISBN 978-80-7160-295-8.
23. Seman, R.: Objektívna zodpovednosť v medzinárodnom práve. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008. ISBN 978-80-7160-271-2.
24. Širicová, I. (ed.): Medzinárodné právo životného prostredia, Zborník príspevkov zo študentského sympózia konaného dňa 20. apríla 2011 na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach. Košice, 2011. ISBN 978-80-7097-886-3.

25. Šturma, P., Damohorský, M., Ondřej, J., Zástěrová, J., Smolek, M.: Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná). Beroun: IFEC – Iveta Rozkotová, 2004. s.125-150. ISBN 80-903409-2-X.

Časopisecká literatura

1. Handrlíca, J.: Evropské společenství pro atomovou energii a právní úprava odpovědnosti za jaderné škody. In: Právník, č. 12, 2009, s. 1270- 1291.
2. Handrlíca, J.: Opcie a limity možnej harmonizácie režimu zodpovednosti za jadrové škody v rámci Európskeho spoločenstva/Európskej únie. In: Právny obzor, č. 2, 2009, s. 159- 188.
3. Handrlíca, J.: Právna úprava zodpovednosti za škodu spôsobenú jadrovou nehodou. In: Právny obzor, č. 3, 2008, s. 190- 215.
4. Klučka, J.: K medzinárodnoprávnej úprave znečisťovania životného prostredia. In: Právník, č.7, 1980, s. 625- 626.
5. Klučka, J.: Ženevský dohovor o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia prechádzajúcom hranice štátov. In: Acta Iuridica Cassoviensia, č. 11, 1986, s. 257-259.
6. Kosnáčová, M.: K princípom právneho režimu zodpovednosti za jadrovú škodu. In: Právny obzor, č. 6, 2005, s. 533- 547.
7. Scheu, H. Ch.: Pojem odpovědnosti v mezinárodním právu. In: Jurisprudence, č.4, 2009, s. 32- 33.
8. Svaček, O.: Teoretická východiska vztahu odpovědnosti státu a jednotlivce v mezinárodním právu. In: Právník, 2010, č.10, s.1053 a nasl.
9. Šturma, P.: K mezinárodní odpovědnosti za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem. In: Právník, č. 7, 1990, s. 643.
10. Šturma, P.: K návrhu principu rozdělení ztrát v případě přeshraniční škody vzešlé z rizikových činností. In: Právník, č. 2, 2005, s. 122- 123.
11. Vršanský, P.: Koncepcie medzinárodnoprávnej zodpovednosti. In: Právny obzor, 64, č. 4, 1981, s. 361.

Internetové zdroje

1. Barnidge, R. P., Jr.: The Due Diligence Principle under International Law. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1156773>
2. Bratspies, M., R.: Trail Smelter's (Semi) Precautionary Legacy. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=893215>
3. Jankuv, J.: Medzinárodnoprávna zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností, ktoré nie sú medzinárodným právom zakázané. In: Societas et Iurisprudentia, Roč. 1, č.1, 2013. ISSN 1339- 5467. - s.85-132. [online] Prístupné na: <<http://sei.iuridica.truni.sk/international-scientific-journal/archive/issue-2013-01.html>>
4. Kiss, A., Shelton, D.: Strict Liability in International Environmental Law. [online] Prístupné na: <<http://ssrn.com/abstract=1010478>>
5. Nollkaemper, A.: Constitutionalization and the Unity of the Law of International Responsibility. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1338651>
6. Nurhidayah, L.: The Impact of the adoption of State Responsibility for Transboundary Environmental Harm Principle upon Indonesian Environmental Legal System. [online] Prístupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1114668>

7. Factory of Chorzów. PCIJ, Series A, No.9. [online] Prístupné na: <http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_09/28_Usine_de_Chorzow_Competence_Arret.pdf>
8. *Nuclear Tests (Australia v. France)*, Judgement, I.C.J. Reports 1974, s. 253. Prístupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/58/6093.pdf>>
9. Rainbow Warrior case (France/ New Zealand). [online] Prístupné na: <<http://iilj.org/courses/documents/RainbowWarrior.pdf>>
10. Seabed disputes chamber of the international tribunal for the law of the sea: Advisory opinion- Responsibilities and obligations of states sponsoring persons and entities with respect to activities in the area. (February/2011). [online] Prístupné na: <http://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_17/adv_op_010211.pdf>
12. Trail Smelter Case (United States, Canada). [online] Prístupné na: <http://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf>
13. Transboundary harm in international law: Lessons from the trail smelter arbitration. [online] Prístupné na: <http://ohlj.ca/english/documents/OHLJ_45_3_Wood_FINAL.pdf>

Ostatné zdroje

1. Ago, R.: Second report on State responsibility. UN Document A/CN.4/233.
2. Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies. GA Resolution 34/68, (The Moon Agreement).
3. Convention on the Protection of Lake Constance from Pollution. OECD Doc. AEU/TFP/ENV/75.
4. Corfu Channel case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Judgment of April 9th, 1949: ICJ Reports 1949.
5. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. GA Resolution 1962(XVIII).
6. Draft articles on responsibility of States for international wrongful acts, Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1996, vol. II.
7. Gabčíkovo- Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997.
8. GA Resolution 799 (VIII).
9. GA Resolution 1686 (XVI), text v UNYB, 1961,
10. Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1949, vol. I (A/CN.4/13 and Corr. 1-3).
11. Report of the International Law Commission, 2004, GAOR, Supplement No. 10 (A/59/10).
12. Report of the International Law Commission, 2000, GAOR, Supplement, No. 10 (A/55/10).
13. Report of the International Law Commission, 2006, GAOR, Supplement No. 10 (A/61/10).
14. Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1955, vol. II (A/CN.4/94).
15. Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1980, vol. II, (A/35/10).
16. Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 1996, vol. II, (A/51/10).
17. Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2001, vol. II, (A/56/10).

18. Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2006, vol. II, (A/61/10).
19. Survey of State practice relevant to international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, prepared by the Secretariat. Yearbook of the International Law Commission: 1985, vol. II (1)/Add.1 (A/CN.4/384).
20. UN Doc. A/CN.4/L.656/Add.2 (2004).
21. Yearbook of International Law Commission: 1956, vol. II.
22. Yearbook of the International Law Commission: 2001, vol. II, (A/56/10).

Právne predpisy

1. Dohovor o diaľkovom znečisťovaní ovzdušia prechádzajúcim hranicami štátov (podpísaný v roku 1979 v Ženeve). Vyhláška ministra zahraničných vecí č.5/1985 Zb.
2. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 242/1996 Z. z. o uskutočnení notifikácie sukcesie Slovenskej republiky do podpisu Dohovoru Organizácie Spojených národov o morskom práve.
3. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 506/2003 Z. z. o prijatí Dohovoru o cezhraničných účinkoch priemyselných havárií.
4. Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 40/1968 Zb. o Zmluve o zásadách činností štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies.
5. Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 114/1970 Zb. o Dohode o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru.
6. Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 58/1977 Zb. o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi.
7. Vyhláška ministra zahraničných vecí č.130/1978 Zb. o Dohovore o o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru.
8. Vyhláška ministra zahraničných vecí o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi č. 58/1977 Zb.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Ludmila Pošiváková, PhD., JUDr.

Výskumný pracovník, Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva, Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Kováčska 26, 040 75 Košice

Telefón: +421 902 685 295

E-mail: ludmila.posivakova@upjs.sk

ROZPRAVA O PRINCÍPE PREDNOSTI PRÁVA EURÓPSKEJ ÚNIE - VLÁDA PRÁVA ZA HRANICAMI ŠTÁTU¹

DISCOURSE ON THE PRINCIPLE OF PRIMACY OF EURO- PEAN UNION LAW – RULE OF LAW BEYOND THE STATE

Radoslav Benko

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Jednou zo základných otázok riešených počas procesu neustáleho prehlbovania právnej integrácie v rámci Európskej únie (EÚ) je otázka, ako by mal byť spravovaný vzťah medzi právom EÚ a vnútroštátnym právom členských štátov. Požiadavka vnesená Súdny dvorom Európskej únie, že právo EÚ má mať prednosť pred kolidujúcim vnútroštátnym právom, dokonca aj ústavného charakteru, bola od počiatku vznesenia tejto požiadavky široko diskutovaná. Požiadavka absolútnej (bezpodmienečnej) prednosti práva EÚ pred kolidujúcim vnútroštátnym aj ústavným právom bola namietaná ústavnými súdmi členských štátov, ktoré poukázali na limity priamej prednostnej aplikácie práva EÚ. Príspevok sa zameriava na problematiku vzťahu práva EÚ a vnútroštátneho práva z uhla pohľadu právnej teórie. Ponúka analytickú a metodologickú reflexiu na uvedenú problematiku. V príspevku je pozornosť venovaná právno-teoretickým konceptom ako právny systém, suverenity či platnosť právnych noriem. Zdôrazňuje úlohu komparatívnej rozpravy v rámci procesu ústavnej adjudikácie týkajúcej sa limitov Európskej integrácie a aplikácie práva EÚ. Príspevok ponúka koncepčný normatívny rámec spravujúci riešenie konfliktu medzi právom EÚ a ústavným právom členských štátov. Tento normatívny rámec vkladá do konceptu Hartovho pravidla uznania.

ABSTRACT

One of the core questions raised during the process of building ever closer European Union (EU) is how the relationship between the EU law and the law of its Member States should be governed. Claim made by the Court of Justice of the European Union that EU law should prevail over conflicting national provisions, even constitutional ones, has been widely discussed since the emergence of the claim. The claim of absolute (unconditional) primacy of EU law over conflicting Member States' law, even that of constitutional nature, was opposed by the Member States' constitutional courts which pointed out the limits of prior direct applicability of EU law. The paper discusses the issue of relationship between EU law and Member State's law from the legal theory point of view. It offers analytical and methodological reflection on the issue of the relationship. It pays attention to theoretical legal concepts like legal system, sovereignty or validity of legal norms. It emphasizes the role of comparative discourse during the process of constitutional adjudication on the limits to European integration and applicability of EU law. The paper offers a conceptual normative framework guiding the resolution of conflict between EU law and Member State's constitutional law. The normative framework is embedded in Hart's rule of recognition.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0823-11 „Regionalizmus a jeho prínos pre všeobecné medzinárodné právo“.

ÚVOD

Analytické normatívne právne teórie boli rozvíjané za účelom zachytenia charakteristických črt normatívnych systémov, ktoré spĺňali iba štátom stanovené, resp. uznané, normatívne systémy – ako napríklad suverenita (Bentham² a Austin³), vertikálna “zhora-nadol” hierarchická štruktúra právneho systému (Kelsen⁴) alebo existencia sekundárnych pravidiel zjednocujúcich všetky právne normy patriace do referenčného právneho systému (Hart⁵). Normatívna prax súčasnej Európy viažuca sa na existenciu a fungovanie Európskej únie s jej *sui generis* právom postráda, minimálne do určitej miery, tieto črty. Právne teórie venujúce sa charakteru práva je potrebné vzhľadom na súčasnú právnu prax v Európe prehodnotiť.

Súčasnú právnu prax v Európe charakterizuje normatívny pluralizmus. Normatívny pluralizmus spočíva v uplatňovaní viacerých normatívnych systémov na tom istom území. Jednotlivé normatívne systémy pritom nachádzajú svoj pôvod v rozdielnych normatívnych (právnych) autoritách (v kontexte zamerania príspevku, v národných ústavných systémoch a primárnom práve EÚ). Normy, ktoré majú pôvod v odlišných právnych autoritách sa môžu dostať do vzájomnej kolízie. Ak dôjde ku kolízii medzi právnou normou EÚ a právnou normou, ktorá má svoj pôvod v právnej autorite členského štátu, vyvstáva otázka, ktoré právo (EÚ, alebo vnútroštátne?) by malo byť v konkrétnom prípade uprednostnené, resp. prednostne aplikované. Nakoľko obe vzájomne kolidujúce právne normy majú svoj pôvod v odlišných právnych autoritách, pričom jedna požaduje byť nadradená tej druhej, vyvstáva otázka, ktorú normatívnu autoritu je potrebné rešpektovať. Obe normatívne autority môžu požadovať vyriešenie kolízie určitým spôsobom, pričom nie je garantované, že obe autority budú riešiť kolíziu rovnakým spôsobom. Existencia plurality normatívnych autorít tvoriacich právo, ktoré by malo byť na určitom území rešpektované, vedie v prípade, ak obe normatívne autority požadujú byť zvrchovanými vládcami na určitom území, pričom vytvoria navzájom kolidujúce právo, k problému.⁶ Zatiaľ čo vnútroštátne ústavné právo požaduje byť najvyšším právom na území daného štátu, právo Únie požaduje v prípade konfliktu s vnútroštátnym právom byť prednostne aplikované, a to prípadne aj na úkor vnútroštátneho práva ústavného charakteru. Kontradiktórne normatívne nároky rôznych právnych autorít sú súčasťou súčasného sveta práva v Európe. Je pritom obtiažne identifikovať najvyššiu právnu autoritu - autoritu, ktorá by disponovala právomocou autoritatívne a s konečnou platnosťou rozhodnúť konflikt medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom – právnymi normami vytvorenými rôznymi právnymi autoritami.

I. EURÓPSKA INTEGRÁCIA NA POZADÍ KONCEPTU SUVERENITY A PLATNOSTI PRÁVNÝCH NORIEM

Koncept normatívnej autority reflektuje koncept suverenity. John Austin argumentoval, že v každej spoločnosti existuje len jeden subjekt, ktorého suverenita je jednotná (čo znamená, že daný subjekt je jediným suverénom vo všetkých záležitostiach) a ktorého suverenita je nedeliteľná (čo znamená, že jeho suverenita nie je rozdelená medzi rôzne subjekty majúce právomoc rozhodovať o druhovo iných záležitostiach).⁷ Podľa Austina je suverénom ten, koho sú jednotlivci zvyknutí poslúchať a kto nemá zvyk podriadenosti niekoho poslúchať. Koncept suverenity sa spája s požiadavkou, že všetky normy patriace do toho istého právneho systému

² Pozri: BENTHAM, J. *Of Laws in General*. London: Athlone Pr, 1970.

³ Pozri: AUSTIN, J.: *The province of Jurisprudence Determined*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

⁴ Pozri: KELSEN, H. *Pure Theory of Law*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1970.

⁵ Pozri: HART, H.L.A. *The Concept of Law*. New York: Oxford University Press, Clarendon law series, 1997.

⁶ Porovnaj: LETSAS, G. Harmonic law: The case against pluralism. In: Dickson, J. – Eleftheriadis, P. *Philosophical Foundations of European Union Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s.78.

⁷ Pozri: AUSTIN, J.: *The province of Jurisprudence Determined*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s.246.

majú rovnaký pôvod – suveréna, ktorý ich prijíma buď sám, alebo právomoc na ich prijatie deleguje na podriadený subjekt.⁸ Fungovanie EÚ sa však zakladá na skutočnosti, že na území jej členských štátov existuje viac ako jedna zvrchovaná suverénna normotvorná autorita – okrem normatívnej autority toho ktorého členského štátu aj normatívna autorita samotnej EÚ, pričom normatívne autority členských štátov nie sú odvodené od zvrchovanej normatívnej autority EÚ a ani normatívnu autoritu EÚ nie je možné považovať výlučne za odvodenú od zvrchovaných normatívnych autorít členských štátov, keďže právo Únie požaduje byť prednostne uplatnené aj v prípade jeho kolízie s vnútroštátnym ústavným právom, čo môže v určitých prípadoch znamenať jeho uplatnenie aj proti vôli zvrchovanej normatívnej autority daného členského štátu. Austinov obraz o jednotnom a nedeliteľnom suverénovi ako spoločnom pôvode všetkého platného práva bol zdiskreditovaný školou právneho pozitivizmu. J. Raz, napríklad, poukázal na to, že pôvod práva nemožno zvoliť za kritérium identifikácie všetkého platného práva určitého právneho systému.⁹ Argumentoval, že suverenita môže byť rozdelená (rozdelená medzi subjekty, ktoré nemajú vzájomne podriadené normatívne právomoci vo vzťahu k odlišným záležitostiam) rovnako ako aj zdieľaná (vlastnená viacerými subjektmi nemajúcimi vzájomne podriadené normatívne právomoci nad všetkými, tými istými, záležitosťami). Ak platné právne normy v rámci určitého systému sú tvorené rôznymi suverénmi, pričom každý z nich požaduje disponovať najvyššou normatívnou právomocou, potom je nutné identifikovať iné kritérium platnosti právnych noriem a jednotnosti právneho systému ako je identita normatívnej autority.¹⁰

Podstata právneho systému nespočíva v pôvode právnych pravidiel, ale v činnosti orgánov aplikujúcich právo. Podľa Harta, v každom právnom systéme existuje pravidlo uznania, akceptované a uplatňované štátnymi úradníkmi, ktoré identifikuje kritéria platnosti pre všetky právne pravidlá daného právneho systému.¹¹ To, čo zjednocuje všetky pravidlá právneho systému, nie je skutočnosť, že boli prijaté určitou zvrchovanou suverénnou normatívnou autoritou, ale skutočnosť, že ich uplatňovanie orgánmi aplikácie práva sa riadi určitými kritériami, ktoré akceptujú.¹² Pôvod platnej právnej normy preto môže spočívať kdekoľvek, v zahraničnom zákonodarcovi, supranacionálnej entite či medzinárodnom orgáne. To, čo je rozhodujúce pre existenciu určitých kritérií platnosti (uplatniteľnosti) práva je právna prax tých, čo aplikujú právne normy.

II. ÚSTAVNÝ PLURALIZMUS – REALITA EURÓPSKEHO PRÁVNEHO PRIESTORU

Riešenie konfliktu medzi právnou normou EÚ a právnou normou, ktorá má svoj pôvod v členskom štáte EÚ bolo zverené predovšetkým súdnym orgánom EÚ a členských štátov s ústavnou jurisdikciou. Súčasnú ústavnú prax v Európe týkajúcu sa adjudikácie (rozhodovacej činnosti) Súdneho dvora EÚ a ústavných súdov členských štátov zaoberajúcu sa vzťahom práva EÚ a vnútroštátneho ústavného práva vhodne popisujú myšlienky ústavného pluralizmu.¹³ Stúpenci ústavného pluralizmu zdôrazňujú, že konflikt medzi právom Únie

⁸ Pozri: LETSAS, G. (2012), s. 84.

⁹ Pozri: RAZ, J. *The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 1980, s. 35-38.

¹⁰ Pozri: LETSAS, G. (2012), s. 85.

¹¹ V prípade konfliktu medzi právnou normou EÚ a právnou normou členského štátu je potrebné hovoriť o “aplikácii” a nie o “platnosti”, keďže v prípade vyriešenia konfliktu medzi nimi v prospech jednej z noriem, druhá norma nestráca platnosť, len nedochádza k jej aplikácii v prejednávacom prípade.

¹² Pozri: HART, H.L.A. (1997), s. 94.

¹³ Pozri, napr.: WALKER, N. The Idea of Constitutional Pluralism. In *Modern Law Review*, 2002, Volume 65, Issue 3, s. 322; AVBELJ, M. – KOMÁREK, J. (eds.) *Four Visions of Constitutional Pluralism*. EUI Working Papers Law No. 2008/21, Florence: European University Institute, 2008, 37s; AVBELJ, M. – KOMÁREK, J. (eds.) *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Oxford: Hart Publishing, 2012, 453 s.

a vnútroštátnym právom nemožno riešiť prostredníctvom hierarchického podriadenia jedného práva pod druhé. Ústavní pluralisti nesúhlasia s požiadavkou Súdneho dvora v jeho rozhodnutí vo veci *Costa v E.N.E.L.*,¹⁴ že členské štáty sú stále povinné neaplikovať vnútroštátne právo, ak je v rozpore s právom EÚ, a to vrátane situácie, ak jeho aplikácia má byť na úkor vnútroštátneho práva ústavného charakteru (*Internationale Handelsgesellschaft*¹⁵). Na druhej strane súhlasia s námietkami vnútroštátnych ústavných súdov, že aplikácia práva EÚ je v určitých prípadoch limitovaná určitými vnútroštátnymi ústavnými požiadavkami. A pokiaľ ide o vzťah práva EÚ k právu Organizácie spojených národov (OSN), nesúhlasia s názorom Súdu prvej inštancie (teraz Všeobecného súdu) vynesenej v rozhodnutí vo veci *Kadi*,¹⁶ že právo Únie musí vždy ustúpiť právu OSN v prípade kolízie s ním, ale súhlasia s názor Súdneho dvora vynesenej vo veci *Kadi*,¹⁷ že právo Únie môže v určitých prípadoch byť uprednostnené pred záväzkami vyplývajúcimi z práva OSN. Ústavní pluralisti teda odmietajú myšlienku, že vnútroštátne právo je hierarchicky integrované do práva EÚ a že právo EÚ je hierarchicky integrované do práva medzinárodného spoločenstva.¹⁸

Vzájomný vzťah medzi právom Únie a vnútroštátnym ústavným právom je potrebné vnímať nie len optikou judikatúry Súdneho dvora presadzujúcom bezpodmienečnú absolútnu prednosť práva Únie pred akýmkoľvek ustanovením vnútroštátneho práva, vrátane ustanovení ústavného charakteru, ale rovnako tak aj optikou vnútroštátnych ústavných súdov poukazujúcich na určité ústavné limity prednostného uplatnenia práva EÚ. Vzťah práva EÚ k vnútroštátnemu ústavnému právu sa formuje nie len prostredníctvom rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ ale rovnako aj prostredníctvom judikatúry vnútroštátnych ústavných súdov. Judikatúra vnútroštátnych ústavných súdov dotýkajúca sa ústavných limitov prednostnej aplikácie práva EÚ (vo veciach preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy) odкрýva uplatňovanie komparatívnej dialektiky (rozpravy) medzi nimi, ako to bude načrtnuté v texte nižšie tohto príspevku. Takýto súdny dialóg umožňuje vzájomné konštruktívne zapájanie sa vnútroštátnych ústavných súdov do riešenia otázky statusu práva EÚ na území členských štátov.

III. PRINCÍP PREDNOSTI PRÁVA EÚ V ZMYSLE JUDIKATÚRY SÚDNEHO DVORA EÚ

Podľa Súdneho dvora, vnútroštátne orgány aplikácie práva majú povinnosť uznať okamžitý priamy účinok práva EÚ a neuplatniť akékoľvek ustanovenie vnútroštátneho práva, aj ústavného charakteru, brániace priamemu a prednostnému uplatneniu práva EÚ. Vzťah medzi právom Únie a vnútroštátnym (ústavným) právom je spravovaný princípom prednosti práva EÚ, na existenciu ktorého poukázal Súdny dvor vo svojom rozhodnutí vo veci *Costa v E.N.E.L.*¹⁹ Súdny dvor ustanovil, že status kolidujúceho vnútroštátneho práva nie je pre prednostnú aplikáciu práva Únie podstatný. Dokonca ani vnútroštátne právo ústavného charakteru nemôže zabrániť prednostnému priamemu uplatneniu práva EÚ (vec *Internationale Handelsgesellschaft*²⁰). Súdny dvor priznal právu Únie absolútnu (bezpodmienečnú) prednosť pred kolidujúcim vnútroštátnym právom. Na dôsledky uplatnenia princípu prednosti práva EÚ Súdny dvor

¹⁴ Rozsudok Flaminio Costa proti E.N.E.L., 6/64, EU:C:1964:66.

¹⁵ Rozsudok Internationale Handelsgesellschaft mbH proti Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, 11/70, EU:C:1970:114.

¹⁶ Rozsudok z 21.septembra 2005, Yassin Abdullah Kadi proti Rade Európskej únie a Komisii Európskych spoločenstiev, T-315/01, EU:T:2005:332.

¹⁷ Rozsudok Yassin Abdullah Kadi a Al Barakaat International Foundation proti Rade Európskej únie a Komisii Európskych spoločenstiev, C-402/05 P a C-415/05 P, EU:C:2008:461.

¹⁸ Pozri: KUMM, M.: The Moral Point of Constitutional Pluralism: Defining the Domain of Legitimate Institutional Civil Disobedience and Conscientious Objection. In *Philosophical foundations of European Union Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 217.

¹⁹ Rozsudok Flaminio Costa proti E.N.E.L., EU:C:1964:66.

²⁰ Rozsudok Internationale Handelsgesellschaft mbH proti Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, EU:C:1970:114.

poukázal vo svojom rozhodnutí vo veci *Simmenthal*.²¹ Vnútroštátny súd, ktorý v rámci svojej právomoci aplikuje ustanovenia práva EÚ, je povinný zabezpečiť plný účinok únijských noriem a z vlastnej úradnej moci má neuplatniť každé vnútroštátne ustanovenie, a to bez ohľadu na to, či bolo prijaté skôr alebo neskôr ako únijský predpis, ktoré je v rozpore s právom EÚ a to bez toho, aby musel najprv žiadať alebo čakať na jeho zrušenie legislatívnou cestou alebo iným ústavným postupom. Riešenie rozporu medzi ustanovením práva EÚ a vnútroštátnym ustanovením je zverené súdu aplikujúcemu právo EÚ. Vnútroštátnemu súdu, ktorý aplikuje právo EÚ je priznaná právomoc urobiť všetko, čo je nevyhnutné pre neuplatnenie ustanovení vnútroštátneho práva, ktoré sú prekážkou plnej účinnosti noriem EÚ.²² V rozsudku vo veci *Factortame*²³ Súdny dvor dodáva, že: „...plný účinok práva Spoločenstva by bol tiež oslabený, ak by niektoré pravidlo vnútroštátneho práva mohlo zabrániť sudcovi, rozhodujúcemu v spore týkajúcom sa práva Spoločenstva, aby nariadil predbežné opatrenia na účel zaručenia plnej účinnosti súdneho rozhodnutia v súvislosti s existenciou práv uplatňovaných na základe práva Spoločenstva. Z toho vyplýva, že sudca, ktorý by za takýchto okolností nariadil predbežné opatrenia, keby nenarazil na niektoré pravidlo vnútroštátneho práva, je povinný vylúčiť uplatnenie tohto pravidla“.²⁴ Tento výklad, podľa Súdneho dvora, potvrdzuje aj systém konania o prejudiciálnej otázke, „...ktorého effect utile by bol znížený, ak by vnútroštátny súd, ktorý preruší konanie, kým Súdny dvor odpovie na jeho prejudiciálnu otázku, nemohol nariadiť predbežné opatrenia až do vydania rozhodnutia prijatého v dôsledku odpovede Súdneho dvora.“²⁵

Súdny dvor doktrínu prednosti práva Únie nezaložil na koncepte normatívnej autority, suverenity, či demokracie. Namiesto toho Súdny dvor odôvodnil svoj postoj priznať právu Únie absolútnu prednosť pred vnútroštátnym právom na základe osobitného charakteru práva Únie v porovnaní s bežnými medzinárodnými zmluvami. Rétorika Súdneho dvora, že právo Únie (v tom čase Európskeho hospodárskeho spoločenstva) vytvára autonómny právny poriadok bola rozhodujúca. Autonómia právneho poriadku EÚ s jeho osobitnými znakmi bola dôležitá s funkcionálnych dôvodov. Iba taký medzinárodnou zmluvou založený právny režim, ktorému je priznaná priama aplikovateľnosť a absolútna prednosť pred kolidujúcim ustanovením vnútroštátneho práva je schopný efektívne dosahovať ciele, pre ktoré bol zriadený. Bez nároku na priamu a prednostnú aplikáciu práva EÚ by došlo k ohrozeniu jeho jednotnej a efektívnej aplikácie. Jednotnosť a efektívnosť aplikácie práva Únie je možné vnímať ako „dve doplňujúce sa osi“.²⁶ Právo EÚ je jednotne efektívne, ak je uplatňované a vynucované ako najvyššie právo všetkými, ktorým je v rámci príslušného politického zoskupenia zverená právomoc aplikovať a vynucovať právo.²⁷ Jednotnosť účinkov právnej normy EÚ spočíva v jednotnosti normatívnych dôsledkov, ktoré táto norma vyvoláva na území celej Únie. Aby právo EÚ bolo považované za efektívne na území členských štátov musí byť adekvátne vynucované, aby bolo uplatňované jednotne musí mu byť priznané rovnaké zaobchádzanie vo všetkých členských štátoch. Právo Únie je zvrchovane efektívne na území členských štátov, ak je jednotne vynucované v rámci všetkých ich jurisdikcií.²⁸ Efektivita práva EÚ sa spája s požiadavkou efektívneho uplatňovania práv vyplývajúcich pre jednotlivcov zo zmlúv (na ktorých stojí EÚ) či už voči členským štátom alebo jednotlivcom. Garancie materiálneho charakteru (ako zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú jednotlivcovi porušením práva Únie, na existenciu ktorej

²¹ Rozsudok Amministrazione delle Finanze dello Stato proti Simmenthal SpA, 106/77, EU:C:1978:49.

²² Rozsudok Amministrazione delle Finanze dello Stato proti Simmenthal SpA, EU:C:1978:49, body 21 – 24.

²³ Rozsudok The Queen proti Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd a i., C-213/89, EU:C:1990:257.

²⁴ Rozsudok The Queen proti Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd a i., EU:C:1990:257, bod 21.

²⁵ Rozsudok The Queen proti Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd a i., EU:C:1990:257, bod 22.

²⁶ Pozri: PROCHÁZKA, R. To Decide or Not To Decide: On the Political Theology of Simmenthal, Lyckeskog et al. In *The Court of Justice and the Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years of Case-law*. Hague: T.M.C. Asser Press, 2013, s. 347-348.

²⁷ *Ibid*, s. 347.

²⁸ Porovnaj: *Ibid*, s. 348.

Súdny dvor poukázal vo svojom rozhodnutí vo veci *Francovich*²⁹), ako aj garancie procesného charakteru (efektívnosť konania o prejudiciálnej otázke³⁰) zohrávajú dôležitú úlohu pre udržanie a uplatňovanie princípu prednosti práva EÚ. Deficit týchto garancií podkopáva ambíciu nároku práva EÚ na prednosť pred vnútroštátnym právom. Požiadavka vznesená voči EÚ, aby efektívne plnila ciele, ktoré jej boli zverené, by bola ohrozená, ak by členské štáty neakceptovali nárok práva Únie na prednosť pred vnútroštátnym právom.

Požiadavka Súdneho dvora, že právo EÚ vytvára „autonómny právny poriadok“ nahrádza požiadavku „štátnosti“ alebo „suverenity“ týkajúcich sa „My ľud“ a demokracie.³¹ Argumenty demokratickosti a úlohy *pouvoir constituant* (ustanovujúcej moci) nerezonujú v jurisprudencii Súdneho dvora týkajúcej sa princípu prednosti práva Únie. Absencia *európskeho démosu* a skutočnosť, že EÚ je založená na medzinárodných zmluvách a nie na akte európskej ustanovujúcej moci, viedla ústavné sudy členských štátov (predovšetkým nemecký *Bundesverfassungsgericht*) k tomu, aby trvali na určitých limitoch požiadavky prednosti práva EÚ zastávanej Súdny dvorom a na podriadení priamej prednostnej aplikácie práva Únie špecifickým vnútroštátnym ústavným požiadavkám.

IV. VNÚTROŠTÁTNE ÚSTAVNÉ LIMITY PREDNOSTNEJ APLIKÁCIE PRÁVA EÚ

Členské štáty prostredníctvom svojich ústav a/alebo rozhodovacej činnosti svojich ústavných súdov akceptovali prednosť práva EÚ pred vnútroštátnymi zákonmi, dokonca aj tými, ktoré boli prijaté neskôr, kvôli potrebe zabezpečenia efektívnej a jednotnej aplikácie práva EÚ. Avšak neakceptovali požiadavku, aby právo EÚ prevážilo nad akýmkoľvek ustanovením vnútroštátneho práva. Vo veci *Solange I*³² nemecký ústavný súd (*Bundesverfassungsgericht*) pomeriaval potrebu zabezpečenia efektívnej a jednotnej aplikácie práva EÚ s potrebou zabezpečenia ochrany základných práv vyplývajúcej z nemeckej ústavy (Základného zákona). Nemecký ústavný súd dospel k záveru, že pokiaľ na úrovni EÚ (EHS) nebude zabezpečená ochrana základných práv porovnateľná s ich ochranou podľa vnútroštátnej ústavy, právo EÚ (EHS) bude podriadené vnútroštátnemu ústavnému preskúmaniu optikou ústavného štandardu ochrany základných práv. Vo svojom rozhodnutí vo veci *Maastrichtskej zmluvy*³³ a neskôr vo veci *Lisabonskej zmluvy*³⁴ nemecký ústavný súd determinoval, že disponuje právomocou preskúmať, či akt Únie nebol prijatý *ultra vires*. Ak by tomu tak bolo, vyhradil si právomoc vyhlásiť daný akt za neaplikovateľný na území Nemecka. Argument demokratickosti zohrával centrálnu úlohu pri oboch týchto rozhodnutiach nemeckého ústavného súdu. Nakoľko demokratickosť Únie zostáva nevyvinutá, je dôležité pre *Bundesverfassungsgericht* zabezpečiť, že akty orgánov Únie budú vydané v rámci právomocí zverených im v zmluvách. *Bundesverfassungsgericht* si vyhradil právomoc preskúmať právo EÚ na jurisdikčnom základe. Na druhej strane však svoju právomoc obmedzil len na prípady, ak prekročenie právomocí orgánu Únie je dostatočne jasné a závažné a ak sporný akt Únie vedie k štrukturálnej významnej zmene prerozdelenia právomocí medzi EÚ a členské štáty. Nemecký ústavný súd určil podmienky, za ktorých môže byť prednosť práva Únie prekonaná v mene ochrany demokracie a subsidiarity. Vo svojom rozhodnutí vo veci *Lisabonskej zmluvy* nemecký ústavný súd de-

²⁹ Rozsudok Andrea Francovich a Danila Bonifaci a iní proti Talianskej republike, C-6/90 a C-9/90, EU:C:1991:428.

³⁰ Porovnaj: PROCHÁZKA, R. (2013), s. 361-364.

³¹ Pozri: KUMM, M. (2012), s. 227.

³² Rozsudok Spolkového ústavného súdu Nemecka (*Bundesverfassungsgericht*) z 29.mája 1974 vo veci Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr – und Vorratstelle für Getreide und Futtermittel („Solange I“), 2 BvG 52/71.

³³ Rozsudok Spolkového ústavného súdu Nemecka (*Bundesverfassungsgericht*) z 12.októbra 1993 vo veci Brunner v European Union Treaty („Maastrichtská zmluva“), 2 BvG 2134/92 a 2159/92.

³⁴ Rozsudok Spolkového ústavného súdu Nemecka (*Bundesverfassungsgericht*) z 30.júna 2009 vo veci Gauweiler, Die Linke v Act of Approval of the Lisbon Treaty („Lisabonská zmluva“), 2 BvE 2/08.

terminoval aj ďalší ústavný záväzok vedúci k vnútroštátnej rezistencii voči prednostnému uplatneniu práva EÚ. Súd považoval vnútroštátnu ústavnú identitu týkajúcu sa nezmeniteľného jadra ústavy za argument brániaci priznaniu právu EÚ aplikačnú prednosť. Ústavné súdy iných členských štátov, ktoré sa vo svojej rozhodovacej činnosti venovali problematike vzťahu práva EÚ k vnútroštátnemu (ústavnému) právu zaujali v podstate rovnaký postoj k limitom prednostnej aplikácie práva EÚ ako nemecký *Bundesverfassungsgericht*, vo význame, že nevzniesli žiadnu ďalšiu požiadavku, požiadavku iného druhu, ktorá by mala brániť prednostnému uplatneniu práva EÚ. V zásade poukázali na tie isté požiadavky ústavného charakteru brániace prednostnej aplikácii práva Únie, ako sú tie, na ktoré poukázal nemecký ústavný súd.

Aj napriek tomu, že EÚ nevytvára zvrchované (najvyššie) právo uplatniteľné na jej území za akýchkoľvek okolností (vzhľadom na existenciu určitých vnútroštátnych požiadaviek ústavného charakteru, ktoré bránia prednostnej aplikácii práva Únie), stále je ju možné považovať za subjekt disponujúci normatívnou autoritou v európskom právnom priestore. Autorita EÚ je otázkou stupňa. Záleží, napríklad, od miery, do akej inštitúcie EÚ realizujú princípy ústavného charakteru, ako je napríklad princíp ochrany základných práv, alebo od miery, do akej fungovanie EÚ odráža princíp demokracie. Ani právo Únie ani vnútroštátne právo neustanovuje zvrchované (najvyššie) právo v európskom právnom priestore. Väčšina vnútroštátnych ústavných súdov neakceptovala požiadavku práva Únie zastávať pozíciu zvrchovaného (najvyššieho) práva územia EÚ v každom prípade. Avšak na druhej strane, rovnako nepovažujú ani vnútroštátne ústavné právo za najvyššie právo ich územia v každom prípade. Je možné konštatovať, že prednostnú aplikáciu práva Únie umožňujú v zásade len v rozsahu autorizovanom vnútroštátnou národnou ústavnou identitou, rešpektovanie ktorej v súčasnosti požaduje aj článok 4 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii (tzv. klauzula rešpektovania národnej ústavnej identity členských štátov). Vnútroštátne ústavné súdy by mali hľadiť na obe práva, Európskej únie ako aj vnútroštátne ústavné právo, a pokúsiť sa zistiť, čo od nich najlepšie porozumenie konkurujúcich si princípov stojacich za prednostnou priamou aplikáciou práva EÚ a jej limitmi požaduje.³⁵

V. KOMPARATÍVNA ROZPRAVA AKO SÚČASŤ PROCESU ÚSTAVNEJ ADJUDIKÁCIE TÝKAJÚCEJ SA APLIKÁCIE PRÁVA EÚ

Pohľad Súdneho dvora a vnútroštátnych ústavných súdov na prednostnú aplikáciu práva Únie sa líši. Autoritu (ne)vytvárať hranice priamej prednostnej aplikácie práva EÚ majú oba súdy, Súdny dvor ako aj vnútroštátne ústavné súdy. Za účelom zachovania koherencie (súdržnosti) vzťahu medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom oba súdy, Súdny dvor a vnútroštátne ústavné súdy, by mali rešpektovať stanovené hranice bez ohľadu na ich pôvod, či už sa nachádza na úrovni Únie, alebo členského(-kých) štátu(-tov).³⁶ Nie je dôležité, ktorý súd, kedy a aké hranice stanoví pre priamu aplikačnú prednosť práva Únie. „Na čom záleží je, aby všetky súdy sa približovali sledovaniu rovnakých hraníc bez ohľadu na to, kto ich ustanoví. Ak už raz jeden alebo viaceré súdy ustanovia určitú hranicu, potom ďalšie súdy majú dôvod ju sledovať nie kvôli tomu, že súd, ktorý stanovil hranicu disponuje najvyššou autoritou stanoviť hranice, ale kvôli tomu, že to požaduje morálny dôvod spolupráce a efektivity.“³⁷ Súdny dvor a vnútroštátne ústavné súdy majú rovnako aj pozitívno-právnu povinnosť navzájom spolupracovať pri plnení úloh vyplývajúcich zo zmlúv na základe princípu lojálnej spolupráce zakotvenom v článku 4 odsek 3 Zmluvy o Európskej únii (ZEÚ). Vzájomná spolupráca medzi Súdnyim dvorom na jednej strane a vnútroštátnymi ústavnými súdmi na strane dru-

³⁵ Pozri: KUMM, M. The Jurisprudence of Constitutional Conflict: Constitutional Supremacy before and after the Constitutional Treaty. In *European Law Journal*, 2005, Volume 11, Issue 3, s. 262-307.

³⁶ Ako aj bez ohľadu na to, ako na to bude poukázané v tomto texte nižšie, či sú stanovené súdnym orgánom alebo ústavným orgánom.

³⁷ LETSAS, G. (2012), s. 100, (preklad autorom).

hej, ako aj medzi vnútroštátnymi ústavnými súdmi navzájom, pri stanovovaní hraníc prednostnej aplikácie práva Únie je rovnako aj faktickou záležitosťou (existujúcou skutočnosťou). Najlepšie ju ilustruje komparatívna analýza rozhodovacej činnosti vnútroštátnych ústavných súdov týkajúca sa preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy. Táto komparatívna analýza odкрýva súdny dialóg medzi súdnymi orgánmi s ústavnou jurisdikciou. Ústavné súdy členských štátov vo svojich rozhodnutiach, v ktorých sa zaoberali preskúmaním ústavnosti Lisabonskej zmluvy, odkazujú v častiach venujúcich sa aplikovateľnosti práva Únie, okrem rozhodnutí Súdneho dvora, aj na rozhodnutia ústavných súdov iných štátov. V určitých prípadoch sa s postojom iných súdov stotožnili, v iných zaujali odlišný postoj.³⁸ Napríklad, český ústavný súd vo svojom rozhodnutí vo veci preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy výslovne odkazuje na rozhodnutia nemeckého ústavného súdu vo veci *Solange II* a vo veci preskúmania ústavnosti Maastrichtskej zmluvy ako na zdroje svojej inšpirácie. Vychádzajúc z rozhodnutia nemeckého ústavného súdu vo veci Maastrichtskej zmluvy český ústavný súd napokon zaujíma postoj spočívajúci v možnosti preskúmať, či niektorý orgán Únie nevybočil z právomocí, ktoré Česká republika preniesla na EÚ (*ultra vires* prieskum úniijného práva).³⁹ Aj keď nemožno ešte hovoriť o nejakej zaužívanej a široko uplatňovanej praxi, javí sa byť minimálne vhodné a žiaduce, aby súdy s ústavnou jurisdikciou pri riešení otázky vzťahu úniijného a vnútroštátneho práva brali zreteľ na rozhodnutia iných súdnych orgánov s ústavnou jurisdikciou pôsobiacich v európskom právnom priestore. Sudcovské zvykové pravidlo určujúce kritéria platnosti (uplatniteľnosti) právnych noriem, ktoré je akceptované a uplatňované v rozhodovacej činnosti súdov predstavuje Hartovo pravidlo uznania.⁴⁰

VI. PRINCÍP PREDNOSTI PRÁVA EÚ AKO ÚNIJNÉ PRAVIDLO UZNANIA

Hartovo pravidlo uznania stanovuje kritéria platnosti primárnych pravidiel.⁴¹ Je pravidlom, podľa kritérií platnosti ktorého musia byť ostané pravidlá (normy) v súlade, aby ich bolo možné považovať za platné právo, súčasť daného právneho systému, a v dôsledku toho aplikovať na prejednávany prípad. Pravidlo uznania existuje ako komplexná, normatívne zhodná, prax súdov, úradníkov a súkromných osôb identifikovania platného (záväzného, aplikovateľného) práva odvolávajúca sa na určité kritériá. Hart poukázal na skutočnosť, že v rozvinutom právnom systéme môžu existovať rozličné kritériá právnej platnosti (uplatniteľnosti)

³⁸ K analýze rozhodnutí ústavných súdov členských štátov týkajúcich sa preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy pozri, napr.: WENDEL, M.: Lisbon Before the Courts: Comparative Perspectives. In *European Constitutional Law Review*. 2011, Volume 7, Issue 1, s. 96-137.

³⁹ Rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky z 26. novembra 2008 vo veci preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy (*Lisabonská zmluva I*), Pl ÚS 19/08, body 116 - 118.

⁴⁰ Pozri: H.L.A. (1997), s. 256.

⁴¹ Podľa Harta, právny systém pozostáva z dvoch typov pravidiel – pravidiel ukladajúcich povinnosti (*duty-imposing rules*) a pravidiel zverujúcich oprávnenia, resp. moc (*power-conferring rules*). Právny systém teda tvoria, na jednej strane, *primárne pravidlá*, ktoré nariaďujú, alebo zakazujú určité konanie, či ukladajú povinnosti a ktorých cieľom je zamedziť násiliu, chrániť vlastníctvo, alebo trestať podvodné konanie a, na strane druhej, *sekundárne pravidlá*, ktoré umožňujú vytvárať, meniť alebo rušiť primárne pravidlá, či autoritatívne rozhodovať o tom, či došlo k ich porušeniu a za ich porušenie ukladať sankcie a následne ich aj proti vôli porušiteľa vynucovať. Sekundárne pravidlá dopĺňajú primárne pravidlá (sú to pravidlá o primárnych pravidlách), ktoré spôsobujú, že primárne pravidlá spoločne nevytvárajú len náhodný zhluk pravidiel, ale systém. Hart rozlišuje tri druhy sekundárnych pravidiel. Po prvé, *sekundárne pravidlá uznania*, ktoré určujú podmienky, za ktorých je možné určité pravidlo považovať za pravidlo patriace do systému práva. Sekundárne pravidlá uznania určujú vlastnosti (znaky), ktoré určité pravidlo musí naplňať, aby ho bolo možné uznať za právne pravidlo patriace do referenčného právneho systému. Pravidlom uznania je napríklad pravidlo požadujúce, aby k vytvoreniu právnej normy došlo prostredníctvom stanoveného legislatívneho procesu, alebo na základe rozhodnutia súdu po splnení určitých ďalších požiadaviek (judikatúra súdov ako prameň práva), či dlhodobým zachovávaním určitej obyčajovej zvyklosti (právna obyčaj ako prameň práva). *Sekundárne pravidlá zmeny* regulujú proces tvorby, alebo zmeny primárnych pravidiel. Tieto pravidlá zahŕňajú napríklad zloženie zákonodarného orgánu, či zákonodarný proces, ale aj zmocnenie pre jednotlivcov uzatvárať zmluvy, či jednostranným prejavom vôle zakladať práva (oprávnenie písať testament). A nakoniec sú to *sekundárne pravidlá rozhodovania*, ktoré určujú prostriedky, pomocou ktorých sa dosahuje autoritatívne rozhodnutie o tom, či v konkrétnom prípade došlo, alebo nie k porušeniu primárnych pravidiel. Tieto pravidlá ustanovujú kto má právomoc rozhodovať a proces, ktorým sa musí rozhodovanie riadiť. Pozri: HART, H.L.A (1997), s. 94-99.

a v prípade, že tomu tak je, tieto kritériá sú usporiadané tak, aby bolo zabránené konfliktu medzi nimi.⁴² Hart ďalej predpokladal, že každý právny systém má iba jedno pravidlo uznania, aj napriek tomu, že v moderných právnych systémoch existujú viaceré pramene práva.⁴³ Obsah takéhoto pravidla uznania nemusí byť nevyhnutne ustanovený v jednom autoritatívnom texte, ako napríklad v ústave, ale jeho existencia a obsah sú prejavom praxe subjektov povolaných identifikovať a uplatňovať platné právo. Pravidlo uznania je záležitosťou existujúcej skutočnosti.⁴⁴ Na princíp prednosti práva Únie, tak ako je ustanovený a rozvíjaný rozhodovacou činnosťou Súdneho dvora a vnútroštátnych ústavných súdov, je možné nazerať ako na Hartovo pravidlo uznania.

Podľa Harta, aktuálna existencia pravidla uznania spočíva v aktuálnej rozhodovacej praxi súdov a iných úradníkov. Pravidlo uznania je záležitosťou faktu. Berúc do úvahy vnútorný uhol pohľadu účastníkov právnej praxe, možno povedať, že ak vnútroštátne ústavné súdy trvajú na tom, že priama prednostná aplikácia práva EÚ na úkor vnútroštátneho práva, dokonca aj práva ústavného charakteru, tak ako to vyplýva z rozhodovacej činnosti Súdneho dvora, je akceptovateľná iba pod podmienkou rešpektovania určitých vnútroštátnych ústavných záväzkov a, popri judikatúre Súdneho dvora, sú tieto požiadavky vnútroštátnych ústavných súdov všeobecne rešpektované ako právne autoritatívne zo strany súdov, či iných orgánov aplikujúcich právo (tak na úrovni EÚ ako aj vnútroštátnej úrovni), potom je riešenie konfliktu medzi právom EÚ a vnútroštátnym právom, tak ako je to načrtnuté vyššie, záležitosťou faktu a jeho normatívnemu rámcu možno priradiť pomenovanie „pravidlo uznania“.

Pravidlo uznania je možné rovnako vnímať aj ako definičný znak právneho systému. Podľa Harta, existencia právneho systému spočíva v dvoch faktoroch – poslušnosti zo strany jednotlivcov a akceptácie sekundárnych pravidiel zo strany orgánov aplikácie práva ako spoločných štandardov „úradného“ správania. Právny systém existuje vtedy, ak je jasné, že oba tieto faktory sú svorné v ich príslušnom typickom záujme o právo, čo znamená, že pravidlá, ktoré sú uznané orgánmi aplikácie práva za platné (uplatniteľné) sú vo všeobecnosti zachovávané.⁴⁵ Aby určitý súhrn právnych noriem bolo možné správne označiť za právny systém, je potrebné aby obsahoval spôsob riešenia kolízie právnych noriem (určenia platnosti, aplikovateľnosti, právnych noriem),⁴⁶ nakoľko, aby určité právo bolo možné označiť ako právny systém musí disponovať atribútmi ako koherencia a jednotnosť. Je úlohou pravidla uznania určiť kritéria platnosti (uplatniteľnosti) právnych noriem, kritéria riešenia konfliktu medzi vzájomne si odporujúcimi právnymi normami, kritéria, na základe ktorých možno určitú normu vnímať ako platnú súčasť daného právneho systému a preto ich aj aplikovať na prejednávany prípad. Prostredníctvom pravidla uznania sa zabezpečuje jednota právneho systému, jeho vnútorná harmónia a normatívna koherencia. Ak je možné na supranacionálnej úrovni EÚ identifikovať pravidlo uznania, potom možno konštatovať, že právo EÚ a vnútroštátne právo tvoria spolu jeden (jednotný) právny systém. Pravidlo uznania EÚ, tak ako je popísané v predchádzajúcich riadkoch, namiesto riešenia problému platnosti právnych noriem, rieši otázku prednostnej aplikácie práva EÚ v prípade jeho konfliktu s vnútroštátnym ústavným právom.

Hartovo pravidlo uznania je v podstate vyjadrením súdnej praxe existujúcej, iba ak je akceptovaná a uplatňovaná v rozhodovacej činnosti súdov.⁴⁷ Je potrebné však pripustiť, že pravidlo uznania je tvorené nie len rozhodovacou činnosťou súdnych, ale aj iných orgánov – zákonodarcov (resp. ústavodarcov), napriek skutočnosti, že v prípade konfliktu medzi nimi je

⁴² Pozri: HART, H.L.A. (1997), s. 95, 101.

⁴³ Porovnaj: LETSAS, G. (2012), s. 86.

⁴⁴ Pozri: HART, H.L.A. (1997), s. 110.

⁴⁵ Pozri: HART, H.L.A. (1997), s. 117-118.

⁴⁶ Pozri: SUMMER, R. S. (1985), Towards a better general theory of legal validity. In *Rechtstheorie*. 1985, Volume 16, Issue 1, s. 69.

⁴⁷ Pozri: HART, H.L.A. (1997), s. 256.

súdna prax spôsobilá prevážiť nad činnosťou iných aktérov.⁴⁸ Počas procesu riešenia kolízie medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom je potrebné zohľadňovať aj tzv. princíp inštitucionálneho výberu. Podľa tohto princípu si musí byť každé právo a príslušné inštitúcie, ktoré ho vykladajú a aplikujú vedomé inštitucionálnych výberov (*institutional choices*) zahrnutých v ich rozhodnutiach. Napríklad, zatiaľ čo nemecký *Bundesverfassungsgericht* podal relatívne podrobný výpočet obsahu tzv. večnej klauzuly (nezmeniteľného jadra ústavy)⁴⁹, český ústavný súd odmietol požiadavku vytýčiť abstraktný výpočet českej večnej klauzuly a túto úlohu ponechal radšej českému ústavodarcovi poukazujúc, že ide *a priori* o politickú otázku poskytujúcu mu širokú mieru uváženia.⁵⁰ Stanovenie konkrétnych limitov priamej prednostnej aplikácie práva Únie je tak v tomto prípade ponechané na český ústavodarný orgán.

VII. NORMATÍVNY RÁMEC SPRAVUJÚCI RIEŠENIE KONFLIKTU MEDZI PRÁVOM EÚ A ÚSTAVNÝM PRÁVOM ČLENSKÝCH ŠTÁTOV

Súdny dvor vo svojich rozhodnutiach vo veciach *Costa v E.N.E.L., Internationale Handelsgesellschaft, Simmenthal, Factortame* či *Francovich* spolu s rozhodnutiami vnútroštátnych ústavných súdov vzťahujúcimi sa na limity priamej prednostnej aplikácie práva EÚ ustanovili úijné pravidlo uznania stanovujúce kritéria, na základe ktorých vnútroštátne orgány aplikácie práva majú rozhodnúť otázku, ktorú právnu normu (či tú majúcu pôvod na úrovni EÚ, alebo tú majúcu pôvod na úrovni členského štátu) je potrebné aplikovať na prejednávany prípad v situácii, ak je medzi nimi rozpor. V prípade, ak vnútroštátne orgány aplikácie práva stoja pred otázkou, či na prejednávany prípad aplikovať právnu normu EÚ alebo s ňou kolidujúcu vnútroštátnu normu, zreteľ by mali brať na efektivitu a jednotnú aplikáciu práva únie kvôli zabráneniu diskriminácii, ku ktorej by inak mohlo dôjsť, na jednej strane, a na vnútroštátne ústavné požiadavky formujúce národnú ústavnú identitu vlastnú danému členskému štátu, na strane druhej. Ústavné požiadavky spadajúce pod národnú ústavnú identitu môžu byť v rámci jednotlivých štátov rôzne. Za účelom načrtnutia všeobecného normatívneho rámca uplatňovaného na riešenie konfliktu medzi právom EÚ a vnútroštátnym (ústavným) právom, berúc do úvahy rozhodovaciu činnosť ústavných súdov členských štátov, je možné dospieť k záveru, že nasledujúce normatívne dôvody patriace pod národnú ústavnú identitu môžu predstavovať limit prednostnej aplikácie práva EÚ - ústavný štandard ochrany základných práv (materiálny ústavný záväzok), *ultra vires* akt orgánu EÚ (jurisdikčný ústavný záväzok) a ochrana nezmeniteľného jadra ústavy. Nezmeniteľné jadro ústavy môže obsahovať potrebu ochrany rôznych vnútroštátnych ústavných princípov či hodnôt (napríklad, princípu demokracie, princípu *rule of law* (vlády práva), či dokonca určitej formy ústavného systému ako republikánska forma vlády alebo federálnu štruktúru štátu). Koncept národnej ústavnej identity je dynamickej povahy a teda jeho obsah sa môže meniť a vyvíjať v závislosti od času. Ak v prejednanom prípade sa vyskytne otázka, či aplikovať právo EÚ alebo s ním v rozpore vnútroštátne právo, orgán aplikácie práva musí pomeriavať na jednej strane princípy efektívnej a jednotnej aplikácie práva EÚ a na strane druhej vnútroštátny materiálny princíp ochrany základných práv, jurisdikčné princípy spravujúce vymedzenie a vykonávanie právomocí Únie – princíp zverených právomocí, princíp subsidiarity a princíp proporcionality⁵¹ (uvedené princípy je možné označiť súhrnným názvom ako princíp legality práva EÚ) a princípy vyvierajúce z nezmeniteľného jadra vnútroštátnej ústavy, ako napr. princíp demokracie alebo *rule of law*.

⁴⁸ Pozri: DORF, M. C. *How the Written Constitution Crowds Out the Extraconstitutional Rule of Recognition*. Cornell Law School research paper No. 13-65, s. 69.

⁴⁹ Rozhodnutie Federálneho ústavného súdu Nemeckej republiky z 30. júna 2009 vo veci preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy, 2 BvE 2/08, bod 252.

⁵⁰ Pozri: Rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky z 3. novembra 2009 vo veci preskúmania ústavnosti Lisabonskej zmluvy (*Lisabonská zmluva II*), Pl. ÚS 29/09, body 110 -113.

⁵¹ Pozri: Článok 5 ZEÚ.

Na vzájomné vyvažovanie týchto konkurujúcich si princípov možno uplatniť „vyvažovací“ test obsiahnutý v princípe proporcionality, tak ako to možno vyvodiť z rozhodnutia Súdneho dvora vo veci *Ilonka Sayn-Wittgenstein*.⁵² Za účelom zhodnotenia proporcionality vnútroštátnych ústavných záväzkov limitujúcich prednostnú aplikáciu práva EÚ je potrebné brať zreteľ na ich vhodnosť,⁵³ nevyhnutnosť⁵⁴ či racionálnosť.⁵⁵

Na dôležitosť nazerania na princípy, ktoré stoja za vnútroštátnou a európskou praxou rozhodovania konfliktu medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom upozorňuje aj M.Kumm.⁵⁶ Podľa neho, úlohou vnútroštátnych ústavných súdov je konštruovať adekvátny vzťah medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom na základe najlepšej interpretácie princípov tvoriacich základ ich prednostného uplatnenia. Riešením, či v konkrétnom prípade uprednostniť (prednostne aplikovať) právo Únie alebo vnútroštátne ústavné právo má byť to riešenie, ktoré v najväčšej miere zohľadňuje realizáciu záväzkov ústavného charakteru sprevádzajúcich právnú prax na úrovni EÚ a jej členských štátov.

ZÁVER

Vychádzajúc z normatívnych právnych teórií platnosti právnych noriem H. Kelsena,⁵⁷ R. Summerna⁵⁸ a F. Osta,⁵⁹ možno rozlíšiť tri druhy požiadaviek pre platnosť (uplatniteľnosť) právnej normy – legalitu ako formálnu dimenziu právnej platnosti (požiadavky vzťahujúce sa na materiálny obsah „domnelého“ práva alebo požiadavky procesného charakteru týkajúce sa kompetencie normotvorného orgánu alebo procedúry prijímania normy), efektívnosť predstavujúcu faktickú dimenziu právnej platnosti (požiadavka týkajúca sa spôsobilosti právnej normy orientovať správanie jej adresátov tak, aby boli dosiahnuté ciele sledované danou právnou normou) a legitimitu predstavujúcu axiologickú dimenziu právnej platnosti (požiadavka vzťahujúca sa na kompetenciu normotvornej autority vo význame, že táto autorita je považovaná za legitímneho držiteľa normotvornej právomoci, čo sa väčšinou spája s procedúrou, na základe ktorej je normotvorná autorita ustanovená, rovnako ako aj požiadavka spájajúca platnosť právnej normy s určitými meta-pozitívnymi hodnotami, ako napr. spravodlivosť). V tzv. zložitých prípadoch, medzi ktoré spadajú aj prípady riešenia kolízie medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom, je potrebné brať v úvahu vzájomný vzťah medzi týmito

⁵² Rozsudok *Ilonka Sayn-Wittgenstein* proti *Landeshauptmann von Wien*, C-208/09, EU:C:2010:806. V rozsudku vo veci *Ilonka Sayn-Wittgenstein* Súdny dvor po prvý krát odkazuje na koncept národnej ústavnej identity (povinnosť Únie rešpektovať národnú ústavnú identitu členských štátov obsiahnutú v článku 4 ods. 2 ZEÚ). Súdny dvor v ňom vložil koncept rešpektovania národnej ústavnej identity členských štátov do svojej jurisprudencie týkajúcej sa riešenia kolízie medzi základnými (ekonomickými) slobodami a základnými právami, pri ktorej sa uplatňuje zásada proporcionality. To indikuje, že prípadnú kolíziu medzi vnútroštátnymi požiadavkami formujúcimi národnú ústavnú identitu členských štátov a právom Únie je potrebné riešiť práve uplatnením princípu proporcionality. Porovnaj: BOGDANDY, A. – SCHILL, S. Overcoming absolute primacy: Respect for national identity under the Lisbon Treaty. In *Common Market Law Review*. 2011, Volume 48, No. 5, s. 1424 – 1425.

⁵³ „Vhodnosť“ znamená, že vnútroštátne ústavné záväzky obmedzujúce priamu prednostnú aplikáciu práva EÚ sú považované za primerané na dosiahnutie sledovaných cieľov, iba ak sú spôsobilé daný cieľ skutočne dosiahnuť a to konzistentným a systematickým spôsobom.

⁵⁴ „Nevyhnutnosť“ sa určuje prostredníctvom preskúmania toho, či aj napriek uplatneniu práva EÚ na úkor vnútroštátnych ústavných záväzkov by bolo možné ciele sledované vnútroštátnymi ústavnými záväzkami dosiahnuť efektívnym spôsobom.

⁵⁵ „Racionálnosť“ sa určuje preskúmaním toho, či obmedzenie priamej prednostnej aplikácie práva EÚ nevyúsťuje do neúmerneho zásahu do iných záujmov, na ktoré je potrebné prihliadať. Porovnaj: TRSTENJAK, V. – BEYSEN, E. The Growing Overlap of Fundamental Freedoms and Fundamental rights in the Case Law of the CJEU. In *European Law Review*, 2013, Volume 38, Issue 3, s. 314.

⁵⁶ Pozri: KUMM, M. The Jurisprudence of Constitutional Conflict: Constitutional Supremacy in Europe before and after the Constitutional Treaty. In *European Law Journal*, 2005, Volume 11, No. 3, s. 262-307.

⁵⁷ KELSEN, H. *Pure Theory of Law*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1970.

⁵⁸ SUMMER, R. S. Towards a better general theory of legal validity. In *Rechtstheorie*. 1985, Volume 16, Issue 1, s. 65-83.

⁵⁹ OST, F. – van de KERCHOVE, M. *De la pyramide au réseau ? Pour une théorie dialectique du droit*. Bruxelles: Publications des Facultés universitaires Sain-Louis, 2002, s. 374.

troma dimenziami platnosti právnych noriem. Právna prax, napríklad, neváha odmietnuť priznanie statusu platného (uplatniteľného) práva pravidlu, ktoré síce spĺňa všetky formálne kritéria právnej platnosti, avšak ktoré v nedostatočnej miere spĺňa požiadavky efektivity alebo legitimacy.⁶⁰ Uvedené tri dimenzie právnej platnosti sú prezentované v právno-teoretických disciplínach ako normativizmus (ktorý zdôrazňuje dimenziu formálnej platnosti – legality), sociológie práva (ktorá zdôrazňuje dimenziu efektivity právnej normy) či prirodzeného práva (ktoré zdôrazňuje dimenziu legitimacy právnej normy). Tieto tri dimenzie určovania platnosti (uplatniteľnosti) právnych noriem a ich vzájomné pôsobenie možno nájsť v normatívnom rámci týkajúcom sa riešenia kolízie medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom, tak ako je to načrtnuté v texte vyššie. V normatívnom rámci načrtnutom vyššie možno identifikovať rovnako aj normatívne kritérium, na základe ktorého by mali jednotlivé dimenzie právnej platnosti (resp. uplatniteľnosti práva EÚ) vzájomne spolupôsobiť. Za takéto normatívne kritérium možno považovať princíp proporcionality. Vzájomné spolupôsobenie troch dimenzií platnosti (uplatniteľnosti) právnych noriem spravované normatívnym kritériom vedie k zachovaniu princípu *rule of law* (vlády práva) za hranicami štátu (*beyond the state*) - na supranacionálnej úrovni EÚ.

To, čo musia ústavné právne authority (súdy, ústavodarcovia) mať na zreteli pri formovaní únijskeho pravidla uznania je normatívny účinok ich rozhodnutí. Normotvorné authority zaoberajúce sa otázkou aplikácie práva EÚ, či záležitosťami EÚ vo všeobecnosti, by mali byť angažované vo vzájomnej komparatívnej dialektike (rozprave). Svoje rozhodnutia by mali zdôvodňovať prostredníctvom univerzálnych argumentov, berúc ohľad na európsky kontext. Svoje rozhodnutia by mali odôvodňovať v kontexte formovania koherentného a jednotného európskeho právneho systému. Normatívne authority, predovšetkým súdy, by mali internacionalizovať dôsledky svojich rozhodnutí vzhľadom na budúce prípady iných vnútroštátnych súdov ako aj vzhľadom na európsky právny systém ako celok.⁶¹ Takýto prístup je nevyhnutný vzhľadom na rešpektovanie princípu zákazu diskriminácie, ku ktorej dochádza v prípade nejednotnej a neefektívnej aplikácie práva Únie spôsobenej odvolávaním sa na vnútroštátnu národnú ústavnú identitu. V rámci normatívneho rámca ústavného dialógu medzi príslušnými právnymi autoritami to, na čom záleží z normatívnej stránky, je stupeň rešpektovania normatívnych presvedčení jednotlivých účastníkov.⁶² Rôzne právne authority môžu produkovať rozdielne výsledky týkajúce sa (limitov) aplikácie práva EÚ. Potrebné je, aby každá právna authority riešiaca kolíziu práva EÚ s vnútroštátnym ústavným právom sa pokúsila dosiahnuť rovnováhu medzi rôznymi nárokmi na prednostnú aplikáciu práva EÚ vznesenými rôznymi autoritami. Vnútroštátne ústavné súdy by nemali viac rozhodovať len čisto z vnútroštátnej perspektívy. Pri svojom rozhodovaní by nemali ignorovať mimo štátne záujmy. Efektívna ústavná rozprava o priamej prednostnej aplikácii práva EÚ medzi príslušnými právnymi autoritami (Súdnym dvorom EÚ a vnútroštátnymi ústavnými súdmi) je spôsobilá zabezpečiť svornú rozhodovaciu prax pri formovaní Únijskeho pravidla uznania, čo je nevyhnutné pre jeho udržanie a ďalší rozvoj.

Možnosť konfliktu medzi právom EÚ a vnútroštátnym ústavným právom je stále prítomná. Konceptný normatívny rámec načrtnutý v tomto príspevku môže byť užitočným metodologickým nástrojom, normatívnym sprievodcom, pre orgány aplikácie práva, predovšetkým súdy, pre správne riešenie konfliktu medzi právom EÚ a ústavným právom členských štátov. Orgány aplikácie práva, predovšetkým všeobecné súdy, by v rámci svojej rozhodovacej činnosti mali rešpektovať ustanovené Únijské pravidlo uznania ako normatívneho sprievodcu pre

⁶⁰ S ohľadom na aplikáciu práva EÚ, napríklad, ústavné súdy členských štátov odmietli priznať priamu prednostnú aplikáciu práva EÚ v mene ochrany demokracie, ktorá sa spája s požiadavkou legitimacy.

⁶¹ Pozri: MADURO, M.P. Contrapunctual Law: Europe's Constitutional Pluralism in Action. In Walker, N. (Ed) *Sovereignty in Transition*. Oxford: Hart Publishing, 2006, s. 530.

⁶² Porovnaj: LETSAS, G. (2012), s. 106.

správne riešenie konfliktu práva EÚ s vnútroštátnym ústavným právom. Vnútroštátne ústavné súdy sú povolané Úijné pravidlo uznania formovať (okrem jeho prípadného „len“ aplikovania), vnútroštátne všeobecné súdy ho správnym spôsobom aplikovať.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Princíp prednosti práva EÚ, limity aplikácie práva EÚ, platnosť právnych noriem, proces ústavnej adjudikácie, pravidlo uznania, princíp „vlády práva“.

KEY WORDS

Principle of primacy of EU law, limits to application of EU law, validity of legal norms, constitutional adjudication, rule of recognition, “rule of law” principle.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. AVBELJ, M. – KOMÁREK, J. (eds.) *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Oxford: Hart Publishing, 2012, 453 s.
2. AVBELJ, M. – KOMÁREK, J. (eds.) *Four Visions of Constitutional Pluralism*. EUI Working Papers Law No. 2008/21, Florence: European University Institute, 2008, 37 s.
3. AUSTIN, J.: *The province of Jurisprudence Determined*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
4. BENTHAM, J. *Of Laws in General*. London: Athlone Pr, 1970.
5. BOGDANDY, A. – SCHILL, S. Overcoming absolute primacy: Respect for national identity under the Lisbon Treaty. In *Common Market Law Review*. 2011, Volume 48, No. 5, s. 1417-1453.
6. DORF, M. C. How the Written Constitution Crowds Out the Extraconstitutional Rule of Recognition. Cornell Law School research paper No. 13-65, s. 69-93.
7. HART, H.L.A. *The Concept of Law*. New York: Oxford University Press, Clarendon law series, 1997.
8. KELSEN, H. *Pure Theory of Law*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1970.
9. KUMM, M. The Jurisprudence of Constitutional Conflict: Constitutional Supremacy before and after the Constitutional Treaty. In *European Law Journal*, 2005, Volume 11, Issue 3, s. 262-307.
10. KUMM, M.: The Moral Point of Constitutional Pluralism: Defining the Domain of Legitimate Institutional Civil Disobedience and Conscientious Objection. In *Philosophical foundations of European Union Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 216-246.
11. LETSAS, G. Harmonic law: The case against pluralism. In Dickson, J. – Eleftheriadis, P. *Philosophical Foundations of European Union Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 77-108.
12. MADURO, M.P. Contrapunctual Law: Europe's Constitutional Pluralism in Action. In Walker, N. (Ed) *Sovereignty in Transition*. Oxford: Hart Publishing, 2006, s. 501-537.
13. OST, F. – van de KERCHOVE, M. *De la pyramide au réseau ? Pour une théorie dialectique du droit*. Bruxelles: Publications des Facultés universitaires Sain-Louis, 2002, s. 374.
14. PROCHÁZKA, R. To Decide or Not To Decide: On the Political Theology of Simmen-thal, Lyckeskog et al. In *The Court of Justice and the Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years of Case-law*. Hague: T.M.C. Asser Press, 2013, s. 337-365.
15. RAZ, J. *The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 1980.

16. SUMMER, R. S. Towards a better general theory of legal validity. In *Rechtstheorie*. 1985, Volume 16, Issue 1, s. 65-83.
17. TRSTENJAK, V. – BEYSEN, E. The Growing Overlap of Fundamental Freedoms and Fundamental rights in the Case Law of the CJEU. In *European Law Review*, 2013, Volume 38, Issue 3, s. 293- 315.
18. WALKER, N. The Idea of Constitutional Pluralism. In *Modern Law Review*, 2002, Volume 65, Issue 3, s.322.
19. WENDEL, M.: Lisbon Before the Courts: Comparative Perspectives. In *European Constitutional Law Review*. 2011, Volume 7, Issue 1, s. 96-137.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

JUDr. Radoslav Benko, PhD., LL.M.

Odborný asistent

Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva

Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Kováčska 26

040 75 Košice

Slovenská republika

E-mail: radoslav.benko@upjs.sk

POSTAVENIE SVÄTEJ STOLICE A PÁPEŽSKÉHO ŠTÁTU V ROKOCH 1815-1870

THE STATUS OF THE HOLY SEE AND THE PAPAL STATES BETWEEN THE YEARS 1815-1870

Martin Floriš

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Obdobie 19. storočia možno zaradiť medzi prelomové obdobia v historickom vývoji nepokojnej Európy. Porážka napoleonských vojsk a prerozdelenie vplyvu v Európe sa stalo determinantom vývoja na politickej scéne. V takto zmenenej politickej situácii dochádza tiež k zmene postavenia Katolíckej cirkvi a Svätej stolice ako jej najvyššieho orgánu. Búrlivé roky znamenajú pomerne radikálnu zmenu v nazeraní na Svätú stolicu a „jej“ cirkevný štát. V priebehu krátkeho časového obdobia dochádza k viacnásobnej zmene politického smerovania, ktorá mala niekedy dobrovoľný charakter, inokedy vznikla ako reakcia na udalosti nezávislé od vôle popredných predstaviteľov Cirkvi. Cieľom predkladanej práce je syntetizovať ucelený pohľad na úzko vymedzenú etapu historického vývoja Svätej stolice a dotknúť sa (aspoň čiastočne) osudu Pápežského štátu v záverečnej etape jeho existencie. Práca reflektuje úzko vymedzené historické obdobie s osobitným dôrazom na postavenie Svätej stolice a najmä na vývoj jeho postavenia v medzinárodných vzťahoch.

ABSTRACT

The period of the 19th century can be classified as a breakthrough in the Historical Development of the Problematical Situation in Europe. The defeat of Napoleon's Army and the redistribution of the influence in Europe has become a determinant of development on the political scene. In the changed political situation there also occurs a change in the position of the Catholic Church and the Holy See as its supreme body. Tumultuous years represent a fairly radical change in the perception of the Holy See and 'its' Papal States. Within a short period of time it can be observed multiple changes in a political direction which sometimes can be characterised as deliberate change, but sometimes can be also marked as forced change created in response to an event beyond the control of the leaders of the Church. The aim of this work is to synthesise a comprehensive view of narrowly defined stage of Historical Development of the Holy See and to describe (at least partially) the fate of the Papal States in the final phase of its existence. The work reflects the narrowly defined historical period, with particular emphasis on the status of the Holy See, and particularly to develop its position in the international relations.

I. ÚVOD

Prelom 18. a 19. storočia predstavuje historický medzník vývoja predovšetkým južnej a západnej Európy. Veľká francúzska revolúcia priniesla do dejín cirkvi viaceré predtým nepoznané elementy, na ktoré politická scéna, medzinárodné spoločenstvo a v neposlednom rade Katolícka cirkev museli reagovať. Revolučný štát vykazuje cirkev do medzí, ktoré jej boli predtým neznáme, ale neostáva iba pri zrušení privilégií a radikálnom zoštátnení cirkevných majetkov, snaží sa sekularizovať národnú cirkev, oddeliť ju od Rímskych štruktúr; neskôr volí zdanlivo opačný postup - snaží sa podriadit' oficiálne Rímske štruktúry štátnemu

aparátu. Katolícka cirkev musí na uvedené zmeny reagovať odmietavo, nielen kvôli ich liberálnemu (neskôr svetsko-autokratickému) charakteru, ale hlavne kvôli forme a dôsledkom týchto reforiem.

Hoci spojenie štátnych a svetských štruktúr bolo považované za niečo samozrejmé, prax ukázala, že to tak nie je a navyše odluka cirkvi od štátu nie je dnes vnímaná ako jav výslovne záporný a je (ak prebehne v priateľskom duchu) akceptovaná a dokonca odporúčaná aj cirkevnými teoretikmi. Takéto závery sa však presadzovali pozvoľne a pomerne neskoro.

Porážkou Napoleona sa pre Pápežský štát a Katolícku cirkev končí neľahká etapa historického vývoja. Cirkevní predstavitelia musia na vzniknutú situáciu reagovať, čo sa im spočiatku darí veľmi dobre, avšak neskorší vývoj predznamenáva problémy nielen vnútroštátne, ale aj ťažkosti spojené s výkyvom medzinárodného postavenia Apoštolskej stolice.

II. SVÄTÁ STOLICA A POZOSTATOK NAPOLEONSKEJ DOBY

Poloha a umiestenie Pápežského štátu v Európe predznamenáva závažné historicko-politické dôsledky Veľkej francúzskej revolúcie na fungovanie štátneho útvaru v podmienkach rozbitenej Európy. Viaceré okolnosti skutočne potvrdzujú, že takéto následky aj reálne nastávajú a štátny útvar im musí nevyhnutne čeliť.

Samotnú francúzsku revolúciu môžeme charakterizovať slovami českého historika Františka Halása ako proticirkevnú resp. protikresťanskú ale nie protináboženskú¹, nakoľko jej charakter spočiatku smeruje najmä proti akýmkoľvek výsadám (aj stavovským resp. cirkevným). Revolučné nálady obyvateľstva² sa však nezastavujú len pri uzákonení slobody svedomia a náboženského presvedčenia, odluka cirkvi od štátu pre revolučné ľudové vrstvy nie je postačujúca. Štát sa snaží zájsť oveľa ďalej, znárodňuje cirkevný majetok, ruší rehole a schvaľuje tzv. civilnú konštitúciu kléru – dokument, ktorým klerikov fakticky podriaďuje štátnej moci a ruší viaceré záväzné pravidlá správania sa kňazov (zrušenie celibátu, priama voľba farárov, možnosť znárodnenia cirkevného majetku a pod.) a núti klerikov prisahať na takúto konštitúciu. Faktickým dôsledkom takejto akcie je rozdelenie kléru na skupinu, ktorá sa podrobuje³ a zvyšok, ktorý je prenasledovaný, vyhnaný či väznený. Prenasledovanie kléru fakticky kopíruje vývoj revolúcie (nastupuje pozvoľna, vrchol dosahuje za vlády jakobínov a mierne uvoľnenie nastáva počas termidoriánskeho konventu a direktória). Ani nástupom konzulátu a jeho premenou na cisárstvo nekončia konflikty pápeža a predstaviteľov Francúzska. Napoleon si je vedomý vplyvu cirkvi a skutočnosti, že prevažná väčšina obyvateľstva sa hlási ku katolíckej konfesii, preto sa nesnaží cirkev úplne zničiť, ide mu skôr o to podriadiť cirkev štátu, nielen podľa v minulosti známeho galikánskeho modelu, ktorý sa zameral na podriadenie partikulárnej (francúzskej) cirkvi štátu formou proklamácie nezávislosti regionálnej cirkvi na Ríme a naopak závislosti cirkevných predstaviteľov (ktorí boli súčasne predstaviteľmi štátu) vo vzťahu k suverénovi v zmysle dobového chápania – t.j. panovníkovi. Pápež túto snahu odmieta, dôsledkom čoho Napoleon obsadzuje Pápežský štát, ruší ho de iure a pápeža internuje na území Francúzska. Pápež však cisárovi neustupuje⁴ a krátko pred porážkou Napoleona v roku 1814 ho cisár prepúšťa. Ani Napoleonov návrat a jeho 100-dňové cisárstvo už neohrozuje existenciu obnoveného Pápežského štátu. Séria vojnových konfliktov si vyža-

¹ HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežstvá, diplomacie Svätého stolca, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 236 a nasl.

² Nie však reprezentatívnej časti obyvateľstva, nakoľko väčšina obyvateľstva Francúzska sa hlásila ku katolíckej tradícii. Výkon štátnej moci bol však zverený radikálnym reprezentantom ľudu, ktorí ju aj patrične využívali.

³ Tzv. prisázní kňazi boli rozhodnutím pápeža vylúčení z cirkvi.

⁴ Odhládnuť od predbežného súhlasu pápeža, známeho ako „fontainebleauský konkordát“, so znením ktorého údajne pápež Pius VII. v slabej chvíli súhlasil (obsahom konkordátu malo byť vzdanie sa pápeža časti svetských a duchovných práv, pričom malo dôjsť ku kreácii stavu podobného k Avignonskému zajatiu pápežov v 14. storočí). Pápež si vyhradil podmienku, že články dohody pred publikáciou prerokuje konzistórium kardinálov, čo cisár nedodrжал. Po odmietnutí zborom kardinálov pápež konkordát zrušil. ŠPIRKO, J.: Cirkevné dejiny IV, Turčiansky sv. Martin : Matica Slovenská, 1943. s. 323

duje komplexné riešenie, a preto víťazné mocnosti zvolávajú do Viedne medzinárodný kongres na urovanenie viacerých (nielen územných) medzinárodne problematických otázok. V odbornej literatúre sa kongres často označuje ako počiatok reštavrácie, či snaha víťazných štátov zamedziť revolučnú vlnu, ktorú francúzske výboje zapríčinili.

III. VIEDENSKÝ KONGRES A POZÍCIA SVÄTEJ STOLICE

Po politických a vojenských turbulenciách v strednej a južnej Európe bolo nevyhnutné stabilizovať pomery spôsobom, ktorý umožní ďalšiu koexistenciu štátnych celkov a nebude vzbudzovať dôvodné obavy o svoju stabilitu.

Z pohľadu aparátu Apoštolskej stolice znamenal kongres, zvolaný do Viedne, dôvodné očakávanie, nakoľko bolo potrebné riešiť nevyhnutné územné otázky dotknutých štátov. Nebolo vôbec samozrejmou očakávať, že územie cirkevného štátu bude reštavrované vo svojich predrevolučných pomeroch. Skutočnosť, že sa pápežovi a jeho administratíve podarilo nakoniec obmedziť teritoriálne straty na minimum⁵, bol podľa Františka Halásu znamením výborného výkonu pápežskej diplomacie vedenej štátnym sekretárom Ercolom Consalvim.⁶ Citovaný autor poukazuje na zrejmú snahu víťazných mocností navzájom strážiť svoje majetkové a územné zisky a zabrániť prílišnému posilneniu protistrán. Operujúc s uvedeným dosiahol Consalvi, že Rakúsko, ktorého nadmernému posilneniu vplyvu na Apeninskom polostrove chceli ostatné štáty zabrániť, vydalo (dobrovoľne či nasilu) Pápežskému štátu väčšinu územia, ktoré stratilo v roku 1797, čím boli zaistené severné hranice štátu. Južné územia potom pápežovi bez odporu vrátilo Neapolské kráľovstvo, v ktorom Napoleonovho švagra Murata nahradila reštavrovaná dynastia bourbonovcov.⁷ Pre úplnosť je potrebné dodať, že jediný, kto vo svojej podstate podporoval úplnú reštavraciu Pápežského štátu, bol ruský cár Alexander I., ktorý zjavne nemal záujem o nadmerné posilnenie politických oponentov.

K ďalšej iniciatíve, a síce k vybudovaniu tzv. Svätej aliancie (zamýšľanej ako istej formy nadnárodného spojenia štátov), sa pápež postavil odmietavo. František Halás poukazuje na skutočnosť, že tak učinil pod vplyvom umierneného pontifikátu Pia VII. a prezieravosti sekretára Consalviho, ktorého cieľom bolo kalkulovať so zrejmou snahou popredných štátov získať politického a vojenského spojenca v takej forme, ktoré nebola v súlade s katolíckou náukou a ani s dobovým chápaním poslania Pápežského štátu a v konečnom dôsledku sa diplomaticky vyhnúť takýmto pokusom.⁸

Obdobie Viedenského kongresu a krátky čas bezprostredne po ňom znamenajú v historickom vývoji medzinárodného postavenia Pápežského štátu⁹ mimoriadne úspešnú eta-

⁵ Boleslav Kumor poukazuje na stratu Avignonu a regiónu Venaissin v prospech Francúzska a časť kniežactva Ferrary v prospech Rakúska. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny* : novovek 1815-1914 : obdobie obnovy, náboženského obrodzenia a pápežského centralizmu : cirkev a spoločenské otázky v novodobej kultúre. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003. s. 9. Celkovým výsledkom bol štát približne totožný (s uvedenými výnimkami) s predrevolučnými pomermi, ktorý tvorilo cca 2,5 milióna obyvateľov.

⁶ HALAS, F.X.: *Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 244

⁷ Boleslav Kumor (KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny* : novovek 1815-1914 : obdobie obnovy, náboženského obrodzenia a pápežského centralizmu : cirkev a spoločenské otázky v novodobej kultúre. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003. s. 9) poukazuje na fakt, že zúčastnené štáty riešili cirkevné záležitosti iba do takej miery, v akej považovali náboženstvo a Katolícku cirkev za podporovateľov štátneho poriadku. Z uvedeného dôvodu bola zabezpečená medzinárodná ochrana cirkevného štátu, ktorý bol ako jediný obnovený v porovnaní so štátmi, obsadenými Napoleonom.

⁸ HALAS, F.X.: *Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 244 a nasl. Citovaný autor tu rovnako prezentuje úvahu o tom, že konzervatívny duch víťazných štátov si kládol za cieľ bojovať proti politickým reformám akéhokoľvek druhu, čo pápež nemienil slepo a bezvýhradne nasledovať. S citovaným autorom možno súhlasiť do tej miery, keď bude súčasne zdôraznené, že ide o postulát platný za pontifikátu Pia VII. Ťažko možno predpokladať postoj napr. Gregora XVI., ktorý je považovaný za najkonzervatívnejšieho pápeža 19. storočia a ktorý odmietal reformy nielen politického, ale (bez primeraného dôvodu) aj vedecko-technického charakteru.

⁹ Nielen Pápežského štátu, ale aj Katolíckej cirkvi.

pu. Pred pápežom a jeho aparátom neuzatvárali dvere už ani nekatolícke štáty a vo vzťahu ku katolíckym štátom bol pápež a jeho štát spočiatku značne sebestačnejší ako v predchádzajúcom období. Typickým príkladom môže byť napríklad obnovenie rádu jezuitov, ktorých zrušenie v roku 1773 si u pápeža nátlakom vymohli práve katolícke štáty. Hoci možno konštatovať zlepšenie medzinárodného postavenie štátu a Svätej stolice, nie je možné tento stav preceňovať. Medzinárodný vplyv Svätého stolca síce vzrástol, ale do značnej miery ho limitovalo poníženie cirkvi v katolíckych štátoch, kde v podstate až do roku 1848 (nezriedka – ako napríklad v prípade Rakúsko – Uhorska- aj po uvedenom období) pretrvali tendencie štátnej regulácie jednotlivých oblastí života partikulárnej cirkvi.

Sumárne možno na charakteristiku výsledného efektu použiť konštatovanie vyššie spomenutého českého autora Halása, ktorý hovorí o kongrese ako o „*najjasnejšom úspechu pápežstva a jeho diplomacie na Viedenskom kongrese, na ktorom mali nekatolícke štáty väčšie slovo ako katolícke*“ a ako o „*triumfe, ktorý mal byť na dlhú dobu posledný svojho druhu*“. ¹⁰

Rezíduom Viedenského kongresu, ktorý pretrval až do dnešných dní, je inkorporovanie práva zástupcov pápeža (pápežských nuncií) byť v katolíckych krajinách doyenom diplomatického zboru. Toto právo pretrvalo navzdory následným okolnostiam až dodnes a vo väčšine katolíckych štátov je stále pápežský nuncius doyenom diplomatického zboru bez ohľadu na služobný vek. ¹¹

IV. OBDOBIE REŠTAVRÁCIE PREDREVOLUČNÝCH POMEROV¹² (1814/1815-1846)

Trvanie Viedenského kongresu a čas bezprostredne po ňom spadá do obdobia pontifikátu pápeža Pia VII.(1800-1823) a jeho štátneho tajomníka Ercola Consalviho. Pápež už v roku 1814, teda ešte pred skončením celého kongresu, zriadil provizórnu vládu vedenú Agostinom Rivarolom, neskorším kardinálom, ktorý zaviedol konsolidačné, ale mnohokrát nešťastné a spiatočnicke reformy ako napríklad zrušenie francúzskej administratívy a obnovenie predošlej správy¹³, zrušenie očkovania proti kiahňam, zrušenie zákazu žobrania, zákaz budovania verejného osvetlenia a v neposlednom rade obnova inkvizície a prísnej tlačovej cenzúry. Po kritike umiernených cirkevných kruhov bola časť správy opätovne zreformovaná, ale spolu s uvedenými reformami boli do života uvedené ďalšie reformy konzervatívneho charakteru. Obdobie pontifikátu pápeža Pia VII. môžeme označiť ako obdobie zápasu medzi úplnou reštavraciou a ponechaním niektorých politických a technických benefitov uvedeného obdobia. Vo všeobecnosti možno pozorovať prevažujúcu tendenciu úplného príklonu ku konzervatívnym tendenciám a to nielen v rovine politickej, kde možno do istej miery pozorovať opodstatnenie, ale aj v rovine vedeckej, ktorá je síce (vzhľadom na dobovú optiku) pochopiteľná, ale do veľkej miery nebezpečná.

¹⁰ HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť pápežstiev, diplomacie Svätého stolca, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 245

¹¹ Doyen – (pôvodne) služobne najstarší člen diplomatického zboru. V niektorých prípadoch vystupuje v mene celého diplomatického zboru. V katolíckych štátoch je doyenom vždy apoštolský nuncius, aj keby nebol služobne najstarším. Pre porovnanie pravidiel diplomatického protokolu Slovenskej republiky obsahujú nasledovnú charakteristiku: „*Doyen diplomatického zboru v SR je pápežský nuncius a vždy stojí na prvom mieste medzi diplomatickými zástupcami. Ostatní diplomatickí zástupcovia na úrovni mimoriadnych a splnomocnených veľvyslancov sa radia podľa termínu odovzdania poverovacích listín prezidentovi SR.*“ (Pravidlá diplomatického protokolu v Slovenskej republike, citované dňa 10.05.2014 podľa <http://www.mod.gov.sk/data/files/860.pdf>, s.17).

¹² Obdobie bezprostredne nasledujúce po Viedenskom kongrese je taktiež možné nazvať obdobím zelantských pápežov (zelanti – konzervatívci, odporcovia akýchkoľvek reforiem – pozn. autora).

¹³ Obnovená administratíva spočívala v rozdelení štátu na 21 legácií, každá mala na čele kardinála a na delegácie, v čele ktorých stáli pápežský delegáti. Kardinálom a delegátom boli podriadení gubernátori z rád pápežských prelátov. Občianski komunálni radní a ich funkcionári boli vybraní pápežskými legátmi a museli byť potvrdení pápežskou štátnou radou. Provinciálne rady (tie boli pomerne skoro zrušené – už za Leva XII.) sa skladali z občanov menovaných Rímom. Systém súdnej moci tvorili vatikánske súdy, kongregácie a najvyšší apelačný súd.(KREIBICH, K.: Z dejín sporů církve a státu. I. část. Brno: Rovnost,1950. s. 56 a nasl.)

Po smrti Pia VII. bol zvolený zelantmi presadzovaný kandidát Lev XII. (1823-1829). Počas pontifikátu nového pápeža sa začali presadzovať centralistické tendencie. V oblasti financií je podstatná daňová reforma, spojená s rozsiahlymi úspornými opatreniami, ktoré však pramenili zo zhoršenej ekonomickej situácie štátu. Neblahý vplyv na fungovanie štátu malo znovuzavedenie niektorých feudálnych privilégií a zákona diskriminujúceho židovské obyvateľstvo. Boleslav Kumor poukazuje na skutočnosť, že vláda cirkevného štátu pomaly naberala policajný ráz, čo spôsobovalo stagnáciu v politickej, ekonomickej a spoločenskej oblasti.¹⁴

Vzniknutá situácia spôsobila v roku 1831 vlnu povstaní na väčšine územia Pápežského štátu, ktoré boli porazené iba za intervencie rakúskych vojsk. Namiesto upadnutého hnutia karbonárov nastupuje celotalianske hnutie Mladé Taliansko, ktorého cieľom bolo zjednotenie štátnych útvarov na území Apeninského polostrova a zavedenie republikánskeho zriadenia s centrom v Ríme.

Pápežský štát sa pomaly ocitá v odlišnej situácii ako kedykoľvek v minulosti, politika protekcionizmu veľmocí z obdobia pred Francúzskej revolúcie bola Viedenským kongresom uvoľnená a Pápežský štát bol obnovený ako samostatný štát nielen právne ale aj politicky. Samostatnosť v tomto ohľade možno vnímať prioritne s ohľadom na sebestačnosť štátneho zriadenia, ktorá (hoci najmä z pohľadu vojenského len pomerne veľmi krátko) zapríčinila odklon pápežstva nielen od cesty modernizmu, ale spôsobila dobrovoľnú izoláciu Pápežského štátu v medzinárodných vzťahoch.¹⁵ Snaha o samostatnosť, o ktorú sa cirkevní predstavitelia snažili na Viedenskom kongrese a ktorá bola vlastne aj motiváciou Pápežského štátu nevstúpiť do Svätej aliance, sa teda (bez ohľadu na zrejmú správnosť počiatočnej motivácie) ukázala ako dvojsečná zbraň. Európske mocnosti tejto politike bránili len do tej miery, v akej odporovala ich záujmom. Nemohli však prehliadnuť príčiny povstania v Bologni (február 1831)¹⁶, ktoré bolo porazené len vďaka intervenciám rakúskych a francúzskych vojsk. Roland Fröhlich poukazuje na fakt, že najmarkantnejším prejavom anachorickosti režimu cirkevného štátu bolo spoločné memorandum Rakúska, Anglicka, Francúzska, Pruska a Ruska, v ktorom žiadali od pápeža reformy, ktoré „záujem Európy žiadal“, najmä „všeobecné pripustenie laikov do správnych a justičných úradov a zavedenie volebného systému na mestskej a provinciálnej úrovni“.¹⁷ Urazený pápež váhal s uskutočnením zmien, napokon uskutočnil určité administratívne, súdne a finančné reformy, s cieľom poskytnúť laikom širšie miesto v správe štátu, avšak samotný spôsob potlačenia revolúcie za pomoci cudzincov sa dotkol patriotizmu majetných a vzdelaných vrstiev.¹⁸ Ďalšiu revolúciu v roku 1843 zvládol Pápežský štát bez cudzej pomoci, ale dôsledkom vzbúr a pápežskej politiky boli perzekúcie širokého množstva odporcov režimu, ktorí boli väznení alebo nútené museli emigrovať.

Ak máme však úplne analyzovať situáciu Svätej stolice v prvej polovici 19. storočia (najmä na poli medzinárodnom), nemali by sme zabúdať na jeden zdanlivo bezvýznamný detail, konkrétne na postoj pápeža k juhoamerickým republikám, ktoré získavajú nezávislosť revolúciou proti Španielskej nadvláde. Na prvý pohľad je zrejmé, že tradične chápaný cirkevný postoj, prameniacy zo zastávania princípu historickej legitimacy a odmietania revolučných zmien, by mal znamenať kritiku cirkvi vo vzťahu k novým republikám a procesu ich vzniku. Praktický postoj cirkevných predstaviteľov bol však presne opačný. Národnooslobodzovacie revolúcie neboli totiž revolúciami liberalistickými, naopak novovzniknuté štáty sa sami snažili

¹⁴ KUMOR, B.: Cirkevné dejiny : novovek 1815-1914 : obdobie obnovy, náboženského obrodenia a pápežského centralizmu : cirkev a spoločenské otázky v novodobej kultúre. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2003. s. 10

¹⁵ Politiku konsolidácie smerom dovnútra a izolácie smerom navonok označuje švajčiarsky autor Hans Küng ako krátkozrakú stratégiu. KÜNG, H.: Katolícka Cirkev. Stručné dejiny.[Preklad Oto Havrila]. Bratislava: Slovart, spol. s r.o., 2003.. s. 184.

¹⁶ Dva dni po zvolení nového pápeža Gregora XVI. (1831-1846).

¹⁷ FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve. Praha : Vyšehrad, 1999. s. 188

¹⁸ HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť pápežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 250

o nadviazanie úzkych kontaktov s pápežskou administratívou a otvorene sa hlásili ku kresťanskej tradícii, ktorú mali v úmysle podporovať. Takýto postoj zrejme vyvolal v cirkevných kruhoch sympatie, ktoré prevládli nad postojom k zjavnému nedostatku legitimacy¹⁹ nových štátnych útvarov. Pápeža však vzniknutá situácia stavala do neľahkej pozície. Novovznikajúce štáty totiž žiadali pápeža, aby ich uznal *de iure* a predovšetkým, aby menoval nových biskupov, ktorých si cirkevná správa nutne vyžadovala. Podstata konfliktu tkvela v skutočnosti, že s menovaním biskupov na španielskom území musel súhlasiť španielsky kráľ a teda menovanie biskupov na takomto území by poprelo španielsku jurisdikciu. Pius VII. situáciu vyriešil tak, že na uprázdnené miesta dočasne menoval apoštolských vikárov (na takýto krok súhlas kráľa nepotreboval). Keď však pápež Lev XII. neprezieravo žiadal juhoamerických vysokých cirkevných predstaviteľov k prisaha kráľovi, vyvolal tým dočasný konflikt. Pápež²⁰ ustúpil a chcel vymenovať nových riadnych biskupov, španielsky kráľ však ostro protestoval a tak pápež opäť menoval len apoštolských vikárov. V tejto politike pokračoval aj Pius VIII., avšak po jeho smrti Gregor XVI. vyhlásil, že má povinnosť jednať s každou vládou – aj s „vládou *de facto*“. Pápež menoval sídelných biskupov a po smrti španielskeho kráľa Ferdinanda VII. (1833) dosiahol konsolidáciu situácie.

Smrťou Gregora XVI. nastáva na pápežskom stolci podstatná zmena, keďže nový pápež Pius IX. (1846-1878) nebol kandidát presadzovaný skupinou zelantov. Voľbu nového pápeža sprevádzali oslavy širokých vrstiev obyvateľstva, nakoľko nový pontifik mal povest' umierneného liberála a talianskeho vlastenca. Prvé roky pontifikátu pôvodné informácie sčasti potvrdili, keďže rozsiahla amnestia sa dotkla politických väzňov a prisľúbené administratívne reformy mali zabezpečiť demokratizáciu a modernizáciu verejného života.

V. OBDOBIE KRÍZY PÁPEŽSKÉHO ŠTÁTU (1846-1848)

Počiatková snaha pápeža Pia IX. pristúpiť na niektoré liberálne reformy štátneho zriadenia a v neposlednom rade na reformy vedecko-technologické, ktorých odmietnutie nemalo navonok žiadne racionálne zdôvodnenie, snáď iba tradíciu, ktorá sama osebe nemohla postačovať, sa stretla s priaznivým ohlasom verejnosti.²¹ Prvotné reformy nového pápeža naznačovali pre obyvateľstvo pokrokové tendencie²². Cirkevný autor však poznamenáva, že pápež (uvedomujúc si aktuálnu vnútropolitickú situáciu Pápežského štátu) pristupoval k reformám skôr z nevyhnutnosti ako z vlastného presvedčenia. Vnútny postoj pontifika ostáva záhadou, avšak možno ho čiastočne vyabstrahovať z diania po potlačení revolúcie v roku 1848.

Revolučný vlna, ktorá zasiahla aj oblasť Apeninského polostrova, sa výrazne dotkla aj územia Pápežského štátu. Pápež ako reakciu na februárovú revolúciu vo Francúzsku, na úspešnú revolúciu v Neapolskom kráľovstve a súčasne v období marcovej revolúcie v Nemecku, prijal novú ústavu Pápežského štátu, zaručil slobodu tlače a zhromažďovania a zaručil laikom účasť na správe štátu.²³ Pápež ďalší revolučný posun však nezastavil a keď prepukli ďalšie revolúcie v Miláne a Benátkach²⁴, bol vyzvaný, aby sa postavil do čela boja za zjednotenie Talianska.²⁵

¹⁹ Optikou dobovej cirkevnej politiky.

²⁰ Na radu kardinála Capellariho – prefekta kongregácie pre šírenie viery a budúceho pápeža Gregora XVI.

²¹ Známy je boj pápeža Gregora XVI. proti železnici a budovaniu železničných tratí. Štátny sekretár sa snažil postoj pápeža zmierňovať aspoň dobudovaním siete klasickej cestnej dopravy. Juraj Dolinský však vyslovuje úvahu o obavách pápeža, že železnice uľahčím dopravu uľahčia zároveň aj prenikanie liberálnych myšlienok a odmietané plynové osvetlenie by mohlo uľahčiť nočné schôdze. Citovaný autor do značnej miery chápe dobový pohľad, napriek tomu ho ale podrobujú oprávnenej kritike. DOLINSKÝ, J.: Dejiny Cirkvi. Trnava: Dobrá kniha, 2010. s. 278.

²² Sloboda tlače, zhromažďovania, zvýšenie účasti laikov na správe štátu a pod.

²³ FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve. Praha: Vyšehrad, 1999. s. 189

²⁴ Medzi revolucionármi prevládali myšlienky hnutia za zjednotenie Talianska (tzv. „risorgimento“).

²⁵ Roland Fröhlich poukazuje na skutočnosť, že revolucionári sa v podstate delili na dve skupiny: 1. skupinu tvorili liberálni demokrati okolo Vincenza Giobertiho, zástancovia zjednoteného štátu liberálneho charakteru pod vedením pápeža (niekedy nazývaný aj geogulfisti) a 2. skupina vedená Giuseppe Mazzinim, ktorá považovala cirkev za baštu autoritár-

Pápež, hoci si želal obmedzenie vplyvu Rakúska v Talianskych štátoch, nemohol vysloviť podporu revolučnému hnutiu, Mazziniho program preň totiž predstavoval koniec pápeža ako suveréna a program neogulfistov mal preň príliš ďalekosiahly liberalizačný charakter.

Vyhlásením pápežskej neutrality²⁶ sa situácia dramaticky vyostřila. Pápežov minister gróf Rossi bol zavraždený a pápež utiekol z Ríma do Neapolského kráľovstva. V Ríme bola medzičasom vyhlásená republika a pápež bol vyhlásený za zosadeného. Keďže pápež odmietol kompromisné návrhy svojich poradcov a odmietol zo vzbúrencami rokovať, požiadal o pomoc európske veľmoci.²⁷ Rakúsko, ktoré medzičasom porazila revolucionárov na vlastných územiach v Taliansku a ich spojencov a Francúzsko, ktorého druhá republika bola pápežovi viac naklonená, vyslali pápežovi vojenskú pomoc. V lete 1849 bolo územie Pápežského štátu naposledy obnovené vo svojom pôvodnom rozsahu.²⁸ Slovom Rolanda Fröhlicha – koleso dejín nezastavili ani takéto neúspechy. „*Liberalizmus, risorgimento a porážka dvoch opôr cirkevného štátu, Rakúska a Francúzska, vo vojnách s Pruskom boli účinnejšie ako boj pápeža za jeho práva – bol hlboko presvedčený o tom, že bez svetskej vlády nemôže zaručiť nezávislosť svojho duchovného posolania*“²⁹.

Po obnovení Pápežského štátu nastala rázna zmena v politike Pia IX., ktorý sa vzdal pôvodnej snahy o demokratizáciu pomerov. Pápež nechcel viac ani počuť o konštitucionálnej vláde a obnovil prísny absolutizmus.³⁰ František X. Halás však poukazuje na skutočnosť, že odpor k liberalizmu sa prejavoval len v politickej oblasti a za daného prechodného obdobia podnikol pápež viaceré reformné kroky (ozdravenie financií, zničenie skupín lupičov a budovanie infraštruktúry).³¹

Rozpornosť uvedených pomerov bola o to väčšia, že politický systém Pápežského štátu ostro kontrastoval so zriadením susedného štátu, Sardínsko-Piemonského kráľovstva. Liberálna konštitučná monarchia so širokým výpočtom demokratických práv³², bola vzor pápežskej opozície, ktorú živil najmä sardínsky ministerský predseda Camillo Cavour, za podpory spolkov karbonárov.

Situácia v Pápežskom štáte bola bytostne závislá od jeho protektorov – Francúzska a Rakúska. Keďže však v roku 1859 vypukla medzi oboma štátmi vojna a na stranu Francúzska sa pridalo aj Sardínsko-Piemontské kráľovstvo, ktoré porážkou Rakúska získalo Lombardsko – teda územie v susedstve cirkevného štátu. K novému štátu, ktorý zmenil meno na Talianske kráľovstvo, sa po nekrvavých prevratoch v Toskánsku, Parme a Piacenze pripojila značná časť stredného Talianska. Garibaldiho oddiely následne dobyli Kráľovstvo oboch Sicílií a chceli následne tiahnuť až do Ríma.³³ Ministerský predseda Cavour sa však dohodol

stva. Citovaný autor poznamenáva, že pôvodne mala prevahu prvá skupina, ktorá očakávala podporu zo strany pápeža, keď nie politickú, tak aspoň morálnu. FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve. Praha : Vyšehrad, 1999. s. 189

²⁶ V tento súvislosti je známy pápežov výrok: „*Ako Talian, želim si blaho národa, ktoré sa dá najlepšie dosiahnuť v konfederácii jeho štátov, ale ako hlava Cirkvi nemôžem vyhlásiť vojnu štátu, ktorý mi na to nedal príčinu*“, resp. „*Verní svojmu najvyššiemu apoštolátu zahrňujeme rovnakým citom otcovskej lásky všetky krajiny a všetky národy*“. ŠMÁLIK, Š.: Boží ľud na cestách. Cirkev v 49 pokoleniach. Bratislava: Vydavateľstvo Lúč, 1997. s. 609

²⁷ Jozef Špirko píše o „*ukrutnostiach vojsk, ktoré boli pripísané na účet pápeža*“. ŠPIRKO, J.: Cirkevné dejiny IV, Turčiansky sv. Martin : Matica Slovenská, 1943. s. 358

²⁸ HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť pápežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 252. Územná celistvosť bola však udržiavaná len za cenu sústavnej prítomnosti cudzích vojsk na celom území.

²⁹ FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve. Praha : Vyšehrad, 1999. s. 189

³⁰ ŠPIRKO, J.: Cirkevné dejiny IV, Turčiansky sv. Martin : Matica Slovenská, 1943. s. 358, citovaný autor hodnotí daný postoj ako „*základný omyl a neopatrnosť, ktorá len urýchlila blížiacu sa katastrofu. Ľud začal v Píovi IX. Nenávidieť nielen panovníka, ale aj pápeža*“.

³¹ HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť pápežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 252.

³² Vo vzťah k partikulárnej cirkvi boli vypovedaní jezuiti, zrušené kňazské výsady a všetky kongregácie, ktoré sa nezaoberali vyučovaním alebo ošetrovaním chorých.

³³ HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť pápežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 252

s Napoleonom III. na oklieštení pápežského štátu namiesto jeho úplného obsadenia.³⁴ Následné protesty pápeža boli odsúdené na neúspech a v rokoch 1860-1870 bolo územie Pápežského štátu obmedzené len na tenký pás Ríma a najbližšieho okolia. Skutočnosť, že Taliansko pristúpilo na takúto dohodu bola skôr nevyhnutnosťou, ktorá mala dočasný charakter, čo je možné celkom dobre spozorovať napr. vo vyhlásení z roku 1861, v ktorom bol Rím vyhlásený za „budúce hlavné mesto“.³⁵

Keď Taliansko získalo vďaka spojenectvu s Pruskom v Prusko-Rakúskej vojne Benátky, ostal oklieštený Pápežský štát obkľúčený zo všetkých strán a plne odkázaný na pomoc Francúzska. Napoleon III. sa do veľkej miery snažil povolať späť francúzske vojsko, avšak na druhej strane nechcel tak očividne porušiť svoje záväzky voči pápežovi. V novembri 1867 odrazila francúzska posádka Garibaldiho útok na Rím, avšak po vypuknutí Prusko-Francúzskej vojny a prvotných porážkach muselo Francúzsko stiahnuť svoje vojská z územia Pápežského štátu. Netrvalo dlho a 20. septembra 1870 vpochodovali Garibaldiho oddiely do Ríma a pápež vydal vojenský príkaz, aby sa zdržali ozbrojeného odporu. Tento deň je potrebné pokladať za definitívny koniec Pápežského štátu vo forme, v akej existoval viac ako 1000 rokov.³⁶

VI. HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA SVÄTEJ STOLICE V ROKOCH 1815-1870

Aby sme mohli komplexne posúdiť fungovanie Pápežského štátu v poslednej etape jeho historického vývoja, musíme nevyhnutne poukázať na hodnotové a filozofické smerovanie Svätej stolice, ktoré bolo riadiacim impulzom politiky cirkevného štátu. Jozef Špirko poukazuje na skutočnosť, že Pápežský štát pôsobil pomerne zastaralo a to najmä z nasledovných dôvodov:

- 1) Ako jediný bol riadený duchovnou osobou.
- 2) Ostro kontrastoval so zlaicizovaným a zosekularizovaným zvyškom sveta.
- 3) Štáty na Apeninskom polostrove žiadali demokratickejšiu vládu a oslobodenie sa spod cudzej nadvlády³⁷, pričom pápež bol proti týmto požiadavkám (alebo sa k nim staval neutrálné – pozn. autora).³⁸

K nasledujúcim dôvodom by sme mohli priradiť ekonomickú zaostalosť a dogmatickú neústupčivosť aj vo veciach, ktoré bytostne nemuseli cirkevní predstavitelia odmietat’.

Ak však máme posudzovať politiku Pápežského štátu a Svätej stolice úplne a komplexne, musíme nevyhnutne konštatovať všeobecne známy fakt, že politika štátu je záležitosť premenlivá a závisí od viacerých faktorov a jedným z nich bola aj osobnosť pápeža. Prvým pápežom, ktorého časť pontifikátu spadá aj do tohto obdobia, bol Pius VII.. Pápež, ktorý zažil otvorenú konfrontáciu s Napoleonom, sa bál modernizmu a liberalizmu a zaviedol konzervatívne reformy, z nich niektoré mali doslova katastrofálne následky.³⁹ Pápež počas celého svojho pontifikátu osciloval medzi konzervativizmom a kompromisom vo vzťahu k potrebným reformám, zväčša presadenými štátnym sekretárom Consalvim, voči ktorému sa však vytvorila značná opozícia. Po smrti Pia VII. prevzali Petrov stolec pápeži pariaci k skupine tzv. zelantov – Lev XII. (1823-1829), Pius VIII. (1829-1830) a hlavne Gregor XVI. (1831-1846).

³⁴ Po porážke Rakúska sa stiahli vojská s prevažnej časti územia Pápežského štátu, čo umožnilo jeho obsadenie.

³⁵ FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve. Praha : Vyšehrad, 1999. s.190

³⁶ Ako poznamenáva F.X. Halás – deň vzniku pápežského štátu nie je možné jednoznačne vymedziť, iba konštatovať, že počnúc rokom 756 bola pápežský primát na území štátu nepochybný. HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. s. 81

³⁷ Najmä vo vzťahu k Rakúsku bola prípadná podpora akéhokoľvek hnutia hlásajúceho národné zjednotenie prakticky nemysliteľná.

³⁸ ŠPIRKO, J.: Cirkevné dejiny IV, Turčiansky sv. Martin : Matica Slovenská, 1943. s. 357.

³⁹ Zrušenie povinného očkovania proti kiahňam spôsobilo nárast mortality. (KUMOR, B.: Cirkevné dejiny : novovek 1815-1914 : obdobie obnovy, náboženského obrodenia a pápežského centralizmu : cirkev a spoločenské otázky v novodobej kultúre. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003. s. 22).

Prvý menovaný – Lev XII. nastúpil za podpory najkonzervatívnejšej časti konkláve. Zaviedol konsolidačné opatrenia na ozdravenie verejných financií, avšak tieto spojil s navrátením niektorých feudálnych privilégií a prijatím diskriminačného zákona o židoch. Boleslav Kumor sumárne konštatuje, že vláda cirkevného štátu pomaly získavala policajný charakter, čo spôsobovalo mnohostrannú stagnáciu.⁴⁰ Na druhej strane tento pápež pôsobil autoritatívne aj vo vzťahu ku skupine zelantov a nie vždy dbal na ich názor, čím si značnú časť z nich znepriatelil. Po krátkom pontifikáte Pia VIII. (1829-1830), nastupuje v laických kruhoch ostro kritizovaný Gregor XVI. (1831-1846). Najkonzervatívnejší zo všetkých pápežov 19. storočia, bol pôvodom mníchom, ktorý nemal dostatočný prehľad o fungovaní sveta, čo podľa mnohých cirkevných autorov neslávne ovplyvnilo aj jeho pontifikát. Pápež svojou encyklikou *Mirari vos* ostro kritizoval náboženský liberalizmus, slobodumurárstvo, indiferentizmus a násilnú odluku cirkvi od štátu. Pápež touto encyklikou nepriamo odsúdil aj názory viacerých významných dobových cirkevných teoretikov (napr. Lammennaisa a Bautaina), čo je nepochopiteľné najmä vzhľadom na to, že za pontifikátu jeho predchodcov boli takéto smery minimálne tolerované, v prípade francúzskeho teológa Lammennaisa dokonca Levom XII. podporované. Voči pápežovi rástla opozícia a následné povstania a početná búrka nevôle museli byť potlačené iba za prispenia medzinárodnej intervencie. Na požiadavky veľmocí uskutočniť nevyhnutné reformy reagoval pápež ako na urážku, postupne sa k jednotlivým krokom odhodlal, ale zároveň podnikal protiopatrenia na minimalizáciu ich vplyvov.

Po nástupe Pia IX. (1846-1878) sa pápež snažil o zmiernenie pomerov. Prepustil politických väzňov svojho predchodcu, podporil účasť laikov na správe štátu, zaviedol pokrokové technické reformy a dokonca uviedol do života ústavnosť režimu. Po tom ako odmietol účasť na zjednotení Talianska, povstaní proti nemu, úteku a následnej vojenskej intervencii Rakúska a Francúzska, ktorá obnovila poriadok v Pápežskom štáte, zrušil pápež viacero týchto reforiem, ktoré beztak chápal ako nutné zlo a nebol teda liberálom, za ktorého bol v prvých rokoch svojho pontifikátu považovaný, ale skôr pragmatikom, ktorý chápal reformy ako aktuálnu potrebu. Menovaný pápež sa preslávil encyklikou v podobnom duchu (*Quanta cura* a hlavne k nej pripojený dokument *Syllabus errorum*) ako *Mirari vos* Gregora XVI.

VII. ZÁVER

Pápežský štát prestal definitívne existovať po viac ako tisícročnej etape, počas ktorej predstavoval neodmysliteľnú súčasť politickej mapy Európy. Zánikom cirkevného štátu končí jedna etapa historického vývoja nielen talianskych dejín, ale aj dejín Katolíckej cirkvi a Európy a to tým skôr, že obdobie obsadenia je vlastne časovo totožné s koncom Prvého vatikánskeho koncilu, ktorý zmenil komplexný pohľad na fungovanie Katolíckej cirkvi. Pápežský štát ako entitu *sui generis* nemožno posudzovať izolovane, ale vždy v korelácii s fungovaním Svätej stolice, čo však nie vždy platí aj z ohľadom na fungovanie cirkvi ako celku.⁴¹

Strata cirkevného štátu spôsobila v cirkevných kruhoch skepsu a zdesenie, avšak zo znalosťou historicko-kultúrnych podmienok možno spoľahlivo konštatovať, že bola len logickým vyústením historického vývoja. Podstata pápežského primátu tkvie prioritne v oblasti spravo-

⁴⁰ KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny : novovek 1815-1914 : obdobie obnovy, náboženského obrodzenia a pápežského centralizmu : cirkev a spoločenské otázky v novodobej kultúre*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2003. s. 10

⁴¹ Ak berieme Katolícku cirkev ako komplex partikulárnych cirkví, musíme nevyhnutne poukázať na tendencie osamostatniť konkrétnu partikulárnu cirkev spod vplyvu Svätej stolice. Tieto tendencie sú historicky, geograficky a národnostne podmienené a možno ich pozorovať najmä v etape absolutistických štátov, prípadne čiastočne aj vo vývoji niektorých liberálnodemokratických štátov.

vania Katolíckej cirkvi a osoba pápeža – rímskeho biskupa bola vždy prioritne volená z ohľadom na tento aspekt.⁴²

Zjednotené Taliansko nemuselo byť nevyhnutné nepriateľom Svätej stolice, hoci obe strany sa do tejto pozície stavali. Štát z dôvodu odporu a nepochopenia zo strany cirkevných predstaviteľov, pápež zase z dôvodu tradície, keďže pokladal územie Pápežského štátu za majetok nie svoj ale Boží a nezbavil sa taktiež pocitu osobnej krivdy. Uvedený stav následne vyriešil len čas, keď obe strany pochopili, že vzniknutý stav im spôsobuje viac problémov, ako sú si ochotné pripustiť.

V dielach cirkevných autorov sa môžeme stretnúť s názorom, že schválením dogmy o pápežovej neomylnosti vo veciach viery a mravov a jeho univerzálneho jurisdikčného primátu stratil cirkevný štát svoje opodstatnenie. Tento záver je nepochybne (minimálne) do istej miery pravdivý, avšak samotné uvedenie si jeho platnosť trvalo zúčastneným stranám pomerne dlhý čas.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Viedenský kongres, Svätá stolica, medzinárodné vzťahy, Pápežský štát, pápež.

KEYWORDS

The Congress of Vienna , The Holy See , International relations, The Papal States, The pope.

BIBLIOGRAFIA

1. DOLINSKÝ, J.: Dejiny Cirkvi. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN: 978-80-7141-680-7. 347 s.
2. FRÖHLICH, R.: Dva tisíce let dějin církve. [preklad: Ondřej Bastl a Tomáš Bast]. Praha : Vyšehrad, 1999, ISBN: 80-7021-268-3/978-80-7021-964-5. 304 s.
3. HALAS, F. X.: Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť pápežstvá, diplomacie Svätého stolca, České země a Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), , 2004. ISBN 80-7325-034-9. 759 s.
4. KREIBICH, K.: Z dějin sporů církve a státu. I. část. Brno: Rovnost, 1950. 84 s.
5. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny* : novovek 1815-1914 : obdobie obnovy, náboženského obrodu a pápežského centralizmu : cirkev a spoločenské otázky v novodobej kultúre. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003. ISBN 80-89170-00-5. 534 s.
6. KÜNG, H.: Katolícka Cirkev. Stručné dejiny.[Preklad Oto Havrila]. Bratislava: Slovart, spol. s r.o., 2003. ISBN 80-7145-751-5. 255 s.
7. MALÝ, R.: Církevní dějiny, Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, ISBN 80-7266-083-7. 283 s.
8. ŠMÁLIK, Š.: Boží ľud na cestách. Cirkev v 49 pokoleniach. Bratislava: Vydavateľstvo Lúč, 1997. ISBN 80-7117-188-7. 792 s.
9. ŠOLTÉSZ, Š.: Dějiny křesťanské církve. Praha: Kalich, 1990. 160 s. ISBN 80-7017-204-5.
10. ŠPIRKO, J.: Cirkevné dejiny IV, Turčiansky sv. Martin : Matica Slovenská, 1943. 361 s.

⁴² Môžeme spoľahlivo poznamenať, že aj v prípade zrejmych konfliktných záujmov v cirkvi, bol pápež volený vždy ako duchovný správca, pričom jeho politické schopnosti boli často potláčané do úzadia, alebo boli brané do úvahy len ako politické schopnosti hlavy Katolíckej cirkvi a nie mocenského panovníka, ktorý bude spravovať územie štátneho útvaru. Z uvedeného dôvodu preto pápež (hoci bol vzdelaný a pripravený na duchovnú časť výkonu jeho úradu) často krát nemal predpoklady efektívne spravovať štát a riešiť jeho svetské problémy. Hoci v prípade iných cirkevných hodnostárov bol možný operatívnejší postup, uvedený problém sa rovnako v značnom meradle vyskytoval aj v kontexte úradníkov - klerikov. O to viac bolestivejšie sa prejavovalo v správe štátu minimalizovanie prístupu laikov do verejných funkcií.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

JUDr. Martin Floriš

Externý doktorand

Katedra rímskeho a cirkevného práva

Právnická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

ZMENY V PRÁVNOM POSTAVENÍ OTROKOV ZA VLÁDY CISÁRA AUGUSTA

CHANGES IN THE LEGAL POSITION OF THE SLAVE SOCIETY UNDER THE RULE OF EMPEROR AUGUSTUS

Martin Gregor

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Predkladaný príspevok sa venuje trom významným právnym normám, ktoré reagovali na pretrvávajúcu krízu otrokárskoho zriadenia antického Ríma počas vlády prvého rímskeho cisára. Pojednáva o Senatusconsultum Silanianum, Lex Fufia Caninia de manumissionibus, Lex Aelia Sentia, a v rámci ich výkladu okrajovo aj o Senatusconsultum Aemilianum alebo Lex Iunia Norbana. Zachytáva udalosti vedúce k ich vzniku, nimi zavedené právne inštitúty, ich dopad na oblasť vlastníckych vzťahov, ale aj na príslušné zmeny trestného práva.

ABSTRACT

The following passage illustrates the three significant precepts of law which reacted to the persisting crisis of slavery establishment within the ancient Rome throughout the reign of the first Roman Emperor. It deals with Senatusconsultum Silanianum, Lex Fufia Caninia de manumissionibus, Lex Aelia Sentia, and in terms of their interpretation, it also dissertates slightly about Senatusconsultum Aemilianum or Lex Iunia Norbana. It depicts the events leading to their origination, the legal institutes being established by them, their impact on the field of proprietary titles as well as the respective alternations within criminal law.

I. ÚVOD

Od sedemdesiatych rokov prvého storočia pred Kristom, od čias Spartakovho povstania, bola pre rímsku spoločnosť typická hlboká nedôvera voči otrokom. Kríza otrokárskoho zriadenia bola čoraz citelnejšia. Tieto názory posilňoval neustály prílev nových otrokov do rímskeho prostredia, čím sa znižovala ich hodnota a zintenzívnili obavy pred vzburami a rebéliami. V rímskej spoločnosti vládlo pevné presvedčenie, že tento spoločenský problém je nutné právne regulovať a tzv. vládnu spoločenskú formáciu právne zabezpečiť.

Napriek niekoľkým legislatívnym pokusom táto potreba pretrvávala aj za dôb veľkého reformátora rímskej spoločnosti, prvého cisára Gaia Octavia, adoptovaného „*Divi Filius*“ G. I. Caesara, ktorého senát poctil oslovením Augustus (27p.n.l.-14.n.l.). Nie sám, ale ako už počas svojho pôsobenia viackrát urobil prostredníctvom senátu alebo v spolupráci s vymenovanými konzulmi, pripravil niekoľko právnych noriem. Otrokov sa dotkli najmä *senatusconsultum Silanianum*, *Lex Fufia Caninia* a *Lex Aelia Sentia*.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na predmetné normy vydané za vlády cisára Augusta týkajúce sa právneho postavenia otrokov. Tieto zmeny ostávajú často nepovšimnuté oproti administratívnym a súdnym premenám rímskeho právneho systému a Augustovmu rodinnému zákonodarstvu.

II. SENATUSCONSULTUM SILANIANUM

Táto norma je najevidentnejším symbolom nedôvery a dištancu vládnucej rímskej triedy voči otrokom, ktorí mohli predstavovať potencionálne riziko rebélie, či nepokojov. Preto mnohí romanisti¹ prezentovali toto *Senatusconsultum* ako odzrkadlenie hlbokkej krízy otrokárskoho zriadenia.

Predmetné *senatusconsultum* bolo vydané za vlády cisára Augusta roku 10 n.l., za konzulátu Cornelia Dolabellu a Gaia Iunia Silana, po ktorom dostalo meno.

Jeho podstata spočívala v nariadení, že všetci otroci vlastníka, ktorý bol násilne zavraždený neznámym páchatelom, budú mučení a odsúdení na smrť. Z tejto dikcie jasne vyplýva generálna funkcia danej sankcie - odstrašenie otrockej pospolitosti - resp. posilnenie presvedčenia otrokov, že výlučne od ich vlastníka závisí ich život a osud v pozitívnom, či negatívnom zmysle. Od otrokov sa vyžadovalo nasledovné konanie:

Každý otrok mal povinnosť proti narušiteľovi fyzicky zasiahnuť a v prípade potreby chrániť svojho vlastníka vlastným telom. V žiadnom prípade nesmeli uprednostniť svoje bezpečie. Slabým, chorým a starým otrokyniam ukladal povinnosť brániť vlastníka, ak nie vlastným telom, tak aspoň kričať a zvolať na pomoc dav, hoci by tým mohli eventuálne ohroziť svoj život (túto povinnosť výslovne zakotvil reskript cisára Hadriána)². Pred trestom nemohli ušetriť žiadneho otroka, ktorý bol pod tou istou strechou a z obavy o svoj život nekričal, aby privolal pomoc.³ Chlapci vo veku tesne pred dovŕšením hranice dospelosti (*impuberes*), ak mohli svojimi rozumovými schopnosťami danú situáciu pochopiť, museli vraha označiť a úradom poskytnúť súčinnosť.

SC. sa nevzťahovalo len na otrokov samotného zavraždeného, ale aj na otrokov vo vlastníctve syna zavraždeného a to aj v tom prípade, ak nebol pod *patria potestas* (bol *sui iuris*), alebo aj na otrokov, ktorí boli súčasťou *peculia castrensia*.

Aplikácia tejto normy sa týkala len tých otrokov, ktorí v čase skutku žili s vlastníkom pod jednou strechou a teda sa tým vylučujú z jej pôsobnosti tí *servi*, od ktorých nebolo možné spravodlivo žiadať, aby vlastníkovi prišli na pomoc (napr. poslovia na cestách, robotníci na ďalekej farme, v bani). Poukazuje na to veta v Digestách: „*Sed nec in alumno occiso locus est senatus consulto.*“⁴

Najvýznamnejším problémom rímskej právnej praxe bolo najmä určenie pojmu *tectum*, teda ako možno vykladať slovné spojenie „pod jednou strechou“. Keďže v rozhodovacej činnosti rímskych súdov bol často interpretovaný diametrálne odlišne, je nutné mu venovať bližšiu pozornosť. Na termín *tectum* môžeme nazerať ako na priestor, v ktorom možno počuť vlastníkov hlas, či krik, ak je v ohrození, bez ohľadu na fakticitu, či bol otrok vo vnútri, v átriu, v záhrade alebo celkom mimo domu. Podstatným momentom bola možnosť počuť hlas vlastníka, kričacieho o pomoc, alebo aj iné zvuky nasvedčujúce tomu, že vlastník je v nebezpečí.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že tento predpis na otrokov uvažoval objektívnu zodpovednosť, otroci sa z nej mohli vyvinúť jedine určitými exogeračnými dôvodmi, ak by preukázali, že v boji s vlastníkovým vrahom utrpeli ťažké zranenia, resp. by pristihnutého páchatel'a síce zabili, ale pre objektívne danú oneskorenosť už nedokázali zabrániť smrti svojho vlastníka.

¹ BUCKLAND, W.: A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian. Cambridge: Cambridge university Press, 1963. str. 237.

² D 29, 5, 1, 28. (*Ulpianus libro quinquagesima ad edictum*) - Ulpianus v 50. knihe K ediktu.

³ D 29, 5, 1, 29. (*Ulpianus, libro quinquagesima ad edictum*) - Ulpianus v 50. knihe K ediktu.

⁴ D 29, 5, 1, 10. (*Ulpianus, idem*).

Určitú výnimku zo SC. predstavovala aj kategória otrockých *infantes* (deti nespôsobilé právne konať) a sčasti aj *impuberes*⁵ (nedospelí do dovŕšenia pohlavnej dospelosti). Dievčatá ani chlapci v tomto veku neboli vystavení mučeniu a odsúdeniu na smrť. Napriek tomu sa dovoľovalo, aby boli v záujme objasnenia veci vypočutí, pričom pri výsluchu boli príslušné orgány oprávnené používať najrozličnejšie hrozby a násilie, predovšetkým bitie palicou (*fustigatio*).⁶

Ak by sa vlastník vydal na cesty sám, bez otrokov a vo vzdialenom kraji ho opusteného niekto zavraždí, sa *senatusconsultum* na domácich otrokov prirodzene neuplatní.

Aby *Senatusconsultum* bolo možné použiť, akt vraždy musel byť spravidla spáchaný tak, že sa o nej otroci mohli aj objektívne dozvedieť. Ak vlastník bol zabitý tajným, resp. ľstivým spôsobom (napr. pri *veneficiu* - ak jed nebol podaný násilne, ale bežným spôsobom aplikovaný do jedla), využitia SC. sa opäť nedalo dovoľávať. Naopak otroci boli postihnutí, ak by bol majiteľ uškrtený, ubitý kameňom, ak mu bolo prerezané hrdlo, alebo zavraždený iným druhom zbrane a to aj vtedy, ak by sa k nemu vrah vlámал nečakane, ľstivo alebo by nebadane vnikol do obydľia a vraždu uskutočnil rýchlo. Nebolo by sa možné dovoľávať toho, že otroci o vražde kvôli jej rýchlemu priebehu nemohli vedieť. Rozlišovacím prvkom bolo použitie násilia.

Účinky *Senatusconsulta* nenastúpili ani v prípade, ak by vlastník mienil spáchať samovraždu, lebo jeho otrok nemal žiadne právo brániť mu v príprave a realizácii *suicidia*. Odlišnú úpravu v tomto smere zaviedol až Justinián ovplyvnený kresťanským učením. Justiniánske právo rozlišovalo dve situácie: na otrokov sa *senatusconsultum* nevzťahovalo, ak pán spáchal samovraždu tajne, a teda otroci o tom v rámci bežnej starostlivosti a plnenia príkazov nemohli vedieť. Ale na druhej strane, právne následky nastupovali u otrokov, ktorí o tom vedeli, alebo mohli vedieť a boli spôsobilí tomu zabrániť. Naproti tomu, ak by otrok odhalil vraha svojho vlastníka, stal by sa slobodným priamo *ex lege*.⁷

Z dôvodu účinnosti ustanovovalo *Senatusconsultum Silanianum* aj obmedzenie práv dedičov nadobudnúť dedičstvo zavraždeného vlastníka, aby prípadné *manumissio per testamentum* nezmarilo potrestanie otrokov, ktorí by boli prepustení na slobodu. Preto pred procesom s predmetnými otrokmi bolo zakázané otvoriť testament a dedič nesmel za žiadnych okolností dedičstvo alebo *bonorum possessio* prijať. Ak by dedič konal týmto spôsobom, previnil by sa nielen voči tomuto predpisu, ale aj proti mŕtvemu poručiťovi a takýto dedič sa stával nehodným (*indignus*) a z dedičstva bol tým pádom vylúčený. Avšak ak by niečo z pozostalosti predsa len akýmkoľvek spôsobom nadobudol, bolo by mu to v *extraordinaria cognitio* odňaté (*ereptorium*) v prospech fiscu.⁸

Do postavenia dedičov v tomto zmysle zasahovalo *senatusconsultum Aemilianum* vydané nasledujúceho roku (11 n. l.). Spresňovalo, že do piatich rokov bolo možné žalovať toho, kto napriek zákazu otvoril závet zavraždeného. Jeho autorom bol Manius Aemilius Lepidus, vnuk niekdajšieho triumvira Lepida „*Maiores*“, syn trestanca Lepida *minor*, ktorému bolo dovolené vrátiť sa z vyhnanstva a dokonca ho toho roku vybrali za konzula.

Obsah tohto uznesenia bol v nasledujúcom právnom vývoji zvlášť exponovaný a viackrát potvrdený, pričom v priebehu principátu sa jednoznačne vyvinula tendencia jeho ustanovenia sprísňovať (ako napr. SC. *Claudianum*), alebo ich ešte viac rozširovať (SC. *Neronianum*). SC. *Neronianum* z roku 57. n. l. novelizovalo SC. *Silanianum* tak, že zahrnilo pod jeho pôsobnosť

⁵ Poklasické právo vymedzilo *infantes* 7 rokom veku a *impuberes* 14 rokom veku u chlapcov a 12 rokom u dievčat. Nedospelých sa toto SC. týkalo bez ohľadu nato, či šlo o nedospelých blížiacich sa k dospelosti (*impuberes infantia maiores*), alebo blízkyh detskému veku (*infantia proximi*).

⁶ DALLA, D.: *Senatus-consultum Silanianum*. Milano: Giuffrè, 1980. str. 154.

⁷ BLAHO, P. – REBRO, K.: *Rímske právo*. Štvrté vydanie. Bratislava: Iura edition, 2011. str. 160.

⁸ BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981. str. 146.

aj otrokov vo vlastníctve manželky zavraždeného a prepustencov zavraždeného. Čiastočné snahy o zmiernenie tvrdého zaobchádzania s otrokmi ako aj predpisov o jeho dosahu na dedičov prinieslo až obdobie adoptívnych cisárov (konkrétne až *Oratio divi Marci*).

O tomto prameni práva sa dozvedáme aj vďaka dielu právnika Paula "*ad senatus consultum Silanianum*". O tomto uznesení senátu pojednávajú Digesta, *liber vicesimus nonus*, s názvom „*De senatus conculto Siliano, et Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur*.“ Digesta v tomto fragmente poukazujú najviac na Ulpianovu 50. knihu k Ediktu.⁹

III. LEX FUFIA CANINIA DE MANUMISSIONIBUS

Tento zákon mal podobný cieľ ako *lex Aelia Sentia*. Jeho účelom bolo obmedziť degeneráciu krvi rímskych občanov (*Quirites*) s otrockou tým,¹⁰ že obmedzoval možnosti ich prepustenia. Rímska spoločnosť si nemohla dovoliť, aby naďalej rástol počet, inak užitočných prepustencov, a celkom prevýšil občanov *ingenui*. Bolo dôležité, aby sa početná prevaha otrokov nezmenila na prevahu politickú.

Osobitným dôvodom jeho prijatia bolo aj to, aby testátor zásadným spôsobom neukrátil dediča na majetku tým, že závetom prepustí na slobodu väčšie množstvo otrokov. Zámerom zákona teda bola aj ochrana práv dediča. Cenou bolo výrazné zasiahnutie do slobody vytvoriť testament podľa svojej vôle.

Predmetný *lex* navrhol v roku 2 p.n.l. Gaius Fufius Geminus, konzul *suffectus* z jesene tohto roku spolu so svojím kolegom, spolupredkladateľom Luciom Caniniom Gallusom. V rímskom zákonodarstve sa pomenovanie zákona odvodzovalo od rodového (gentilného) mena navrhovateľov.

Ohľadom platnosti tejto normy možno dodať, že platila až do dôb Justiniána, ktorý ho svojimi *Institutiones seu Elementa* zrušil (konkrétne ustanovením Inst. 1,7 – *De lege Fufia Caninia sublata*¹¹). Tie tento zákon označujú „ako slobode prekážajúci a v istom zmysle jej odporujúci.“¹² Toto hodnotenie bolo preto dôvodom pre jeho zrušenie. Nie neprávom, lebo ako sa konštatuje:

„...vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impedit libertati, morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.“

„...živým dával oprávnenie, aby všetkým svojím otrokom darovali slobodu, ak nestál v ceste nejaký zákonný dôvod, avšak mŕtvym toto oprávnenie vzal.“¹³

Obsahovo zákon stanovoval pomerný rozsah osôb, ktorý vlastník smel prepustiť *per testamentum* a začleňoval ich do kategórií, či stupňov podľa celkového počtu vlastnených otrokov. Ak vlastník mal dvoch otrokov, mohol prepustiť obe osoby bez obmedzenia. Ak vlastnil troch až desať otrokov, mohol prepustiť len jednu polovicu z celkového počtu vlastnených otrokov. V prípade, že vlastnil viac ako desať otrokov, ale menej ako tridsať, bolo mu dovolené prepustiť jednu tretinu z celkového počtu a ak vlastnil tridsať a viac otrokov, ale menej ako sto, mohol prepustiť jednu štvrtinu z celkového počtu. Ak vlastnil sto až päťsto otrokov mohol prepustiť najviac jednu pätinu.

Vlastník, ktorý mal vo vlastníctve viac ako päťsto otrokov, smel stále prepustiť maximálne sto otrokov, bez ohľadu na kvantitu množstva nad päťsto. Tým sa stanovila maximálna horná

⁹ D 29, 5, 1. (Ulpianus libro 50 ad edictum), alebo SKŘEJPEK, M.: Prameny římského práva/Fontes Iuris Romani. Praha: Lexis Nexis, 2004. str. 207.

¹⁰ VAŇKOVÁ, J.: Římske reálie pre právnikov. Bratislava: Iura edition, 2003. str. 265

¹¹ SKŘEJPEK, M.: Prameny římského práva/Fontes Iuris Romani. Praha: Lexis Nexis, 2004. str. 334.

¹² preložené v diele BLAHO, P.: Corpus Iuris Civilis: Justiniánske inštitúcie. Trnava: Iura edition, 2000. str. 47.

¹³ preklad - BLAHO, P.: c. d. v pozn. č. 12, str. 47.

hranica, koľko otrokov sa dá prepustiť testamentom. *Manumissionen per testamentum*, ktoré prekračovali tieto zákonom určené limity, boli neplatné.

Tak ako vyplýva z Inštitúcií sa daný predpis nevzťahoval na tých vlastníkov, ktorí prepúšťajú inak než testamentom. Preto ten, kto prepúšťal prostredníctvom formy *censu*, *vindicta*, alebo prétorskou formou (menovite *in amicos*), teda nie *in mortis causam*, mohol prepustiť na slobodu ľubovoľný počet otrokov, aj všetkých, ak mu v tom nebránili iné normy.

IV. LEX AELIA SENTIA

Tento zákon jednoznačne nadväzoval a bol úzko spätý s predošlým právnym predpisom (*Lex Fufia Caninia*). Je založený na rovnakých ideových základoch. Jeho účelom bolo obmedziť bezuzdné prepúšťanie otrokov na slobodu. Väčšina prepustencov sa totiž od okamihu nadobudnutia slobody oddávala nekalým živlom, stávali sa z nich nestabilné bandy, náchylné k zločinnosti a rebéliám. Práve z toho dôvodu bola vydaná predmetná norma, aby sa aspoň v určitých najnebezpečnejších prípadoch účinky *manumissie* obmedzili čo najviac.

Lex Aelia Sentia predstavoval spoločný návrh konzulov (*consules ordinarius*) z roku 4 n.l.,¹⁴ Sexta Aelia Cata, v dejinách známeho viac tým, že sa jeho dcéra Aelia neskôr vydala za cisára Claudia¹⁵ a Gaia Sentia Saturnia. Predchodcom tohto zákona bol *Lex Iunia Norbana* z roku 19 p. n. l., v zmysle ktorého otroci prepustení na slobodu inou formou, než podľa *ius civile* (teda prostredníctvom *manumissiones praetoriae* – prepustenie listom, vyhlásením pred priateľmi alebo pozvaním k stolu) nadobúdali len postavenie *Latini Iuniani*. Túto kategóriu zákon zriadil len pre prepustených otrokov na rozdiel od *Latini coloniarii* pôvodného latinského obyvateľstva.

Tento zákon ustanovoval najmä osobný status, ktorý otrok nadobudol po prepustení. S tým súviselo uplatňovanie súkromných a verejných práv prepustencov. Otroci sa mohli podľa zákona *Aelia Sentia* stať vzdaným cudzincom (*peregrini dediticii*), Latínom Iuniánskym alebo rímskym občanom. Podstatu tohto zákona nám približuje najmä právnik Gaius v *Commentarius primus* svojich Inštitúcií.¹⁶ Týmto zákonom sa stanovilo, že tí otroci, ktorým boli uložené niektoré vymedzené tresty a následne boli pôvodným alebo iným vlastníkom prepustení na slobodu sa síce stávali slobodnými, ale nikdy nedosiahli iné právne postavenie ako status *peregrini dediticii*. Z dikcie je jasné obmedzenie pre otrokov so sklonmi ku kriminalite. Týmto trestami boli: spútanie pánom (*vinciti sint*), vypálenie znamenia hanby na telo (*stigmata inscripta sint*), mučenie a tortúra ako prostriedok procesného donútenia pri výsluchu za zločin, z ktorého boli usvedčení (*noxam quaestio tormentis*), väzenie a určenie, aby bojovali so zbraňou v ruke proti človeku alebo šelmám, za účelom zábavy ľudu na hrách v cirkuse alebo gladiátorských súbojoch (*ut ferro aut cum bestiis depugnarent traditi sint*).

Ak otroka postihol jeden z týchto trestov, nemohol sa po prepustení stať ani rímskym občanom ani Latínom, ale vždy len podrobeným cudzincom. Bol to najhorší a najpodradnejší stupeň slobodných osôb žijúcich v ríši, ktorí boli osobne slobodní, ale nedisponovali žiadnymi verejnými právami. Daná pozícia prislúchala jedine porazenému miestnemu obyvateľstvu zväčša pôvodne barbarských kmeňov. Z toho dôvodu sa na rozlíšenie týchto prepustencov nazývali všeobecne ako *dediticii ex lege Aelia Sentia*, resp. aj *Dediticii Aeliani*. Navyše oni a ich potomkovia (narodený ešte v čase ich otroctva) sa za žiadnych okolností nesmeli stať plnoprávnymi rímskymi občanmi (*nullius civitatis*).¹⁷ Z toho aj logicky vyplýva právny dôsledok tohto postavenia – ako neobčania sa mohli dovolávať a brániť výlučne pomocou *ius gentium*.

¹⁴ Ottov slovník naučný za rok jeho vydania považuje 3 n. l. - In: Kol.: Ottův slovník naučný. První díl. Praha: J. Otto, 1888. str.259.

¹⁵ SIME, R.: The Augustan Aristocracy. Oxford: Oxford University Press, 1986. str. 113.

¹⁶ Gai Inst. 1, 4, 13. *De dediticiis vel lege Aelia Sentia*.

¹⁷ BARTOŠEK, M.: c. d. v pozn. č. 8, str. 129.

Nikdy nesmeli nadobudnúť majetkový prospech z nijakého testamentu, presne ako cudzinci a taktiež si sami nemohli zriadiť testament.

Dediticii mali zakázané žiť v Ríme a v jeho okolí v rozsahu sto míľ od hraníc mesta. V prípade, že by tento zákaz nedodrжали a boli prichytení, strácali slobodu a boli predaní na dražbu s podmienkou, že nikdy nevstúpia do Ríma ani ako otroci. Gaius definoval ich stav výstižne takto:

„*Pessima iteque liberates eorum est, qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatusconsulto aut constitutione principali aditus illis ad civitatem Romanum datur.*”¹⁸

„Veľmi obmedzená je sloboda tých, ktorí patria k *Dediticii* a žiaden zákon, uznesenie senátu ani konštitúcia principa im prístup k rímskemu občianstvu neotvorí.“ Na tieto tvrdé ustanovenia pritom nemali žiadny vplyv ani skutočnosti, akou právnou formou ich vlastník prepustil na slobodu, či akého sú otroci veku.¹⁹ V tomto prípade bola úplne irelevantná aj vôľa samotného vlastníka, ak chcel ovplyvniť právne postavenie otroka.

A predsa bolo možné vplyv tohto zákona na nehodného otroka eliminovať. Nedostatok rímskeho občianstva bolo možné odstrániť manželským zväzkom, uzatvoreným s rímskou občiankou, alebo aspoň Latínkou za prítomnosti siedmich svedkov (prirodzene dospelých rímskych občanov). Nutnou podmienkou tohto aktu pritom bolo, aby sa z predmetného manželstva zrodilo dieťa.²⁰

Otrok mohol získať postavenie rímskeho občana, ak v deň prepustenia dosiahol vek aspoň 30 rokov, bol vo vlastníctve *ex iure Quiritium* a pán ho z otroctva prepustil zákonnou formou *manumissio per vindictam* alebo censom. Aby získal občianstvo, otrokovi nemohol byť uložený trest spútania, väzenia, prenechania na gladiátorský boj, vypálenia znaku hanby a tortúry, inak mu bolo rímske občianstvo odopreté a stával sa *dediticii*.

Ak otrok nebol trestaný, ale bol mladší ako 30 rokov a nebol v kviritskom vlastníctve, alebo ho pán neprepustil predpísanou formou, teda hoci nebol trestaný, ale nespĺňal iné zákonné podmienky, stal sa len Latínom.

Tento zákon však neukladal právne nároky len na otrokov, ale aj na ich vlastníkov. *Manumissor*, prepúšťajúci vlastník, musel byť starší ako dvadsať rokov, pričom daný úkon nesmel urobiť s úmyslom ukrátiť svojho prípadného veriteľa (*manumissio in fraudem creditorum* sa zakázala).

Prvú spomenutú náležitosť, podmienku veku, pritom ustanovil práve zákon *Aelia Sentia*. Podľa Gaia (*De manumissione vel causae probatione*)²¹ však tento zákon umožňoval, že v prípade dosiahnutia nižšieho veku, než aký predpis povoľoval u otroka (tridsať rokov), alebo u vlastníka (dvadsať rokov) na uskutočnenie prepustenia, bolo možné za určitých podmienok tento predpoklad veku odpustiť.

Túto výnimku bolo možné dovoliť, ak bol otrok prepustený formou súdneho procesu a pred zvláštnou komisiou bolo jasne dokázané a obhájené, že je na to riadny dôvod (*iusta causa*). Takýmto dôvodom mohlo byť napríklad, ak niekto mienil prepustiť z otroctva vlastného syna, či dcéru, alebo rodného brata ako aj sestru, ktorého si chcel ustanoviť za prokurátora, alebo prepustiť otrokyňu, ktorú si chce vziať za manželku.

Ďalej sa Gaiova učebnica (*De consilio adhibendo*)²² podrobne venuje náležitostiam zasadať tejto komisie, ktorej úlohou bolo posudzovanie jednotlivých výnimiek. Prirodzene, jej kreácia podliehala odlišným podmienkam v Ríme a v provinciách. V hlavnom meste bola

¹⁸ Gai Inst 1, 26.

¹⁹ Gai Inst 1, 5, 16.

²⁰ KOL.: c. d. v pozn. č. 14 str. 259.

²¹ Gai Inst. 1, 6, 18.

²² Gai Inst 1, 7, 20.

zložená z desiatich osôb, z toho piatich senátorov a piatich *equites* (jazdcov), dospelých mužov, spôsobilých na právne úkony. Schádzala sa v presne stanovené dni. V provinciách sa skladala z dvadsiatich rekuperátorov a zišla sa spravidla v posledný deň provinčného zhromaždenia.

Zákon Aelia Sentia však stanovoval aj inú možnosť ako sa otrok mladší ako tridsať rokov, predsa len mohol po prepustení stať aj rímskym občanom. Bolo to v takom špecifickom prípade, ak ho vlastník vo svojom testamente nielen oslobodil, ale aj stanovil za dediča. Vlastník takto konal len z dôvodu, že mal dlhy a bol insolventný. Preto za podmienky, že žiaden iný dedič otroka nevylučoval, otrok síce získal slobodu i rímske občianstvo, ale s ním zároveň aj vlastníkové dlhy²³.

Nielen právne normy za cisára Augusta upravovali prepúšťanie otrokov na slobodu. V ďalších štádiách vývoja rímskeho práva boli podobné normy ešte frekventovanejšie, pričom niektoré z nich boli v neprospech otrokov, iné v ich prospech. Napríklad cisár Claudius (41-54 n. l.) zaviedol kategóriu tzv. asklépiových otrokov. Chorí alebo starí otroci, ktorých vlastník pre ich neefektívnosť vyhodil, opustil, resp. poslal na tzv. Asklépiov ostrov, stávali sa slobodnými (nie rímskymi občanmi).

Na druhej strane, *senatusconsultum Claudianum* z roku 52 n. l. upravilo, že ak slobodná žena žila s otrokom v *contuberniu* (trvalé spolužitie medzi otrokom a slobodnou osobou) a napriek trojitej výzve vlastníka otroka od toho neupustila, stávala sa sama i s deťmi jeho otrokyňou. Podstatné bolo, akú mala rímska občianka s vlastníkom otroka dohodu. Mohla sa napríklad dohodnúť, že napriek súloži ostane slobodnou, ale jej dieťa z tohto zväzku bude otrokom, aj napriek pravidlu, že dieťa sleduje status matky.²⁴

V. ZÁVER

V príspevku boli analyzované niektoré inštitúty reformy právneho postavenia otrokov za vlády cisára Augusta. Pokúšal sa o ucelený právny a vedecký rozbor zákonov a uznesení senátu z tejto oblasti. Z pohľadu rímskej spoločnosti boli dôležitým nástrojom ako regulovať správanie a pohyb otrokov, ktorí pomáhali rímskemu hospodárstvu, ale súčasne predstavovali destabilizujúci faktor pre morálku a bezpečnosť rímskeho štátu. Tieto normy boli efektívne a prispeli k rozvoju rímskeho osobného práva, najmä tým, že jasnou normatívnou formou upravili dovtedy obyčajové pravidlá, hoci tým zhoršili postavenie otrokov. Uvedené právne inštitúty, vzdialené súčasným štandardom demokracie a právneho štátu, nám pripomínajú veľkosť našej slobody.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Lex Fufia Caninia, Lex Aelia Sentia, Senatusconsultum Silanianum, Augustus, otroci

KEY WORDS

Lex Fufia Caninia, Lex Aelia Sentia, Senatusconsultum Silanianum, Augustus, slaves

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha: Panorama, 1981. 507 s.
2. BLAHO, P. – REBRO, K.: Rímske právo. Štvrté vydanie. Bratislava: Iura edition, 2011. 496 s. ISBN 978-80-8078-352-5

²³ Gai Inst 1, 7, 21

²⁴ Gai Inst 1, 84

3. BUCKLAND, W.: A Text-book of Roman law from Augustus to Justinian. Cambridge: Cambridge university Press, 1963. 766 s. ISBN 978-0-521-04360-1
4. DALLA, D.: Senatus-consultum Silanianum. Milano: Giuffrè, 1980. 184 s., ISBN 978-88-14050-657
5. KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1997. 386 s., ISBN 80-7179-031-1
6. KOL.: Ottův slovník naučný. První díl. Praha : J. Otto, 1888. 259 s.
7. SIME, R.: The Augustan Aristocracy. Oxford: Oxford University Press, 1986. 494 s., ISBN 0-19-814731-7
8. SKŘEJPEK, M.: Prameny římského práva/Fontes Iuris Romani. Praha: Lexis Nexis, 2004, 375 s. ISBN 80-86199-89-4
9. VAŇKOVÁ, J.: Římské reálie pre právnikov. Bratislava: Iura edition, 2003. 222 s., ISBN 978-80-8078-302-0

Pôvodné pramene:

1. Gaius - učebnice práva v štyroch knihách. Preložil: J. Kincl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3
2. The Digest of Justinian. Preložil: Charles H. Monro. Cambridge: Cambridge University press, 2014. 436 s. ISBN 978-110765776
3. Corpus Iuris Civilis: Justiniánske inštitúcie. Preložil P. Blaho. Trnava: Iura edition, 2000. 439 s. ISBN 80 – 887 15 – 80 -6

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Bc. Martin Gregor

študent magisterského stupňa štúdia

Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach

E-mail: martingregor@centrum.sk